

ISSN: 2617-4162 (Print)

ISSN: 2617-4170 (Online)

DOI 10.32518/2617-4162-2021-3

Соціально-правові студії

Науково-аналітичний журнал

Випуск 3 (13)

Львів 2021

УДК 33+34+159.9](051)
С69

Соціально-правові студії : науково-аналітичний журнал / гол. ред. О. Балинська. Львів :
С69 ЛьвДУВС, 2021. Вип. 3 (13). 232 с.

Виходить чотири рази на рік.

Засновник – Львівський державний університет внутрішніх справ.

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Інтернет
Вченою радою Львівського державного університету внутрішніх справ
(протокол від 30 серпня 2021 року № 1)

Свідоцтво про державну реєстрацію: Серія КВ від 16.10.2018 № 23590-13430Р

Адреса редакції:

Вул. Городоцька, 26, м. Львів, 79007, Україна

Тел.: +380 (32) 233-20-80

Веб-сайт: <http://www.sls.lvduvs.edu.ua/>

E-mail: Social.Legal.Studios@gmail.com

Науково-аналітичний журнал «Соціально-правові студії» внесено до:

- Переліку наукових фахових видань України категорії «Б»:
  - з юридичних наук у галузях 081 Право та 262 Правоохоронна діяльність (наказ МОН від 18.12.2018 № 1412);
  - з економічних наук у галузях 051 Економіка, 072 Фінанси, банківська справа та страхування, 073 Менеджмент (наказ МОН від 15.10.2019 № 1301);
  - зі соціальних та поведінкових наук у галузі 053 Психологія (наказ МОН від 28.12.2019 № 1643)
- Платформи «Наукова періодика України» Національної бібліотеки України ім. Вернадського
- Реєстру Агенції організацій Crossref Open Citation Index (COCI) Міжнародної асоціації видавничої цитованості (Publishers International Linking Association – PILA)
- Вільної доступної пошукової системи Google Scholar
- Міжнародного електронного репозитарію (Ranking Web of Repositories)
- Репозитарію Центрально- та Східноєвропейської електронної бібліотеки (Central and Eastern European Online Library – CEEOL)
- Міжнародної наукометричної бази даних Index Copernicus Journal Master List

Науково-аналітичний журнал «Соціально-правові студії» співпрацює з Антиплагиатною інтернет-системою Strike-Plagiarism

У публікаціях висловлено позицію авторів, яку не завжди поділяє редакційна колегія. Відповідальність за достовірність фактів, статистичних даних, точність викладеного матеріалу покладається на авторів і рецензентів.

Під час передруку матеріалів посилання на Журнал обов'язкове.

Рукописи не повертаються.

УДК 33+34+159.9](051)

© Львівський державний університет
внутрішніх справ, 2021

ISSN: 2617-4162 (Print)

ISSN: 2617-4170 (Online)

DOI 10.32518/2617-4162-2021-3

Social & Legal Studios

Scientific and Analytical Journal

Issue 3 (13)

Lviv 2021

UDC 33+34+159.9](051)
C69

Social & Legal Studios : scientific and analytical journal / Chief Editor O. Balynska. Lviv : LvSUUA, 2021. Issue 3 (13). 232 p.

It is published four times a year.
The founder is Lviv State University of Internal Affairs.

Recommended for publication and distribution via the Internet
by the Academic Council of Lviv State University of Internal Affairs
(*Minutes of August 30, 2021. No. 1*)

Certificate of state registration from 16.10.2018 № 23590-13430P

Editorial addresses:
Horodotska Str., 26, Lviv, 79007, Ukraine
Tel.: +380 (32) 233-20-80
Website: <http://www.sls.lvduvs.edu.ua/>
E-mail: Social.Legal.Studios@gmail.com

The scientific and analytical journal «Social & Legal Studios» is indexed in:

- In the list of scientific professional publications of Ukraine of category «B»:
  - of juridical sciences in the fields of 081 Law and 262 Law Enforcement (The Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 1412 of December 18, 2018);
  - of economic sciences in the fields of 051 Economics, 072 Finance, Banking and Insurance, 073 Management (The Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 1301 of October 15, 2019);
  - of social and behavioral sciences in the field of 053 Psychology (The Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 1643 of December 28, 2019)
- Platform «Scientific Periodicals of Ukraine» by the National Library of Ukraine named after Vernadsky
- The Register of Agency Organizations Crossref Open Citation Index (COCI) of Publishers International Linking Association – PILA
- Free available Google Scholar search engine
- International Electronic Repository (Ranking Web of Repositories)
- Repository of Central and Eastern European Online Library (CEEOL)
- The International Scientific Center of the Index Copernicus Journal Master List

Scientific and analytical journal «Social & Legal Studios» cooperates with anti-plagiarism Internet-system Strike-Plagiarism.

The publications state the position of the authors, which is not always shared by the editorial board. Responsibility for the correctness of facts, statistics, and accuracy of the presented material relies on the authors and reviewers.

During the re-printing of materials reference to the Journal is required.

Manuscripts are not returned.

UDK 33+34+159.9](051)

© Lviv State University
of Internal Affairs, 2021

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ
науково-аналітичного журналу
«Соціально-правові студії»

Головний редактор – **Балинська Ольга**, доктор юридичних наук, професор, академік Національної академії наук вищої освіти України, дійсний член Міжнародної академії інформатики, ORCID ID: 0000-0002-0168-143X, Researcher ID: E-1326-2016 (Львівський державний університет внутрішніх справ, Львів, Україна)

Заступник головного редактора – **Ревак Ірина**, доктор економічних наук, професор, ORCID ID: 0000-0003-1755-2947, Researcher ID: G-5496-2016 (Львівський державний університет внутрішніх справ, Львів, Україна)

Відповідальний секретар – **Огірко Ольга**, кандидат технічних наук, доцент, ORCID ID: 0000-0002-4805-1494, Researcher ID: F-9858-2019 (Львівський державний університет внутрішніх справ, Львів, Україна)

Члени редакційної колегії:

Барабаш Ольга, доктор юридичних наук, ORCID ID: 0000-0003-2666-9696 (Львівський державний університет внутрішніх справ, Львів, Україна);

Бліхар В'ячеслав, доктор філософських наук, професор, ORCID ID: 0000-0001-7545-9009, Researcher ID: Y-6481-2018 (Львівський державний університет внутрішніх справ, Львів, Україна);

Долинська Марія, доктор юридичних наук, професор, ORCID ID: 0000-0003-0352-5470 (Львівський державний університет внутрішніх справ, Львів, Україна);

Карпенко Євген, доктор психологічних наук, доцент, ORCID ID: 0000-0002-4046-0410 (Львівський державний університет внутрішніх справ, Львів, Україна);

Ковальчук Зоряна, доктор психологічних наук, професор, ORCID ID: 0000-0002-2355-2129, Researcher ID: F-4569-2016 (Львівський державний університет внутрішніх справ, Львів, Україна);

Копитко Марта, доктор економічних наук, професор, ORCID ID: 0000-0001-6598-3798, Researcher ID: V-2217-2018 (Львівський державний університет внутрішніх справ, Львів, Україна);

Мельник Степан, доктор економічних наук, доцент, ORCID ID: 0000-0003-3782-5973, Researcher ID: AAI-1425-2020 (Львівський державний університет внутрішніх справ, Львів, Україна);

Мовчан Анатолій, доктор юридичних наук, професор, ORCID ID: 0000-0002-6997-6517 (Львівський державний університет внутрішніх справ, Львів, Україна);

Пушак Ярослав, доктор економічних наук, професор, ORCID ID: 0000-0003-1369-8770, Researcher ID: E-8961-2017 (Львівський державний університет внутрішніх справ, Львів, Україна);

Сковронська Ірина, кандидат філологічних наук, доцент, ORCID ID: 0000-0002-6261-3393 (Львівський державний університет внутрішніх справ, Львів, Україна);

Хитра Олександра, доктор юридичних наук, доцент, ORCID ID: 0000-0002-3632-5101 (Львівський державний університет внутрішніх справ, Львів, Україна);

Шопіна Ірина, доктор юридичних наук, професор, ORCID ID: 0000-0003-3334-7548 (Львівський державний університет внутрішніх справ, Львів, Україна);

Юркевич Юрій, доктор юридичних наук, професор, ORCID ID: 0000-0002-9385-7104 (Львівський державний університет внутрішніх справ, Львів, Україна);

а також за згодою таких науковців, як

Алієв Назім (Əliyev Nazim), доктор юридичних наук, доцент, ORCID ID: 0000-0001-6922-7527 (Поліцейська академія МВС Азербайджанської Республіки, Баку, Республіка Азербайджан);

Ващенко Ірина, доктор психологічних наук, професор, ORCID ID: 0000-0003-4424-5790, Researcher ID: С-4934-2019 (Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна);

Галян Ігор, доктор психологічних наук, професор, ORCID ID: 0000-0002-7257-6477, Researcher ID: Е-9356-2016 (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, Дрогобич, Україна);

Гринюк Володимир, доктор юридичних наук, доцент, ORCID ID: 0000-0002-6340-0584 (Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна);

Лефтеров Василь, доктор психологічних наук, професор, ORCID ID: 0000-0002-9163-0555 (Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, Україна);

Пітер Магдалена (Pyter Magdalena), доктор габілітований, доцент, менеджер з пропаганди науки, ORCID ID: 0000-0002-2203-0185 (Люблінський католицький університет, Люблін, Республіка Польща);

Радович-Стоянович Єлена (Radović-Stojanović Jelena), доктор філософії, доцент, член Наукового товариства економістів Сербії, ORCID ID: 0000-0003-2623-0659, Researcher ID: ААМ-5332-2020 (Університет криміналістики та поліцейської освіти, Белград, Республіка Сербія);

Фалдовські Марек (Faldowski Marek), доктор габілітований, член Польського товариства наук безпеки, член Ради з питань науки і технологій Національного начальника поліції, член наукової ради Центральної лабораторії криміналістики, ORCID ID: 0000-0002-1861-0523 (Вища школа поліції у Щитно, Республіка Польща);

Флейчук Марія, доктор економічних наук, професор, академік Академії наук вищої освіти України, ORCID ID: 0000-0002-0417-9066, Researcher ID: D-2438-2019 (Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького, Львів, Україна);

Чепіль Марія (Czepil Maria), доктор габілітований, професор, менеджер з пропаганди науки, ORCID ID: 0000-0002-2215-3994, Researcher ID: M-4262-2015 (Люблінський католицький університет, Люблін, Республіка Польща).

НАУКОВА РАДА
науково-аналітичного журналу
«Соціально-правові студії»

Голова – **Франчук Василь**, доктор економічних наук, професор, ORCID ID: 0000-0001-5305-3286 (Львівський державний університет внутрішніх справ, Львів, Україна)

Заступник голови – **Шинкарук Олег**, доктор технічних наук, професор, ORCID ID: 0000-0003-4499-8282 (Львівський державний університет внутрішніх справ, Львів, Україна)

Члени наукової ради:

Гловюк Ірина, доктор юридичних наук, професор, ORCID ID: 0000-0002-5685-3702 (Львівський державний університет внутрішніх справ, Львів, Україна);

Гришук Віктор, доктор юридичних наук, професор, академік Академії наук вищої освіти України, член-кореспондент Національної академії правових наук України, заслужений юрист України, ORCID ID: 0000-0002-6781-9243 (Вища рада правосуддя, Київ, Україна);

Басиста Ірина, доктор юридичних наук, професор, ORCID ID: 0000-0001-9707-7386 (Львівський державний університет внутрішніх справ, Львів, Україна);

Живко Зінаїда, доктор економічних наук, професор, академік Академії економічних наук України та Академії наук вищої освіти України, дійсний член Міжнародної академії інформатики, ORCID ID: 0000-0002-4045-669X, Researcher ID: E-9344-2016 (Львівський державний університет внутрішніх справ, Львів, Україна);

Католик Галина, доктор психологічних наук, доцент, ORCID ID: 0000-0002-2169-0018 (Львівський державний університет внутрішніх справ, Львів, Україна);

Кісіль Зоряна, доктор юридичних наук, професор, академік Академії наук вищої освіти України, заслужений діяч науки і техніки України, ORCID ID: 0000-0003-1405-4547 (Львівський державний університет внутрішніх справ, Львів, Україна);

Мойсеєнко Ірина, доктор економічних наук, професор, ORCID ID: 0000-0002-3140-461X (Львівський державний університет внутрішніх справ, Львів, Україна);

Навроцький Вячеслав, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України, ORCID ID: 0000-0002-4276-037X (Львівський державний університет внутрішніх справ, Львів, Україна);

Серета Валерій, доктор юридичних наук, професор, ORCID ID: 0000-0002-7249-0323 (Національна поліція України, Київ, Україна);

а також за згодою таких науковців, як

Заморська Любов, доктор юридичних наук, доцент, ORCID ID: 0000-0001-97-23-2219, Researcher ID: D-4833-2016 (Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича, Чернівці, Україна);

Чистоклєтов Леонтій, доктор юридичних наук, професор, ORCID ID: 0000-0002-3306-1593 (Національний університет «Львівська політехніка», Львів, Україна);

Роммель В. Табула, доктор філософії, керівник Асоціації місцевих рад Девону (DALC), президент Міжнародного товариства викладачів, адміністраторів та дослідників, викладач педагогічного факультету Університету Кассети, ORCID ID: 0000-0003-2691-6749 (Інститут підвищення кваліфікації, Бангкок, Таїланд);

Ратнакар Д. Бала, доктор наук, професор, директор Академічного Міжнародного мультидисциплінарного фонду досліджень (IMRF), запрошений професор Школи планування та архітектури, ORCID ID: 0000-0003-0877-6113 (Інститут вищої освіти та досліджень, Віджаявада, Індія).

EDITORIAL BOARD
of scientific and analytical journal
«Social & Legal Studies»

Editor-in-Chief – **Balynska Olha**, Doctor of Law, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of Higher Education of Ukraine, Full Member of the International Academy of Informatics, ORCID ID: 0000-0002-0168-143X, Researcher ID: E-1326-2016 (Lviv State University of Internal Affairs, Lviv, Ukraine)

Deputy Editor-in-Chief – **Revak Iryna**, Doctor of Economic Sciences, Professor, ORCID ID: 0000-0003-1755-2947, Researcher ID: G-5496-2016 (Lviv State University of Internal Affairs, Lviv, Ukraine)

Executive Secretary – **Ohirko Olha**, PhD (Technics), Associate Professor, ORCID ID: 0000-0002-4805-1494, Researcher ID: F-9858-2019 (Lviv State University of Internal Affairs, Lviv, Ukraine)

Members of the editorial board:

Barabash Olha, Doctor of Law, ORCID ID: 0000-0003-2666-9696 (Lviv State University of Internal Affairs, Lviv, Ukraine);

Blikhar Viacheslav, Doctor of Philosophy, Professor, ORCID ID: 0000-0001-7545-9009, Researcher ID: Y-6481-2018 (Lviv State University of Internal Affairs, Lviv, Ukraine);

Dolynska Maria, Doctor of Law, Professor, ORCID ID: 0000-0003-0352-5470 (Lviv State University of Internal Affairs, Lviv, Ukraine);

Karpenko Jevhen, Doctor of Psychological Sciences, Associate Professor, ORCID ID: 0000-0002-4046-0410 (Lviv State University of Internal Affairs, Lviv, Ukraine);

Kovalchuk Zoriana, Doctor of Psychological Sciences, Professor, ORCID ID: 0000-0002-2355-2129, Researcher ID: F-4569-2016 (Lviv State University of Internal Affairs, Lviv, Ukraine);

Kopytko Marta, Doctor of Economic Sciences, Professor, ORCID ID: 0000-0001-6598-3798, Researcher ID: V-2217-2018 (Lviv State University of Internal Affairs, Lviv, Ukraine);

Melnyk Stepan, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, ORCID ID: 0000-0003-3782-5973, Researcher ID: AAI-1425-2020 (Lviv State University of Internal Affairs, Lviv, Ukraine);

Movchan Anatoliy, Doctor of Law, Professor, ORCID ID: 0000-0002-6997-6517 (Lviv State University of Internal Affairs, Lviv, Ukraine);

Pushak Yaroslav, Doctor of Economic Sciences, Professor, ORCID ID: 0000-0003-1369-8770, Researcher ID: E-8961-2017 (Lviv State University of Internal Affairs, Lviv, Ukraine);

Skovronska Iryna, PhD (Philology), Associate Professor, ORCID ID: 0000-0002-6261-3393 (Lviv State University of Internal Affairs, Lviv, Ukraine);

Khytra Oleksandra, Doctor of Law, Associate Professor, ORCID ID: 0000-0002-3632-5101 (Lviv State University of Internal Affairs, Lviv, Ukraine);

Shopina Iryna, Doctor of Law, Professor, ORCID ID: 0000-0003-3334-7548 (Lviv State University of Internal Affairs, Lviv, Ukraine);

Yurkevych Yurii, Doctor of Law, Professor, ORCID ID: 0000-0002-9385-7104 (Lviv State University of Internal Affairs, Lviv, Ukraine);

and with the consent of:

Aliyev Nazim, Doctor of Law, Associate Professor, ORCID ID: 0000-0001-6922-7527 (Police Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Azerbaijan, Baku, the Republic of Azerbaijan);

Vashchenko Iryna, Doctor of Psychological Sciences, Professor, ORCID ID: 0000-0003-4424-5790, Researcher ID: C-4934-2019 (Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine);

Halyan Ihor, Doctor of Psychological Sciences, Professor, ORCID ID: 0000-0002-7257-6477, Researcher ID: E-9356-2016 (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Drohobych, Ukraine);

Hryniuk Volodymyr, Doctor of Law, Associate Professor, ORCID ID: 0000-0002-6340-0584 (Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine);

Lefterov Vasyl, Doctor of Psychological Sciences, Professor, ORCID ID: 0000-0002-9163-0555 (National University "Odesa Law Academy", Odessa, Ukraine);

Pyter Magdalena, Habilitated Doctor, Associate Professor, Science Promotion Manager, ORCID ID: 0000-0002-2203-0185 (Catholic University of Lublin, Lublin, the Republic of Poland);

Radovych-Stoianovych Yelena, Doctor of Philosophy, Associate Professor, Member of the Scientific Society of Economists of Serbia, ORCID ID: 0000-0003-2623-0659, Researcher ID: AAM-5332-2020 (University of Criminal Investigation and Police Studies, Belgrade, the Republic of Serbia);

Faldovski Marek, Habilitated Doctor, Member of the Polish Society of Security Sciences, Member of Council of Sciences and Technologies of the National Police Chief, Member of the Scientific Council of the Central Forensic Laboratory, ORCID ID: 0000-0002-1861-0523 (Police Academy in Szczytno, Shchytyno, the Republic of Poland);

Fleischuk Maria, Doctor of Economic Sciences, Professor, Academician of the Academy of Sciences of Higher Education of Ukraine, ORCID ID: 0000-0002-0417-9066, Researcher ID: D-2438-2019 (Stepan Gzhytskyi National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies of Lviv, Lviv, Ukraine);

Chepil Maria, Habilitated Doctor, Professor, Science Promotion Manager, ORCID ID: 0000-0002-2215-3994, Researcher ID: M-4262-2015 (Catholic University of Lublin, Lublin, the Republic of Poland).

SCIENTIFIC COUNCIL
of scientific and analytical journal
«Social & Legal Studios»

Head – **Franchuk Vasyl**, Doctor of Economic Sciences, Professor, ORCID ID: 0000-0001-5305-3286 (Lviv State University of Internal Affairs, Lviv, Ukraine)

Deputy Head – **Shynkaruk Oleh**, Doctor of Technical Sciences, Professor, ORCID ID: 0000-0003-4499-8282 (Lviv State University of Internal Affairs, Lviv, Ukraine)

Members of the Scientific Council:

Hloviuk Iryna, Doctor of Law, Professor, ORCID ID: 0000-0002-5685-3702 (Lviv State University of Internal Affairs, Lviv, Ukraine);

Hryshchuk Viktor, Doctor of Law, Professor, Academician of the Academy of Sciences of Higher Education of Ukraine, Associate Member of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine, Honored Lawyer of Ukraine, ORCID ID: 0000-0002-6781-9243 (High Council of Justice, Kyiv, Ukraine);

Basysta Iryna, Doctor of Law, Professor, ORCID ID: 0000-0001-9707-7386 (Lviv State University of Internal Affairs, Lviv, Ukraine);

Zhyvko Zinaida, Doctor of Economic Sciences, Professor, Academician of the Academy of Economic Sciences of Ukraine and the Academy of Sciences of Higher Education of Ukraine, Active Member of the International Academy of Informatics, ORCID ID: 0000-0002-4045-669X, Researcher ID: E-9344-2016 (Lviv State University of Internal Affairs, Lviv, Ukraine);

Katolyk Galyna, Doctor of Philosophy Sciences, Associate Professor, ORCID ID: 0000-0002-2169-0018 (Lviv State University of Internal Affairs, Lviv, Ukraine);

Kisil Zoryana, Doctor of Law, Professor, Academician of the Academy of Sciences of Higher Education of Ukraine, Honored Worker of Science and Technology of Ukraine, ORCID ID: 0000-0003-1405-4547 (Lviv State University of Internal Affairs, Lviv, Ukraine);

Moiseienko Iryna, Doctor of Economic Sciences, Professor, ORCID ID: 0000-0002-3140-461X (Lviv State University of Internal Affairs, Lviv, Ukraine);

Navrotskyi Viacheslav, Doctor of Law, Professor, Corresponding Member of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine, ORCID ID: 0000-0002-4276-037X (Lviv State University of Internal Affairs, Lviv, Ukraine);

Sereda Valeriy, Doctor of Law, Professor, ORCID ID: 0000-0002-7249-0323 (National Police of Ukraine, Kyiv, Ukraine);

and with the consent of:

Zamorska Liubov, Doctor of Law, Associate Professor, ORCID ID: 0000-0001-97-23-2219, Researcher ID: D-4833-2016 (Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Chernivtsi, Ukraine);

Chystoklietov Leontii, Doctor of Law, Professor, ORCID ID: 0000-0002-3306-1593 (Lviv Polytechnic National University, Lviv, Ukraine);

Rommel W. Tabula, DALC, Doctor of Philosophy, FRIEdr, President and Founder, International Society of Teachers, Administrators and Researchers, EFL Teacher, Pedagogical Faculty, University of Cassette, ORCID ID: 0000-0003-2691-6749 (Continuing Proficiency Development Institute, Bangkok, Thailand);

Ratnakar D. Bala, Prof. Dr., Director Academics International Multidisciplinary Research Foundation (IMRF), Visiting Professor School of Planning and Architecture, ORCID ID: 0000-0003-0877-6113 (Institute of Higher Education and Research, Vijayawada, India).

Розділ 1

Теоретико-прикладні проблеми права

Chapter 1

Theoretical and Applied Problems of Law

UDC (УДК) 343.2/.7
JEL Classification: K-14

Гришук Віктор Климович,
доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України, академік НАНВО,
член Вищої ради правосуддя
(Львів, Україна)
e-mail: v.hryshchuk@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-6781-9243

КРИМІНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ ЯК ВАЖЛИВИЙ РЕГУЛЯТИВНИЙ ФЕНОМЕН КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ДІЙСНОСТІ

Анотація. Проаналізовано сучасну кримінально-правову ідеологію як елемент системи кримінально-правової реальності. Проведено розмежування понять «кримінально-правова дійсність (реальність)» і «кримінальна дійсність (реальність)». Установлено, що найважливішою передумовою високої якості та ефективності кримінально-правового регулювання і охорони є належний рівень наукового забезпечення розроблення, прийняття та застосування кримінального законодавства. Досліджено системні зв'язки кримінального законодавства України з іншими галузями законодавства, які конкретизують його положення. Обґрунтовано, що з метою ефективного функціонування кримінально-правової реальності необхідно системно та гармонійно вдосконалювати норми кримінального законодавства і норми суміжних галузей законодавства, які їх «супроводжують».

Ключові поняття: кримінальне право, кримінально-правова ідеологія, кримінально-правова дійсність, системні зв'язки кримінального законодавства, оцінні поняття.

Hryshchuk Victor,
Doctor of Law, Professor,
Corresponding Member of NALS of Ukraine,
Academician of NASHE of Ukraine,
Member of the High Council of Justice
(Lviv, Ukraine)
e-mail: v.hryshchuk@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-6781-9243

CRIMINAL LEGISLATION OF UKRAINE AS AN IMPORTANT REGULATORY PHENOMENON OF CRIMINAL-LEGAL ACTIVITY

Abstract. The current ideology of criminal law as an element of the system of criminal law reality has been analysed. The differentiation of terms «criminal law validity (reality)» and «criminal validity (reality)» has been conducted. It has been stated that appropriate level of scientific background ensuring the development, adoption and application of criminal legislation is the most important prerequisite for high quality and efficiency of criminal law regulation and protection. The systematic relationships between criminal legislation of Ukraine and other branches of legislation that specify its provision have been analysed. It has been substantiated that systematic and harmonious improvement of the norms of criminal legislation and norms of related branches that «are accompanied with them» is necessary for the efficient functioning of criminal law reality.

It has been stated that regulation of criminal law in its systematic sense should be of the highest quality. The criminal law mechanism for ensuring the quality of legal regulation in any sphere of social life is complex and multifaceted. It covers, in particular, public and private institutes and organizations, legal framework of their activities and international cooperation. Each of these elements must be endowed with sufficient qualitative instrumental features. Additionally, it is important to ensure a harmonious systematic connection between them. With regard to criminal law, it can be argued about the quality of its form and content, bearing in mind the philosophical axiom that form is always essential, and the essence is always formed.

It has been found that traditionally since the ancestor of the science of codification Jeremy Bentham, codes were considered the highest form of expression to improve the quality and content of legislation in the doctrine of law. They are precisely recognized as such in the continental legal system, as they most fully ensure, in particular, such qualities of the legislation as systematization, clarity, accessibility, the absence of gaps and contradictions. It has been investigated, that unfortunately, the Ukrainian legislative practice goes mainly through the creation of diverse, often contradictory and separate laws which make numerous changes to the current criminal law.

Legal act is considered to be excellent when it does not require specification in by-laws, or if a need to specify the norms is minimal or enforced. The global law-marking practice has recognized that since ancient times such legal act is a code of laws, if it is developed and adopted on the scientific basis of codification techniques.

Key concepts: criminal law, criminal law ideology, criminal law validity, systematic relationships of criminal legislation, evaluative concepts.

DOI 10.32518/2617-4162-2021-3-12-19

Вступ

Сучасне розуміння права наявне у рішенні Конституційного Суду України № 15-рп/2004 від 2 листопада 2004 року. В ньому, зокрема, вказано, що, відповідно до ст. 8 Конституції України, в Україні діє принцип верховенства права. Варто зазначити, що верховенство права розглядають як «панування права в суспільстві. Верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема, у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо». *Право не обмежується лише законодавством як однією з її форм. Воно охоплює норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства, а також інші соціальні регулятори.*

Виходячи з такого розуміння права, є потреба окреслити найважливіші сутнісні підходи до з'ясування феноменальних властивостей і найважливіших системних зв'язків кримінального законодавства України як важливого елемента кримінально-правової дійсності (реальності).

1. Теоретичні передумови регулятивної ефективності кримінального законодавства

Кримінальне законодавство як частина, органічний елемент права перебуває у відповідному системному зв'язку з його іншими елементами. Передусім слід зауважити, що в сучасній державі соціально-демократичного спрямування воно завжди має перебувати в системному зв'язку з науковими доктринами, концептами в широкому розумінні цього слова. Давно відомо, що ефективне вирішення будь-якої важливої соціальної проблеми значною мірою залежить від належного її наукового забезпечення. Виходячи з цього, генетичні коріння системної соціальної зумовленості кримінального законодав-

ства завжди треба шукати за допомогою потребово-інструментального методу. Неодмінною умовою водночас є врахування вироблених філософсько-правовою наукою усталених розумінь природи соціальної відповідальності людини.

Соціальну зумовленість кримінально-правового регулювання слід розглядати з широких філософських позицій. Потрібно пам'ятати, що людина живе не лише в своєму суб'єктивному світі, який є відображенням в її свідомості оточуючої дійсності (реальності) через абстрактне і предметне мислення, а й у світі зовнішньому для неї, тобто у відповідному об'єктивно наявному людському середовищі, соціумі, в якому завжди є різноманітні уявлення про зовнішній світ. Дуже часто ці відображення, уявлення, зважаючи на відмінності інтересів і потреб їхніх носіїв, різнопланові, контраверсійні. Людина як складова біологічного світу є істотою недосконалою: недосконала тілесна форма, яка є смертною, та безсмертна душа як абсолют ідеального світу, матеріалізований у конкретній тілесній формі. В контексті функціональних суспільних стосунків у ній поєднано два потенційні начала: творче та руйнівне. Кожне з них може розвиватися і домінувати в людині впродовж певного часу через наявні детермінанти об'єктивного та суб'єктивного характеру.

При дотриманні потребового підходу до аналізу явищ соціального буття людини слід враховувати, що він має кількісно-якісні характеристики виразу в контексті її усвідомлених інтересів і потреб, а також наявних у суспільстві об'єктивних можливостей їх реалізації. У кожному суспільстві простежуються суперечності між назрілими інтересами і потребами людини та суспільними можливостями їх задоволення. Як засвідчує суспільна практика, інтереси та потреби людини завжди випереджають суспільні можливості їхнього якісного задоволення.

Людина, будучи заручником часу і простору, є одночасно і заручником свого буття, оточуючої дійсності (реальності). Якщо час є постійним сторожем людини, то простір і буття людини – обмеженнями місця та умов її життєдіяльності. Розглядаючи і відповідно оцінюючи гальмівні дискомфортні впливи на своє буття в процесі матеріалізації її суб'єктивних інтересів та потреб, людина, яка має потенційні інтелектуальні можливості і силу волі, прагне якісно змінити, вдосконалити умови свого буття. Іноді намагається зробити це протиправно, що тягне кримінальну відповідальність. У іншому разі вона просто задовольняється пристосовницьким до суспільного нормативного поля, конформістським способом життя та діяльності.

В юридичній літературі поняття «право» розглядають у двох аспектах: у широкому – як природне право й у вузькому – як існуюче у суспільстві об'єктивне право (законодавство). Об'єктивним його можна вважати у тому розумінні, що його наявність не залежить від волі суб'єктів суспільних відносин, а є результатом діяльності компетентних органів держави. Іноді його називають позитивним правом. Однак це доволі дискусійне окреслення, позаяк в системному зв'язку «позитивному» завжди має кореспондувати «негативне», яке у цьому зіставленні в доктрині права не присутнє. Відтак порушується логічний ряд мислення і тому його застосування матиме чітко видимі ознаки некоректності. Щодо кримінального права у вузькому його значенні, то в цьому випадку його розглядають як чинний КК України, кримінальний закон.

Зважаючи на те, що людина має природне право на задоволення своїх інтересів і потреб, важливо акцентувати, що її претензії та домагання можуть бути реалізовані й реалізуються і в межах, і поза межами соціального нормативного поля. Дуже важливо для суспільства, та й для самої людини, щоб вона наявні свої потенційні інтелектуальні можливості й силу волі реалізовувала в нормативному полі, неухильно дотримуючись також і чинних кримінально-правових приписів, велінь держави. Саме через ці обставини простежуються механізми соціальної і зокрема кримінально-правової відповідальності людини (як позитивної, так і негативної).

2. Кримінально-правова дійсність (реальність) та її елементи

Поняття «кримінально-правова дійсність (реальність)» і «кримінальна дійсність (реальність)» не ідентичні, вони співвідносяться як антиподи. Етимологічне значення сутнісного розуміння поняття «кримінальна дійсність (реальність)»

є за змістом негативним, оскільки стосується тих суспільних негативних явищ, які суперечать чинному кримінальному законодавству – злочин, злочинність. Тобто є кримінально-протиправною дійсністю (реальністю).

Отже, поняття «кримінальна дійсність (реальність)» як певна частина соціальної дійсності знаходить свій вираз, свою оцінку через призму приписів чинного кримінального законодавства. Воно є частиною більш широкого поняття «протиправна дійсність (реальність)». Поняття «кримінально-правова дійсність (реальність)» є за змістовним наповненням позитивним, оскільки ним охоплюються всі суспільні позитивні явища, які відповідають приписам чинного кримінального законодавства. При такому широкому змістовному розумінні поняття кримінально-правової дійсності (реальності) наявний логічний ґрунт для розуміння органічного поєднання кримінально-правослухняної поведінки та кримінально-протиправної поведінки людини як двох антиподів, елементів системного уявлення про поняття «поведінка людини», між якими наявний кореляційний системний зв'язок. Кримінально-правослухняній поведінці людини кореспондує її позитивна (перспективна) кримінально-правова відповідальність, а кримінально-протиправній поведінці – негативна (ретроспективна) кримінальна відповідальність.

«Кримінально-правова дійсність (реальність)» – поняття системне, яке складається з множини елементів і входить у цілу мега систему суспільних зв'язків. При максимально широкому підході до числа множини цих елементів в демократичному суспільстві можна віднести: 1) державу в особі компетентних органів; 2) кримінально-правову ідеологію; 3) кримінальне законодавство; 4) кримінально-правову відповідальність; 5) кримінально-правовий порядок. Системність забезпечується повною мірою лише за умови, що всі зазначені елементи достатньою мірою поєднані й функціонують відносно гармонійно, в суспільстві панує правовий порядок.

Держава демократичного спрямування як організований апарат, механізм у системі управління суспільством має стосунок до всього, що відбувається на її території. Вона є (має бути) домінуючим регулятивним елементом кримінально-правової реальності. Насамперед держава в особі її законодавчого органу – Верховної Ради України – створює кримінальне законодавство, дбає про приведення його до назрілих інтересів і потреб сучасного розвитку суспільства. Система органів кримінальної юстиції, створювана державою, головним своїм завданням має застосування криміналь-

ного законодавства з метою забезпечення необхідного правопорядку в суспільстві. Держава в особі компетентних органів бере участь у міжнародній співпраці щодо протидії злочинності. Держава забезпечує правове регулювання діяльності правозахисних організацій. Отже, регулятивні коріння кримінально-правової дійсності (реальності) мають свій генетичний початок і від держави, і від ефективного виконання нею своїх функцій.

Кримінально-правова ідеологія як регулятивний елемент у системі кримінально-правової реальності, частина правосвідомості демократичного суспільства, як визначальний фактор, детермінанта змісту кримінально-правової політики є системою наукових концепцій, поглядів, принципів, ідей, соціальних настанов, повинна бути основою, серцевиною соціальної системи протидії злочинності та забезпечення правопорядку. Головним джерелом кримінально-правової ідеології має бути наука. Найпродуктивніший результат водночас досягається, коли об'єднуються зусилля вчених усіх галузей знань, які мають до цього пряме чи не пряме відношення: філософії, психології, соціології, філософії права, загальної теорії держави і права, кримінально-правової, кримінально-процесуальної, кримінально-виконавчої наук, кримінології тощо. Найвагоміший результат у виробленні кримінально-правової ідеології можливий лише за умови вивчення закономірностей кримінально-правослухняної та кримінально-протиправної поведінки людини в їх нерозривному зв'язку.

Кримінально-правова ідеологія в демократичній державі є фундаментом вироблення кримінально-правової політики. Вона, як відомо, втілюється і у чинне кримінальне законодавство, різні державні програми, концепції, плани протидії кримінальним правопорушенням тощо.

Кримінальне законодавство як один із важливих регулятивних елементів кримінально-правової дійсності (реальності), в його широкому розумінні: матеріальне, процесуальне, виконавче, має бути втіленням, інструментом реалізації кримінально-правової ідеології, головні принципи якої насамперед визначені в міжнародному праві й Конституції України. Тут вочевидь також присутній специфічний системний зв'язок. Якщо кримінально-правова ідеологія визначає стратегічні й тактичні завдання кримінально-правової політики щодо забезпечення правопорядку та протидії кримінальним правопорушенням, то кримінальне законодавство має бути ефективним інструментом реалізації цих завдань. Саме в цьому значною мірою виявляється його

системна соціальна цінність як регулятивного елемента кримінально-правової дійсності (реальності).

Кримінально-правовий порядок, як елемент демократичної кримінально-правової реальності потрібно розуміти у двох значеннях. Перше – як установлений кримінальним законодавством режим регулювання та охорони суспільних відносин. Саме кримінальне законодавство, визначаючи види суспільно небезпечної, кримінальної протидійної поведінки, вказує, визначає, відмежовує від неї суспільно корисні та суспільно допустимі моделі поведінки людини. Воно ж і визначає реакцію органів кримінальної юстиції на факти порушення кримінально-правових приписів. Друге розуміння правопорядку – як наявний у суспільстві результат дотримання чи недотримання приписів кримінального законодавства в широкому розумінні цього слова. Недотримання приписів кримінального законодавства характеризується головню такими показниками, як стан, структура та динаміка кримінальних правопорушень.

Кримінально-правова відповідальність людини як важливий елемент демократичної кримінально-правової реальності є логічним і органічним продовженням, результатом поведінки людини і діяльності компетентних органів держави щодо створення і належного функціонування соціальної системи, механізму забезпечення правового порядку. Найбільш повним є двоаспектне розуміння кримінально-правової відповідальності людини: *позитивна (перспективна) і негативна (ретроспективна)*, між якими наявний відповідний органічний кореляційний зв'язок. Наявність обох її видів значною мірою сприяє зміцненню правопорядку. Водночас розширенню сфери позитивної кримінально-правової відповідальності людини кореспондує звуження її негативної кримінально-правової відповідальності й навпаки, розширення сфери негативної кримінально-правової відповідальності людини свідчить про звуження сфери її позитивної кримінально-правової відповідальності.

У державі соціально-демократичного спрямування завжди наявний достатньо високий демократично-правовий регулятивний ресурс, механізм, здатний перетворити потенційну кримінально-правову відповідальність людини на її реальну, дійсну кримінально-правову відповідальність. Цей фактор, як видається, є домінуючим у формуванні позитивної кримінально-правової відповідальності людини.

Загроза реальної, дійсної кримінально-правової відповідальності *звернена до розуму, свідомості, совісті й волі людини*. Потенційна

можливість настання цієї відповідальності для людини, якщо вона порушила кримінально-правові приписи, здатна, як правило, модифікувати її поведінку в позитивному руслі лише за тієї умови, що вона буде вчасно доведена державою до неї і сприйнята нею, буде відображена в її совісті, виконуватиме роль ефективного чинника у механізмі формування належної, просоціальної сили її волі. І ось тут виникає гостра потреба у наявності в суспільстві *достатньо вкоріненого, домінуючого цивілізованого регулятивного поля моральних норм і звичаїв*. Саме від його наявності значною мірою залежить ефективність норм кримінального законодавства.

3. Кримінальне законодавство як засіб двостороннього зв'язку між державою та людиною

Кримінальне законодавство *має бути уречевленням розуму, продуктом розуму людини, її цивілізовано-моральної совісті та волі*. Через право розум впливає на волю людей, схилиючи їх до відповідної соціально позитивної поведінки. Завдяки розуму людина здатна оцінити рівень уречевленої законодавцем у нормі права розумної моделі поведінки, співвіднести її зі своїм розумом і совістю. Ця індивідуальна оцінка великою мірою визначає розвиток мотиваційного процесу людини на вибір відповідного варіанту поведінки: правослухняного чи протиправного. Тому *норма кримінального законодавства повинна бути «розумною», «добросовісною», цивілізовано-моральною з боку держави*, соціально зумовленою загалом і через призму природних інтересів і потреб пересічної людини, до розуму, волі і совісті якої вона адресована. «Нерозумна», не цивілізовано-моральна, «безсовісна» в побутовому розумінні норма кримінального законодавства не сприймається широким загалом людей, *ігнорується ними зазвичай у формі пасивного чи активного спротиву через невиконання її приписів, підшукування шляхів для того, щоб обійти ці приписи*. Зокрема, за допомогою корупційних дій і корупційних схем. Вона приречена лише на малоєфективне примусове застосування і реалізацію з мінімальним успіхом. Натомість «розумна», «добросовісна», цивілізовано-моральна норма кримінального законодавства є найпридатнішою для сприйняття її розумом, совістю і волею максимально широким загалом людей. Така норма права, маючи високий морально-регулятивний ресурс, є тим вагомим чинником, який максимально сприяє утвердженню поваги до права, формуванню позитивної юридичної відповідальності людини. Такий соціально-правовий результат

може бути забезпечений у тому разі, коли дії законодавця ґрунтуються на закономірностях, інтересах і потребах правового регулювання, що є складовою інтелектуального потенціалу суспільства. З огляду на це повага до *кримінального законодавства* повинна бути двосторонньою, діалогічною, морально-цивілізованою з боку держави, в особі законодавця, компетентних правозастосовних органів держави. Вони повинні розглядати людину як істоту розумну, правову, мають поважати її гідність, права і свободи, сприяти їх утвердженню та розвитку. Саме у таких діях і виявляється позитивна відповідальність держави. А громадяни мають поважати державу, її розумні, справедливі, гуманні, морально-цивілізовані закони. Лише за таких умов можливий надійний зворотний зв'язок між людиною і державою, а, отже, і ефективність державного управління. Взаємодія (комунікація), діалог цих двох та всіх інших суб'єктів суспільних відносин є однією з передумов цивілізованого розвитку суспільства. *Отже, ефективна кримінальна відповідальність як позитивна (перспективна), так і негативна (ретроспективна) неможлива, коли держава зловживає кримінальним законодавством, використовуючи його як інструмент регулювання та охорони суспільних відносин там, де бажаний нею результат може бути досягнутий за допомогою інших правових або організаційних заходів*.

4. Окремі аспекти забезпечення якості кримінально-правового регулювання

Найважливішою передумовою високої якості та ефективності кримінально-правового регулювання і охорони є відповідний рівень наукового забезпечення розроблення, прийняття та застосування кримінального законодавства: матеріального, процесуального та виконавчого. На жаль, доводиться констатувати, що наша потужна наука загалом і кримінально-правова, кримінально-процесуальна, кримінально-виконавча та кримінологічна наука зокрема ще не є повноправним суб'єктом правотворчої та правозастосовної діяльності. Наукова кримінологічна експертиза законопроектів, відповідно до яких вносять зміни до чинного законодавства, не проводиться. Порядку системного застосування наукових здобутків і у правотворчій, і в правозастосовній практиці, знову ж таки, на жаль, немає. Спостерігається якість незрозуміле, зверхнє та відверто принизливо-нігілістичне ставлення сучасної влади до науки загалом.

Надзвичайно важливою передумовою системності суспільних зв'язків є налагодження належно ефективної взаємодії законодавця з усіма суб'єктами суспільних відно-

син. Закон розглядають як своєрідного посередника у діалозі між демократичним законодавцем і правозастосовними органами та людиною. Законодавець повинен звертатися зрозумілою, доступною мовою, дбаючи про чистоту й однозначність застосовуваних у нормах закону понять. Поняття в кримінальному законі також відіграють певну системоутворювальну функцію. Це ті цеглини, з яких формується логічно-системне регулятивне мислення, що, своєю чергою, зумовлює якість поведінки людини у сказаних площинах.

Максимальній реалізації системорегулятивної функції понять може сприяти, зокрема, запровадження на законодавчому рівні обов'язкової попередньої лінгвістичної експертизи всіх законопроектів перед їх розглядом Верховною Радою України.

Змістовна частина кримінального закону не повинна бути перенасичена оцінними поняттями, термінами. Ця засада є важливою умовою у процесі налагодження діалогічного зв'язку між адресатами (громадяни, службові особи правоохоронних органів) і законодавцем, вироблення дієвої нормативної системи суспільної комунікації. Отже, її можна розглядати як складову в процесі забезпечення ефективності правового регулювання. Однак, чи можна засобами понять, термінів повністю адекватно відтворити оточуючу дійсність? Слід відповіді однозначно, що ні. Бо об'єкти, явища суспільної дійсності надзвичайно багатоманітні, багатоаспектні й перебувають у постійному русі, розвитку. Адекватне переведення оточуючої дійсності в абсолютно визначені понятійні структури означало б завершення процесу пізнання, що є неможливим за умови недосконалості людини, її мови, безмежності матеріального світу та динаміки й обмеженої передбачуваності розвитку суспільних процесів. Мова розвивається разом з оточуючою дійсністю. Однак варто зазначити, що мова, яка є знаряддям, методом пізнання навколишньої дійсності, відстає від її розвитку. Отже, *оцінні поняття є «необхідним соціальним злом»*. Немає достатніх підстав, які б дали змогу погодитися з думкою деяких авторів, що можлива їхня повна заміна формально визначеними поняттями. Багатозначність оцінних понять не дозволяє у багатьох випадках одночасно оцінювати конкретне діяння людини як законне або незаконне, що розвиває межі законності та справедливості.

Неясність кримінального закону, його неоднозначність як свідчення його низької якості сприяє розширенню меж правозастосовної дискреції (угляду). Необхідно розумно обмежити у чинному законодавстві можливість цієї

дискреції (угляду) та виробити ефективний механізм контролю за її справедливістю.

Враховуючи наведене, в державі демократичного спрямування, коли вольовий припис норми будь-якого нормативного акта не зрозумілий чітко або є двозначним, повинен, у всіх випадках, діяти *принцип*: «*Будь-який сумнів, неясність щодо змісту вольового регулятивного припису норми чинного кримінального законодавства має тлумачитися правозастосовним органом та судом на користь людини, щодо якої ця норма застосовується*». Цей принцип повинен бути домінуючим не лише при застосуванні кримінального закону, а й при застосуванні всіх інших підзаконних нормативних актів, які визначають механізми реалізації прав і свобод людини.

Наступне, не менш важливе, – цей принцип слід закріпити на конституційному рівні. Це значною мірою позитивно вплине на якість правового регулювання загалом і кримінально-правового регулювання зокрема.

Людина перебуває в системі соціальних правових зв'язків, які охоплюють усі соціальні процеси, впливаючи на її поведінку. Основу ж максимально адекватного, ефективного та системного пізнання і розуміння суспільних процесів становлять поняття, які є інструментами пізнання кримінально-правової дійсності на таких рівнях:

- а) доктрини кримінального права;
- б) правотворчої діяльності;
- в) правозастосовної діяльності;
- г) навчального процесу;
- г) правовиховної роботи.

Визначення кримінально-правових понять є одним із завдань кримінального права. Його максимальна реалізація можлива за умови інтегрованого синтезу власних досягнень доктрини кримінального права з такими науками, як лінгвістика, філософія, соціологія, а також філософія права, теорія права, криминологія тощо. У цьому зв'язку дуже влучно зазначив В. Я. Тацій, який підкреслив, що з погляду методології юридичної науки, в дослідженнях складних фундаментальних проблем є неприпустимим застосування декількох термінів для позначення одного й того ж явища, так само як і різних явищ одним і тим же терміном [1]. Ще Ж.-Ж. Руссо наголошував, що половину помилок людству вдалося б уникнути, якби була досягнута домовленість про поняття.

Формулюючи наукове кримінально-правове поняття, особливу увагу слід звертати на те, щоб його словесна оболонка і смисл, «дух» збігалися. Висловлюючись образно, воно має бути логічним сплавом думки, мови і письма, що надає йому якостей ефективної форми мис-

лення, інструмента пізнання конкретних об'єктів оточуючої кримінально-правової реальності (дійсності). Категорійний доктринальний кримінально-правовий апарат повинен мати міцну логічну площину свого осмислення. Він завжди має бути розбудований на основі певних чітких і зрозумілих критеріїв, ознак, відповідно до розроблених методологічних підходів.

Кожний уречевлений продукт творчої людської діяльності, з пункту бачення суспільно значимої її мети, апріорі мав би бути максимально якісним, що не завжди можливе через причини об'єктивного та суб'єктивного характеру. Водночас кожний такий продукт, який зачіпає відповідні інтереси людини, є предметом суб'єктивної оцінки через призму сформованої загальносуспільної, окремо соціумної чи індивідуальної шкали цінностей. Нерідко така оцінка має комбінований характер.

Предметом людської оцінки завжди є також і чинне кримінальне законодавство як специфічний продукт людської діяльності, регулятивний феномен кримінально-правової дійсності, як нормативна підстава потенційної кримінально-правової відповідальності людини. Незмірно важливе значення має суб'єктивне сприйняття людиною якісного змісту своєї поведінки як протиправної чи правослухняної. Якщо через незрозумілість закону людина не усвідомлювала, що вчиняє правопорушення, а суд кваліфікує такі дії як протиправні, то це однозначне застосування принципу *об'єктивного ставлення у вину*. Разом з цим, при цьому знову ж таки зберігається можливість різного (суб'єктивного) оцінення однотипних діянь різними правоохоронними органами і особливо судами, а отже, й можливість зловживань. За розглядуваних умов мовити про якість рівності осіб перед кримінальним законом неможливо, *це – своєрідна рівність перед правозастосувальним свавіллям*.

Закономірно виникає запитання стосовно того, чи панування правового принципу *«незнання законів не звільняє від кримінально-правової відповідальності»* сприятиме позитивному розвитку цього поведінкового процесу? Очевидно, що ні, не завжди. Вочевидь є необхідність удосконалення суспільного механізму доведення до людей правових приписів. З іншого боку, можна заперечити, сказавши, що специфіка кримінальних правопорушень така, що значна частина їх добре відома пересічній людині. Зокрема, вбивство, тілесні ушкодження, кримінальні правопорушення проти статевої свободи, крадіжка, грабїж, розбій, вимагання, хуліганство, незаконні дії з наркотиками тощо. Однак як бути з тими кримінальними правопорушеннями, які

через різні причини не відомі не лише широкому загалу, а й значній частині правників? У цьому разі ми виходимо на ще більш складну теоретико-прикладну проблему – *усвідомлення суб'єктом протиправності вчинюваного ним діяння*. Теорія суб'єктивного ставлення у вину, що є панівною в доктрині кримінального права України, розбудована на догматі, що усвідомлення кримінальної протиправності суб'єктом не є обов'язковим. Важливо, щоб він усвідомлював лише суспільну небезпечність свого діяння. Але ж і це не завжди можливо, виходячи з конкретних обставин правового регулювання. Виникає питання про те, чи є універсальною така теоретична засада на тлі зарубіжного європейського досвіду? Зокрема, як зауважила А. В. Серебреннікова, у законодавстві й доктрині кримінального права ФРН *«... протиправність розуміється в більш широкому розумінні слова як протиріччя діяння правопорядку в цілому, тобто діяння, що містить склад кримінального правопорушення, лише тоді не є протиправним, коли в особи відсутнє розуміння того, що вона діє протиправно, якщо вона не могла уникнути цієї помилки (§ 17 КК України)*. Тому помилка в забороні (тобто помилка особи відносно того, що вона діє протиправно) зазвичай *тягне визнання невинності особи*. Якщо ж особа помилялася у фактичних обставинах справи (тобто її помилка належить до певних ознак конкретного складу, передбаченого в законі), то вважається, що *така помилка виключає вчинення умисного діяння*, і особа може бути покарана лише за вчинення діяння через необережність (§ 16, абз. 1 КК України)» [2, с. 428].

Аналогічне розуміння і пояснення значення усвідомлення особою протиправності вчинюваного діяння знаходить і у німецьких учених-криміналістів. Вина, стверджує Петер-Алексіс Альбрехт, є відповідно категорією обмеження, яка робить, зокрема, державне вторгнення вимірюваним. Вина виключається лише на основі суворих біологічних і психологічних конкретних критеріїв. Той діє без вини, хто не розуміє протиправності своїх дій [3, с. 59–60].

Висновки

Кримінально-правове регулювання в системному його розумінні має бути максимально можливо якісним. *Якість* потрібно розглядати як сукупність найбільш суттєвих властивостей, які характеризують певний предмет чи явище, відрізняючи його від інших предметів чи явищ оточуючої дійсності.

Механізм кримінально-правового забезпечення якості правового регулювання у будь-

якій сфері суспільного буття складний і багатоаспектний. Він охоплює, зокрема, систему державних і недержавних органів та організацій, законодавчу базу їхньої діяльності, міжнародну співпрацю. Кожен із указаних елементів має бути наділений достатньо якісними інструментальними властивостями. Крім того, важливе значення має забезпечення між ними гармонійного системного зв'язку.

Стосовно кримінального законодавства можна стверджувати про якість його форми та змісту, пам'ятаючи, що форма завжди сутнісна, а сутність завжди формована (філософська аксіома).

Традиційно, вже з часів родоначальника науки кодифікації Ієремії Бентама, в доктрині права найвищою формою виявлення вдосконалення *якостей форми і змісту* законодавства

вважають кодекси. Вони найбільш повно забезпечують (мають забезпечувати), зокрема, такі якості законодавства, як його системність, оглядовість, зрозумілість та доступність, відсутність прогалин і суперечностей. На жаль, доводиться констатувати, що українська законотворча практика прямує переважно шляхом творення багатоманітних, нерідко суперечливих, окремих законів, вносячи численні зміни до чинного кримінального закону. А найбільш якісним, як відомо, є той нормативний акт, який *не потребує* конкретизації в підзаконних нормативних актах або коли зумовлена потреба конкретизації норм є мінімальною, вимушеною. Світовою правотворчою практикою віддавна визнано, що таким нормативним актом є кодекс законів, якщо він розроблений і прийнятий на наукових засадах кодифікаційної техніки.

Список використаних джерел

1. Таций В. Я. Методологічні проблеми правової науки на етапі формування правової, демократичної, соціальної держави : матеріали Міжнар. наук. конф. (м. Харків, 13–14 груд. 2002 р.) / упоряд. М. І. Панов, Ю. М. Грошевий. Харків : Право, 2003. С. 9.
2. Уголовное право зарубежных стран. Общая и Особенная части : учебник / под ред. И. Д. Козочкина. 3-е изд., перераб. и доп. Москва : Волтерс Клувер, 2010. С. 428.
3. Альбрехт Петер-Алексис. Забытая свобода. Принципы уголовного права в европейской дискуссии о безопасности / пер. с нем. Г. Г. Мошака. Одесса : Астропринт, 2006. С. 59–60.

References

1. Tacyj, V. Ya. (2003). Metodologichni problemy` pravovoyi nauky` na etapi formuvannya pravovoyi, demokraty`chnoyi, social`noyi derzhavy : materialy` Mizhnar. nauk. konf. [Methodological Problems of Legal Science at the Level of the Formation of Legal Democratic and Social State: Proceeding of the International Scientific Conference] (m. Xarkiv, 13–14 grud. 2002 r.) / uporyad. M. I. Panov, Yu. M. Groshevy`j. Xarkiv : Pravo, 9 [in Ukr.].
2. Kozochky, Y`. D. (2010). Ugolovnoe pravo zarubezhnykh stran. Obshhaya y` Osobennaya chasty` [The Criminal Law of Foreign Countries. General and special part]. Moskva : Volters Kluver [in Russ.].
3. Al`brext Peter-Aleksy`s (2006). Zabytaya svoboda. Pry`ncy`ry ugolovnogo prava v evropejskoj dy`skussy`y` o bezopasnosty` [The forgotten freedom. General Principles of Criminal Law in the Context of European Discussion on Security] / per. s nem. G. G. Moshaka. Odessa : Astropry`nt [in Russ.].

*Стаття: надійшла до редакції 04.08.2021
прийнята до друку 29.08.2021
The article: is received 04.08.2021
is accepted 29.08.2021*

UDC (УДК) 340.12:342.71
JEL Classification: K 10; K 23

Савчин Галина Ярославівна,

кандидат юридичних наук,
заступник начальника відділу організації наукової роботи
Львівського державного університету внутрішніх справ
(Львів, Україна)
e-mail: halyna_savchyn@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-2747-8384

Боровікова Віталіна Станіславівна,

науковий співробітник відділу організації наукової роботи
Львівського державного університету внутрішніх справ
(Львів, Україна)
e-mail: borovikova-vitalina@ukr.net
ORCID ID: 0000-0003-4401-4562

ЗМІСТ ПРАВА НА ГРОМАДЯНСТВО: ОКРЕМІ АСПЕКТИ

Анотація. Досліджено сучасні тенденції до зміни змісту права на громадянство під впливом загальних інтеграційних процесів та практики Європейського суду з прав людини. У процесі реалізації Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом змінюється зміст права на громадянство. Актуалізуючи поняття «громадянство» у контексті Конституції України, національного законодавства, Європейської конвенції про громадянство та Хартії основних прав Європейського Союзу, диференційовано формально-правовий статус особи; правовий зв'язок між особою та державою; поєднання прав і обов'язків відповідно до сучасних тенденцій розвитку концепції громадянства. Зазначено, що згідно з сучасним розумінням змісту права на громадянство доцільно здійснити практичні наміри регулювання правової природи й сутності безгромадянства, вдосконалення змістовних і законодавчих положень щодо громадянства та правової ідентичності особи в Україні як одного із засадничих конституційних прав людини.

Ключові поняття: право на громадянство, зміст права на громадянство, безгромадянство, принципи громадянства, Європейська конвенція про громадянство.

Savchyn Halyna,

PhD (Law),
Deputy Head of the Department
of Organization of Scientific Work,
Lviv State University of Internal Affairs
(Lviv, Ukraine)
e-mail: halyna_savchyn@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-2747-8384

Borovikova Vitalina,

Scientific Researcher of the Department
of Organization of Scientific Work,
Lviv State University of Internal Affairs
(Lviv, Ukraine)
e-mail: borovikova-vitalina@ukr.net
ORCID ID: 0000-0003-4401-4562

CONTENTS OF THE RIGHT TO CITIZENSHIP: CERTAIN ASPECTS

Abstract. The article is devoted to the research of current tendencies changes of the content of the right of citizenship under the influence of general integration processes and practices of European Court of human

rights. The content of the right of citizenship is subjected under new tendencies assessment taking place in the process of realization of the Association Treaty between Ukraine and European Union. Analyzing the notion of citizenship in the context of Constitution, national legislature, European convention of citizenship differentiation of formal and legal status of an individual, legal relations between an individual and a state, combination of rights and duties according to the current tendencies of the conception of citizenship evolution are carried out. It's indicated in the work that according to the current realization of the content of the right of citizenship it's appropriate to maintain practical intention of regulation of legal nature and essence of absent nationality, improving of contextual and legislative principles concerning citizenship and legal identity of an individual in Ukraine as one of the basic constitutional human right. The right of citizenship, as institution of constitutional law, in recent years was proved as subjective right, changing owing to interpretation of citizenship by European Court of human rights within conventional rights and freedoms. At the same time a state, that is the subject of the definition of citizenship policy, regulates all spectrum of issues, connected with citizenship and derivative from above mentioned institution by national legislature. The sphere of citizenship minimally influenced by the norms of international law, that refers legal regulation of citizenship to the internal affairs of a state. A state owns the possibilities to determine a circle of citizens, correcting grounds of citizenship admission, setting restriction for citizens. The right of citizenship is a protection measure of possible behavior directing for the gratification of human interests, appeared in connection with acquirement, changing and outgoing of citizenship. The effectiveness of guarantees of the realization of right of citizenship in Ukraine consists of making legal guarantees that are contained in the norms of laws and depends on logic and systematic expediency, accurate focus and certainty relating specific subject and appropriate social relationship.

Key concepts: the right of citizenship, content of the right of citizenship, absent nationality, principle of citizenship, European convention of the right of citizenship.

DOI 10.32518/2617-4162-2021-3-20-27

Вступ

Правовий взаємозв'язок громадянина і держави, що становить сутність громадянства в умовах демократичного суспільства, має основоположне значення для державного будівництва, розвитку громадянського суспільства, політичної системи країни. Інститут права на громадянство формується з об'єктивних причин і є доволі динамічним. Інститут громадянства виконує подвійну соціально-юридичну функцію: будучи засобом і способом захисту прав людини, він водночас є інститутом захисту інтересів держави. Держава, керуючись принципом суверенітету, для забезпечення виконання своїх функцій вимагає від особи, яка перебуває на її території, дотримання встановлених для людини правил поведінки, виконання покладених державою обов'язків. Володіння громадянством поширює на громадянина юрисдикцію цієї держави, забезпечує широкі можливості реалізації прав, законних інтересів, забезпечує захист від неправомірних дій інших осіб.

Значний вклад у дослідження права на громадянство зробили українські та зарубіжні вчені: Л. Альбертіні, С. Авак'ян, Р. Бедрій, Ю. Боярс, Л. Воєводін, О. Журавко, Є. Козлова, О. Лютюк, В. Мелашенко, А. Мещеряков, О. Миронов, В. Погорілко, В. Полянський, Н. Ришняк, Ю. Тодика, О. Фрицький, П. Чалий, С. Черниченко, В. Шевцов, Ю. Шемшученко, К. Шкумбатюк та інші. Однак в юридичній науці досі немає однозначного ставлення до проблеми змісту права на громадянство.

Зміст права на громадянство постійно актуалізується, є фундаментальною за значенням проблемою державного будівництва, без системних і науково обґрунтованих заходів, спрямованих на її рішення, неможливий подальший розвиток політичних інститутів і структур громадянського суспільства в Україні. Як правовий інститут зміст права на громадянство має витоки з Конституції України, де встановлені основні принципи та основоположні механізми реалізації цього права в законодавстві й у діяльності державних органів. Зміст права на громадянство як основи державності, різноманітність проблемних питань, пов'язаних із реалізацією цього права, свідчать про актуальність досліджуваної теми.

Мета статті – дослідження змісту права на громадянство, наставництва у контексті національного права України та рішень Європейського суду з прав людини

1. Формування змісту права на громадянство як правового інституту

В умовах розвиненої демократії політична складова громадянства є не тільки яскраво вираженою та забезпеченою правом, а й дає вирішальне право на владу. Прийнято вважати, що громадянське суспільство та держава – дві сторони політичного і державно організованого суспільства. Громадянство є тією сполучною ланкою, яка забезпечує конкретне втілення цієї єдності на рівні особи, без якої і поза якою громадянське суспільство, держава втрачають

сутнісну визначеність і взаємозв'язок. Саме тому громадянство розглядається як одне з основоположних прав людини, за допомогою якого громадянин стає повноцінним членом суспільства. Звідси єдине для світової політичної практики прагнення до скорочення безгромадянства, упорядкування та універсалізації інституту громадянства на рівні загальновищезначаних принципів і норм міжнародного права.

Зміст права на громадянство постійно актуалізується, є фундаментальною за значенням проблемою державного будівництва, без системних і науково обґрунтованих заходів, спрямованих на її рішення, неможливий подальший розвиток політичних інститутів і структур громадянського суспільства.

Зміст права на громадянство є багатоаспектним й охоплює не лише, власне, норми Конституції, що визначають конституційні гарантії громадянства, а й відповідні міжнародно-правові акти. Цілісний аналіз змісту права на громадянство як одного з фундаментальних правових інститутів дає змогу оцінити стан і побачити перспективи його розвитку, слугує стійким орієнтиром для динамічно мінливої законодавчої та правозастосовної практики.

Взаємозв'язок громадянства й основних прав та свобод виявляється в тому, що громадянство – це необхідна умова для володіння людиною низкою прав і обов'язків. Воно є необхідною умовою, що визначає правовий статус громадянина та тягне поширення правових норм держави. Визнання лише такого характеру взаємозв'язку не відображає повною мірою реальне місце громадянства в системі статусу особи. Розглядаючи громадянство виключно як умову для реалізації повного обсягу прав і обов'язків, не акцентовано на проблему розуміння громадянства як самостійного, окремого права.

Найбільш прийнятним убачається підхід, відповідно до якого під реалізацією права на громадянство розуміють гарантовану державою можливість претендувати на громадянство. Своєю чергою, держава зобов'язана розглянути та вирішити це питання з максимальною доброзичливістю.

Проаналізувавши дослідження І. Софінської, можна зробити висновок, що є декілька напрямів забезпечення громадянства: право на розгляд клопотання про надання громадянства; право на перебування у громадянстві; право на зміну громадянства України. Сучасна правова, економічна, політична, соціальна реальність спричиняє появу нових варіантів набуття громадянства на підставі натуралізації, які характеризуються активізацією споживацького підходу. Як наслідок, відбувається поступова трансформація сутності громадянства (винят-

ково правничого феномена) у політико-сформоване явище глобального світу [1, с. 386].

Можливість претендувати на громадянство є у всіх фізичних осіб. Це правило впливає з принципу рівного права на громадянство, який означає однакову можливість для всіх осіб, які відповідають вимогам натуралізації, бути прийнятими до громадянства.

Держава не зобов'язана надати громадянство, навіть якщо здобувач громадянства відповідає всім критеріям, що висуваються для його отримання. Праву на громадянство в таких випадках кореспондує не обов'язок держави надати громадянство, а лише право вирішити це питання, виходячи з вимог законодавства про громадянство та державних інтересів.

Зауважимо, що деякі вчені (О. Безун, І. Дробуш, В. Кутинець, Н. Пильгун та інші) під правом на громадянство розуміють передбачену законом можливість особи набувати громадянство, змінювати громадянство, вибрати громадянство, виходити з громадянства [2; 3]. Право на громадянство ототожнюється з реалізацією низки перелічених правових можливостей щодо громадянства.

Є позиція, відповідно до якої зміст громадянства як суб'єктивного права полягає в правових можливостях громадянина, що утворюють зміст зазначеного права згідно з принципами громадянства (правова можливість мати єдине та рівне громадянство незалежно від підстав отримання; правова можливість гарантовано мати громадянство; правова можливість змінити громадянство на інше тощо). Водночас, якщо звернутися до правової регламентації порядку отримання, вибору, зміни та виходу з громадянства, то можна зіткнутися з численними труднощами, що роблять реалізацію певної правової можливості нереальною.

При зміні громадянства не здійснюється суб'єктивне право, яке належить громадянам, а виникає лише суб'єктивна правова можливість, якою володіє особа в правовідносинах із державою з приводу зміни громадянства.

Норми законодавства про громадянство не закріплюють будь-яких суб'єктивних прав, хоча на основі цих норм у процесі реалізації виникають правові можливості особи як суб'єкта конкретних правовідносин із приводу громадянства. Правова можливість полягає лише в праві клопотати про вихід з громадянства, але не дає права вимагати реалізації належного громадянину суб'єктивного права на зміну громадянства.

Незважаючи на імперативне закріплення в Конституції України у Розділі «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина» неможливості позбавлення права змінити громадян-

ство, законодавець на рівні закону закріпив обмеження зазначеного права, яке є водночас елементом конституційного статусу [4]. Чи можна на рівні закону обмежити основи конституційного ладу? Це питання дискусійне. Навіть у разі виникнення у громадянина бажання розірвати політико-правовий зв'язок з державою, питання про вихід з громадянства вирішується виключно на розсуд держави.

Відповідно до загально визнаних принципів і норм міжнародного права, Конституції України, громадянам України гарантується право на зміну громадянства, але не право на відмову від громадянства в односторонньому порядку. Праву громадянина України на зміну громадянства, тобто на вихід з громадянства України, кореспондує право держави визначати позицію з цього питання, а не автоматично та формально дозволяти вихід.

Зазначимо, що Конституційний Суд України у рішеннях використовує формулу «суб'єктивне право на отримання громадянства», обумовлюючи, що воно не має абсолютного й безумовного характеру, натякаючи на об'єктивно існуючу дискреції держави щодо вирішення питань, пов'язаних із громадянством. У Рішенні Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Трояна А. П. щодо офіційного тлумачення положень статті 24 Конституції України від 12 квітня 2012 року № 9-рп/2012 зазначено, що конституційні права і свободи є фундаментальною основою існування та розвитку Українського народу, а тому держава зобов'язана створювати ефективні організаційно-правові механізми для їх реалізації. Відсутність таких механізмів нівелює сутність конституційних прав і свобод, оскільки призводить до того, що вони стають декларативними, а це є неприпустимим у правовій державі [5].

Відповідно до класичної теорії права, суб'єктивне право є гарантованою державою мірою можливої поведінки особи, важливим елементом її конституційного статусу. Навряд чи виникнуть сумніви в тому, що право на життя – базове суб'єктивне право, важливий елемент правового статусу людини та громадянина в Україні. Вказаному суб'єктивному праву кореспондує обов'язок держави гарантувати заборону на довільне позбавлення життя, проведення ефективного офіційного розслідування в тих випадках, коли особу було вбито.

Через об'єктивно наявну дискрецію держави щодо вирішення питань, пов'язаних із громадянством, автори Конституції України навмисно не включали в другий розділ, присвячений правам і свободам, право на громадянство, а згадали про це право у зв'язку із

загальними засадами конституційного ладу в першому розділі.

У коментарі до Конституції України таке розташування пояснюється тим, що громадянство – першооснова відносин людини і держави. Це пов'язано з тим, що обсяг прав, свобод, обов'язків особи безпосередньо залежить від громадянства. Тому важливі норми про громадянство містяться в Розділі I Конституції, що закріплюють основи конституційного ладу.

2. Право на громадянство у національному та міжнародному праві

Інститут громадянства як сукупність правових норм визначає: по-перше, коло осіб, за якими визнаються у повному обсязі основні права і свободи, на яких поширюється законодавство, державна влада та юрисдикція держави на її території та поза її межами; по-друге, відносини, що виникають у зв'язку з набуттям та припиненням громадянства; по-третє, відмінності у правовому статусі громадян держави, з одного боку, іноземців і осіб без громадянства – з іншого [6].

Стаття 15 Загальної декларації прав людини свідчить, що кожна людина має право на громадянство [7]. Право кожного індивіда на громадянство гарантується пунктом «с» ст. 5 Конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації від 7 березня 1966 року. Конвенція про права дитини закріплює право дитини з моменту народження на отримання громадянства.

Конвенція Ради Європи про скорочення безгромадянства у зв'язку з правонаступництвом держав закріплює право на громадянство особи в умовах такого правонаступництва [8]. Нещодавно право кожної людини на громадянство було зафіксовано у Законі України від 8 жовтня 1991 року № 1636-ХІІ «Про громадянство України» [9, с. 154].

Важливо, що право на громадянство не закріплено не тільки в законодавстві, а й в основному міжнародному документі, присвяченому правам і свободам, – Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Включення цього права в одних документах і відсутність його в інших не означає більшу або меншу значущість громадянства як суб'єктивного права. Такий стан речей впливає з різних підходів, що вкладаються авторами документів при створенні нормативних актів.

Наприклад, у міжнародному документі, безпосередньо присвяченому регулюванню правовідносин з приводу громадянства, – Європейській конвенції про громадянство, право на громадянство закріплюється як норма-принцип [10]. У пояснювальній доповіді до Європейської конвенції про громадянство вказані мотиви вклю-

чення права на громадянство лише як принципу. Принцип права на громадянство зумовлює такі положення Конвенції, що стосуються сутності, зокрема тих, в яких йдеться про уникнення безгромадянства. Це право можна розглядати як позитивно сформульоване зобов'язання не допускати безгромадянства. Незважаючи на визнання існування права на громадянство, право на яке-небудь конкретне громадянство визначається правилами кожної держави учасника, що регулюють питання громадянства.

Із-поміж принципів регулювання громадянства вирізняють принцип визнання громадянства, яке набуто суб'єктивним правом, що вимагає, аби правові норми не допускали довільного позбавлення громадянства. Не вважається довільним позбавлення громадянства особи, яка порушила заборони, встановлені законом. Водночас, якщо отримане громадянство вважається суб'єктивним правом, то особа не має суб'єктивної правової можливості на громадянство. Ніхто не може вимагати, щоб держава надала громадянство.

Вивчення принципів і норм міжнародного права, що стосуються питань регулювання права на громадянство, дає змогу зробити висновок, що право на громадянство розуміється як обов'язок держави щодо недопущення безгромадянства.

Законодавство відобразило той «вузький» підхід, яким закріплено заборону на позбавлення державою громадянства та можливість зміни в разі виникнення стану безгромадянства. Ця гарантія зафіксована у Конституції України та Законі України від 18 січня 2001 року № 2235-III «Про громадянство України» й поширюється на всіх громадян України [11].

Усім іншим надається можливість отримання громадянства відповідно до національного законодавства, застосованого в суто дискреційному порядку. Дискреційний порядок виявляється іноді у не зовсім виправданих з погляду захисту конституційно значущих цінностей обмеженнях, суттєво блокуючи процес реалізації права на громадянство. До зазначених обмежень можна віднести: прийняття стосовно особи рішення про небажаність перебування (проживання) в Україні; наявність незнятої або непогашеної судимості за вчинення умисних злочинів; вимога про відмову від попереднього громадянства.

Ці перешкоди не свідчать про наявність гарантованої можливості реалізації права на громадянство. Незважаючи на проведену лібералізацію законодавства про громадянство, спрямовану на спрощення отримання паспорта чи ID-картки, є адміністративна тяганина протягом усього процесу набуття громадянства.

Зазначимо, що в новітній історії міжнародного та конституційного права еволюція громадянства як права відбувається в рішеннях Європейського суду з прав людини. Право на громадянство не закріплено в Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, у протоколах до неї. З чого випливає, що право на громадянство, не будучи конвенціональним, не може бути предметом захисту в Європейського суду з прав людини.

Держава, своєю чергою, щодо наявності такої ознаки, як населення (народ), об'єднане єдиним громадянством, установлює правила, які обумовлюються місцем держави в міжнародних відносинах і взаємовідносинами держави та суспільства, що визначається Угодою про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [12]. У цьому сенсі головним стримувальним чинником, що обмежує ступінь державного підходу у встановленні таких правил, є покладання міжнародних зобов'язань у галузі прав людини, дотримання загальноєвропейських принципів і норм міжнародного права.

Громадянство є не тільки інститутом права, а й складною системою значень, до якої входять визначення легального та соціального статусу, ознаки політичної ідентичності, фокусування культурної та політичної лояльності.

З огляду на значущість громадянства не лише як абстрактного статусу, а й як невід'ємної передумови реалізації всього комплексу прав і свобод, без яких людина не бере участі у політичному житті країни, а відтак позбавлена повноцінного членства в громадянському суспільстві країни, необхідно, щоб органи влади, які відають справами про громадянство, передусім суди, обережно ставилися до вивчення не тільки формальних підстав надання або позбавлення громадянства, а й інших, не менш важливих моментів (родинні зв'язки, термін перебування, досвід участі в рішенні державних і соціальних питань, наявність нерухомості, трудові зв'язки, зв'язки з іноземними державами тощо), які тільки сукупно становлять зміст критеріїв пропорційності й співмірності.

Погоджуючись з існуванням права на громадянство, потрібно з'ясувати місце в системі інших прав і свобод людини. Зазвичай учені, які визнають суб'єктивне право на громадянство, указують на його «особливе місце» в системі основних прав людини. Однак єдиної думки стосовно його місця в системі прав немає.

З погляду на дослідження Я. Фенич, головними ознаками, що характеризують правове забезпечення права на громадянство, є: діяльність спеціально уповноважених органів дер-

жавної влади з питань громадянства; сукупність організаційно-правових заходів і засобів; система правових гарантій права людини на громадянство; урегульованість відносин переважно нормами конституційного й адміністративного права; відповідні умови закріплення, охорони та реалізації права людини на громадянство; сфера застосування цього правового забезпечення – адміністративні процедури з питань громадянства. Право на громадянство укладається в класифікаційні критерії щодо поділу суб'єктивних прав на чотири групи, виокремлені в Загальній декларації прав людини [13, с. 193].

Першу групу в Декларації утворюють особисті права та свободи (статті 3–11); другу групу – права особи і її ставлення до груп, частиною яких вона є (статті 12–17); третя група – духовні свободи, громадянські та політичні права (статті 18–21); четверта група – економічні, соціальні та культурні права (статті 22–27) [7]. За такого розподілу другу групу утворюють: право на особисте життя, право на вільне пересування та вибору місця проживання, право на притулок, право на громадянство, однакові права чоловіків і жінок щодо шлюбу, право сім'ї на захист з боку суспільства та держави, право на індивідуальне та спільне володіння майном. Інші вчені намагаються штучно помістити право на громадянство у загальноприйнятну класифікацією прав і свобод (особисті, політичні, соціально-економічні та культурні).

С. Дрьомов зазначає, що правове регулювання інституту громадянства за допомогою нормативно-правових актів упорядковує суспільні відносини у сфері набуття і припинення громадянства, а також при вирішенні інших питань, пов'язаних із громадянством. Ці нормативно-правові акти належно впорядковані, утворюють певну систему та не існують ізольовано, а взаємодіють з іншими нормативно-правовими актами, якими унормовано суміжні правовідносини [14, с. 11].

Відсутність права на громадянство в Конституції України в переліку особистих прав розглядається як прогалина в конституційному регулюванні.

З огляду на те, що однією з особливостей суб'єктивних прав, насамперед особистих, є захищеність із боку держави, навряд чи можна віднести право на громадянство до основних, природних прав людини, поставивши в один ряд із такими особистими правами, як право на життя, недоторканність особи, охорону державою гідності особи тощо.

Особисті права законами не створюються, а лише офіційно визнаються, конкретизуються та захищаються. Громадянство є продуктом законотворчості, одночасно характеризується ознаками

невідчужуваності та невід'ємності. Людина переважно народжується з громадянством.

Невідчужуваний характер всіх особистих прав і громадянства виявляється в тому, що за жодних обставин їх не можна позбавити. У цьому сенсі доцільно стверджувати, що право на громадянство належить до охоронних прав – домаганням на недоторканність сфери приватного життя, вторгтися в яку не можуть приватні особи, органи державної влади. Вони вимагають від держави та приватних осіб утримуватися від дій, що перешкоджають людині в реалізації її волі.

Що стосується політичних прав, їх реалізація передбачає наявність активного громадянина, який претендує на участь у державній владі. Реалізація права на громадянство зводиться до знаходження особи в пасивному стані. На відміну від основних особистих прав і свобод, які за природою є невідчужуваними і належать кожному від народження, політичні права та свободи випливають зі стану громадянства.

Цю різницю відображає Конституція, адресуючи особисті права кожному, політичні – громадянам. У Конституції України при формулюванні низки політичних прав використовується формула «громадяни України», а не просто «громадяни» або «громадянин». Цим підкреслюється, що йдеться про такі права громадянина, якими наділяються тільки громадяни України. Водночас демократизація діяльності державної влади має бути такою, щоб унеможливити звинувачення держави в діяльності, спрямованій на погіршення соціально-економічного рівня, настання шкідливих наслідків при загальноправильній діяльності демократичного спрямування [15, с. 6005].

Можливість володіти політичними правами обумовлена наявністю в особи громадянства. Саме стан правової належності людини до держави визначає обсяг політичних прав. Хоча в літературі є думка, що права в сфері громадянства можуть бути віднесені до особливої групи політичних прав і свобод особи.

Якщо розглянути ознаки, які характеризують належність конституційних прав до соціальних, можна виявити деякі сутнісні подібності.

Громадянство як суб'єктивне право доцільно розглядати з погляду гарантованої державою можливості претендувати на громадянство. Соціально-економічні права є символічні в тому сенсі, що завжди надаються державою та претендувати на них можна лише тією мірою, якою це встановлено законом, так само як реалізація права на громадянство, його обсяг цілком залежить від внутрішнього національного законодавства держави. Кожна держава висуває свої умови, яким повинен відповідати претендент на

громадянство. У цьому випадку держава на свій розсуд вирішує питання про прийом людини в своє політичне співтовариство.

Громадянство і його принципи, відповідно до Конституції України, належать до основ конституційного ладу – базових положень і засад держави. Тому принцип права на громадянство недоцільно тлумачити виключно як недопущення безгромадянства.

Хартія основних прав Європейського Союзу запропонувала нову, принципово іншу модель класифікації основних прав і свобод людини, перейшовши від предметного до ціннісного принципу класифікації [16]. Хартія Європейського Союзу викладає основні права в новому аспекті, залежно не від виду прав, а від цінностей, які ці права юридично виражають і забезпечують.

Висновки

Право на громадянство як інститут конституційного права є суб'єктивним правом, що змінюється завдяки інтерпретації громадянства Європейським судом з прав людини у межах тлумачення конвенційних прав і свобод. Водночас

держава, яка є суб'єктом визначення політики громадянства, національним законодавством регулює весь спектр питань, пов'язаних із громадянством і похідних від зазначеного правового інституту. На сферу громадянства мінімально впливають норми міжнародного права, яке відносить правове регулювання громадянства до внутрішніх справ держави. Держава володіє широкими можливостями визначити коло громадян, коректуючи підстави прийому в громадянство, встановлюючи обмеження для громадян, які мають інше громадянство. Право на громадянство – це охоронювана законом міра можливої поведінки, спрямована на задоволення інтересів людини, що виникають у зв'язку з набуттям, зміною та виходом із громадянства. Ефективність правових гарантій реалізації права на громадянство в Україні полягає в створенні міцних законодавчих гарантій, що містяться в нормах законів і залежить від їх логічності та системності, доцільності, чіткої спрямованості та визначеності стосовно конкретного суб'єкта і відповідних суспільних відносин.

Список використаних джерел

1. Софінська І. Д. Філософсько-правова доктрина громадянства : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.12. Львів, 2019. 519 с.
2. Пильгун Н. В., Бузун О. О. Сутність та особливості громадянства в Україні. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2016. 1 (38). С. 47–52.
3. Дробуш І. В., Кутинець В. В. Проблеми набуття громадянства України. *Молодий вчений*. 2017. № 5.1 (45.1). С. 35–38.
4. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
5. Права, свободи і обов'язки людини і громадянина. Офіційний веб-сайт Конституційного Суду України. URL: <http://ccu.gov.ua/storinka-knygy/4-prava-svobody-i-obov'yazky-lyudyny-i-gromadyanyna>
6. Конституція України. Науково-практичний коментар. Розділ I. Загальні положення. Стаття 4. URL: <https://textbook.com.ua/pravo/1474610935/s-3?page=4>
7. Загальна декларація прав людини. Законодавство України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015
8. Про приєднання України до Конвенції про скорочення безгромадянства : Закон України від 11.01.2013 р. № 22-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 10. Ст. 100.
9. Ковалів М. В., Гаврильців М. Т., Бліхар М. М. Конституційне право України : навчальний посібник. Львів : ТОВ «Ліга-прес», 2014. 402 с.
10. Про ратифікацію Європейської конвенції про громадянство : Закон України від 20.09.2006 р. № 163-V. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 45. Ст. 437.
11. Про громадянство України : Закон України від 18.01.2001 р. № 2235-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 13. Ст. 65.
12. Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Закон України від 16.09.2014 р. № 1678-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 40. Ст. 2021.
13. Фенич Я. В. Адміністративно-правове забезпечення права на громадянство в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Ужгород, 2019. 211 с.
14. Дрьомов С. В. Інститут громадянства як регулятор впливу на стан забезпечення національної безпеки України: аналітична доповідь. Київ : НІСД, 2017. 90 с.
15. Ковалів М., Єсімов С., Крамар Р., Скриньковський Р. Перспективи реформування організаційно-правового механізму забезпечення прав і свобод людини та громадянина. *Traektoriâ Nauki = Path of Science. Section «Law»*. 2017. Vol. 3. No 10. P. 6001–6008.
16. Хартія основних прав Європейського Союзу. Законодавство України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_524

References

1. Sofins'ka, I. D. (2019). Filozofsko-pravova doktryna hromadyanstva [Philosophic and legal doctrine of citizenship]. *L'viv* [in Ukr.].
2. Pyl'hun, N. V. & Buzun, O. O. (2016). Sutnist' ta osoblyvosti hromadyanstva v Ukraini [Sense and features of the citizenship in Ukraine]. *Yurydychnyy visnyk. Povitriane i kosmichne parvo (Legal bulletin. Comparative and space law)*, 1 (38) 47–52 [in Ukr.].
3. Drobush, I. V. & Kutynets', V. V. (2017). Problemy nabuttya hromadyanstva Ukrainy [Problems of acquiring the citizenship of Ukraine]. *Molodyy vchenyy (Young scientist)*, 5.1 (45.1), 35–38 [in Ukr.].
4. Konstytutsiya Ukrainy : Zakon Ukrainy [Constitution of Ukraine: Law of Ukraine] vid 28.06.1996 r. № 254k/96-VR. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy (Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine)*. 1996. № 30. St. 141 [in Ukr.].
5. Prava, svobody i obov'yazky lyudyny i hromadyanyna. Ofitsiynyy veb-sayt Konstytutsiynoho Sudu Ukrainy [Rights, freedoms and responsibilities of man and citizen. Official website of the Constitutional Court of Ukraine]. Retrieved from <http://ccu.gov.ua/storinka-knygy/4-prava-svobody-i-obovyazky-lyudyny-i-gromadyanyna> [in Ukr.].
6. Konstytutsiya Ukrainy. Naukovo-praktychnyy komentar. Rozdil I. Zahal'ni polozhennya. Stattia 4 [Constitution of Ukraine. Scientific and practical commentary. Section I. General provisions. Article 4]. Retrieved from <https://textbook.com.ua/pravo/1474610935/s-3?page=4> [in Ukr.].
7. Zahal'na deklaratsiya prav lyudyny. Zakonodavstvo Ukrainy [Universal Declaration of Human Rights. Legislation of Ukraine]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015 [in Ukr.].
8. Pro pryednannya Ukrainy do Konventsiyi pro skorochnya bez-hromadyanstva : Zakon Ukrainy [On Accession of Ukraine to the Convention on the Reduction of Statelessness: Law of Ukraine] vid 11.01.2013 r. № 22-VII. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy (Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine)*. 2014. № 10. St. 100 [in Ukr.].
9. Kovaliv, M. V., Havryl'tsiv, M. T. & Blikhar, M. M. (2014). Konstytutsiynne pravo Ukrainy [Constitutional law of Ukraine]. *L'viv : TOV «Liha-pres»* [in Ukr.].
10. Pro ratyfikatsiyu Yevropeys'koyi konventsiyi pro hromadyanstvo : Zakon Ukrainy [On the Ratification of the European Convention on Nationality: Law of Ukraine] vid 20.09.2006 r. № 163-V. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy (Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine)*. 2006. № 45. St. 437 [in Ukr.].
11. Pro hromadyanstvo Ukrainy : Zakon Ukrainy [On Citizenship of Ukraine: Law of Ukraine] vid 18.01.2001 r. № 2235-III. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy (Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine)*. 2001. № 13. St. 65 [in Ukr.].
12. Pro ratyfikatsiyu Uhody pro asotsiatsiyu mizh Ukrainoyu, z odniyeyi storony, ta Yevropeys'kym Soyuzom, Yevropeys'kym spivtovarystvom z atomnoyi enerhiyi i yikhnimiy derzhavamy-chlenamy, z inshoyi storony: Zakon Ukrainy [On the Ratification of the Association Agreement between Ukraine, on the one hand, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their Member States, on the other: Law of Ukraine] vid 16.09.2014 r. № 1678-VII. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy (Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine)*. 2014. № 40. St. 2021 [in Ukr.].
13. Fenykh, Ya. V. (2019). Administratyvno-pravove zabezpechennya prava na hromadyanstvo v Ukraini [Administrative and legal support of the right to citizenship in Ukraine]. *Uzhhorod* [in Ukr.].
14. Dr'omov, S. V. (2017). Instytut hromadyanstva yak rehulyator vplyvu na stan zabezpechennya natsional'noyi bezpeky Ukrainy: analitychna dopovid' [The institute of citizenship as a regulator of influence on the state of national security of Ukraine: an analytical report]. *Kyyiv : NISD* [in Ukr.].
15. Kovaliv, M., Yesimov, S., Kramar, R. & Skryn'kovs'kyi, R. (2017). Perspektyvy reformuvannya orhanizatsiynopravovoho mekhanizmu zabezpechennya prav i svobod lyudyny ta hromadyanyna [Prospects for Reforming the Organizational and Legal Mechanism for Ensuring Human and Civil Rights and Freedoms]. *Traektoriia Nauki = Path of Science. Section «Law»*, 3, 10, 6001–6008.
16. Khartiya osnovnykh prav Yevropeys'koho Soyuzu. Zakonodavstvo Ukrainy [The Charter of Fundamental Rights of the European Union: Legislation of Ukraine]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_524 [in Ukr.].

Стаття: надійшла до редакції 02.12.2020
прийнята до друку 12.05.2021
The article: is received 02.12.2020
is accepted 12.05.2021

UDC (УДК) 342.951: 351.82
JEL Classification: K 10; K 23

Бортник Надія Петрівна,

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри адміністративного та інформаційного права
Національного університету «Львівська політехніка»
(Львів, Україна)
e-mail: bnp1969n@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-1794-2793

Єсімов Сергій Сергійович,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін
Львівського державного університету внутрішніх справ
(Львів, Україна)
e-mail: esimov_ss@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-9327-0071

ПРАВОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ЗАХОДІВ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРИМУСУ

Анотація. Розглянуто правову регламентацію заходів адміністративно-процесуального примусу, що застосовуються в адміністративно-деліктному праві. Проведено аналіз чинного законодавства та проекту Кодексу України про адміністративні проступки. Зазначено, що особливе місце в адміністративному законодавстві посідають заходи адміністративно-процесуального примусу в справах про адміністративні правопорушення, що представляють врегульовані адміністративно-процесуальними нормами процесуальні дії органів адміністративної юрисдикції та їх посадових осіб, які здійснюються в процесі правоохоронної діяльності з метою виявлення правопорушення, встановлення особи правопорушника, створення умов для з'ясування обставин справи, виявлення, дослідження та закріплення доказів, забезпечення виконання рішення у справі. Визначено особливості адміністративно-процесуальних заходів примусу. Встановлено, що для кожної міри адміністративно-процесуального примусу щодо забезпечення провадження у справі про адміністративне правопорушення в нормах повинні бути визначені зміст складових дій, конкретні цілі, підстави й умови застосування.

Ключові поняття: адміністративне правопорушення, адміністративно-процесуальний примус, заходи, правова регламентація, провадження.

Bortnyk Nadiia,

Doctor of Law, Professor,
Head of the Department of Administrative and Information Law,
Lviv Polytechnic National University
(Lviv, Ukraine)
e-mail: bnp1969n@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-1794-2793

Yesimov Serhii,

PhD (Law), Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Administrative Law Disciplines,
Lviv State University of Internal Affairs
(Lviv, Ukraine)
e-mail: esimov_ss@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-9327-0071

LEGAL REGULATION OF MEASURES OF ADMINISTRATIVE AND PROCEDURAL COERCION

Abstract. In accordance with the methodology of the system analysis, the legal regulation of measures of administrative and procedural coercion applied in administrative and tort law is considered. An analysis of the

current Code of Ukraine on Administrative Offenses and the draft Code of Ukraine on Administrative Offenses prepared by the Ministry of Justice of Ukraine and other normative acts is carried out. It is noted that measures to ensure proceedings in cases of administrative offenses occupy a special place in the current administrative legislation. Measures of administrative and procedural coercion are procedural actions of administrative jurisdiction bodies and their officials regulated by administrative and procedural norms, which are carried out in the process of law enforcement activity in order to identify the offense, establish the offender, create conditions for clarifying the circumstances of the case, identify, investigate and consolidate evidence, ensuring the execution of the decision in the case. Special features of administrative and procedural measures of coercion are determined. Considering the coercive nature and restrictions imposed by the application of personal, property, organizational rights, there is a need for detailed regulation of the grounds, conditions, procedure of such measures. The structural separation of measures of administrative and procedural coercion in the procedural part of the normative and legal act on administrative offenses is important. It proves the need for legal optimization of measures to ensure proceedings in cases of administrative offenses. With regard to each measure of administrative and procedural coercion to ensure the proceedings in the case of an administrative offense, the rules of the normative and legal act should include the content of the constituent actions, specific goals, grounds and conditions of application.

Key concepts: administrative offense, administrative and procedural coercion, measures, legal regulation, proceedings.

DOI 10.32518/2617-4162-2021-3-28-34

Вступ

Адміністративні правопорушення є поширеною категорією деліктів, що мають негативний, дезорганізуючий вплив на охоронювані суспільні відносини, завдають значної шкоди інтересам особи, суспільства та держави. Якість і ефективність правозастосування зумовлена великою кількістю чинників, з-поміж яких важливе місце посідає якість правового матеріалу, що підлягає застосуванню. Хоча КУпАП характеризується певними перевагами, проте наділений істотними дефектами. До основних тенденцій розвитку законодавства про адміністративні правопорушення потрібно віднести динамічність, безсистемність і хаотичність внесення поправок, зумовлених, зокрема, недоліками структурної побудови. КУпАП є одним із найбільш нестабільних кодифікованих джерел права. Усунення численних недоліків законодавства про адміністративні правопорушення, подальший розвиток цього виду законодавства неможливі без наукового осмислення та розроблення проблем і шляхів їх вирішення.

Важливе значення для розроблення цієї проблеми мали праці вчених-правознавців В. Авер'янова, О. Андрійко, В. Бевзенка, А. Берлача, Ю. Битяка, І. Бородіна, П. Діхтєвського, І. Гриценка, Є. Додіна, Р. Каложного, Л. Кисіль, С. Ківалова, А. Козловського, М. Козюбри, Т. Коломоєць, В. Колпакова, О. Кузьменко, В. Курила, Є. Курінного, Р. Мельника, В. Настюка, Н. Оніщенко, О. Остапенка, Г. Петрова, А. Селіванова, М. Тищенко, О. Харитоновой, Ю. Шемчушенка та інших.

Незважаючи на велику кількість публікацій, що характеризують різні заходи адміністративно-правового впливу, охоплюючи адміністративно-процесуальні, останні з урахуванням

своєрідності, наявного стану правової регламентації потребують подальших досліджень.

Мета статті – визначення правової регламентації заходів адміністративно-процесуального примусу.

1. Правова природа заходів адміністративно-процесуального примусу

Визначення специфіки та проблем правового регулювання заходів адміністративно-процесуального примусу передбачає з'ясування їхньої юридичної природи. При визначенні правових заходів важливо відзначити таку ознаку, як урегульованість нормами права. Норми права, які регулюють взаємовідносини суб'єктів, забезпечуються певними заходами впливу, тобто норми вказують на заходи, що застосовуються у певних випадках. Правова міра в разі реалізації персоніфікована, тобто має конкретного адресата. Її здійснення пов'язане з винесенням правозастосовного акта, в якому персоніфікуються закріплені в нормах права загальні права та обов'язки. За змістом правова міра полягає у певній дії, що впливає з суб'єктивних прав і обов'язків, спрямований на досягнення результату, передбаченого нормою права.

Потрібно зазначити особливості примусових правових заходів, що реалізують переважно у межах охоронних правовідносин, які створюють можливість для приведення в дію спеціальних засобів забезпечення юридичних обов'язків, у разі необхідності, для застосування заходів державно-примусового впливу. Правові заходи, єдині за сутністю, диференціюються на окремі види [1, с. 95].

Різномірність суспільних відносин, регульованих правом, зумовлює необхідність застосування у межах цих відносин різних заходів,

що відрізняються за змістом, підставами та порядком реалізації. Залежно від сфери застосування, цілей, специфіки правових норм, що регулюють певну групу заходів, вирізняють цивільно-правові, кримінально-правові, адміністративно-правові та інші види заходів.

Правові заходи застосовуються у межах суспільних відносин, що виникають переважно у сфері здійснення виконавчої влади у зовнішньо організаційній і внутрішньоорганізаційній діяльності органів виконавчої влади та їх посадових осіб. Ці заходи застосовуються для попередження правопорушень або забезпечення публічної безпеки.

Особливістю великої групи заходів, що застосовуються компетентними державними органами (посадовими особами) щодо конкретного факту, який має юридичне значення, під відповідну правову норму та прийняття державно-владного рішення, дії щодо забезпечення практичного виконання цього рішення, у зв'язку з вчиненням правопорушення, є те, що вони реалізуються у межах адміністративно-юрисдикційного процесу, врегульовані нормами процесуального права, спрямовані на вирішення індивідуально-конкретної справи про адміністративне правопорушення.

Відмінною особливістю цієї групи заходів є те, що фактичною підставою застосування у багатьох випадках є ознаки правопорушення, галузева належність якого під час виявлення ще не зрозуміла остаточно, коли ще можна зробити впевнений висновок про ознаки діяння як адміністративного делікту, або злочину.

Наприклад, оперативне застосоване до порушника адміністративне затримання припиняє протиправну поведінку, хоча ще неможливо з повною упевненістю визначити, чи є ця поведінка адміністративним правопорушенням у виді дрібного хуліганства або кримінальним правопорушенням у виді кримінально-караного хуліганства. Галузева приналежність низки правопорушень встановлюється за допомогою застосування адміністративно-процесуальних заходів. Це охоплює і витребування відомостей про факти притягнення особи до адміністративної відповідальності, що важливо для кваліфікації діянь з адміністративної преюдиції. Наприклад, при оцінці розкрадання як адміністративного правопорушення, або злочину. Виявлення та узагальнення характерних ознак адміністративно-процесуальних заходів, що застосовуються у зв'язку з правопорушенням, дають змогу сформулювати їх поняття так.

Ці заходи – врегульовані адміністративно-процесуальними нормами процесуальні дії органів адміністративної юрисдикції та їх посадових осіб, які здійснюються в процесі

правоохоронної діяльності з метою виявлення правопорушення, встановлення особи правопорушника, створення умов для з'ясування обставин справи, виявлення, дослідження та закріплення доказів, забезпечення виконання рішення у справі.

Фактичною підставою застосування досліджуваної групи адміністративно-процесуальних заходів є вчинення правопорушення або наявність даних, що тягнуть обґрунтовану підозру у вчиненні правопорушення. Юридична підстава – передбачена нормами права можливість застосування цих заходів у зазначених випадках.

Різноманіття вживаних у зв'язку з правопорушенням різнопланових адміністративно-процесуальних заходів зумовлює необхідність внутрішньовидової класифікації. Критеріями класифікації цих заходів доцільно вважати характер впливу, який визначається наявністю у заходах різних обмежень прав, безпосередньо цілеспрямованість заходів (функціональне призначення).

За характером впливу (наявності обмежень прав) розглянута група процесуальних заходів піділяється на примусові (адміністративне затримання, привід, огляд, вилучення тощо) і заходи непримусового характеру (отримання пояснень, витребування документів, складання протоколу, призначення досліджень, деякі види огляду).

З урахуванням безпосередньої цілеспрямованості заходи диференціюються на три основні групи: заходи процесуального примусу, заходи, спрямовані на отримання доказів, інші адміністративно-процесуальні заходи, спрямовані на забезпечення виконання адміністративних покарань, попередження правопорушень.

До заходів адміністративно-процесуального примусу належать адміністративне затримання та привід. Вони охоплюють обмеження свободи особи, яка вчинила правопорушення, з метою припинення правопорушення та забезпечення виконання процесуальних обов'язків.

Призначення заходів, спрямованих на отримання доказів, полягає у виявленні, дослідженні та закріпленні доказової інформації у справі про адміністративне правопорушення. Ці заходи є найбільш численною групою у складі адміністративно-процесуальних заходів, що застосовуються в зв'язку з правопорушенням. До них належать: складання протоколу про адміністративне правопорушення, отримання пояснень, витребування документів, перевірка документів, призначення експертизи, різні види догляду та вилучення, огляд і деякі інші.

У складі інших адміністративно-процесуальних заходів вирізняється процесуальна міра, спрямована на попередження правопорушень, що має превентивний характер – подання про

усунення причин і умов, що сприяли вчиненню адміністративного правопорушення. До цієї групи належать процесуальні заходи, що застосовуються після винесення постанови у справі про адміністративне правопорушення та пов'язані з виконанням постанови.

Зазначені особливості правової природи адміністративно-процесуальних заходів, що застосовуються в зв'язку з учиненням правопорушення, створюють певну теоретичну базу для розроблення заходів удосконалення правової регламентації та практики застосування.

2. Адміністративно-процесуальні заходи примусу, передбачені чинним законодавством

Юридична природа більшості розглянутих адміністративно-процесуальних заходів характеризується примусовим характером, пов'язаним із обмеженням прав особи, яка притягається до відповідальності (огляд, вилучення, адміністративне затримання, медичний огляд тощо). Це характерно для абсолютної більшості процесуальних дій, іменованих законодавцем як «заходи забезпечення провадження у справі про адміністративне правопорушення». Правові норми, що їх регламентують, відокремлені у главі 20 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) [2].

Інші процесуальні дії, застосування яких пов'язане із залученням особи, стосовно якої здійснюється провадження у справі, до адміністративної відповідальності, безпосередньо не пов'язані з обмеженням прав (огляд місця скоєння адміністративного правопорушення, опитування, витребування відомостей тощо).

Процесуальні норми, що регулюють такі процесуальні дії, структурно відокремлені. Вони розміщені у декількох главах КУпАП (глави 18, 19), що не є позитивною якістю правового регулювання. Наприклад, регламентуючи опитування свідка, ст. 272 КУпАП указує, що він зобов'язаний з'явитися в зазначений час, дати правдивий пояснення, повідомити все відоме по справі, відповісти на поставлені запитання, а ст. 256 КУпАП визначає, в якому документі фіксуються свідчення.

КУпАП не містить поняття і переліку зазначених дій, хоча термін «процесуальні дії» вживає у ст. 297-8 «Порядок розгляду справи Верховним судом». Повне уявлення про такі процесуальні дії, підстави, цілі, порядок здійснення можливо отримати тільки при системному аналізі відповідних норм.

Аналіз системи правових норм, що містяться в цих розділах Кодексу і в главі 20 КУпАП «Заходи забезпечення провадження у справі про адміністративне правопорушення», показує наявність двох основних недоліків.

Із одного боку, вони не виправдано обмежують особу, яка застосовує право в засобах, об'єктивно необхідних для реалізації адміністративної відповідальності. З іншого – не виправдано надають широкі дискреційні повноваження в застосуванні деяких заходів забезпечення провадження у справах про адміністративні правопорушення.

Прикладом першої групи недоліків може бути відсутність у системі чинного правового регулювання правових підстав для проведення огляду місця вчинення адміністративного правопорушення. Хоча залучення до адміністративної відповідальності осіб, які вчинили правопорушення, пов'язані з пошкодженням, знищенням майна, вимагає доказів, одним із джерел яких є протокол огляду місця учинення адміністративного правопорушення щодо предметів, речей, які там знаходяться.

Аналогічний пробіл виявляється у регламентації такого заходу забезпечення провадження у справі про адміністративне правопорушення, як вилучення речей, що є знаряддям вчинення або предметами адміністративного правопорушення, документів, що мають доказове значення.

За змістом ст. 265 КУпАП вони можуть бути вилучені, виявлені під час затримання, особистого огляду або огляду речей, якщо виявлені на місці вчинення адміністративного правопорушення (це при відсутності правової можливості проведення такого огляду) або при огляді (особистому, речей, транспортного засобу). В разі якщо речі, предмети, документи, що мають доказове значення, перебувають у володінні особи, яка не притягається до адміністративної відповідальності, то в особи, яка застосовує право, немає правових підстав для їх вилучення.

Правозастосовна практика переважно заповнює цю прогалину «добровільною видачею» і оформленням відповідного протоколу. Однак протокол «добровільної видачі» не включений у перелік доказів (ч. 1 ст. 251 КУпАП), відповідно, використання доказу неприпустимо. Наведеними прикладами не вичерпуються дефекти правового регулювання, що обмежують можливість реалізації адміністративної відповідальності.

Дефекти правового регулювання протилежного змісту в узагальненому виді полягають у відсутності чітких вказівок у нормах КУпАП на конкретні цілі, підстави, умови застосування багатьох заходів забезпечення провадження у справах про адміністративні правопорушення.

Ст. 260 КУпАП обмежується лише вказівкою на спільні цілі застосування всіх заходів забезпечення провадження у справі про адміні-

стративне правопорушення, але вони не є універсальними для кожного.

Медичний огляд на стан сп'яніння не має на меті припинення адміністративного правопорушення. Особа, яка застосовує право, не має правової можливості піддати приводу особу (в контексті, визначеному ст. 148 «Привід» Кодексу адміністративного судочинства України), яка вчинила адміністративне правопорушення, потерпілого або свідка, якщо це необхідно для з'ясування обставин справи.

Кожна міра забезпечення провадження у справі про адміністративні правопорушення (або група таких заходів) має конкретні цілі. Однак норми КУпАП, які регламентують багато з них, вказівок на цілі застосування не містять. Вивчення правозастосовної практики показує переважний вплив суб'єктивного розсуду поліцейських на рішення про застосування деяких заходів.

Подібна невизначеність правового регулювання породжує довільний розсуд у правозастосуванні. Правозастосовний розсуд у сучасних умовах функціонування права є доволі поширеним явищем, насамперед в ситуаціях, коли відбувається втручання у сферу особистих прав та законних інтересів під час притягнення особи до адміністративної відповідальності [3, с. 94]. Останнє має небезпеку покладання зайвих, не виправданих необхідністю обмежень прав осіб, які підлягають адміністративній відповідальності та щодо яких здійснюється провадження у справі про адміністративне правопорушення.

Ст. 260 КУпАП виокремлює тринадцять процесуальних дій, що відрізняються за змістом й іменуються заходами забезпечення провадження у справах про адміністративні правопорушення. Ч. 1 ст. 260 КУпАП встановлює загальні цілі застосування цих заходів. Указані цілі відповідають завданням провадження у справах про адміністративні правопорушення, передбаченого ст. 245 КУпАП. На досягнення таких же цілей спрямована низка процесуальних дій, передбачених іншими статтями КУпАП. Наприклад, з'ясування обставин справи з метою складання протоколу про адміністративне правопорушення, витребування необхідних відомостей, опитування свідків, потерпілих і інших учасників провадження у справі, призначення експертизи.

Усі передбачені процесуальними нормами глав 22 і 24 КУпАП заходи спрямовані на вирішення завдань провадження у справах про адміністративні правопорушення.

Особливістю процесуальних заходів, передбачених главою 20 КУпАП, є примусовий характер. При застосуванні настають наслідки

у виді обмежень прав особи (доставлення, адміністративне затримання, медичний огляд, розміщення іноземних громадян або осіб без громадянства у спеціальні установи), майнового (різні види огляду, вилучення, затримання транспортного засобу) і організаційного характеру (відсторонення від керування транспортним засобом). Розглянуті заходи є за юридичною природою заходами адміністративно-процесуального примусу.

До цієї великої групи заходів, які водночас із заходами адміністративного попередження, заходами адміністративного припинення і адміністративними покараннями входять окремою групою в заходи адміністративного примусу, належить низка заходів, передбачених не тільки КУпАП, а й іншими правовими актами.

Наприклад, Законом України «Про Національну поліцію» передбачено доставляння безпритульних і бездоглядних неповнолітніх для встановлення особи громадянина, якщо є підстави вважати, що він знаходиться у розшуку; затримання осіб, які ухиляються від примусової госпіталізації; направлення або доставлення на медичний огляд для визначення наявності в організмі алкоголю чи наркотичних засобів, якщо це необхідно для підтвердження або спростування факту вчинення правопорушення [4].

За сутністю – це заходи адміністративно-процесуального примусу, подібні за змістом і найменуванням до заходів забезпечення провадження у справах про адміністративні правопорушення. Однак вони застосовуються для реалізації інших завдань і цілей, як правило, поза межами цього провадження. Підставою застосування є інші обставини, пов'язані з підозрою у вчиненні діяння, яке містить ознаки кримінального правопорушення, застосуванням примусових заходів медичного характеру та низкою інших.

Слід зазначити, що термін «заходи забезпечення» згадується в кримінально-процесуальному та цивільно-процесуальному законодавстві. Однак про ці заходи йдеться тільки як про заходи щодо забезпечення позову. Інша категорія заходів, схожа за змістом, призначенням і найменуванням із даною групою заходів, наприклад, затримання, привід, накладення арешту на майно, йменується кримінально-процесуальним законодавством заходами процесуального примусу. Аналогічна термінологія використовується законодавством про адміністративне судочинство (глава 9 Кодексу адміністративного судочинства України) [5].

У зв'язку з цим, підкреслюючи важливість і необхідність використання однакової термінології, що позначає схожі, однотипні правові

поняття, властиві різним видам юрисдикційного процесу, видається більш коректним найменування глави 20 КУпАП «Заходи адміністративно-процесуального примусу». Реалізація цієї групи процесуальних заходів доволі широким колом посадових осіб численних державних органів передбачає серйозні обмеження прав для фізичних та юридичних осіб, їх законодавча регламентація повинна відповідати вимогам пропорційності та правової визначеності.

Не випадково в концепції нового КУпАП ідеться про те, що норми, присвячені процедурі застосування уповноваженим органом забезпечувальних заходів у провадженні в справі про адміністративне правопорушення, вимагають не тільки комплексного вдосконалення на предмет більш чіткої регламентації, а й закріплення вимог до процесуального оформлення, процедур оскарження дій (рішень) органів адміністративної юрисдикції, які застосували такі заходи, детального опрацювання термінів, на які такі заходи вводяться, порядку продовження цих термінів, порядку скасування відповідних забезпечувальних заходів [6].

Однак, доводиться констатувати, що не всі процесуальні норми глави 20 КУпАП, що визначають зміст, конкретні цілі та підстави застосування розглянутих процесуальних заходів, відповідають цим вимогам. Кілька характерних прикладів, що підтверджують цю тезу.

Різне розуміння, тлумачення і застосування ґрунтується на наявній регламентації таких процесуальних заходів, як особистий огляд (ст. 264 КУпАП). КУпАП не конкретизує характер і кордон дій, які дозволені при особистому огляді. Наприклад, припустимо повне або часткове обстеження одягу, відповідно, те ж саме щодо обстеження тіла.

Відсутність чіткої правової визначеності змісту деяких процесуальних заходів призводить на практиці до різного розсуду посадових осіб щодо застосування процесуальних заходів, що неприпустимо, оскільки водночас порушується принцип юридичної рівності учасників провадження у справі про адміністративне правопорушення.

Потрібно також констатувати відсутність єдиного підходу до визначення конкретної процесуальної цілі застосування кожного заходу забезпечення провадження у справах про адміністративні правопорушення. Для деяких заходів така мета визначається. Наприклад, для доставляння, адміністративного затримання, особистого огляду й огляду речей і низки інших.

Водночас особа, яка застосовує право, не обмежена конкретними цілями при здійсненні такого процесуального заходу, як вилучення.

Виправданість цього заходу, який передбачає конфіскацію відповідних речей, завжди пов'язана з необхідністю забезпечення виконання можливого рішення у справі. Необхідність зазначення конкретної процесуальної цілі застосування кожного заходу процесуального примусу зумовлюється такою обставиною. Наявність можливості застосування тих чи інших процесуальних заходів загальними цілями, зазначеними в ч. 1 ст. 260 КУпАП (при відсутності вказівки конкретної мети для кожного заходу), призводить до довільного та розширювального тлумачення можливості застосування у певних випадках, що загрожує порушенням законних прав та інтересів учасників провадження у справах про адміністративні правопорушення.

Аналогічною проблемою є наявність правової невизначеності в регламентації підстав застосування низки процесуальних заходів. Ст. 34 «Поверхнева перевірка» Закону України «Про Національну поліцію» та ст. 264 «Особистий огляд і огляд речей» КУпАП, які регламентують огляд транспортних засобів, не згадують підстави застосування передбаченого процесуального заходу.

Розсуд, можливість і необхідність довільного застосування допускають положення, що містяться у ст.ст. 261 «Адміністративне затримання» і 264 «Особистий огляд і огляд речей» КУпАП, оскільки підставами вони передбачають виняткові випадки і випадки необхідності.

Викладене підтверджує необхідність подальшого вдосконалення правового регулювання заходів адміністративно-процесуального примусу. Особливість цієї групи процесуальних заходів, які внаслідок їхнього застосування істотно обмежують права, закликає звернути на них увагу при підготовці нового КУпАП та оптимізувати правову регламентацію цілей, підстав і порядку застосування.

Висновки

Особливе місце у чинному адміністративному законодавстві посідають заходи забезпечення провадження у справах про адміністративні правопорушення, що визначаються як врегульовані адміністративно-процесуальними нормами процесуальні дії органів адміністративної юрисдикції та їх посадових осіб, які здійснюються в процесі правоохоронної діяльності з метою виявлення правопорушення, встановлення особи правопорушника, створення умов для з'ясування обставин справи, виявлення, дослідження та закріплення доказів, забезпечення виконання рішення у справі. З огляду на виражений примусовий характер і породжувані застосуванням обмеження прав особи-

стого, майнового, організаційного характеру, є необхідність детальної регламентації підстав, умов, порядку здійснення заходів. Важливим є структурне відокремлення у процесуальній частині нормативно-правового акта про адміністративні правопорушення заходів адміністративно-процесуального примусу. Це обґрунтовує необхідність правової оптимізації заходів

забезпечення провадження у справах про адміністративні правопорушення. Що стосується кожної міри адміністративно-процесуального примусу стосовно забезпечення провадження у справі про адміністративне правопорушення, то в нормах нормативно-правового акта повинні бути визначені зміст складових дій, конкретні цілі, підстави та умови застосування.

Список використаних джерел

1. Ковалів М. В., Кузьо Л. І., Боровікова В. С. Заходи забезпечення провадження у справах про адміністративні правопорушення у системі заходів адміністративного примусу. *Соціально-правові студії*. 2020. Вип. 3 (9). С. 91–97.
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 р. № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80732-10/conv#n560>
3. Жильцов О. Л. Правова регламентація правозастосовного розсуду у сфері адміністративної відповідальності (за кодексом України про адміністративні правопорушення). *Юридичний бюлетень*. 2020. Вип. 12. С. 92–97.
4. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>
5. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2747-15>
6. Проект Кодексу України про адміністративні проступки, підготовлений Міністерством юстиції України на виконання пункту 25 Плану законопроектної роботи Верховної Ради України на 2020 рік, затвердженого Постановою Верховної Ради України від 16 червня 2020 року № 689-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/689-20#Text>

References

1. Kovaliv, M. V., Kuzo, L. I., & Borovikova, V. S. (2020). Zakhody zabezpechennia provadzhennia u spravakh pro administratyvni pravoporushennia u systemi zakhodiv administratyvnoho prymusu [Measures to ensure proceedings in cases of administrative offenses in the system of measures of administrative coercion]. *Sotsialno-pravovi studii (Social and legal studios)*, 3 (9), 91–97 [in Ukr.].
2. Kodeks Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia : Zakon Ukrainy vid 07.12.1984 r. № 8073-X [Code of Ukraine on Administrative Offenses: Law of Ukraine No. 8073-X of December 7, 1984]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80732-10/conv#n560> [in Ukr.].
3. Zhyltsov, O. L. (2020). Pravova rehlamentatsiia pravozastosovnoho rozsudu u sferi administratyvnoi vidpovidalnosti (za kodeksom Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia) [Legal regulation of law enforcement discretion in the field of administrative responsibility (according to the Code of Ukraine on Administrative Offenses)]. *Yurydychnyi biuletyn (Legal bulletin)*, 12, 92–97 [in Ukr.].
4. Pro Natsionalnu politsiiu : Zakon Ukrainy vid 02.07.2015 r. № 580-VIII [On the National Police: Law of Ukraine No. 580-VIII of July 2, 2015]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> [in Ukr.].
5. Kodeks administratyvnoho sudochynstva Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 06.07.2005 r. № 2747-IV [The Code of Administrative Procedure of Ukraine: Law of Ukraine No. 2747-IV of July 6, 2005]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2747-15> [in Ukr.].
6. Proiekt Kodeksu Ukrainy pro administratyvni prostupky, pidhotovlenyi Ministerstvom yustytzii Ukrainy na vykonannia punktu 25 Planu zakonoproiektnoi roboty Verkhovnoi Rady Ukrainy na 2020 rik, zatverdzhеноho Postanovoiu Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 16 chervnia 2020 roku № 689-IX [Draft Code of Ukraine on Administrative Offenses, prepared by the Ministry of Justice of Ukraine in paragraph 25 of the Plan of draft law of the Verkhovna Rada of Ukraine for 2020, approved by the Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine No. 689-IX of June 16, 2020]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/689-20#Text> [in Ukr.].

Стаття: надійшла до редакції 13.05.2021
 прийнята до друку 29.08.2021
 The article: is received 13.05.2021
 is accepted 29.08.2021

UDC (УДК) 342.241 (477)
JEL Classification: K 10; K 23

Тур Тарас Орестович,

здобувач освітнього ступеня доктора філософії у галузі права
кафедри адміністративно-правових дисциплін
Львівського державного університету внутрішніх справ
(Львів, Україна)
e-mail: turtaras16@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-4449-5231

ФУНКЦІЇ ЗАХОДІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОЗОВУ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Анотація. Розглянуто функції заходів забезпечення позову в адміністративному судочинстві. Використовуючи методологію системного аналізу правових явищ, охарактеризовано підходи до розуміння категорії юридичної науки «функції забезпечення адміністративного позову» у контексті реалізації гарантій захисту прав, свобод і законних інтересів в адміністративному судочинстві. Виокремлено та визначено загальні й спеціальні функції забезпечення позову в контексті КАС України та правових позицій Верховного Суду.

Ключові поняття: адміністративний позов, адміністративне судочинство, засоби забезпечення, функції забезпечення позову.

Tur Taras,

Postgraduate Student
of the Department of Administrative Law Disciplines,
Lviv State University of Internal Affairs
(Lviv, Ukraine)
e-mail: turtaras16@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-4449-5231

FUNCTIONS OF MEASURES OF ENSURING A CLAIM IN ADMINISTRATIVE PROCEEDINGS

Abstract. The functions of measures to ensure a claim in administrative proceedings are considered. Using the methodology of system analysis of legal phenomena, approaches to understanding the category of legal science "functions of ensuring an administrative claim" in the context of the implementation of guarantees for the protection of rights, freedoms and legitimate interests in administrative proceedings are described. At the general theoretical and methodological levels, the general and special functions of ensuring an administrative claim in the context of the Code of Administrative Procedure of Ukraine and the legal positions of the Supreme Court of Ukraine are distinguished and characterized. The general functions include system formation, information-oriented, security, goal setting, motivational, epistemological, educational, social control ones. The special functions of measures of ensuring the claim include such functions as guaranteeing judicial protection; ensuring compliance with the requirements of the administrative plaintiff; prevention of damage; restrictive; promoting effective judicial regulatory control; regulatory; compensatory; law enforcement; suspension of activity or action. The effectiveness of the legal norms regulating measures to ensure an administrative claim depends on the effectiveness and quality of the content. The criteria for the effectiveness and quality of the functions of ensuring an administrative claim include: validity, correctness, optimality, normativeness, mandatory nature, completeness, specificity. The study of the nature and process of implementation of the functions of measures to ensure a claim in the administrative proceedings allows to reveal in more detail their systemic and dynamic, structural qualities, role and place among other means of influence in resolving administrative disputes.

Key concepts: administrative claim, administrative proceedings, means of ensuring, functions of ensuring a claim.

Вступ

Сучасний етап розвитку національної системи права характеризується складними та суперечливими процесами, пов'язаними з оновленням і ускладненням суспільних відносин, високим ступенем динамічності, розширенням сфери правового регулювання. Реформування системи права обумовлює необхідність реконструкції, появи принципово нових утворень у структурному змісті, що відповідають критеріям правової держави та міжнародним стандартам. Це веде до зростання ролі права, функціонального потенціалу його приписів у врегулюванні соціальних процесів. Усебічне вивчення функцій забезпечення адміністративного позову дозволяє вийти на якісно новий рівень пізнання природи, сутності, значення в механізмі правового регулювання, сприяє ефективному використанню як засобу вирішення соціальних завдань, що є перед суспільством і державою.

Важливе значення для розроблення проблеми мали праці вчених-правознавців В. Б. Авер'янова, О. Ф. Андрійко, Г. В. Агаманчука, В. М. Бевзенка, А. І. Берлача, Ю. П. Битяка, І. Л. Бородіна, О. П. Віхрова, І. С. Гриценка, Є. В. Додіна, Р. А. Калюжного, Л. Є. Кисіль, М. В. Коваліва, А. А. Козловського, М. І. Козюбри, Т. О. Коломоєць, В. К. Колпакова, О. В. Кузьменко, В. І. Курила, Є. В. Курінного, Р. С. Мельника, В. Я. Настюка, Н. М. Оніщенко, О. І. Остапенка, М. М. Тищенко, О. І. Харитонової, В. В. Цветкова, Я. М. Шевченко, Ю. С. Шемчушенка та ін. Вивчення проблеми функціональної природи заходів забезпечення адміністративного позову має комплексний характер і дає можливість простежити багатосторонні напрями впливу на суспільні відносини. Функції заходів забезпечення адміністративного позову відображають потребу в задоволенні, помилки та прорахунки в правотворчості, узгодженість або дисбаланс у механізмі правозастосування. Функціональні зв'язки правових приписів дозволяють здійснювати реалізацію прав і обов'язків суб'єктів правовідносин, створюють передумови для задоволення суспільних та особистих інтересів.

Метою статті є дослідження функцій заходів забезпечення позову в адміністративному судочинстві.

1. Інститут забезпечення адміністративного позову як гарантія захисту прав, свобод в адміністративному судочинстві

Державне управління створене людьми з метою свідомої регуляції життєдіяльності й має у забезпеченні їхніх потреб та інтересів таке ж важливе значення, як і основні суспільні інститути – держава, право, мораль, власність.

[1, с. 11]. Державні органи, органи місцевого самоврядування, посадові особи, державні службовці та службовці органів місцевого самоврядування повинні нести у правовій державі відповідальність за прийняті рішення та вчинювані дії (бездіяльність), за видання незаконних правових актів управління, за необґрунтоване застосування до фізичних і юридичних осіб заходів адміністративного примусу. Важливим правовим інститутом, що захищає порушені органами публічного управління (органами виконавчої влади й органами місцевого самоврядування) права і свободи людини та громадянина, є адміністративне судочинство.

Негативні соціально-правові явища зумовлюють наявність у праві цілей попередження правопорушень, природних і техногенних надзвичайних ситуацій, забезпечення правомірної поведінки в суспільстві, усунення прогалин у праві, колізій, недосконалості законодавства [2, с. 42].

Інститут забезпечення адміністративного позову є однією з гарантій захисту прав, свобод і законних інтересів юридичних та фізичних осіб – позивачів в адміністративному процесі, механізмом, який покликаний забезпечити реальне та неухильне виконання судового рішення, прийнятого в адміністративній справі [3].

Основне і єдине призначення цього інституту полягає у створенні можливості реального й ефективного захисту прав і законних інтересів осіб, які звернулися за цим до суду. Тож від правильності його застосування залежить реалізація позовних вимог у разі задоволення позову [4].

Функції заходів забезпечення адміністративного позову – це єдина система відносно відокремлених, що відрізняються сталістю, обумовлених метою та завданнями розвитку суспільства, напрямів впливу на суспільні відносини, а також стійких видів взаємодії норм адміністративного права (внутрішньосистемних функцій), в яких розкривається сутність і юридична природа заходів забезпечення адміністративного позову в адміністративному судочинстві.

Мета – бажані наслідки застосування заходів забезпечення адміністративного позову, регламентованих норми Кодексу адміністративного судочинства України. Завдання – це умови досягнення мети, а функції – засіб досягнення мети та вирішення завдань правових приписів. Мета, завдання та функції, перебуваючи у тісному взаємозв'язку, виступають ланками єдиного ланцюга в механізмі реалізації правових норм, які визначають заходи забезпечення адміністративного позову.

Заходи забезпечення адміністративного позову в сучасному розумінні – це процесуально-правовий механізм запобігання настанню негативних результатів (правових або матеріальних наслідків) для адміністративного позивача, який звернувся по захист до суду, ліквідація «загрозливої небезпеки» для суб'єкта і для забезпечення правопорядку у сфері адміністративних й інших публічних правовідносин. Як вважають автори навчального посібника «Адміністративне судочинство», термін «забезпечення» в цьому випадку означає вжиття певних необхідних заходів [5, с. 402].

Заходи забезпечення позову обмежують активну діяльність адміністративних відповідачів. Для відповідної частини сфери адміністративних та інших публічних правовідносин за допомогою використання інституту забезпечення позову встановлюється правовий режим, спрямований на запобігання порушенням прав, свобод і законних інтересів адміністративного позивача або невизначеного кола осіб, на захист прав, свобод і законних інтересів яких подано адміністративну позовну заяву, усунення передумов для неможливості або ускладнення захисту прав, свобод і законних інтересів адміністративного позивача без вжиття заходів забезпечення позову.

Засоби забезпечення позову здатні виконувати не одну конкретну функцію, а одразу декілька, з урахуванням системного характеру будови адміністративного права та системності суспільних відносин, що розглядаються адміністративним судочинством як об'єкти правового регулювання.

Кодекс адміністративного судочинства України (далі – КАС України) розроблявся під впливом сформованих у країнах Європейського Союзу адміністративно-правовою юридичною наукою інститутів, принципів, традицій [6]. Заходи забезпечення позову в адміністративному судочинстві – один з інститутів у адміністративному процесі, який схожий на аналогічні правові засоби в європейській правовій теорії адміністративного судочинства.

КАС України значно розширив традиційні для національного процесуального права межі дії деяких юридичних конструкцій і механізмів. У науковій літературі є погляд, відповідно до якого окремі процесуальні провадження з прийняттям КАС України стали ефективнішими, створені нові процесуальні інститути, яких не було в Цивільному процесуальному кодексі України.

Функція заходів забезпечення адміністративного позову є складним утворенням і характеризується певною структурою, елементи якої залежать одні від одних. Логічна структура

функції забезпечення позову охоплює: об'єкти впливу; суб'єкти впливу; способи здійснення; підстави здійснення. Об'єкти впливу зазначеної функції – специфічні суспільні відносини, що виникають і до моменту подання позову, і у зв'язку з його поданням, а також з об'єктивно-протиправними діями та зловживаннями правом.

Суб'єкти охоронного впливу щодо зазначеної функції поділяються на дві групи: по-перше, суб'єкти, щодо яких виявляється охоронний вплив; по-друге, суб'єкти, що здійснюють охоронний вплив; способи реалізації функції забезпечення позову – це сукупність прийомів, дій, операцій, за допомогою яких здійснюється охоронний вплив. Підстави охоронного впливу – це система фактичних і формальних обставин, які зумовлюють різні вияви охоронного впливу в контексті вирішення справи в адміністративному судочинстві.

Функції заходів забезпечення позову є зовнішнім виявом важливих властивостей і загального юридичного потенціалу судового захисту, що встановлюється судом у взаємодії з усіма елементами адміністративно-процесуальної форми, за допомогою використання якої відбувається вирішення встановлених у КАС України завдань адміністративного судочинства.

Специфічними ознаками функцій забезпечення адміністративного позову в адміністративному судочинстві є такі: висловлює примусові властивості права; зміст функцій утворює державний примус, який для суб'єктів права виявляється при здійсненні даної функції, але заходи державного примусу діють тільки через охоронний напрям правового впливу; забезпечує дію охоронних адміністративних норм права у правовідносинах; забезпечення адміністративного позову здійснюється за допомогою специфічних методів і засобів, що включають правові заборони, санкції, заходи процесуального примусу тощо.

Функціональні зв'язки, що є між заходами забезпечення адміністративного позову, це – вид системоутворювальних зв'язків, що виражають єдність і цілісність права. Подібні зв'язки у структурі права поділяються на відносини субординації, координації та управління, які дають змогу доволі повно розкрити функціональну залежність між адміністративними нормами, що виникають унаслідок структурної спеціалізації права.

2. Функції забезпечення адміністративного позову

Класифікацію функцій забезпечення позову в адміністративному судочинстві припускає роз-

поділ залежно від широти та специфіки впливу на суспільні відносини на загальні та спеціальні. До загальних відносяться: утворення системи, регулятивна, інформаційно-орієнтована, охоронна, визначення мети, мотиваційна, гносеологічна, виховна, соціального контролю. Зазначені функції доволі повно досліджені у науковій юридичній літературі, тому звернемо увагу на спеціальні функції. До спеціальних функцій заходів забезпечення позову можна віднести:

– функцію гарантування належного судового захисту прав, свобод і законних інтересів адміністративного позивача в умовах наявної небезпеки порушення прав, свобод і законних інтересів адміністративного позивача або невизначеного кола осіб, на захист прав, свобод і законних інтересів яких подано адміністративний позов;

– функцію забезпечення виконання вимог адміністративного позивача, що містяться в адміністративній позовній заяві. Відповідність планованих до застосування заходів забезпечення позову пред'явлених позовних вимог і обов'язкове врахування наслідків застосування вказуються як визначальні у судовій практиці щодо застосування інституту забезпечення позову.

КАС України не передбачає інституту зустрічного забезпечення позову, який є у цивільному та господарському процесі. Також у КАС України передбачено такі види забезпечення позову, як призупинення індивідуального акта або нормативно-правового акта, заборона відповідачеві вчиняти певні дії, заборона іншим особам вчиняти дії щодо предмета спору [7];

– функцію запобігання настанню шкоди правам, свободам, законним інтересам адміністративного позивача або особи, яка звернулася до суду по захист прав інших осіб або невизначеного кола осіб;

– обмежувальну функцію, тобто функцію допуску законом обмеження прав, законних інтересів, здійснення певних дій стороною, щодо якої суд загальної юрисдикції встановлює заходи забезпечення позову;

– функцію сприяння здійсненню ефективного судового нормативного контролю за якістю адміністративної нормотворчості, тобто коли йдеться про оскарження нормативно-правових актів і актів, що містять роз'яснення законодавства та володіють нормативними властивостями; суд може прийняти рішення про визнання оспорюваного нормативно-правового акта повністю чи в частині, що не відповідає іншому нормативно-правовому акту, який має більшу юридичну силу, є не чинним повністю або в частині з дня прийняття або з іншої визначеної

судом дати; заборона застосування оспорюваного нормативно-правового акта або оспорюваних положень щодо адміністративного позивача як міра забезпечення позову за адміністративним позовом створює реальні умови для майбутнього коригування або зміни положень, що містяться в нормативно-правовому акті. Якщо виявлена недостатня правова урегульованість адміністративних і інших публічних правовідносин, яка може спричинити порушення прав, свобод і законних інтересів невизначеного кола осіб, оскільки суд визнав нормативно-правовий акт не чинним повністю або частково, суд має право покласти на орган державної влади, орган місцевого самоврядування, інший орган публічної влади або посадову особу, які прийняли оспорюваний нормативно-правовий акт, обов'язок прийняти новий нормативно-правовий акт, який замінює нормативно-правовий акт, визнаний не чинним повністю або частково;

– регулятивну функцію, що забезпечує створення та використання процесуально-правового механізму, що визначає зміст інституту забезпечення позову та встановлює порядок здійснення сторонами і судом процесуальних дій, спрямованих на забезпечення повноцінного виконання, прийнятого судом рішення у результаті розгляду адміністративної справи. На цій підставі Верховний Суд сформулював правову позицію, відповідно до якої заходи забезпечення можуть бути застосовані виключно за наявності однієї з підстав, визначених ч. 2 ст. 150 КАС України, та мають бути співмірними з позовними вимогами і адекватними [8];

– компенсаційну функцію, що виявляється у відшкодуванні збитків або виплаті компенсації, які виникли внаслідок застосування заходів забезпечення позову. Ця функція виявляється у формі скасування прийнятого адміністративно-правового акта, визнання не чинним повністю або частково оскарженого нормативно-правового акта, а також у формі заборони здійснювати конкретним суб'єктам адміністративної влади дій, розпоряджень, прийняття індивідуальних адміністративних рішень;

– правоохоронну функцію, що полягає у здійсненні належної охорони та ефективного захисту прав, свобод і законних інтересів адміністративного позивача, інших осіб, які беруть участь в адміністративній справі, в зміцненні законності та попередження порушень у сфері адміністративних і інших публічних правовідносин. Функції забезпечення позову відповідають правоохоронній функції держави. Охоронна функція держави та правоохоронна функція забезпечення адміністративного позову мають схожі об'єкти та суб'єкти впливу, а також спо-

соби здійснення. За допомогою правоохоронної діяльності держави відбувається переклад можливостей, закладених в адміністративно-правових нормах КАС України, в дійсність, тому що правоохоронна діяльність основана на праві, а з урахуванням концепції примату права над державою правоохоронна функція держави зумовлює правоохоронну функцію забезпечення адміністративного позову;

– функцію призупинення діяльності або дії, наприклад, призупинення судом загальної юрисдикції оспорюваного рішення у частині, що стосується адміністративного позивача, або зупинення вчинення стосовно адміністративного позивача оспорюваної дії.

Ефективність дії правових норм, що регламентують заходи забезпечення адміністративного позову, залежить від ефективності і якості змісту. До критеріїв ефективності і якості функцій забезпечення адміністративного позову належать: обґрунтованість, правильність, оптимальність, нормативність, загальнообов'язковість, повнота, конкретність.

Загальноновизнаними критеріями ефективності є мета встановлення норми й отриманий після її втілення результат, щодо інших критеріїв погляди вчених-юристів різняться [9, с. 19].

Визначення ефективності правових норм реалізації заходів забезпечення адміністративного позову має включати оцінку процесу реалізації ними функцій, аналіз стану функціональних взаємозв'язків. Категорія «якість» не тотожна поняттю «ефективність» дії правових норм реалізації заходів забезпечення адміністративного позову, позаяк означає злагожену сукупність властивостей, ознак, що обумовлюють її здатність позитивно впливати на суспільні відносини, які підлягають регулюванню, відповідно до призначення.

Висновки

Розгляд теоретичних аспектів функцій заходів забезпечення позову в адміністративному судочинстві, питань безпосередньої реалізації дав змогу вказати на низку наукових і правозастосовних проблем, на які слід звернути увагу представникам юридичної науки, а також

правотворчим і правозастосовним органам. До загальних відносять: функцію утворення системи, регулятивну, інформаційно-орієнтовану, охоронну, визначення мети, мотиваційну, гносеологічну, виховну, функцію соціального контролю. До спеціальних функцій заходів забезпечення позову можна віднести функції: гарантування судового захисту; забезпечення виконання вимог адміністративного позивача; запобігання настанню шкоди; обмежувальну; сприяння здійсненню ефективного судового нормативного контролю; регулятивну; компенсаційну; правоохоронну; призупинення діяльності або дії.

Проблематика дослідження складна та багатоаспектна, а тому не претендує на розгляд усіх її сфер. Проаналізовано лише базові, найзначущіші, на наш погляд, питання: поняття та ознаки функцій заходів забезпечення адміністративного позову в адміністративному судочинстві, класифікацію та специфіку кожної функції окремо, співвідношення функцій, а також питань, які стосуються функціональних взаємозв'язків, що існують між нормами реалізації заходів забезпечення позову і проблемами ефективного виконання функцій.

Що стосується перспектив подальшого наукового дослідження обраної тематики, то можна вказати такі напрями, які потребують вирішення: подальша адаптація структурно-функціонального підходу до вивчення правових явищ у контексті реалізації заходів забезпечення адміністративного позову в адміністративному судочинстві; проведення спеціальних досліджень функціональних особливостей окремих різновидів заходів забезпечення адміністративного позову в адміністративному судочинстві; розвиток знань з питання про функціональні взаємозв'язки між заходами забезпечення адміністративного позову.

Вивчення природи та процесу виконання функцій заходів забезпечення адміністративного позову в адміністративному судочинстві дозволяє більш детально розкрити їх системність і динамічність, структурні якості, роль і місце серед інших засобів впливу при вирішенні адміністративних спорів.

Список використаних джерел

1. Остапенко О. І., Ковалів М. В., Єсімов С. С., Гулак Л. С. та ін. Адміністративне право України (загальна частина) : навч. посіб. Львів : НУ «Львівська політехніка», 2019. 504 с.
2. Єсімов С. С. Превентивне регулювання: теоретичні аспекти. *Соціально-правові студії*. 2020. Вип. 3 (9). С. 40–47.
3. Верховний Суд роз'яснив, у яких випадках застосовуються заходи забезпечення позову. *Судова влада України*. 17 травня 2019 року. URL: <https://dp.arbitr.gov.ua/archive/709973/>
4. Недоступне забезпечення. Що не так із касаційним фільтром? 05.03.2021 р. *Право*. URL: <https://pravo.ua/nedostupne-zabezpechennja-shho-ne-tak-z-kasacijnim-filtrom/>

5. Ковалів М. В., Гаврильців М. Т., Стахура І. Б. Адміністративне судочинство : навч. посіб. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2014. 596 с.
6. Кодекс адміністративного судочинства : Закон України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2747-15>
7. Забезпечення позову це часто єдина можливість зробити в майбутньому рішення суду виконаним. 09.12.2020 р. URL: <https://lhs.net.ua/ua-zabezpechennia-pozovu-tse-chasto-iedyna-mozhlyvist-zrobyty-v-maibutnomu-rishennia-sudu-vykonany-m-zaznachyv-andrii-ivanov-starshyi-advokat-praktyky-vyrishennia-sporiv-ao-moris-ru-obespechenye-yska-j/>
8. Постанова Верховного Суду від 24 квітня 2019 року у справі № 826/10936/18 (провадження № К/9901/728/19). Закон Online. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/81431079>
9. Болочан І. В. Критерії та показники ефективності реалізації адміністративно-правових норм: загальна характеристика. *Актуальні проблеми держави і права*. 2017. Вип. 79. С. 11–20.

References

1. Ostapenko, O. I., Kovaliv, M. V., Yesimov, S. S. & Hulak L. S. (2019). *Administrativne pravo Ukrainy (zahalna chastyna)* [Administrative law of Ukraine (general part)]. Lviv: Lviv Polytechnic National University [in Ukr.].
2. Yesimov, S. S. (2020). Preventyvne rehuliuвання: teoretychni aspekty [Preventive regulation: theoretical aspects]. *Sotsialno-pravovi studii (Socio-legal studios)*, 3 (9), 40–47 [in Ukr.].
3. Verkhovnyi Sud roziasnyv, u yakykh vypadkakh zastosovuiutsia zakhody zabezpechennia pozovu [The Supreme Court clarified in which cases the measures of ensuring a claim are applied]. (May 17, 2019). *Sudova vlada Ukrainy (Judicial power of Ukraine)*. Retrieved from <https://dp.arbitr.gov.ua/archive/709973/> [in Ukr.].
4. Nedostupne zabezpechennia. Shcho ne tak iz kasatsiynym filtrom? [Unavailable ensuring. What's wrong with the cassation filter?]. (March 5, 2021). *Pravo (Law)*. Retrieved from <https://pravo.ua/nedostupne-zabezpechennja-shho-ne-tak-z-kasacijnim-filtrom/> [in Ukr.].
5. Kovaliv, M. V., Havryltsiv, M. T. & Stakhura, I. B. (2014). *Administrativne sudochynstvo* [Administrative proceedings]. Lviv : Lviv State University of Internal Affairs [in Ukr.].
6. Kodeks administrativnogo sudochynstva : Zakon Ukrainy vid 06.07.2005 r. № 2747-IV [Code of Administrative Procedure: Law of Ukraine No. 2747-IV of July 6, 2005]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2747-15> [in Ukr.].
7. Zabezpechennia pozovu tse chasto yedyna mozhlyvist zrobyty v maibutnomu rishennia sudu vykonany-m [Ensuring a lawsuit is often the only way to enforce a court decision in future]. (December 09, 2020). Retrieved from <https://lhs.net.ua/ua-zabezpechennia-pozovu-tse-chasto-iedyna-mozhlyvist-zrobyty-v-maibutnomu-rishennia-sudu-vykonany-m-zaznachyv-andrii-ivanov-starshyi-advokat-praktyky-vyrishennia-sporiv-ao-moris-ru-obespechenye-yska-j/> [in Ukr.].
8. Postanova Verkhovnoho Sudu vid 24 kvitnia 2019 roku u spravi № 826/10936/18 (provadzhenia № К/9901/728/19) [Judgment of the Supreme Court of 24 April 2019 in case No. 826/10936/18 (proceedings No. K/9901/728/19)]. *Zakon Online*. Retrieved from <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/81431079> [in Ukr.].
9. Bolokan, I. V. (2017). Kryterii ta pokaznyky efektyvnosti realizatsii administrativno-pravovykh norm: zahalna kharakterystyka [Criteria and indicators of efficiency of implementation of administrative rules: general description]. *Aktualni problemy derzhavy i prava (Current issues of state and law)*, 79, 11–20 [in Ukr.].

Стаття: надійшла до редакції 03.08.2021

прийнята до друку 29.08.2021

The article: is received 03.08.2021

is accepted 29.08.2021

UDC (УДК) 342.9
JEL Classification: K23; K39

Сеник Святослав Володимирович,
доктор філософії у галузі права,
доцент кафедри європейського права
Львівського національного університету імені Івана Франка
(Львів, Україна)
e-mail: svsenyk9@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-4187-9715

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ОБИГУ КОНФІДЕНЦІЙНОЇ ІНФОРМАЦІЇ В УКРАЇНІ

Анотація. Досліджено нормативно-правове регулювання обігу конфіденційної інформації в Україні. За результатами дослідження запропоновано внесення змін до основних законодавчих актів, що регулюють суспільні відносини в інформаційній сфері. Також запропоновано розробити нормативно-правові акти щодо обігу конфіденційної інформації за окремими напрямками (галузями) суспільної діяльності з урахуванням вимог законів (кодексів), у яких передбачено надання певним інформаційним ресурсам статусу конфіденційної інформації.

Ключові поняття: інформація, інформаційні ресурси, інформація з обмеженим доступом, конфіденційна інформація, нормативно-правове регулювання.

Senyk Sviatoslav,
PhD (Law),
Associate Professor of the Department of European Law,
Ivan Franko National University of Lviv
(Lviv, Ukraine)
e-mail: svsenyk9@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-4187-9715

REGULATORY AND LEGAL PRINCIPLES OF CONFIDENTIAL INFORMATION CIRCULATION IN UKRAINE

Abstract. In modern Ukrainian legislation, there is a problem of legal regulation of the circulation of information resources, to which the state applies a special regime of restrictions. The most problematic is the legal regulation of the circulation of confidential information resources. This article is devoted to the solution of the specified problem.

Based on the analysis of the results of previous research in this area, it is established that at the legal level there are no criteria on the basis of which there is a clear classification of information resources, in particular resources to which the state may impose a certain regime of restrictions. In addition, different pieces of legislation do not provide identical definitions of «confidential information» as one of the types of information with limited access. This creates conditions for the search for debatable provisions and the possibility of their ambiguous interpretation or practical application. In this regard, a number of codes and laws of Ukraine enshrine provisions on the basis of which certain information resources are classified as confidential information.

Based on the results of this analysis, the authors of the article suggest:

- bring the definition of «confidential information» to a single wording in all legislation;
- amend the Law of Ukraine «On Information», supplementing Part 2 of Art. 21 «Information with limited access» in the words «except in cases aimed at the realization of human and civil rights and freedoms» and state it as follows: «Confidential is information about an individual, as well as information to which access is restricted by a natural or legal person, except subjects of power, except in cases aimed at the realization of human and civil rights and freedoms»;
- create lists of information, which will establish the procedure for assigning certain information resources to confidential information for a particular field of activity (Ministry of Internal Affairs of Ukraine, National Police, Security Service of Ukraine, etc.), taking into account the provisions of a number of regulations of Ukraine.

Key concepts: information, information resources, information with limited access, confidential information, legal regulation.

Вступ

Термін «конфіденційна інформація» у побутовому значенні у нашій державі відомий кожному. Проте його значення, трактування у нормативно-правовому полі викликає чимало суперечностей, дискусій і стосовно визначення правового статусу, і практики застосування. Попередній аналіз нормативно-правових актів України у сфері обігу інформації свідчить про те, що нині на правовому рівні не встановлено критеріїв, на основі яких можна було б провести чітку класифікацію інформаційних ресурсів. Насамперед це стосується інформаційних ресурсів, до яких держава може встановлювати певний режим обмежень. Загалом такі інформаційні ресурси на законодавчому рівні отримали статус інформації з обмеженим доступом. Поняття «інформація з обмеженим доступом» є доволі широким, передусім з огляду на нормативно-правове регулювання, що, зрештою, обумовило поділ таких інформаційних ресурсів на окремі категорії, такі як таємна інформація, інформація для службового користування, конфіденційна інформація. Тому, на нашу думку, важливим аспектом дослідження нормативно-правового обігу інформації з обмеженим доступом є визначення правового статусу не інформації з обмеженим доступом загалом, а окремо кожного із видів інформації: конфіденційної, таємної та службової. Зрозуміло, що в межах однієї публікації провести аналіз і дослідити правовий статус, нормативно-правове регулювання обігу кожного з видів інформаційних ресурсів, які належать до інформаційних ресурсів з обмеженим доступом, є доволі складно. Тому в цій публікації ми зосередилися на дослідженні лише одного з видів таких інформаційних ресурсів – конфіденційній інформації.

Дослідженню нормативно-правового регулювання обігу інформації з обмеженим доступом присвячено чимало наукових праць учених у галузі права. З-поміж них: В. Ю. Баскаков, В. В. Белєвцева, С. С. Єсімов, Ю. М. Капіца, В. А. Ліпкан, О. А. Мандзюк, В. О. Негодченко, П. В. Скок, Л. Г. Чистоклетов та інші. Часто їх праці присвячувалися дослідженню нормативно-правового регулювання обігу інформації з обмеженим доступом без урахування її класифікації. Наприклад, П. В. Скок, досліджуючи поняття «інформація з обмеженим доступом», зазначає, що під нею варто «... розуміти встановлений законодавством України перелік відомостей конфіденційного, секретного або таємного характеру, правовий статус яких визначений за допомогою відповідних юридичних процедур і доступ до яких обмежується певним колом осіб» [1, с. 168]. О. В. Негодченко, досліджуючи нормативно-

правове регулювання обігу інформації з обмеженим доступом, визначає їх як відомості (дані), які є в законному володінні фізичної чи юридичної особи або суб'єкта владних повноважень, та щодо доступу до яких встановлюється законодавче обмеження [2, с. 302]. О. А. Мандзюк, досліджуючи аналогічну проблему, зазначає, що «інформація з обмеженим доступом – це така інформація, доступ до якої мають чітко визначені особи чи особа, а також така інформація, що є цінною у зв'язку з тим, що невідома необмеженому колу осіб» [3, с. 81]. В. А. Ліпкан, досліджуючи інформаційні ресурси з обмеженим доступом, описує два їх розуміння: 1) у вузькому значенні – обмежені відомості; 2) у широкому значенні – «... відомості та дані, збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді, які є в законному володінні особи, та щодо доступу до них встановлюється законодавче обмеження в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або публічного порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя» [4, с. 47].

Однак, як зазначено, нині інформація з обмеженим доступом має свою класифікацію. Законодавче обмеження щодо інформаційних ресурсів устанавлюється законами України «Про інформацію» [5] та «Про доступ до публічної інформації» [6]. Так, ч. 1 ст. 21 «Інформація з обмеженим доступом» Закону України «Про інформацію» та ст. 6 «Публічна інформація з обмеженим доступом» Закону України «Про доступ до публічної інформації» ідентично визначають такі види інформаційних ресурсів, які відносять до інформації з обмеженим доступом: конфіденційна, таємна та службова. А це створює умови для проведення дослідження правового статусу, нормативно-правового обігу інформації з обмеженим доступом не загалом, а окремо кожного із видів такої інформації: конфіденційної, таємної та службової.

Зважаючи на те, що нормативно-правове регулювання обігу таємної інформації та інформації для службового користування досліджено та нормативно врегульовано на доволі хорошому рівні, ми б хотіли зосередитися саме на дослідженні нормативно-правового регулювання обігу конфіденційної інформації як найпроблемнішого, на наш погляд, виду інформації з обмеженим доступом.

Метою статті є дослідження нормативно-правового регулювання обігу конфіденцій-

ної інформації як одного із видів інформаційних ресурсів, до яких державою застосовується спеціальний режим обмежень.

1. Законодавче закріплення терміна «конфіденційна інформація»

Основою (первинним документом) для нашого дослідження нормативно-правового регулювання обігу конфіденційної інформації став другий розділ Конституції України «Права свободи і обов'язки людини і громадянина», зокрема ст.ст. 31, 32, 34 [7].

Так, у ст. 31 передбачено, що кожній особі «...гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. Винятки можуть бути встановлені лише судом у випадках, передбачених законом, з метою запобігти злочинів чи з'ясувати істину під час розслідування кримінальної справи, якщо іншими способами одержати інформацію неможливо». У ч. 2 ст. 32 зазначено, що «... не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини». У ч. 2 ст. 34 констатовано, що: «...кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір». Одночасно у ч. 3 цієї ж статті наголошується, що «здійснення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя». Звідси випливає *первинний висновок* про те, що *до певних інформаційних ресурсів на державному рівні може встановлюватися спеціальний режим обмежень*. Однак, у цьому контексті виникає логічне запитання: *до яких інформаційних ресурсів такий режим обмежень може застосовуватися?*

Законодавчу дефініцію терміна «конфіденційна інформація» закріплено у:

– у ч. 2 ст. 21 Закону України «Про інформацію» [5]. У ній зазначено: «Конфіденційною є інформація про фізичну особу, а також інформація, доступ до якої обмежено фізичною або юридичною особою, крім суб'єктів владних повноважень. Конфіденційна інформація може поширюватися за бажанням (згодою) відповідної особи у визначеному нею порядку відповідно до передбачених нею умов, а також в

інших випадках, визначених законом». Там же зазначено: «Відносини, пов'язані з правовим режимом конфіденційної інформації, регулюються законом»;

– у ч. 1 ст. 7 Закону України «Про доступ до публічної інформації» [6]. Зазначено, що «конфіденційна інформація – інформація, доступ до якої обмежено фізичною або юридичною особою, крім суб'єктів владних повноважень, та яка може поширюватися у визначеному ними порядку за їхнім бажанням відповідно до передбачених ними умов». Крім того, ч. 2 ст. 7 передбачає, що «розпорядники інформації, ... які володіють конфіденційною інформацією, можуть поширювати її лише за згодою осіб, які обмежили доступ до інформації, а за відсутності такої згоди – лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини».

На нашу думку, вказані законодавчі дефініції за своєю суттю майже ідентичні, передбачають єдиний порядок трактування та нормативного застосування, однак все ж таки незрозуміло, чому законодавець не визначився і не дав єдиного формулювання цієї дефініції. Така ситуація створює умови для пошуку дискусійних положень і можливості неоднозначного їх трактування чи практичного застосування. Однією з перших пропозицій, які б ми хотіли озвучити, це привести дефініцію «конфіденційна інформація» до єдиного формулювання у обох згаданих законодавчих актах, або дати законодавчу дефініцію «конфіденційна інформація» у основоположному нормативно-правовому документі, який регулює правовідносини в Україні в інформаційній сфері – Законі України «Про інформацію», а у Законі України «Про доступ до публічної інформації» послатися на цю дефініцію.

2. Практичне застосування поняття «конфіденційна інформація»

Закріплене законодавчо визначення конфіденційної інформації є доволі складним щодо застосування у практичній діяльності. Це пояснюється тим, що єдиним критерієм віднесення тих чи інших інформаційних ресурсів до конфіденційної інформації є бажання фізичної чи юридичної особи обмежити до них доступ і визначити порядок та умови їх поширення. Таку ж позицію поділяє і Ю. М. Капіца у роботі [8, с. 187–188]. Водночас він зауважує, що, коли така інформація не розповсюджується або у випадку розповсюдження не обумовлюється її конфіденційність, то не зрозуміло, як визначатиметься режим конфіденційності такої інформації (наприклад, інформації про приватне життя).

Проведений аналіз наразі дає змогу зробити такий висновок: *позаяк основною підставою для обмеження доступу до тієї чи іншої інформації є бажання фізичної чи юридичної особи вважати ті чи інші інформаційні ресурси, що наявні в її володінні, конфіденційними, то у такому випадку виникає ситуація, за якої не має змоги напрацювати конкретний перелік відомостей, у якому встановлюватиметься порядок віднесення тих чи інших інформаційних ресурсів до конфіденційної інформації майже для будь-якої сфери діяльності* (так як це зроблено у Звіті відомостей, що становлять державну таємницю [9] – нормативному документі, який є єдиною формою реєстрації таких відомостей в Україні та з моменту опублікування якого держава забезпечує захист і правову охорону відомостей, які зареєстровані в ньому; або переліках відомостей, що становлять службову інформацію та можуть міститися в документах різних органів державної та виконавчої влади, наприклад) [10–12].

Для вирішення вказаної проблеми (створення переліку відомостей, у якому встановлюватиметься порядок віднесення тих чи інших інформаційних ресурсів до конфіденційної інформації), пропонуємо зробити такі кроки:

1. Внести зміни до Закону України «Про інформацію». Зокрема, доповнити ч. 2 ст. 21 «Інформація з обмеженим доступом» словами *«за винятком випадків, спрямованих на реалізацію прав і свобод людини та громадянина»*, та викласти у редакції: «Конфіденційною є інформація про фізичну особу, а також інформація, доступ до якої обмежено фізичною або юридичною особою, крім суб'єктів владних повноважень, за винятком випадків, спрямованих на реалізацію прав і свобод людини та громадянина».

2. Під час створення конкретизованого переліку відомостей, що становлять конфіденційну інформацію, у діяльності тих чи інших органів підрозділів (структур) державної та виконавчої влади передбачити обов'язкове включення до таких переліків інформації, що визначається конфіденційною відповідно до інших нормативно-правових актів України.

До такої інформації, приміром, належать:

– відповідно до ч. 2 ст. 11 Закону України «Про інформацію» [5], відомості про фізичну особу, зокрема, дані про її національність, освіту, сімейний стан, релігійні переконання, стан здоров'я, а також адреса, дата і місце народження;

– відповідно до ст. 16 Закону України «Про Всеукраїнський перепис населення» [13], пер-

винні дані, отримані у процесі проведення Перепису населення;

– відповідно до пп. 70.15 ст. 70 Податкового кодексу України [14], реєстраційний (ідентифікаційний номер платника податків) номер облікової картки фізичної особи;

– відповідно до ч. 10 ст. 7 Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» [15], відомості, які подає заявник для вирішення питання щодо визнання його біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, та інформація про факт подання заяви про визнання особою, яка має право на захист в Україні;

– відповідно до ст. 10 Закону України «Про звернення громадян» [16], відомості про особисте життя громадян без їх згоди, одержані зі звернень громадян;

– відповідно до ч. 3 ст. 53 Закону України «Про недержавне пенсійне страхування» [17], інформація про пенсійні внески, пенсійні виплати та суму пенсійних коштів, які обліковують на індивідуальному пенсійному рахунку учасника пенсійного фонду; пенсійні депозитні рахунки фізичної особи; про умови та стан виконання договорів страхування довічної пенсії;

– відповідно до ст. 895 Цивільного кодексу України [18], відомості щодо предмета договору на виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських і технологічних робіт, ходу його виконання та одержаних результатів;

– відповідно до ч. 2 ст. 97 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [19], інформація про страхові внески до накопичувальної системи пенсійного страхування; суму коштів, що обліковується на накопичувальному пенсійному рахунку учасника накопичувальної системи пенсійного страхування; умови та стан виконання договорів страхування довічної пенсії; персональні дані учасників накопичувальної системи пенсійного страхування;

– відповідно до ст. 31 Закону України «Про оплату праці» [20], відомості про оплату праці працівника (окрім випадків, передбачених законодавством, або за згодою чи на вимогу працівника);

– відповідно до ч. 3 ст. 62 Закону України «Про телебачення та радіомовлення» [21], інформація, яка може сприяти ідентифікації особи неповнолітнього правопорушника чи стосується факту самогубства неповнолітнього;

– відповідно до ст. 7 Закону України «Про поховання та похоронну справу» [22], інформація про померлого;

– відповідно до ст. 15 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» [23], відомості про особу, взяту під захист у кримінальному судочинстві;

– відповідно до ст. 19 Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» [24], відомості про заявку на видачу патенту (деклараційного патенту) на винахід, про заявку (матеріали заявки) на видачу деклараційного патенту на корисну модель (з дати надходження заявки до публікації відомостей про видачу патенту);

– відповідно до ст. 10 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» [25], відомості про особу, що взята під захист (видача таких відомостей адресними бюро, паспортними службами, довідковими службами автоматизованих телефонних станцій та іншими офіційними інформаційно-довідковими службами);

– відповідно до п. 6 ч. 1 ст. 4 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [26], інформації про постраждалих осіб та осіб, які повідомили про вчинення домашнього насильства;

– відповідно до ст. 56 Митного кодексу України [27], інформація, що стосується митної вартості товарів, які переміщуються через митний кордон України;

– відповідно до ст. 7 Закону України «Про доступ до судових рішень» [28], відомості у текстах судових рішень, відкритих для загального доступу, які дають змогу встановити інформацію про особу, а саме місце проживання або перебування фізичних осіб зі зазначенням адреси, номерів телефонів чи інших засобів зв'язку, адреси електронної пошти, реєстраційні номери облікової картки платника податків, реквізити документів, що посвідчують особу, унікальні номери запису в Єдиному державному демографічному реєстрі; реєстраційні номери транспортних засобів; номери банківських рахунків, номери платіжних карток; інформація, для забезпечення захисту якої розгляд справи або вчинення окремих процесуальних дій відбувалися у

закритому судовому засіданні; інші відомості, що дають можливість ідентифікувати фізичну особу.

3. Обґрунтовано необхідність визначення додаткового переліку відомостей, що становить конфіденційну інформацію для кожного окремого органу державної та виконавчої влади.

Висновки

Підсумовуючи результати дослідження, констатуємо, що у сучасному українському нормативно-правовому забезпеченні є проблема нормативно-правового регулювання обігу інформаційних ресурсів, до яких державою застосовується спеціальний режим обмежень. Найпроблематичнішим водночас є нормативно-правове регулювання обігу конфіденційних інформаційних ресурсів. Із метою вдосконалення нормативно-правового регулювання обігу конфіденційної інформації в Україні запропоновано внести зміни до основних нормативно-правових актів, що регулюють обіг інформаційних ресурсів в Україні, а саме до Закону України «Про інформацію» та Закону України «Про доступ до публічної інформації» в частині уніфікації трактування дефініції «конфіденційна інформація». А також внести зміни до Закону України «Про інформацію», доповнивши ч. 2 ст. 21 «Інформація з обмеженим доступом» словами «за винятком випадків, спрямованих на реалізацію прав і свобод людини та громадянина» та викласти її у редакції: «*Конфіденційною є інформація про фізичну особу, а також інформація, доступ до якої обмежено фізичною або юридичною особою, крім суб'єктів владних повноважень, за винятком випадків, спрямованих на реалізацію прав і свобод людини та громадянина*». Це сприятиме не лише єдиному нормативно-правовому трактуванню дефініції «конфіденційна інформація», а й можливості створення переліку відомостей, у якому встановлюватиметься порядок віднесення тих чи інших інформаційних ресурсів до конфіденційної інформації для окремо взятої галузі діяльності (діяльності МВС України, Національної поліції, Служби безпеки України тощо) з урахуванням положень, наведених у низці нормативно-правових актів України.

Список використаних джерел

1. Снок П. В. Поняття інформації з обмеженим доступом. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2015. Вип. 3–2. Т. 2. С. 165–168.
2. Негодченко В. О. Адміністративно-правове забезпечення державної інформаційної політики органами Національної поліції України : монографія. Харків : Діса плюс, 2016. 473 с.
3. Мандзюк О. Л. Податкова інформація з обмеженим доступом: окремі аспекти. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2014. Вип. 24. Т. 3. С. 80–82.
4. Ліпкан В. А., Капінус Л. І. Доступ до інформації з обмеженим доступом: проблеми вироблення уніфікованих дефініцій. *Публічне право*. 2013. № 4. С. 45–53.

5. Про інформацію : Закон України від 2 жовтня 1992 р. № 2657-ХІІ. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2657-12/> (дата звернення: 04.04.2021).
6. Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13 січня 2011 р. № 2939-VII. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2939-17> (дата звернення: 23.04.2021).
7. Конституція України від 28 червня 1996 р. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 20.03.2021).
8. Капіца Ю. М. Проблеми правової охорони комерційної таємниці, ноу-хау та конфіденційної інформації в праві України: реферативний огляд чинного законодавства та практика його застосування / за ред. В. В. Цветкова, Є. Б. Кубко. Київ : Салом, 2000. 296 с.
9. Про затвердження Зводу відомостей, що становлять державну таємницю : Наказ СБУ від 12.08.2005 р. № 440. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0902-05> (дата звернення: 25.02.2021).
10. Перелік відомостей, що становлять службу інформацію та можуть міститися в документах органів прокуратури України : Наказ Генерального прокурора від 09.12.2020 р. № 578. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0578905-20#n7> (дата звернення: 25.04.2021).
11. Про затвердження Переліку відомостей, що становлять службу інформацію в системі Міністерства внутрішніх справ України : Наказ МВС України від 27.05.2016 р. № 432. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0432320-16#Text> (дата звернення: 25.04.2021).
12. Про затвердження Переліку відомостей Міністерства оборони України, які містять службу інформацію (ПСІ-2012) : Наказ МО України від 26.06.2012 р. № 48. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0048322-12#Text> (дата звернення: 20.05.2021).
13. Про Всеукраїнський перепис населення : Закон України від 19 жовтня 2000 р. № 2058-III. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2058-14> (дата звернення: 20.05.2021).
14. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 р. № 2755-VI. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення: 12.04.2021).
15. Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту : Закон України від 8 липня 2011 р. № 3671-VI. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3671-17> (дата звернення: 08.04.2021).
16. Про звернення громадян : Закон України від 2 жовтня 1996 р. № 393/96-ВР. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 12.04.2021).
17. Про недержавне пенсійне страхування : Закон України від 9 липня 2003 р. № 1057-IV. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1057-15/> (дата звернення: 11.02.2021).
18. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/435-15/> (дата звернення: 28.05.2021).
19. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування : Закон України від 9 липня 2003 р. № 1058-IV. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1058-15/> (дата звернення: 04.05.2021).
20. Про оплату праці : Закон України від 24 березня 1995 р. № 108/95-ВР. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/108/95-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 08.04.2021).
21. Про телебачення та радіомовлення : Закон України від 21 грудня 1993 р. № 3759-XII. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3759-12/> (дата звернення: 19.05.2021).
22. Про поховання та похоронну справу : Закон України від 10 липня 2003 р. № 1102-IV. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1102-15> (дата звернення: 06.05.2021).
23. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві : Закон України від 23 грудня 1993 р. № 3782-XII. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3782-12> (дата звернення: 09.04.2021).
24. Про охорону прав на винаходи і корисні моделі : Закон України від 15 грудня 1993 р. № 3687-XII. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3687-12/> (дата звернення: 19.04.2021).

25. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів : Закон України від 23 грудня 1993 р. № 3781-XII. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3781-12> (дата звернення: 25.05.2021).
26. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 7 грудня 2017 р. № 2229-VIII. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2229-19?nreg=2229-19&find=1&text=%EA%EE%ED%F4%B3%E4%E5%ED%F6&x=7&y=5> (дата звернення: 19.03.2021).
27. Митний кодекс України від 13 березня 2012 р. № 4495-VI. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4495-17/> (дата звернення: 20.05.2021).
28. Про доступ до судових рішень : Закон України від 22 грудня 2005 р. № 3262-IV. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3262-15> (дата звернення: 14.05.2021).

References

1. Skok, P. V. (2015). Poniattia informatsii z обмеzhenym dostupom [The concept of information with limited access]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriiia «Jurydychni nauky»*, 3–2, 2, 165–168 [in Ukr.].
2. Nehodchenko, V. O. (2016). Administratyvno-pravove zabezpechennia derzhavnoi informatsiinoi polityky orhanamy Natsionalnoi politzii Ukrainy [Administrative and legal support of the state information policy by the bodies of the National Police of Ukraine]. Kharkiv : Disa plus, 473 [in Ukr.].
3. Mandziuk, O. L. (2014). Podatkova informatsiia z обмеzhenym dostupom: okremi aspekty [Restricted tax information: some aspects]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriiia: Pravo*, 24, 3, 80–82 [in Ukr.].
4. Lipkan, V. A., & Kapinus, L. I. (2013). Dostup do informatsii z обмеzhenym dostupom: problemy vyroblennia unifikovanykh definitsii [Access to information with limited access: problems of developing unified definitions]. *Publichne pravo*, 4, 45–53 [in Ukr.].
5. Pro informatsiiu : Zakon Ukrainy vid 2 zhovtnia 1992 r. № 2657-XII. Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» / VR Ukrainy [About information: Law of Ukraine of October 2, 1992 № 2657-XII. Database «Legislation of Ukraine» / Verkhovna Rada of Ukraine]. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2657-12/> [in Ukr.].
6. Pro dostup do publichnoi informatsii : Zakon Ukrainy vid 13 sichnia 2011 r. № 2939-VII. Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» / VR Ukrainy [On access to public information: Law of Ukraine of January 13, 2011 № 2939-VII. Database «Legislation of Ukraine» / Verkhovna Rada of Ukraine]. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2939-17> [in Ukr.].
7. Konstytutsiia Ukrainy vid 28 chervnia 1996 r. Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» / VR Ukrainy [Constitution of Ukraine of June 28, 1996. Database «Legislation of Ukraine» / Verkhovna Rada of Ukraine]. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> [in Ukr.].
8. Kapitsa, Yu. M. (2000). Problemy pravovoi okhorony komertsii noi taie mnytsi, nou-khau ta konfidentsiinoi informatsii v pravi Ukrainy: referatyvnyi ohliad chynnoho zakonodavstva ta praktyka yoho zastosuvannia [Problems of legal protection of trade secrets, know-how and confidential information in the law of Ukraine: abstract review of current legislation and practice of its application] / V. V. Tsvietkova, & Ye. B. Kubko (Red.). Kyiv : Salom [in Ukr.].
9. Pro zatverdzhennia Zvodu vidomostei, shcho stanovliat derzhavnu taie mnytsiu : nakaz SBU vid 12.08.2005 r. № 440. Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» / VR Ukrainy [On approval of the Code of information constituting a state secret: SBU order of 12.08.2005 № 440. Database «Legislation of Ukraine» / Verkhovna Rada of Ukraine]. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0902-05> [in Ukr.].
10. Perelik vidomostei, shcho stanovliat sluzhbovu informatsiiu ta mozhut mistytysia v dokumentakh orhaniv prokuratury Ukrainy : Nakaz Heneralnoho prokurora vid 09.12.2020 r. № 578. Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» / VR Ukrainy [List of information that constitutes official information and may be contained in the documents of the Prosecutor's Office of Ukraine: Order of the Prosecutor General dated 09.12.2020 № 578. Database «Legislation of Ukraine» / Verkhovna Rada of Ukraine]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0578905-20#n7> [in Ukr.].
11. Pro zatverdzhennia Pereliku vidomostei, shcho stanovliat sluzhbovu informatsiiu v systemi Ministerstva vnutrishnikh sprav Ukrainy : nakaz MVS Ukrainy vid 27.05.2016 r. № 432. Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» / VR Ukrainy [On approval of the List of information that constitutes official information in the system of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine: order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine dated 27.05.2016 № 432. Database «Legislation of Ukraine» / Verkhovna Rada of Ukraine]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0432320-16#Text> [in Ukr.].

12. Pro zatverdzhennia Pereliku vidomostei Ministerstva oborony Ukrainy, yaki mistiat sluzhbovu informatsiiu (PSI-2012) nakaz MO Ukrainy vid 26.06.2012 r. № 48. Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» / VR Ukrainy [On approval of the List of information of the Ministry of Defense of Ukraine that contains official information (PSI-2012) order of the Ministry of Defense of Ukraine dated 26.06.2012 № 48. Database «Legislation of Ukraine» / Verkhovna Rada of Ukraine]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0048322-12#Text> [in Ukr.].
13. Pro Vseukrainskyi perepys naselennia : Zakon Ukrainy vid 19 zhovtnia 2000 r. № 2058-III. Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» / VR Ukrainy [On the All-Ukrainian Census: Law of Ukraine of October 19, 2000 № 2058-III. Database «Legislation of Ukraine» / Verkhovna Rada of Ukraine]. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2058-14> [in Ukr.].
14. Podatkovyi kodeks Ukrainy vid 2 hrudnia 2010 r. № 2755-VI. Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» / VR Ukrainy [Tax Code of Ukraine of December 2, 2010 № 2755-VI. Database «Legislation of Ukraine» / Verkhovna Rada of Ukraine]. Retrieved from <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> [in Ukr.].
15. Pro bizhentsiv ta osib, yaki potrebuiut dodatkovoho abo tymchasovoho zakhystu : Zakon Ukrainy vid 8 lypnia 2011 r. № 3671-VI. Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» / VR Ukrainy [On Refugees and Persons in Need of Additional or Temporary Protection: Law of Ukraine of July 8, 2011 № 3671-VI. Database «Legislation of Ukraine» / Verkhovna Rada of Ukraine]. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3671-17> [in Ukr.].
16. Pro zvernennia hromadian : Zakon Ukrainy vid 2 zhovtnia 1996 r. № 393/96-VR. Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» / VR Ukrainy [On citizens' appeals: Law of Ukraine of October 2, 1996 № 393/96-VR. Database «Legislation of Ukraine» / Verkhovna Rada of Ukraine]. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80> [in Ukr.].
17. Pro nederzhavne pensiine strakhuvannia : Zakon Ukrainy vid 9 lypnia 2003 r. № 1057-IV. Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» / VR Ukrainy [On non-state pension insurance: Law of Ukraine of July 9, 2003 № 1057-IV. Database «Legislation of Ukraine» / Verkhovna Rada of Ukraine]. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1057-15/> [in Ukr.].
18. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy vid 16 sichnia 2003 r. № 435-IV. Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» / VR Ukrainy [Civil Code of Ukraine of January 16, 2003 № 435-IV. Database «Legislation of Ukraine» / Verkhovna Rada of Ukraine]. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/435-15/> [in Ukr.].
19. Pro zahalnooboviazkove derzhavne pensiine strakhuvannia : Zakon Ukrainy vid 9 lypnia 2003 r. № 1058-IV. Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» / VR Ukrainy [On Compulsory State Pension Insurance: Law of Ukraine of July 9, 2003 № 1058-IV. Database «Legislation of Ukraine» / Verkhovna Rada of Ukraine]. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1058-15/> [in Ukr.].
20. Pro oplatu pratsi : Zakon Ukrainy vid 24 bereznia 1995 r. № 108/95-VR. Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» / VR Ukrainy [On remuneration of labor: Law of Ukraine of March 24, 1995 № 108/95-VR. Database «Legislation of Ukraine» / Verkhovna Rada of Ukraine]. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/108/95-%D0%B2%D1%80> [in Ukr.].
21. Pro telebachennia ta radiomovlennia : Zakon Ukrainy vid 21 hrudnia 1993 r. № 3759-XII. Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» / VR Ukrainy [On Television and Radio Broadcasting: Law of Ukraine of December 21, 1993 № 3759-XII. Database «Legislation of Ukraine» / Verkhovna Rada of Ukraine]. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3759-12/> [in Ukr.].
22. Pro pokhovannia ta pokhoronnu spravu : Zakon Ukrainy 10 lypnia 2003 r. № 1102-IV. Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» / VR Ukrainy [On burial and funeral business: Law of Ukraine of July 10, 2003 № 1102-IV. Database «Legislation of Ukraine» / Verkhovna Rada of Ukraine]. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1102-15> [in Ukr.].
23. Pro zabezpechennia bezpeky osib, yaki berut uchast u kryminalnomu sudochynstvi : Zakon Ukrainy vid 23 hrudnia 1993 r. № 3782-XII. Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» / VR Ukrainy [On ensuring the safety of persons involved in criminal proceedings: Law of Ukraine of December 23, 1993 № 3782-XII. Database «Legislation of Ukraine» / Verkhovna Rada of Ukraine]. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3782-12> [in Ukr.].
24. Pro okhoronu prav na vynakhody i korysni modeli : Zakon Ukrainy vid 15 hrudnia 1993 r. № 3687-XII. Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» / VR Ukrainy [On protection of rights to inventions and utility models: Law of Ukraine of December 15, 1993 № 3687-XII. Database «Legislation of Ukraine» / Verkhovna Rada of Ukraine]. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3687-12/> [in Ukr.].
25. Pro derzhavnyi zakhyst pratsivnykiv sudu i pravookhoronnykh orhaniv : Zakon Ukrainy vid 23 hrudnia 1993 r. № 3781-XII. Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» / VR Ukrainy [On state protection of employees of courts and law enforcement agencies: Law of Ukraine of December 23, 1993 № 3781-XII. Database «Legislation of Ukraine» / Verkhovna Rada of Ukraine]. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3781-12> [in Ukr.].

26. Pro zapobihannia ta protydiuu domashnomu nasylstvu : Zakon Ukrainy vid 7 hrudnia 2017 r. № 2229-VIII. Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» / VR Ukrainy [On Prevention and Counteraction to Domestic Violence: Law of Ukraine of December 7, 2017 № 2229-VIII. Database «Legislation of Ukraine» / Verkhovna Rada of Ukraine]. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2229-19?nreg=2229-19&find=1&text=%EA%EE%ED%F4%B3%E4%E5%ED%F6&x=7&y=5> [in Ukr.].
27. Mytnyi kodeks Ukrainy vid 13 bereznia 2012 r. № 4495-VI. Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» / VR Ukrainy [Customs Code of Ukraine of March 13, 2012 № 4495-VI. Database «Legislation of Ukraine» / Verkhovna Rada of Ukraine]. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4495-17/> [in Ukr.].
28. Pro dostup do sudovykh rishen : Zakon Ukrainy vid 22 hrudnia 2005 r. № 3262-IV. Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» / VR Ukrainy [On access to court decisions: Law of Ukraine of December 22, 2005 № 3262-IV. Database «Legislation of Ukraine» / Verkhovna Rada of Ukraine]. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3262-15> [in Ukr.].

Стаття: надійшла до редакції 29.06.2021

прийнята до друку 29.08.2021

The article: is received 29.06.2021

is accepted 29.08.2021

UDC (УДК) 342.6:342.922(477)
JEL Classification: K 10; K 23

Баран Марія Володимирівна,
здобувач освітнього ступеня доктора філософії у галузі права
кафедри адміністративно-правових дисциплін
Львівського державного університету внутрішніх справ
(Львів, Україна)
e-mail: baranmaria17@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-2434-855X

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА ЯК ПРЕДМЕТ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Анотація. Розглянуто інформаційну безпеку як предмет адміністративно-правового регулювання. Базовим методом дослідження застосовано комплексний системний підхід, на підставі якого проведено загальне та структурне дослідження питань інформаційної безпеки, з якими стикаються особа, суспільство і держава. Багатосуб'єктність у галузі інформації та безпеки визначає складність, важливість та актуальність дослідження проблеми з погляду науки адміністративного й інформаційного права. Розкрито взаємний зв'язок національної та інформаційної безпеки, джерела загроз інформаційній безпеці й способи протидії. Встановлено, що як предмет діяльності, спрямованої на забезпечення інформаційної безпеки, потрібно розглядати сукупність упорядкованих правовим забезпеченням суспільних відносин, адміністративно-правове регулювання яких залежить від можливих зовнішніх впливів. Предметній сфері адміністративно-правового регулювання інформаційної безпеки характерні такі ознаки: невід'ємність інформаційних відносин або обумовленість ними; взаємопов'язаність і взаємозалежність інформаційних відносин з об'єктами національних інтересів в інформаційній сфері; взаємозв'язок адміністративно-правового регулювання інформаційної безпеки з урахуванням виникнення, виявлення та запобігання загрозам національним інтересам в інформаційній сфері з метою розроблення та застосування механізмів ефективної протидії загрозам. Указано, що діяльність із забезпечення інформаційної безпеки виражається в адміністративно-правовому регулюванні, предметна спрямованість якого визначається сукупністю суспільних відносин в інформаційній сфері, спрямованій на зміцнення рівноправного стратегічного партнерства у галузі інформаційної безпеки з НАТО і ЄС, захисті суверенітету України в інформаційному просторі.

Ключові поняття: інформація, інформаційна безпека, інформаційна інфраструктура, адміністративно-правове регулювання, національні інтереси.

Baran Maria,
Postgraduate Student
of the Department of Administrative Law Disciplines,
Lviv State University of Internal Affairs
(Lviv, Ukraine)
e-mail: baranmaria17@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-2434-855X

INFORMATION SECURITY AS A SUBJECT OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL REGULATION

Abstract. Information security as a subject of administrative and legal regulation is considered. The basic method of the research is a comprehensive system approach, on the basis of which a general and structural study of information security issues faced by the individual, society and the state is conducted. A comprehensive systematic approach is used by the basic method of the research, on the basis of which a general and structural study of information security issues faced by the individual, society and the state. The multifaceted nature of information and security determines the complexity, importance and relevance of the research on the problem from the point of view of the science of administrative and information law. The interrelation of national and information security, sources of threats to information security and ways of counteraction are revealed. It is established that as a subject of activity aimed at ensuring information security, it is necessary to consider a set of social relations regulated by legal support, the administrative and legal regulation of which depends on possible external influences. The subject area of administrative and legal regulation of information security has the following features: the inseparability of

information relations or their conditionality; interconnectedness and interdependence of information relations with objects of national interests in the information sphere; the relationship of administrative and legal regulation of information security, taking into account the emergence, detection and prevention of threats to national interests in the information sphere in order to develop and apply mechanisms to effectively combat threats. Information security activities are expressed in administrative and legal regulation, the subject orientation of which is determined by a set of public relations in the information sphere, aimed at strengthening equal strategic partnership in the field of information security with NATO and the EU, protection of Ukraine's sovereignty in the information space.

Key concepts: information, information security, information infrastructure, administrative and legal regulation, national interests.

DOI 10.32518/2617-4162-2021-3-50-56

Вступ

Інформація безпосередньо впливає на різні характеристики, умови функціонування та розвитку всіх наявних систем, головною з яких є безпека. Безпека є однією із фундаментальних основ суспільства і держави, законодавчо цей термін не визначено. Безпека об'єкта може бути визначена як результат цілеспрямованого зовнішнього впливу, який спонукав напрацювання певного набору стандартів, дотримання яких передбачає гарантію необхідного ступеня захищеності об'єкта від реальних і потенційних загроз. Будучи самостійним об'єктом правового регулювання, інформація зумовлює межі та рівні безпеки залежно від якісних, смислових і кількісних характеристик, обліку прогнозованих і наявних загроз. Стандарти, обмеження, заходи безпеки сукупно утворюють умови, які у підсумку надають можливість існування об'єкту захисту.

Питання адміністративно-правового регулювання та забезпечення інформаційної безпеки досліджували вчені-юристи, а саме: В. Б. Авер'янов, О. А. Баранов, Л. Р. Біла, Ю. П. Битяк, К. В. Бондаренко, В. М. Брижко, В. М. Гарашук, Т. О. Гаврилюк, І. С. Грищенко, С. С. Єсімов, Д. Г. Заброда, О. О. Золотар, О. М. Музичук, В. К. Колпаков, Т. О. Коломоєць, О. В. Кузьменко, Р. А. Каложний, М. В. Ковалів, Б. А. Кормич, С. В. Ківалов, Д. М. Лук'янець, І. Д. Пастух, С. В. Петков, А. І. Собакарь, Ю. С. Шемшученко, В. О. Шамрай та інші. Вдосконалення інформаційних технологій зумовлює необхідність у теоретичному і практичному осмисленні проблематики, пов'язаної з адміністративно-правовим регулюванням інформаційної безпеки, що на тлі недоліків законодавства визначає актуальність дослідження.

Метою статті є визначення сутності інформаційної безпеки як предмета адміністративно-правового регулювання.

1. Взаємний зв'язок національної та інформаційної безпеки

Національна безпека має міждисциплінарний характер, об'єднує зміст усіх відомих видів

безпеки, включає не тільки оборону країни, а й передбачені законодавством України: державну, суспільну, екологічну, транспортну, енергетичну, інформаційну, економічну безпеку тощо. Всі види безпеки взаємопов'язані, доповнюють одна одну й опосередковані стосовно рівня національної безпеки.

Проблема національної безпеки, як впливає з дефініції, укладеної в Законі України «Про національну безпеку України», пов'язана із забезпеченням інформаційної безпеки, що посідає виняткове місце у системі національної безпеки, будучи ключовим аспектом. Це пов'язано з тим, що інформація може мати не так соціально корисний характер, як становити серйозну загрозу безпеці особи, суспільства та держави [1].

Поєднання офіційних поглядів на поставлені цілі, завдання, на вирішення яких спрямовані зусиль, принципи, методологія, основні напрями забезпечення інформаційної безпеки держави, є доволі переконливими і послідовно представлені у нормативно-правовому акті – Доктрині інформаційної безпеки України, прийнятій у 2017 році, згідно з якою під інформаційною безпекою розуміється стан захищеності особи, суспільства та держави від внутрішніх і зовнішніх інформаційних загроз, за якого забезпечується не тільки реалізація конституційних громадянських прав і свобод людини та громадянина, гідна якість і рівень життя громадян, а й суверенітет, територіальна цілісність і стійкий соціально-економічний розвиток України, оборона й безпека держави [2].

Проблема забезпечення безпеки посилюється зовнішніми та внутрішніми викликами, значною кількістю загроз в умовах сучасних глобальних змін, які характеризуються інтеграцією економіки України у світове господарство, до Європейського Союзу, Організації економічного співробітництва і розвитку, Північноатлантичного договору (НАТО), інших міжнародних інститутів на основі повноправного партнерства [3]. Не можна не враховувати посилення політичного й економічного тиску на Україну з боку Російської Федерації і тен-

денції, що намітилася, стосовно зміни курсу значної кількості країн щодо російської експансії до відстоювання національних інтересів.

Вивчення проблематики проведення теоретико-правових досліджень, пов'язаних із моделюванням процесів, що відбуваються у правовому механізмі правового регулювання застосування інформаційних технологій у публічному управлінні в результаті функціонування й обумовлених його характеристиками як складної синергетичної системи, дає змогу окреслити коло питань, які потребують переосмислення: процес взаємодії підсистем правового механізму, що визначає виникнення правового регулювання як сукупної, інтегративної властивості; можливі варіанти поведінкових реакцій механізму правового регулювання застосування інформаційних технологій як складної синергетичної системи [4, с. 219].

З огляду на ці позиції, доцільно структурувати правовідносини, що виникають у сфері інформаційної безпеки.

Об'єктами інформаційної безпеки є: держава, суспільство, особа, її законні інтереси, права та свободи, безпосередньо пов'язані з виробництвом, застосуванням, поширенням інформації, цінністю використовуваних інформаційних ресурсів і встановленим механізмом доступу, та безпосередньо інформація і інформаційні ресурси.

Рівень захищеності об'єкта інформаційної безпеки залежить від ступеня ефективності функціонування суб'єктів забезпечення від внутрішніх властивостей і якостей об'єкта, дослідження і обліку, які є обов'язковою умовою під час розроблення заходів, спрямованих на забезпечення інформаційної безпеки.

Інформаційна безпека розглядається поряд із кібербезпекою, захистом персональних даних, недоторканністю особистого життя і прав користувачів цифрових технологій, зміцненням та захистом довіри у кіберпросторі, визначається передумовою одночасного цифрового розвитку та відповідного попередження, усунення та управління супутніми ризиками [5, с. 100].

Суб'єкти забезпечення інформаційної безпеки є цілісною системою, що охоплює державні органи законодавчої та виконавчої влади, інші уповноважені посадові особи, об'єднання, установи, громадські організації, які здійснюють правове регулювання та відповідальні за розроблення і реалізацію необхідних заходів безпеки у межах компетенцій, якими вони володіють.

Головним суб'єктом реалізації завдань у сфері адміністративно-правового регулювання є органи виконавчої влади, які наділені адміні-

стративно-юрисдикційними повноваженнями щодо застосування заходів адміністративно-правового впливу за правопорушення, вчинені в інформаційній сфері.

Одним із завдань, пов'язаних з правовим регулюванням інформаційної безпеки, є розмежування компетенції органів публічної влади й управління так, щоб досягти максимальної ефективності діяльності, спрямованої на протидію загрозам. Проблема взаємодії суб'єкта й об'єкта управління при виробленні цілей управління нині набуває особливої актуальності й специфіки [6, с. 12].

Компетенція органу державної влади безпосередньо залежить не тільки від повноважень, предметів відання, а й функцій, делегованих державою для провадження діяльності, що формується з урахуванням різних факторів. Рішення необхідне для досягнення стратегічно важливої мети – напрацювання правового механізму, за якого забезпечується захист прав і законних інтересів усіх суб'єктів інформаційних правовідносин.

Інтереси особи в сфері інформаційної безпеки полягають у дотриманні, реалізації задекларованих Конституцією України прав на пошук, отримання, ознайомлення, використання, поширення інформації, реалізацію конституційних і громадянських прав людини на недоторканність приватного життя при застосуванні інформаційних технологій, захист прав на об'єкти інтелектуальної власності, у забезпеченні прав і законних інтересів громадянина на захист здоров'я від неусвідомлюваної шкідливої інформації.

Інформаційні інтереси суспільства пов'язані із забезпеченням державою інформаційної підтримки різних демократичних інститутів, різноманітних механізмів взаємодії держави та громадянського суспільства, збереженням культурних, історичних і моральних цінностей народу України.

Державні інтереси в інформаційній сфері полягають у створенні необхідних умов із метою реалізації інтересів особи та суспільства в інформаційній сфері, формуванні інститутів громадського контролю органів державної влади, забезпеченні законності та правопорядку, розвитку інформаційної інфраструктури, захисті державної інформаційної системи, захисті єдиного інформаційного простору країни, участі в формуванні ефективної системи міжнародної інформаційної безпеки.

Інтереси держави доцільно поділити на чотири функціональні частини: дотримання конституційних прав і свобод людини та громадянина у сфері отримання та обігу інформації; забезпечення своєчасності, достовірності,

повноти інформації, що стосується державної політики щодо соціально значущих подій у країні та світі; розвиток галузі інформаційних і комунікаційних технологій, розроблення, виробництво, експлуатація засобів забезпечення інформаційної безпеки, надання послуг у сфері інформаційної безпеки, забезпечення функціонування інформаційної інфраструктури; участь у формуванні системи міжнародної інформаційної безпеки.

2. Джерела загроз інформаційній безпеці та способи протидії

Джерела загроз інформаційній безпеці поділяються на дві групи: зовнішні, пов'язані з діяльністю держави у сфері зовнішньої політики, внутрішні загрози, що формуються виходячи з соціально-економічного стану суспільства.

Діяльність Російської Федерації пов'язана з інформаційно-технічним впливом на інформаційну інфраструктуру України з метою досягнення економічної та військової переваги; активізацією всіх видів розвідки і насамперед технічної щодо органів державної влади, організацій, які провадять наукову діяльність; дестабілізацією внутрішньополітичної та соціальної обстановки в державі різними деструктивними силами; розв'язанням повномасштабної інформаційної війни, спрямованої на населення країни з метою переорієнтування на культурні духовно-моральні цінності «руського миру»; фактичною реалізацією терористичної та сепаратистської діяльності на території держави. Це невелика частина найнебезпечніших зовнішніх загроз в інформаційній сфері.

Одними з внутрішніх загроз забезпечення інформаційної безпеки є криміногенна обстановка, йдеться не так про зростання злочинності, як про переорієнтування її у фінансову сферу, в галузь конституційних прав і свобод, пов'язаних з інформацією, при активному застосуванні інформаційних технологій на тлі реформи державного управління, що триває доволі тривалий час; низький ступінь ефективності наукових досліджень у сфері інформаційних технологій, недостатнє кадрове забезпечення у галузі інформаційної безпеки, пов'язане з проблемами системи освіти. Це не повний перелік загроз інформаційній безпеці, на протидію яким повинні бути спрямовані зусилля органів публічної влади. Однозначно диференціювати загрози по походженню, природі, за іншими ознаками, враховуючи взаємозалежність життєвих процесів, майже неможливо.

Із погляду на режими інформаційної безпеки, де об'єктом права є інформація, а у разі інформаційного забезпечення суб'єктів інформаційних відносин, режими інформації у

мережі інтернет, вибірку даних з об'єктів різних класів за заданим атрибутом зробити складно. Це зумовлено об'єднанням сфери інформаційної безпеки у різних напрямках діяльності людини з однієї позиції – інформації як правового, так і математичного явища [7, с. 18].

Спроба реалізації загроз – взаємовідношення об'єкта і суб'єкта в інформаційному процесі з протилежними інтересами, пропонується розглядати з позиції активності у дії, яка призводить до наслідків критичного характеру, що виражаються не тільки в порушенні режиму конфіденційності інформації, цілісності, доступності та достовірності, а й у функціонуванні інформаційних систем. Загрози об'єктам інформаційної інфраструктури можуть бути реалізовані різними способами подолання системи інформаційної безпеки, наприклад, інформаційними, програмними, фізичними, телекомунікаційними, організаційно-правовими.

До інформаційного способу можна віднести неправомірний доступ до інформації, що призводить до витоку; незаконне збирання, поширення, використання інформації; маніпулювання інформацією та розкрадання з баз даних; модифікацію та копіювання даних і програм із порушенням правил, незаконне знищення інформації; порушення умов інформаційного обміну.

Програмні методи порушення інформаційної безпеки – технічна процедура щодо впровадження програм-вірусів, програмних закладок на стадії проектування, у процесі експлуатації інформаційної системи, які руйнують системи захисту інформації.

Фізичні способи порушення інформаційної безпеки характеризуються різноманітністю, зокрема: знищення, розкрадання, руйнування засобів обробки та захисту інформації, засобів комунікації; знищення, розкрадання та руйнування оригіналів носіїв інформації; розкрадання ключів засобів криптографічного захисту інформації, програмних або апаратних ключів засобів захисту інформації від несанкціонованого доступу; вплив на персонал і користувачів системи з метою створення сприятливих умов для реалізації загроз інформаційній безпеці.

До телекомунікаційних способів належать: перехоплення, дешифрування інформації, витік технічними каналами; впровадження пристроїв у засоби обробки інформації, у приміщення, де інформація циркулює; нав'язування недостовірної інформації у мережах передачі даних, електронне блокування ліній комунікацій і систем управління [8, с. 144].

Організаційно-правові способи порушення інформаційної безпеки зводяться до

невиконання вимог правових норм, що регулюють відносини у сфері інформаційної безпеки, недостатньої ефективності й оперативності роботи органів влади при прийнятті нормативно-правових актів у сфері інформаційної безпеки; недосконалості юридичних норм і практики застосування права, прийняті норми наразі мало відображаються у суспільно-політичних реаліях: відчутні недоліки загальної культури дотримання встановлених норм як політичними суб'єктами, інститутами державної влади різних рівнів, так і широкими масами громадян; повільне впровадження стандартів НАТО [9, с. 23].

Нові виклики та загрози в інформаційній сфері призвели до розуміння того, що значення такої функції держави, як правове регулювання суспільних відносин у галузі протидії загрозам національним інтересам держави в інформаційній сфері, зростає. Наявність зазначеного комплексу суспільних відносин, наділених певною специфікою, говорить про те, що досліджуване правове утворення є самостійним предметом адміністративно-правового регулювання, дає змогу виокремити три предметні галузі:

- забезпечення безпеки інформації щодо окремих інформаційних об'єктів, або інформаційних ресурсів, які входять до інформаційних баз чи інформаційних систем;

- забезпечення безпеки суб'єктів правовідносин від соціально небезпечної або шкідливої інформації, зокрема шкідливої для функціонування інформаційних і телекомунікаційних систем, інформації з обмеженим доступом;

- забезпечення безпеки прав і законних інтересів суб'єктів правовідносин у разі несанкціонованого доступу до інформації, комунікацій, програмного забезпечення.

Суспільні відносини у сфері інформаційної безпеки мають характерні ознаки. Зміст першої ознаки ґрунтується на невід'ємності інформаційних відносин або зумовленості ними. Невід'ємність і обумовленість інформаційних відносин зумовлені підставою виникнення, тобто юридичним фактом або сукупністю таких фактів.

Позначений елемент правового регулювання полягає не тільки у реалізації права у сфері інформаційної безпеки суб'єктів, які вступають у відносини, а й у результаті регулювального впливу держави як головного суб'єкта правовідносин у цій галузі, на волю учасників, на інформацію, що є ключовим об'єктом інформаційних відносин.

Суб'єкти правовідносин мають право на доступ до інформації, можливість отримати інформацію, ознайомлюватися, використовувати інформацію, змінювати склад і властивості,

виходячи з наявних повноважень, обраних цілей і завдань, установлених правовими нормами. У результаті діяльності щодо забезпечення інформаційної безпеки реалізуються загальні принципи та вимоги до стану захищеності не тільки власних інтересів, а й прав, законних інтересів інших учасників правовідносин.

Така взаємозалежність діяльності суб'єктів і інформації створює умови для формування стабільності управлінських відносин в організованій і впорядкованій системі інформаційної безпеки, що є головною метою адміністративно-правового регулювання відносин у зазначеній сфері діяльності. Адміністративно-правове регулювання забезпечення інформаційної безпеки – це сукупність закріпленої в законодавстві системи заходів і прийомів, спрямованих на забезпечення безпечної діяльності в інформаційному просторі, що динамічно розвивається, фізичних і юридичних осіб, сприятливої для інновацій, інвестицій, яка забезпечує населення, високого рівня життя і економічного прогресу. Тому зміст адміністративно-правового регулювання інформаційних відносин вимагає обґрунтування у межах адміністративно-правового режиму інформаційної безпеки [10, с. 128].

Друга ознака – взаємопов'язаність і взаємозалежність інформаційних відносин з об'єктами національних інтересів в інформаційній сфері. Рівень і стан інформаційної безпеки держави як головного суб'єкта правовідносин, що здійснює адміністративно-правове регулювання інформаційних відносин повинні відповідати цілям і завданням, спрямованим на реалізацію національних інтересів у інформаційній сфері.

Відповідно до Доктрини інформаційної безпеки України, національні інтереси представляють об'єктивно значущі потреби учасників правовідносин в інформаційній сфері. Інформаційна безпека охоплює сукупність інформації і інформаційної інфраструктури, інформаційних технологій, суб'єктів правовідносин і механізмів, що здійснюють регулювання відповідних суспільних відносин.

Інформація і інформаційна інфраструктура виконують роль об'єктів інформаційної безпеки, а інформаційні технології, згідно з Законом України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах», представляють процес або діяльність суб'єктів правовідносин в інформаційній сфері [11]. Інформаційна сфера – це сукупність об'єктів і суб'єктів правовідносин, діяльності суб'єктів у цій сфері, спрямованої на реалізацію прав і законних інтересів, механізмів регулювання суспільних відносин. Ця ознака відображає інтерес, який виявляють суб'єкти правовідносин до об'єктів інформаційної сфери.

Третя ознака – це взаємозв'язок адміністративно-правового регулювання інформаційної безпеки з урахуванням виникнення, виявлення та запобігання загрозам національним інтересам в інформаційній сфері з метою розроблення та застосування механізмів ефективної протидії загрозам. Розгляд дефініції «безпека» у науковій літературі призвів до висновку, що основною характеристикою є загальний стан захищеності об'єкта від впливу зовнішніх сил.

Поняття «забезпечення інформаційної безпеки» охоплює такі елементи: об'єкт інформаційної безпеки, загрози стану захищеності об'єкта, суб'єкт забезпечення інформаційної безпеки, діяльність суб'єктів інформаційної безпеки, засоби забезпечення інформаційної безпеки.

Основним критерієм, що характеризує стан захищеності об'єкта в інформаційній сфері, є порушення безпеки інформаційних ресурсів, інформаційних технологій, прав і законних інтересів суб'єктів правовідносин, яке може виявлятися у виді загроз, ризиків, правопорушень.

Найбільш небезпечним порушенням інформаційної безпеки є загроза, умисний зовнішній вплив щодо певної організації або інформаційної системи, яка передбачає завдання збитку певним властивостям або складовим об'єкта безпеки. Однією з таких загроз є порушення встановлених правил доступу до інформації (несанкціонований доступ).

Для запобігання завдання шкоди або принаймні мінімізації необхідно створити відповідні умови, сформувати систему забезпечення інформаційної безпеки. Відповідальність за створення системи покладається на суб'єктів правовідносин у сфері інформаційної безпеки, головна мета діяльності яких полягає у протидії загрозам із використанням засобів, призначених для забезпечення інформаційної безпеки. Суб'єкти й об'єкти правовідносин у сфері інформаційної безпеки можуть піддаватися загрозам. Суспільні відносини, що розглядаються, об'єктами яких є інформація та

інформаційна інфраструктура, стають предметом діяльності, спрямованої на забезпечення інформаційної безпеки.

Висновки

Як предмет діяльності, спрямованої на забезпечення інформаційної безпеки, потрібно розглядати сукупність упорядкованих правовим забезпеченням суспільних відносин, адміністративно-правове регулювання яких залежить від можливих зовнішніх впливів. Предметній сфері адміністративно-правового регулювання інформаційної безпеки характерні такі ознаки: невід'ємність інформаційних відносин або обумовленість ними; взаємопов'язаність і взаємозалежність інформаційних відносин з об'єктами національних інтересів в інформаційній сфері; взаємозв'язок адміністративно-правового регулювання інформаційної безпеки з урахуванням виникнення, виявлення та запобігання загрозам національним інтересам в інформаційній сфері з метою розроблення та застосування механізмів ефективної протидії загрозам.

Діяльність із забезпечення інформаційної безпеки виражається в адміністративно-правовому регулюванні, предметна спрямованість якого визначається сукупністю суспільних відносин в інформаційній сфері, спрямованої на зміцнення рівноправного стратегічного партнерства у галузі інформаційної безпеки з Організацією північноатлантичного договору (НАТО) і Європейським Союзом, захисті суверенітету України в інформаційному просторі, протидії загрозам використання інформаційних технологій з метою порушення стабільності економічного розвитку та зміни стратегічного курсу європейської інтеграції, забезпеченні територіальної цілісності та суверенітету України. Залишається чимало проблем, для усунення яких потрібні подальші дослідження у контексті забезпечення захисту особи, суспільства та держави від зовнішніх і внутрішніх інформаційних загроз.

Список використаних джерел

1. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>
2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про Доктрину інформаційної безпеки України» : Указ Президента України від 25.02.2017 р. № 47/2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/47/2017#Text>
3. Підписано оновлену редакцію Дорожньої карти Україна-НАТО з оборонно-технічного співробітництва. Урядовий портал. 13 грудня 2019 р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/pidpisano-onovlenu-redakciyu-dorozhnoyi-karti-ukrayina-nato-z-oboronno-tehnicnogo-spivrobitnictva>
4. Єсімов С. С. Методологія дослідження інформаційних технологій у публічному управлінні. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2017. Вип. 4. С. 211–221.
5. Бондаренко Р. В., Михальчук М. В. Інформаційна безпека держави. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 5. С. 95–101.

6. Адміністративне право України (загальна частина) : навчальний посібник / О. І. Остапенко, М. В. Ковалів, Л. С. Гулак та інші. Львів : НУ «Львівська політехніка», 2019. 504 с.
7. Малашко О. Є., Єсімов С. С. Нормативно-правове забезпечення інформаційної безпеки в Україні. *Інтернаука*. 2020. № 14 (94). Т. 2. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3369/1/%d1%94%d1%81%d1%96%d0%bc%d0%be%d0%b2.pdf>
8. Жарков Я. М., Дзюба М. Т., Замаруєва І. В. Інформаційна безпека особистості, суспільства, держави : підручник. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2008. 274 с.
9. Захаренко К. В. Інституційний вимір інформаційної безпеки України: трансформаційні виклики, глобальні контексти, стратегічні орієнтири : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра політичних наук : 23.00.02. Львів, 2021. 37 с.
10. Перун Т. С. Адміністративно-правовий механізм забезпечення інформаційної безпеки в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Львів, 2019. 268 с.
11. Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах : Закон України від 05.07.1994 р. № 80/94-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/80/94-%D0%B2%D1%80>

References

1. Pro natsional'nu bezpeku Ukrayiny : Zakon Ukrayiny vid 21.06.2018 r. № 2469-VIII [On the national security of Ukraine: Law of Ukraine of June 21, 2018 № 2469-VIII]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> [in Ukr.].
2. Pro rishennya Rady natsional'noyi bezpeky i oborony Ukrayiny vid 29 hrudnya 2016 roku «Pro Doktrynu informatsiynoyi bezpeky Ukrayiny» : Ukaz Prezydenta Ukrayiny vid 25.02.2017 r. № 47/2017 [On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine of December 29, 2016 «On the Doctrine of Information Security of Ukraine»]: Decree of the President of Ukraine of 25.02.2017 № 47/2017]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/47/2017#Text> [in Ukr.].
3. Pidpysano onovlenu redaktsiyu Dorozhn'oyi karty Ukrayina-NATO z oboronno-tekhnichnoho spivrobotnytstva. Uryadovyy portal. 13 hrudnya 2019 r. [An updated version of the NATO-Ukraine Roadmap for Defense and Technical Cooperation has been signed. Government portal. December 13, 2019]. Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/news/pidpisano-onovlenu-redaktsiyu-dorozhnoyi-karti-ukrayina-nato-z-oboronno-tehnichno-go-spivrobotnictva> [in Ukr.].
4. Yesimov, S. S. (2017). Metodolohiya doslidzhennya informatsiynikh tekhnolohiy u publichnomu upravlinni [Methodology of information technology research in public administration]. *Naukovyy visnyk L'vivs'koho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. Seriya yurydychna*, 4, 211–221 [in Ukr.].
5. Bondarenko, R. V. & Mykhal'chuk, M. V. (2021). Informatsiyna bezpeka derzhavy. Investytsiyi: praktyka ta dosvid [Information security of the state. Investments: practice and experience], 5, 95–101 [in Ukr.].
6. Ostapenko, O. I., Kovaliv, M. V., Hulak, L. S. i inshi (2019). Administratyvne pravo Ukrayiny (zahal'na chastyna) [Administrative law of Ukraine (general part)]. L'viv : NU «L'vivs'ka politekhnikha» [in Ukr.].
7. Malashko, O. Ye. & Yesimov, S. S. (2020). Normatyvno-pravove zabezpechennya informatsiynoyi bezpeky v Ukrayini [Regulatory and legal support of information security in Ukraine]. *Internauka*, 14 (94), 2. Retrieved from <http://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3369/1/%d1%94%d1%81%d1%96%d0%bc%d0%be%d0%b2.pdf> [in Ukr.].
8. Zharkov, Ya. M., Dzyuba, M. T. & Zamaruyeva, I. V. (2008). Informatsiyna bezpeka osobystosti, suspil'stva, derzhavy. Kyuyiv: VPTS «Kyuyivs'kyu universytet» [in Ukr.].
9. Zakharenko, K. V. (2021). Instytutsiynyy vymir informatsiynoyi bezpeky Ukrayiny: transformatsiyni vyklyky, hlobal'ni konteksty, stratehichni oriyentyry [Institutional dimension of information security of Ukraine: transformational challenges, global contexts, strategic guidelines]. L'viv [in Ukr.].
10. Perun, T. S. (2019). Administratyvno-pravovyy mekhanizm zabezpechennya informatsiynoyi bezpeky v Ukrayini [Administrative and legal mechanism for information security provision in Ukraine]. L'viv [in Ukr.].
11. Pro zakhyst informatsiyi v informatsiyno-telekomunikatsiynikh systemakh : Zakon Ukrayiny vid 05.07.1994 r. № 80/94-VR [On protection of information in information and telecommunication systems: Law of Ukraine of 05.07.1994 № 80/94-VR]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/80/94-%D0%B2%D1%80> [in Ukr.].

Стаття: надійшла до редакції 27.07.2021
 прийнята до друку 18.08.2021
 The article: is received 27.07.2021
 is accepted 18.08.2021

UDC (УДК) 347.921.6:347.937

Воробель Уляна Богданівна,

здобувач наукового ступеня доктора філософії
у галузі права кафедри цивільно-правових дисциплін
Львівського державного університету внутрішніх справ
(Львів, Україна)

e-mail: lana.worobel@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-0480-5394

ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ПОВЕРНЕННЯ СУДОВОГО ЗБОРУ У РАЗІ ЗАВЕРШЕННЯ РОЗГЛЯДУ БЕЗ УХВАЛЕННЯ РІШЕННЯ СУДУ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Анотація. Проаналізовано особливості правового механізму повернення судового збору у разі завершення розгляду цивільних справ без ухвалення рішення суду, розглянуто проблемні аспекти розгляду заяв про повернення судового збору у зв'язку із закриттям провадження в справі чи залишенням заяви без розгляду на практиці, а також надано пропозиції вдосконалення законодавчого регулювання механізму розгляду та вирішення заяви про повернення судового збору з цих підстав.

Ключові поняття: судовий збір, повернення, заява, розгляд, закриття провадження у справі, залишення заяви без розгляду, ухвала.

Vorobel Ulyana,

Postgraduate Student of the Department of Civil Law,
Lviv State University of Internal Affairs
(Lviv, Ukraine)

e-mail: lana.worobel@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-0480-5394

LEGAL MECHANISM OF THE COURT FEE REFUND IN CASE OF TRIAL COMPLETION WITHOUT ADOPTION OF A JUDGEMENT IN CIVIL PROCEEDINGS

Abstract. The peculiarities of the legal mechanism of returning the court fee in case of completion of civil cases without a court decision are analyzed, issues of these applications practical resolving are considered, as well as suggestions for improving the legal regulation in case of the closure of the proceedings or leaving the application without consideration are proposed.

While analyzing examples of case law, it was established that the lack of legislative regulation of the procedure for confirming or denying the existence of grounds for the amount of court fees refund causes a lot of confusion and contradictory solutions to the judiciary in this regard.

The position on the impossibility of equalization due to the different procedural nature of leaving without consideration of statements on procedural issues, such as: on providing evidence, on securing a claim, on dismissal of a judge, and leaving without considering a statement of claim as a civil procedural institute, regulated by Art. 257 of CPC of Ukraine are justified. It has been concluded that in case the court finds circumstances that are grounds for the application of the institute of leaving the application without consideration and provided for in Art. 257 of CPS of Ukraine, when considering applications on procedural issues, should apply such a special legal consequence as a return of the application without consideration. It has been established that returning an application on procedural issues without consideration and leaving an application without consideration are completely different legal categories. Return of applications on procedural issues without consideration due to its legal nature is a special basis for the application of the return of the application institute, and therefore the legal consequence of such an application would be considered not filed at all. In this connection, it has been proposed to enshrine in the legislation the provisions on the refund of the court fee in case of return without consideration of the application on procedural issues, for the submission of which such payment was paid.

Key concepts: court fee, return, application, consideration, termination of proceedings, leaving the application without consideration, judgement.

Вступ

Одним із складових доступу до правосуддя, а, відповідно, і права особи на судовий захист, є сплата судового збору за подання заяв, скарг до суду. Саме собою встановлення необхідності оплати за звернення по судовий захист не розглядається як обмеження права на доступ до судочинства за умови, що при визначенні розміру такої оплати дотримується баланс інтересів держави в отриманні судового збору за розгляд і вирішення цивільної справи та інтересів самої особи на доступ до здійснення правосуддя.

08 липня 2011 року Верховною Радою України прийнято Закон України «Про судовий збір» [1], котрий на законодавчому рівні визначив правові засади справляння судового збору, об'єкти та розміри ставок судового збору, платників, порядок сплати, повернення судового збору та підстави звільнення від його сплати. Таким чином, інститут повернення судового збору одержав своє законодавче закріплення, а надалі відповідні правові норми зазнали змін і корекції з боку законодавця.

Нині інститут повернення судового збору врегульований ст. 7 Закону України «Про судовий збір», котрою встановлено підстави та розміри повернення сплаченої суми судового збору, особливості застосування окремих підстав на різних етапах судового процесу, а ч. 5 ст. 7 Закону України «Про судовий збір», зокрема, передбачено, що повернення сплаченої суми судового збору здійснюється в порядку, встановленому центральним органом виконавчої влади із забезпечення реалізації державної фінансової політики. Однак слід зазначити, що це положення більше стосується фактичного «розрахунку» держави із особою, котрій або ухвалою суду констатовано про повернення їй судового збору, або ж котра оплатила його, однак з тих чи інших причин не реалізувала свого права на звернення до суду. Сама ж процедура звернення до суду та розгляду ним заяви про повернення судового збору загалом та у разі завершення розгляду цивільної справи без ухвалення судового рішення по суті зокрема є поза законодавчим регулюванням.

Потрібно зазначити, що хоча правове регулювання судових витрат завжди було в центрі наукових розвідок значної кількості науковців і їх дослідженню присвячували свої праці такі вчені-процесуалісти, як Ю. В. Білоусов, С. С. Богля, О. В. Богомол, В. В. Заборовський, Р. В. Колосов, Н. Ю. Сакара, Г. Я. Тріпільський, О. І. Угриновська, Р. Ю. Ханік-Посполітак та інші, та, на жаль, аспекти законодавчого регулювання інституту повернення судового збору та процесуальні особливості роз-

гляду заяви про повернення судового збору в разі завершення розгляду цивільної справи без ухвалення рішення суду залишилися поза увагою наукової спільноти.

Метою статті є дослідження особливостей правового механізму повернення судового збору в разі закриття провадження у справі чи залишення заяви без розгляду, аналіз судової практики та запропонованих у ній підходів до врегулювання питань, пов'язаних із розглядом та вирішенням судом заяв про повернення судового збору з цих підстав, а також надання власних пропозицій щодо усунення законодавчих прогалин правового регулювання цього механізму.

1. Правове регулювання повернення сплаченої суми судового збору: *de lege lata*

Нині залежно від фактичної реалізації особою права на звернення до суду, за яке нею сплачено судовий збір, є два механізми повернення остатнього. Так, у разі сплати особою судового збору, але без звернення до суду з відповідною вимогою, розгляд котрої оплачено саме цим збором, застосовується порядок, що регламентований Наказом Міністерства фінансів України «Порядок повернення коштів, помилково або надмірно зарахованих до державного та місцевих бюджетів» від 03 вересня 2013 року № 787 [2]. У разі ж фактичного звернення особи до суду з такою вимогою, однак постановлення судом ухвали про повернення їй суми сплаченого судового збору з підстав, передбачених ст. 7 Закону України «Про судовий збір», застосовується механізм, регламентований Постановою Кабінету Міністрів України «Порядок виконання рішень про стягнення коштів державного та місцевих бюджетів або бюджетних установ» від 03 серпня 2011 року № 845 [3]. Але як і перший, так і другий нормативно-правовий акт регламентують відносини центрального органу виконавчої влади із забезпечення реалізації державної фінансової політики та особи щодо фактичного розрахунку з нею з настанням такою юридичного факту, як підтвердження наявності підстав повернення судового збору. І якщо у першому випадку наявність такої обставини через відсутність самого звернення до суду, а, відповідно, і відсутність у суду підстав для вирішення цього питання, встановлюється центральним органом виконавчої влади із забезпечення реалізації державної фінансової політики, то у другому – наявність підстав для повернення судового збору, що передбачені цивільним процесуальним законодавством, чи їх відсутність встановлюється судом, однак процесуальний порядок підтвердження чи спростування наявності підстав для

повернення особі сплаченої нею суми судового збору залишатися нині поза полем законодавчого регламентування.

2. Об'єкти справляння судового збору, щодо котрих допустиме застосування інституту повернення судового збору

Перше, що потребує, на нашу думку, однозначного законодавчого визначення, так це питання об'єктів справляння судового збору, за які допускається повернення сплаченої суми судового збору, адже згідно з ч. 1 ст. 3 Закону України «Про судовий збір», судовий збір справляється: 1) за подання до суду позовної заяви та іншої заяви, передбаченої процесуальним законодавством; 2) за подання до суду апеляційної і касаційної скарги на судові рішення, заяви про перегляд судового рішення у зв'язку з нововиявленими обставинами, заяви про скасування рішення третейського суду, заяви про видачу виконавчого документа на примусове виконання рішення третейського суду та заяви про перегляд рішень Верховним Судом України; 3) за видачу судами документів [1]. Відповідь на це питання криється, на нашу думку, в логічному та послідовному співвідношенні положень зазначеної норми та положень ч. 1 ст. 7 Закону України, згідно з яким сплачена сума судового збору повертається за клопотанням особи, яка його сплатила, за ухвалою суду в разі: 1) зменшення розміру позовних вимог або внесення судового збору в більшому розмірі, ніж встановлено законом; 2) повернення заяви або скарги; 3) відмови у відкритті провадження у справі в суді першої інстанції, апеляційного та касаційного провадження у справі; 4) залишення заяви або скарги без розгляду (крім випадків, якщо такі заяви або скарги залишені без розгляду у зв'язку з повторним неприбуттям або залишенням позивачем судового засідання без поважних причин та неподання заяви про розгляд справи за його відсутності, або неподання позивачем витребуваних судом матеріалів, або за його заявою (клопотанням); 5) закриття (припинення) провадження у справі (крім випадків, якщо провадження у справі закрито у зв'язку з відмовою позивача від позову і така відмова визнана судом), у тому числі в апеляційній та касаційній інстанціях [1]. Окрім того, слід не забувати про вичерпний характер цих підстав, а також про неможливість його розширеного тлумачення, на що звертають посилену увагу як у судовій практиці [4, 5, 6], так і в науковій літературі [7, с. 42–43; 8, с. 48]. А тому видається слушною відмова суду в поверненні суми сплаченого судового збору у тих випадках, коли вони не передбачені законодавством.

Так, наприклад, рішенням Червонозаводського районного суду м. Харкова від 30 листопада 2020 року позивачу у задоволенні позову до Приватного акціонерного товариства «Слобожанський коксовий завод» про стягнення заробітної плати та середнього заробітку за час затримки розрахунку відмовлено. Згодом він звернувся до суду із заявою про повернення суми сплаченого судового збору, в обґрунтування якої не було зазначено жодних обставин. Суд, посилаючись на ст. 7 Закону України «Про судовий збір», постановив ухвалу про відмову в задоволенні такого клопотання [6].

Або зовсім протилежний випадок: 12 січня 2021 року Акціонерне товариство комерційний банк «ПриватБанк» (надалі – АТ КБ «ПриватБанк») звернулося до суду з заявою, в якій просило постановити ухвалу суду про повернення судового збору та зобов'язати Управління державної казначейської служби України у Якимівському районі Запорізької області повернути АТ КБ «ПриватБанк» судовий збір, сплачений в сумі 1 051,00 гривень. Однак судом було встановлено, що рішення Якимівського районного суду Запорізької області від 28 грудня 2020 року, позов АТ КБ «ПриватБанк» про стягнення заборгованості було задоволено повністю. Стягнуто з відповідача на користь позивача заборгованість за кредитним договором у розмірі 10 376 гривень 40 копійок та сплачений судовий збір у розмірі 2 102 гривень. Таким чином, зазначеним рішенням суду вирішено питання розподілу судових витрат, у зв'язку з чим суд у задоволенні заяви про повернення судового збору відмовив [9].

Або ще приклад подібної ситуації. 06 жовтня 2020 року АТ КБ «ПриватБанк» звернулось до Троїцького районного суду Луганської області з позовом про стягнення заборгованості. Під час звернення до суду позивачем було сплачено судовий збір в сумі 2 102 гривні 00 копійок. 02 лютого 2021 року рішенням Троїцького районного суду Луганської області позов АТ КБ «ПриватБанк» задоволено та стягнуто з відповідача на користь позивача заборгованість в сумі 30 372 грн 28 коп та судовий збір у сумі 2 102 грн 00 коп.

17 лютого 2021 року від представника позивача АТ КБ «ПриватБанк» надійшла заява про повернення 50% сплаченого судового збору, посилаючись на те, що рішенням суду позовні вимоги АТ КБ «ПриватБанк» задоволено. Суд, відмовляючи у задоволенні клопотання позивача про повернення судового збору, виходив з того, що питання про розподіл між сторонами судових витрат було вирішено під час ухвалення рішення суду, тобто до звернення до суду із заявою представником АТ КБ

«ПриватБанк» про повернення 50% сплаченого судового збору. Окрім того, суд звернув увагу, що у разі повернення позивачу з державного бюджету 50% судового збору при наявності рішення суду про стягнення судового збору у повному обсязі це призведе до подвійного отримання позивачем 50% судового збору [10].

Не передбачено ч. 1 ст. 7 Закону України можливості повернення судового збору і у разі прийняття судом рішення про відмову у видачі судового наказу.

Так, ухвалою судді Софіївського районного суду Дніпропетровської області від 16 січня 2021 року відмовлено у видачі судового наказу за заявою акціонерного товариства «Оператор газорозподільна система «Дніпропетровськгаз» про видачу судового наказу про стягнення заборгованості за розподіл природного газу. 19 березня 2021 року до суду надійшла заява представника акціонерного товариства «Оператор газорозподільна система «Дніпропетровськгаз» про повернення судового збору в сумі 210,20 грн. Софіївський районний суд Дніпропетровської області, відмовляючи у задоволенні заяви про повернення судового збору, звернув увагу на те, що ст. 7 Закону України «Про судовий збір», в якій зазначено вичерпний перелік підстав для повернення судового збору за клопотанням особи, яка його сплатила, не передбачає можливості повернення судового збору у випадку прийняття судом рішення про відмову у видачі судового наказу. Водночас, згідно з ч. 2 ст. 164 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України) [11], у разі відмови у видачі судового наказу або в разі скасування судового наказу внесена сума судового збору стягувачу не повертається. У разі пред'явлення стягувачем позову до боржника у порядку позовного провадження сума судового збору, сплаченого за подання заяви про видачу судового наказу, зараховується до суми судового збору, встановленої за подання позовної заяви [5].

Що ж стосується переліку об'єктів справляння судового збору, щодо яких допустимим, враховуючи положення ч. 1 ст. 3 та ч. 1 ст. 7 Закону України «Про судовий збір», є застосування інституту повернення судового збору, то однозначної відповіді в судовій практиці немає. Недвозначно лише вказано в п. 43 Постанови Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про застосування судами законодавства про судові витрати у цивільних справах» від 17 жовтня 2014 року № 10 про те, що Законом України «Про судовий збір» не передбачено можливості повернення суми судового збору, сплачених за видачу судом копій документів,

якщо заявник у подальшому відмовився від одержання таких копій [12].

Згідно з аналізом судової практики, лівова частка повернення сплаченого судового збору застосовується щодо таких об'єктів, як позовна заява, заява в окремому провадженні, апеляційна та касаційна скарга на судові рішення, хоча трапляються випадки застосування цього цивільно-процесуального інституту і щодо інших об'єктів, передбачених ч. 1 ст. 3 Закону України «Про судовий збір».

Так, наприклад, 17 лютого 2021 року заявник звернувся до Великоолександрівського районного суду Херсонської області із заявою про повернення судового збору, в обґрунтування вимог якої вказав, що ухвалою суду від 01 лютого 2021 року *заяву про забезпечення позову* повернуто. Суд, керуючись п. 2 ч. 1 ст. 7 Закону України «Про судовий збір», ухвалив заяву про повернення судового збору задовольнити та повернути судовий збір в сумі 420,40 грн [13].

Ще один цікавий приклад судової практики: 25 серпня 2020 року позивач звернулася до суду із позовом до відповідача про визнання договорів купівлі-продажу недійсними. До відкриття провадження у справі, 07 вересня 2020 року представник позивача звернувся до суду із *заявою про забезпечення доказів*, саме допити свідка. 09 вересня 2020 року до суду надійшло клопотання представника позивача про залишення заяви про забезпечення доказів без розгляду та повернення судового збору. Суд, дослідивши матеріали справи, керуючись п. 5 ч. 1 ст. 257 ЦПК України та п. 5 ч. 1 ст. 7 Закону України «Про судовий збір», а також врахувавши те, що заява про забезпечення позову залишається без розгляду на підставі клопотання представника позивача, суд дійшов висновку, що судовий збір поверненню не підлягає [14].

Як бачимо, суд, застосувавши аналогію закону, залишаючи заяву про забезпечення доказів без розгляду, застосував норми інституту залишення позову без розгляду, зокрема п. 5 ч. 1 ст. 257 ЦПК України. На нашу думку, в цій справі слід звернути увагу на два моменти. По-перше, які б не висловлювались у науковій спільноті думки щодо нагальної необхідності в застосуванні аналогії закону та аналогії права в цивільному процесі [15, с. 338], доцільності закріплення процесуальної аналогії в цивільному процесуальному законодавстві [16, с. 51; 17; 18, с. 108] чи недоречності передчасної відмови від застосування аналогії закону чи права в цивільному судочинстві [19, с. 184], однак слід констатувати, що законодавчо застосування аналогії в цивільному процесі нині

не передбачено, а ч. 9 ст. 10 ЦПК України, на яку посилаються судді, допускаючи аналогію цивільного процесуального закону, все ж таки стосується застосування аналогії права чи закону саме щодо матеріальних правовідносин, тобто йдеться про матеріально-правову аналогію. По-друге, видається, що із-за термінологічної неузгодженості відбулася підміна двох різних понять. Залишення заяви, наприклад, про забезпечення доказів, про забезпечення позову, без розгляду і залишення без розгляду позовної заяви (заяви окремого провадження) як цивільно-процесуального інституту, що врегульований ст. 257 ЦПК України, не можна зрівнювати перед усім з огляду на їх відмінну процесуальну сутність. Залишення позовної заяви (заяви окремого провадження) – це форма завершення без ухвалення судового рішення по суті заявлених вимог усього провадження у цивільній справі з підстав, установлених законодавцем. Таким чином, залишається без розгляду не єдина заява, а увесь комплекс дій, заяв, процесуальних правовідносин, що охоплювались конкретним провадженням у конкретній цивільній справі, залишення ж процесуальної заяви без розгляду свідчить лише про втрату судом з тих чи інших причин (недотримання форми чи змісту заяви, темпоральні порушення, відкликання самим заявником цієї заяви тощо) до неї правового інтересу. А тому застосування положень інституту залишення заяви без розгляду, що передбачені ст. 257 ЦПК України, на наш погляд, є вкрай недоречним і необачним. Звичайно чимало обставин, що є підставами для застосування інституту залишення заяви без розгляду та передбачені ст. 257 ЦПК України, можуть виникати і щодо заяв з процесуальних питань, однак у цьому разі, на нашу думку, слід застосовувати такий спеціальний правовий наслідок, як повернення заяви без розгляду, що і так вже передбачений законодавцем для певного кола таких обставин. Так, відповідно до ч. 4 ст. 183 ЦПК України, суд, встановивши, що заяву з процесуальних питань подано без додержання вимог щодо форми і змісту заяви, встановлених ч. 1 або ч. 2 ст. 183 ЦПК України, повертає її заявнику без розгляду [11]. У цьому контексті слід зазначити, що повернення заяви з процесуальних питань без розгляду і залишення заяви без розгляду, на наш погляд, є зовсім різними правовими категоріями і їх не можна механічно зрівнювати. Повернення заяв з процесуальних питань без розгляду за своєю правовою природою становить радше спеціальну підставу застосування інституту повернення заяви, а тому за правовим наслідком така заява вважатиметься взагалі неподаною. На відміну від повернення заяви,

залишенню заяви без розгляду як процесуальному інституту непритаманна така ознака, як «неподання заяви», навпаки, залишити без розгляду можна лише таку заяву, котру суд шляхом постановлення відповідного процесуального документа визнав такою, що «прийнята» до розгляду. Крім того, залишенню заяви без розгляду як процесуальному інституту зазвичай притаманним є попереднє вчинення низки процесуальних дій щонайменше зі сторони суду, наприклад, хоча б постановлення ухвали про відкриття провадження у справі.

Повертаючись до питання про повернення судового збору у випадку *повернення без розгляду* саме заяви з процесуальних питань, за розгляд котрої було сплачено судовий збір*, видається, що через забезпечення принципу збалансованості інтересів держави в отриманні судового збору за розгляд і вирішення цивільної справи та інтересів особи на здійснення правосуддя, доречним буде повернення останній оплаченої суми судового збору. Крім того, про можливість повернення судового збору в разі повернення заяви з процесуальних питань без розгляду свідчить і п. 2 ч. 1 ст. 7 Закону України «Про судовий збір», котра допускає повернення судового збору у разі повернення заяви або скарги.

3. Строк звернення із заявою про повернення судового збору

Строк звернення заявника із клопотанням про повернення йому сплаченої суми судового збору у випадках, установлених законом, нині не визначений. На відсутність у Законі України «Про судовий збір» положень щодо граничних термінів повернення сплаченої суми судового збору акцентує і Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ в п. 42 своєї Постанови від 17 жовтня 2014 року № 10 «Про застосування судами законодавства про судові витрати у цивільних справах» [12]. Тобто теоретично заявник може звернутись і на наступний день після набрання судовим рішенням законної сили, що, відповідно до ст. 7 Закону України «Про судовий збір», може бути підставою для такого клопотання, так і, скажімо, впродовж року, трьох чи навіть п'яти-десяти років.

Як свідчить судова практика, заявники стараються звернутися до суду із таким клопотанням протягом місяця. Так, наприклад, 26 січня 2021 року АТ КБ «ПриватБанк» звернувся до суду з заявою про повернення судового збору, в обґрунтування вимог якої вказував, що ухва-

* Наприклад, заяви про забезпечення позову, заяви про забезпечення доказів тощо.

лою суду від 29 грудня 2020 року Великоолександрівського районного суду Херсонської області провадження у справі № 650/1886/20 закрито [20]. Або 17 лютого 2021 року заявник звернувся до суду з заявою про повернення судового збору, в обґрунтування вимог якої вказує, що ухвалою суду від 01 лютого 2021 року Великоолександрівського районного суду Херсонської області заяву про забезпечення позову повернуто [13]. Хоча бувають випадки звернення із таким клопотанням і через два [21] чи три роки [22].

Хоча так завжди не було. Декрет Кабінету Міністрів України «Про державне мито» від 21 січня 1993 року № 7-93, положення котрого врегульовували питання сплати державного мита за звернення із відповідною заявою до суду аж до часу набрання чинності Законом України «Про судовий збір»*, у абз. 2 ст. 8 встановлено, що повернення державного мита можливе за умови, що заяву подано до відповідної установи, що справляє мито, протягом року з дня зарахування його до державного бюджету [23]. Тому непоодинокими були випадки відмови суду в задоволенні таких заяв у зв'язку з пропуском однорічного строку на їх подання. Так, наприклад, ухвалою Новокаховського міського суду Херсонської області від 07 жовтня 2011 року провадження у цивільній справі № 2117/2-802/11 за позовом приватного малого підприємства «ТМВ» про переведення прав покупця, було закрито на підставі п. 1 ч. 1 ст. 205 ЦПК України (в редакції, чинній на момент розгляду справи). Позивач згодом звернувся із заявою про повернення коштів на оплату витрат на інформаційно-технічне забезпечення розгляду справи. Суд зазначив, що повернення указаних коштів здійснюється у порядку, передбаченому для повернення державного мита (судового збору). Відповідно до абз. 2 ст. 8 Декрету Кабінету Міністрів України «Про державне мито», повернення державного мита проводиться за умови, якщо заяву подано до відповідної установи, що справляє мито, протягом року з дня зарахування його до бюджету. Таким чином, враховуючи, що заяву про повернення коштів на оплату витрат на інформаційно-технічне забезпечення розгляду справи в сумі 120 грн подано за межами річного строку з дня зарахування сум до відповідного бюджету, суд дійшов висновку, що заява про їх повернення задоволенню не підлягає [24].

Встановлення темпоральних обмежень щодо реалізації особою права на повернення суми сплаченого судового збору є доволі поши-

реним і в законодавстві іноземних держав. Так, згідно з ч. 6 ст. 150 Цивільного процесуального кодексу Естонії, вимога про повернення державного мита (*аналог судового збору*) припиняється по сливу двох років з моменту завершення того року, в котрому сплачено державне мито, але не швидше припинення провадження у справі шляхом набрання рішенням законної сили [25].

Цивільний процесуальний кодекс Литви в ч. 4 ст. 87 також встановлює, що заява про повернення судового збору може бути подана до суду впродовж двох років, з моменту настання відповідної обставини, що стала підставою для вимоги про повернення сплаченої суми судового збору. У випадку повернення надміру сплаченої суми судового збору цей строк обчислюється з моменту набрання законної сили рішенням суду, постановою чи ухвалою [26].

А відповідно до ч. 2 ст. 27 Цивільного процесуального кодексу Латвії, державне мито (*аналог судового збору*) повертається за умови, що заява про його повернення подана протягом трьох років з дати сплати суми до державного бюджету [27]. Однак рішенням Конституційного Суду Латвії (*Latvijas Republikas Satversmes tiesa*) у справі № 2020-14-01 від 02 листопада 2020 року положення цієї норми визнано неконституційним у зв'язку з чим втратило свою чинність. Ключовим аргументом для прийняття такого рішення була теза про те, що момент настання підстави для повернення державного мита не залежить від волі сторін, а тому створюють нерівні можливості для реалізації особам цього права. Суд визнав, що законодавець має право обмежити право вимоги на повернення державного мита, сплаченого в цивільній справі певним строком, однак у цьому разі законодавець повинен дотримуватися принципів пропорційності та юридичної рівності та взяти за орієнтир момент, з котрого особа може фактично реалізувати своє право [28].

Видається, така позиція цілком слушна і прийнятна до врахування при законодавчому врегулюванні питання щодо строку можливого звернення із заявою про повернення судового збору і в українському законодавстві. На нашу думку, найбільш оптимальним варіантом буде встановлення трирічного строку на звернення з таким клопотанням, строк котрого починає спливати з моменту набрання чинності відповідним судовим рішенням, що становить відповідно до ч. 1 ст. 7 Закону України «Про судовий збір» підставу повернення судового збору. Однак, слід пам'ятати, що у випадку ухвал, вони згідно з ч. 1 ст. 261 ЦПК України набира-

* Закон України «Про судовий збір» набрав чинності 01 листопада 2011 року.

тимуть законної сили негайно після їх проголошення, якщо інше не буде передбачено ЦПК України. І ось тут, на наш погляд, слід встановити інші правила набрання ухвалою законної сили, оскільки може виникнути така ситуація, коли позивач (заявник) після, скажімо, постановлення ухвали про закриття провадження у справі звернувся до суду із апеляційною скаргою про скасування такої ухвали й одночасно до суду першої інстанції про повернення судового збору, і в обидвох випадках суди задовольнили його клопотання (апеляційний суд скасував ухвалу про закриття провадження у справі та, відповідно, направив справу для продовження розгляду до суду першої інстанції, а суд першої інстанції повернув судовий збір). У цьому випадку виникне ситуація, коли фактично позивач буде звільнений від сплати судового збору, а держава втратить можливість на часткове покриття затрачених ресурсів на розгляд такої справи. Аби не допустити такої ситуації видається доречним щодо таких ухвал застосовувати правила, передбачені для набрання законної сили рішенням суду, що встановлені ст. 273 ЦПК України і у цьому разі ухвала суду набиратиме законної сили після закінчення строку подання апеляційної скарги всіма учасниками справи, якщо апеляційну скаргу не було подано. У разі подання апеляційної скарги ухвала, якщо її не скасовано, набирає законної сили після повернення апеляційної скарги, відмови у відкритті чи закриття апеляційного

провадження або прийняття постанови суду апеляційної інстанції за наслідками апеляційного перегляду. Однак для фактичного провадження цих правил щодо набрання такими ухвалами чинності необхідним є закріплення їх на законодавчому рівні.

Висновки

Як бачимо, відсутність законодавчого регулювання процесуального порядку підтвердження чи спростування наявності підстав для повернення особі сплаченої нею суми судового збору на практиці спричиняє чимало плутанини та суперечливих розв'язань поставлених перед суддівським корпусом проблем. Оскільки одним із складових доступу до правосуддя, а, відповідно, і права особи на судовий захист, є сплата судового збору за подання заяв чи скарг до суду, а інститут повернення такого збору фактично є певним гарантом дотримання балансу інтересів держави в отриманні судового збору за розгляд і вирішення цивільної справи та інтересів особи на доступ до здійснення правосуддя, то відсутність правового регулювання порядку розгляду та вирішення заяв про повернення судового збору призводить до нівелювання таких функцій цього інституту. Усунення цієї проблеми можливе шляхом внесення відповідних законодавчих змін у цивільно-процесуальне законодавство, зокрема, низки тих пропозицій, котрі були висловлені нами у цій науковій публікації.

Список використаних джерел

1. Про судовий збір : Закон України від 08 липня 2011 року № 3674-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3674-17#Text> (дата звернення: 01.07.2021).
2. Порядок повернення коштів, помилково або надмірно зарахованих до державного та місцевих бюджетів : Наказ Міністерства фінансів України від 03 вересня 2013 року № 787. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1650-13#Text> (дата звернення: 01.07.2021).
3. Порядок виконання рішень про стягнення коштів державного та місцевих бюджетів або бюджетних установ : Постанова Кабінету Міністрів України від 03 серпня 2011 року № 845. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/845-2011-%D0%BF#Text> (дата звернення: 01.07.2021).
4. Ухвала Першотравневого районного суду м. Чернівці від 26 січня 2021 року у справі № 725/4901/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94465297> (дата звернення: 01.07.2021).
5. Ухвала Софіївського районного суду Дніпропетровської області від 22 березня 2021 року у справі № 193/1420/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95729893> (дата звернення: 01.07.2021).
6. Ухвала Червонозаводського районного суду м. Харкова від 03 березня 2021 року у справі № 646/1200/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95688708> (дата звернення: 01.07.2021).
7. Воробель У. Б. Повернення судового збору у зв'язку зі зменшенням розміру позовних вимог або внесенням судового збору в більшому розмірі, ніж встановлено законом. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2017. Вип. 3. С. 40–54.
8. Воробель У. Б. Повернення судового збору у зв'язку із залишенням заяви без розгляду в цивільному судочинстві України. *Соціально-правові студії*. 2021. Вип. 2 (12). С. 46–56.
9. Ухвала Якимівського районного суду Запорізької області від 13 січня 2021 року у справі № 330/2500/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/9411181> (дата звернення: 01.07.2021).
10. Ухвала Троїцького районного суду Луганської області від 26 лютого 2021 року у справі № 433/1387/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95199563> (дата звернення: 01.07.2021).

11. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 01.07.2021).
12. Про застосування судами законодавства про судові витрати у цивільних справах : Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 17.10.2014 року № 10. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0010740-14#Text> (дата звернення: 01.07.2021).
13. Ухвала Великоолександрівського районного суду Херсонської області від 17 лютого 2021 року у справі № 650/1468/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94954503> (дата звернення: 01.07.2021).
14. Ухвала Герцаївського районного суду Чернівецької області від 09 вересня 2020 року у справі № 714/707/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91420291> (дата звернення: 01.07.2021).
15. Калашник О. Аналогія як спосіб подолання прогалин в цивільному судочинстві. *Юридичний вісник*. 2014. № 6. С. 334–341.
16. Баллок М. І., Луспеник Д. Д. Практика застосування цивільного процесуального кодексу України (цивільний процес у питаннях і відповідях): коментарії, рекомендації, пропозиції. Харків : Харків юридичний, 2008. 708 с.
17. Братель О. Г. «Процесуальна аналогія» як об'єктивна дійсність сучасного цивільного судочинства України. URL: <https://goal-int.org/procesualna-analogiya-yak-obyektivna-dijsnist-suchasnogo-civilnogo-sudochinstva-ukraini/> (дата звернення: 01.07.2021).
18. Карнаух Т. М. Проблеми застосування правової аналогії у цивільному судочинстві України. *Наукові записки НаУКМА. Серія: Юридичні науки*. 2010. Т. 103. С. 106–109.
19. Коваленко О. І. Проблеми аналогії в контексті реформування цивільного судочинства. *Вісник Академії адвокатури України*. 2010. № 18. С. 183–186.
20. Ухвала Великоолександрівського районного суду Херсонської області від 01 лютого 2021 року у справі № 650/1886/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94580029> (дата звернення: 01.07.2021).
21. Ухвала Яворівського районного суду Львівської області від 16 лютого 2021 року у справі № 460/1762/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94919525> (дата звернення: 01.07.2021).
22. Ухвала Жовтневого районного суду м. Запоріжжя від 31 травня 2021 року у справі № 331/3558/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97292658> (дата звернення: 01.07.2021).
23. Про державне мито : Декрет Кабінету Міністрів України від 21 січня 1993 року № 7-93. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/7-93/ed19930121> (дата звернення: 01.07.2021).
24. Ухвала Новокаховського міського суду Херсонської області від 28 січня 2013 року у справі № 2117/2-802/11. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/46782606> (дата звернення: 01.07.2021).
25. Гражданский процессуальный кодекс Эстонии от 20.04.2005 года (с изменениями и дополнениями по состоянию на 19.04.2021 года). URL: <https://www.juristaitab.ee/ru/zakonodatelstvo/grazhdanskiy-processualnyy-koдекс> (дата звернення: 01.07.2021).
26. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso nuo 2002 m. vasario 28 d. Nr. IX-743. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.162435/asr> (дата звернення: 01.07.2021).
27. Civil Procedure Law of Latvia of October 14, 1998 No 860. URL: <https://likumi.lv/ta/en/en/id/50500> (дата звернення: 01.07.2021).
28. Par Civilprocesa likuma 37. panta otrās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91. panta pirmajam teikumam un 105. pantam : Spriedums Latvijas Republikas vārdā Rīgā 2020. gada 2. Novembrī lietā Nr. 2020-14-01. URL: <https://likumi.lv/ta/id/318375> (дата звернення: 01.07.2021).

References

1. Pro sudovyi zbir : Zakon Ukrainy vid 08 lyupnia 2011 roku № 3674-VI [On Court Fees: Law of Ukraine No 3674-VI of July 8, 2011]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3674-17#Text> [in Ukr.].
2. Poriadok povnennia koshtiv, pomykovo abo nadmirno zarakhovanykh do derzhavnoho ta mistsevykh biudzhativ: Nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy vid 03 veresnia 2013 roku № 787 [The procedure for returning funds erroneously or excessively credited to the state and local budgets : Order of the Ministry of Finance of Ukraine dated September 3, 2013 No 787]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1650-13#Text> [in Ukr.].
3. Poriadok vykonannia rishen pro stiahnennia koshtiv derzhavnoho ta mistsevykh biudzhativ abo biudzhetykh ustanov : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 03 serpnia 2011 roku № 845 [The procedure for execution of decisions on recovery of funds from state and local budgets or budgetary institutions: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of August 3, 2011 No 845]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/845-2011-%D0%BF#Text> [in Ukr.].
4. Ukhvala Pershotravnevoho raionnoho sudu m. Chernivtsi vid 26 sichnia 2021 roku u spravi № 725/4901/20 [The Decree of the Pervomaisky District Court of Chernivtsi dated of January 26, 2021 in the case no. 725/4901/20]. Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94465297> [in Ukr.].

5. Ukhvala Sofiiivskoho raionnoho sudu Dnipropetrovskoi oblasti vid 22 bereznia 2021 roku u spravi № 193/1420/20 [The Decree of the Sofiiivsky District Court of Dnipropetrovsk region dated of March 22, 2021 in the case no. 193/1420/20]. Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95729893> [in Ukr.].
6. Ukhvala Chervonozavodskoho raionnoho sudu m. Kharkova vid 03 bereznia 2021 roku u spravi № 646/1200/20 [The Decree of the Chervonozavodsky District Court dated of Kharkiv dated of March 3, 2021 in the case no. 646/1200/20]. Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95688708> [in Ukr.].
7. Vorobel, U. (2017). Povnennia sudovoho zboru u zviazku zi zmnshenniam rozmiru pozovnykh vymoh abo vnesenniam sudovoho zboru v bilshomu rozmiri, nizh ustanovleno zakonom [Reimbursement of Court Fee on the Basis of Reduction of the Claim Demands Scope or Payment of Court Fee in a Larger than Established by Law Amount]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. Seriiia yurydychna (The Scientific Bulletin of Lviv State University of Internal Affairs. Legal series)*, 3, 40–54 [in Ukr.].
8. Vorobel, U. (2021). Povnennia sudovoho zboru u zv'yazku iz zalyshennyam zayavy bez roz'hlyadu v tsyvil'nomu sudochynstvi Ukrayiny [Return of Court Fee in Connection with Leaving the Application without Consideration in the Civil Proceedings of Ukraine]. *Sotsial'no-pravovi studiyi (Social & Legal Studios)*, 2 (12), 46–56 [in Ukr.].
9. Ukhvala Yakymivskoho raionnoho sudu Zaporizkoi oblasti vid 13 sichnia 2021 roku u spravi № 330/2500/20 [The Decree of the Yakymivsky District Court of Zaporizhia Region dated of January 13, 2021 in the case no. 330/2500/20]. Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94111181> [in Ukr.].
10. Ukhvala Troitskoho raionnoho sudu Luhanskoi oblasti vid 26 liutoho 2021 u spravi № 433/1387/20 [The Decree of the Trinity District Court of Luhansk region dated of February 26, 2021 in the case no. 433/1387/20]. Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95199563> [in Ukr.].
11. Tsyvilnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy № 1618-IV vid 18 bereznia 2004 roku [Civil Procedure Code of Ukraine No 1618-IV of March 18, 2004]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> [in Ukr.].
12. Pro zastosuvannya sudami zakonodavstva pro sudovi vitrati u civil'nih spravah: Postanova Plenumu Vishchogo specializovanogo sudu Ukraïni z rozglyadu civil'nih i kriminal'nih sprav vid 17.10.2014 № 10 [About Application by Courts of the Legislation on Court Costs in Civil Cases: The resolution of the Plenum of the Supreme Specialized Court of Ukraine on Consideration of Civil and Criminal Cases from 17 October 2014 No. 10]. (2014). Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0010740-14> [in Ukr.].
13. Ukhvala Velykooleksandrivskoho raionnoho sudu Khersonskoi oblasti vid 17 liutoho 2021 roku u spravi № 650/1468/20 [The Decree of the Velykooleksandrivsky District Court of the Kherson Region dated of February 17, 2021 in the case no. 650/1468/20]. Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94954503> [in Ukr.].
14. Ukhvala Hertsaivskoho raionnoho sudu Chernivetskoi oblasti vid 09 veresnia 2020 roku u spravi № 714/707/20 [The Decree of the Hertsaiv District Court of Chernivtsi region dated of September 9, 2020 in the case no. 714/707/20]. Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91420291> [in Ukr.].
15. Kalashnyk, O. (2014). Analohiia yak sposib podolannia prohalyn v tsyvilnomu sudochynstvi [Analogy as a Way to Bridge Gaps in Civil Proceedings]. *Yurydychnyi visnyk (Law Herald)*, 6, 334–341 [in Ukr.].
16. Baliuk, M. I. & Luspenyk, D. D. (2008) Praktyka zastosuvannya tsyvilnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy (tsyvilnyi protses u pytanniakh i vidpoviadiakh). Komentarii, rekomendatsii, propozytsii [The Practice of Application of the Civil Procedural Code of Ukraine (Civil Procedure in Questions and Answers). Comments, recommendations, suggestions], Kharkiv: Kharkiv iurydychnyi [in Ukr.].
17. Bratel, O. H. «Protseualna analohiia» yak obiektyvna diisnist suchasnoho tsyvilnoho sudochynstva Ukrainy [«Procedural Analogy» as an Objective Reality of Modern Civil Proceedings in Ukraine]. Retrieved from <https://goal-int.org/procesualna-analogiya-yak-obyektivna-dijsnist-suchasnogo-civilnogo-sudochynstva-ukraini/> [in Ukr.].
18. Karnaukh, T. (2010). Problemy zastosuvannya pravovoi analohii u tsyvilnomu sudochynstvi Ukrainy [Problems of Application of Legal Analogy in Civil Legal Proceeding]. *Naukovi zapysky NaUKMA. Seriiia: Yurydychni nauky (NaUKMA Research Papers. Law)*, 103, 106–109 [in Ukr.].
19. Kovalenko, O. I. (2010). Problemy analohii v konteksti reformuvannya tsyvilnoho sudochynstva [Problems of Analogy in the Context of Reforming Civil Proceedings]. *Visnyk Akademii advokatury Ukrainy (Bulletin of the Academy of Advocacy of Ukraine)*, 18, 183–186 [in Ukr.].
20. Ukhvala Velykooleksandrivskoho raionnoho sudu Khersonskoi oblasti vid 01 liutoho 2021 roku u spravi № 650/1886/20 [The Decree of the Velykooleksandrivsky District Court of the Kherson Region dated of February 01, 2021 in the case no. 650/1886/20]. Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94580029> [in Ukr.].
21. Ukhvala Yavorivskoho raionnoho sudu Lvivskoi oblasti vid 16 liutoho 2021 roku u spravi № 460/1762/17 [The Decree of the Yavoriv District Court of the Lviv Region dated of February 16, 2021 in the case no. 460/1762/17]. Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94919525> [in Ukr.].

22. Ukhvala Zhovtnevoho raionnoho sudu m. Zaporizhzhia vid 31 travnia 2021 roku u spravi № 331/3558/18 [The Decree of the Zhovtnevy District Court of Zaporizhzhia dated of May 31, 2021 in the case no. 331/3558/18]. Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97292658> [in Ukr.].
23. Pro derzhavne myto : Dekret Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 21 sichnia 1993 roku № 7-93 [On State Duty: Decree to the Cabinet of Ministers of Ukraine from January 21, 1993 no. 7-93]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/7-93/ed19930121> [in Ukr.].
24. Ukhvala Novokakhovskoho miskoho sudu Khersonskoi oblasti vid 28 sichnia 2013 roku u spravi № 2117/2-802/11 [The Decree of the Novokakhovka City Court of the Kherson Region dated of January 28, 2013 in the case no. 2117/2-802/11]. Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/46782606> [in Ukr.].
25. Grazhdanskiy protsessual'nyy kodeks Estonii ot 20.04.2005 goda (s izmeneniyami i dopolneniyami po sostoyaniyu na 19.04.2021 goda) [Estonian Civil Procedure Code of April 20, 2005 (with amendments and additions as of April 19, 2021)]. Retrieved from <https://www.juristaitab.ee/ru/zakonodatelstvo/grazhdanskiy-processualnyy-kodeks> [in Russ.].
26. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso nuo 2002 m. vasario 28 d. Nr. IX-743 [Code of Civil Procedure of the Republic of Lithuania since 2002. February 28 No. IX-743]. Retrieved from <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.162435/asr> [in Lith.].
27. Civil Procedure Law of Latvia of October 14, 1998 No 860. Retrieved from <https://likumi.lv/ta/en/en/id/50500>.
28. Par Civilprocesa likuma 37. panta otrās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91. panta pirmajam teikumam un 105. pantam : Spriedums Latvijas Republikas vārdā Rīgā 2020. gada 2. Novembrī lietā Nr. 2020-14-01 [On the Compliance of Section 37, Paragraph two of the Civil Procedure Law with the First Sentence of Article 91 and Article 105 of the Satversme of the Republic of Latvia : Judgment on behalf of the Republic of Latvia in Riga on November 2, 2020 in case no. 2020-14-01]. Retrieved from <https://likumi.lv/ta/id/318375> [in Latv.].

*Стаття: надійшла до редакції 07.06.2021
прийнята до друку 09.08.2021
The article: is received 07.06.2021
is accepted 09.08.2021*

Розділ 2

Проблеми правоохоронної діяльності

Chapter 2

Problems of Law Enforcement Activity

UDC (УДК) 004.056.53:351.746.2
JEL Classification: K 30

Шинкарук Олег Миколайович,

доктор технічних наук, професор, проректор
Львівського державного університету внутрішніх справ
(Львів, Україна)
e-mail: shincaruk@ukr.net
ORCID ID: 0000-0003-4499-8282

Сеник Володимир Васильович,

кандидат технічних наук, доцент,
завідувач кафедри
інформаційного та аналітичного забезпечення
діяльності правоохоронних органів
Львівського державного університету внутрішніх справ
(Львів, Україна)
e-mail: v.v.senyk@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-0428-6443

Зачек Олег Ігорович,

кандидат технічних наук, доцент,
доцент кафедри
інформаційного та аналітичного забезпечення
діяльності правоохоронних органів
Львівського державного університету внутрішніх справ
(Львів, Україна)
e-mail: zachekoi@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-4846-5718

Магеровська Тетяна Валеріївна,

кандидат фізико-математичних наук, доцент,
доцент кафедри
інформаційного та аналітичного забезпечення
діяльності правоохоронних органів
Львівського державного університету внутрішніх справ
(Львів, Україна)
e-mail: magerovskat@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-6763-4321

СТАН ТА ОСОБЛИВОСТІ ПРОТИДІЇ КІБЕРЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19

Анотація. Проаналізовано стан кібернетичної безпеки в Україні, який виник унаслідок розвитку пандемії COVID-19. Визначено головні причини зростання кіберзлочинів та їх основні види. За результатами аналізу статистичних даних, аналітичних матеріалів, міжнародного досвіду окреслено напрями нормативно-правового й організаційно-технічного характеру щодо вдосконалення заходів із протидії кіберзлочинності. Також розроблено окремі рекомендації щодо боротьби з цим суспільно небезпечним явищем.

Ключові поняття: протидія кіберзлочинності, пандемія COVID-19, кібербезпека, види кіберзлочинів, нормативно-правові та організаційно-технічні напрями протидії кіберзлочинності.

Shynkaruk Oleg,

Doctor of Technical Sciences,
Professor, Vice-rector,
Lviv State University of Internal Affairs
(Lviv, Ukraine)
e-mail: shincaruk@ukr.net
ORCID ID: 0000-0003-4499-8282

Senyk Volodymyr,

PhD (Technics), Associate Professor,
Head of the Department
of Information and Analytical Support
of Law Enforcement Agencies,
Lviv State University of Internal Affairs
(Lviv, Ukraine)
e-mail: v.v.senyk@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-0428-6443

Zachek Oleg,

PhD (Technics), Associate Professor,
Associate Professor
of the Department of Information
and Analytical Support
of Law Enforcement Agencies,
Lviv State University of Internal Affairs
(Lviv, Ukraine)
e-mail: zachekoi@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-4846-5718

Maherovska Tatiana,

PhD (Physical and Mathematical),
Associate Professor, Associate Professor
of the Department of Information
and Analytical Support
of Law Enforcement Agencies,
Lviv State University of Internal Affairs
(Lviv, Ukraine)
e-mail: magerovskat@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-6763-4321

STATUS AND FEATURES OF CYBER CRIME COUNTERACTION IN UKRAINE IN THE CONDITIONS OF THE COVID-19 PANDEMIC

Abstract. The paper analyzes the state of cyber security in Ukraine as a result of the COVID-19 pandemic. It is determined that the main reason for the aggravation of the situation in this area in 2020-2021 was the transition of an unprecedented number of citizens to remote working and an increase in the share of e-commerce. This situation has exacerbated existing and contributed to the emergence of new problems of legal, organizational, software and technical and other areas of cyber security in Ukraine. Based on the analysis of statistical data, analytical materials (obtained primarily from open sources of the Cyberpolice of Ukraine), international experience has shown that the COVID-19 pandemic most actively contributed to the development of such cybercrimes as: obtaining user credentials through malware distribution (usually phishing method); fraud schemes for the sale of personal protective equipment, medicines and other goods designed to prevent coronavirus (COVID-19) infection, as well as for the sale of other consumer goods; spreading misinformation and fakes in order to create panic and social instability in the state.

The conducted analysis allowed to outline the main priority areas in counteracting this socially dangerous phenomenon. Among them: the need to intensify the activities of law enforcement agencies in Ukraine in

cybercrime counteraction, to strengthen cooperation with law enforcement agencies of other countries; to create new and make amendments to existing regulatory legal acts to combat cyber threats, including on the basis of international experience and international standards; improvement of software and hardware of information and telecommunication systems; improving public awareness of the cyber security system in the country, etc.

Key concepts: counteraction to cybercrime, COVID-19 pandemic, cybersecurity, types of cybercrimes, normative-legal and organizational-technical directions of counteraction to cybercrime.

DOI 10.32518/2617-4162-2021-3-68-76

Вступ

У 2017 році Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки в Україні» [1], зробивши спробу врегулювати суспільні відносини у кіберпросторі держави. На підставі цього документа розроблено низку підзаконних нормативних актів, які мали б сприяти підвищенню кібербезпеки загалом. Однак, незважаючи на вжиті заходи, наша держава постійно стає жертвою кібератак. Потрібно констатувати, що впродовж останніх двох років кількість кібератак, інших кіберзлочинів суттєво зростає. Однією із основних причин активізації кіберзлочинності стала пандемія COVID-19, яка розпочалася в Україні у березні 2020 року. Її прихід став благом для кіберзлочинців, насамперед, через перехід безпрецедентної кількості людей на дистанційну форму роботи. Це створило сприятливі умови для фішеров, шахраїв і розробників шкідливих програм. Підтвердженням цього є те, що лише за перші два тижні локдауну до сервісної служби кіберполіції України надійшло понад 100 звернень громадян щодо шахрайських дій під час закупівлі засобів індивідуального захисту та значна кількість звернень стосовно поширення фейкової інформації [2]. Наведені факти підтверджують те, що питання протидії кіберзлочинності нині набуло особливої актуальності.

Поверхневий огляд ситуації, яка виникла у кіберпросторі України внаслідок пандемії COVID-19, дає змогу зробити висновок, що протидія кіберзлочинам на сучасному етапі розвитку інформаційного суспільства не можлива в ізольованій, окремо взятій галузі діяльності: політичній, правовій, економічній, технічній тощо. Нинішня ситуація потребує об'єднання зусиль фахівців різних галузей для створення комплексного підходу до протидії цьому суспільно небезпечному явищу. Для розроблення та запровадження нових правових, організаційних, технічних, програмних заходів у протидії кіберзлочинності є потреба здійснити аналіз ситуації, яка виникла у кіберпросторі України внаслідок пандемії COVID-19, окреслити головні її особливості та на їх основі визначити основні напрями для подальшого вдосконалення наявних та розроблення нових підходів до протидії цим злочинам.

Аналізуючи наукові публікації у галузі протидії кіберзлочинам, захисту інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах, зазначимо, що проблемним питанням правового, організаційного, технічного, програмного напрямку в цій сфері впродовж останніх років приділено значну увагу науковців різних галузей знань. З-поміж них доречно відзначити роботи В. Ліпкана, С. Гнатюка, В. Голубєва, В. Хахановського, В. Цимбалюка та інших, у яких досліджено чимало питань законодавчої регламентації правових і організаційних напрямів захисту інформаційних ресурсів, протидії кіберзлочинам; наукові здобутки В. Бурячка, В. Дудикевича, В. Максимовича, В. Хорошка, які зробили значний вклад як в організаційний, так і в технічний аспект протидії кіберзлочинності; Я. Соколовського, Ю. Грицюка, М. Марчука та інших фахівців у галузі створення програмних засобів забезпечення кібернетичної безпеки України.

Однак, на підставі загального аналізу наукових публікацій згаданих учених та інших фахівців, експертів можемо констатувати, що у них часто не бралась до уваги можливість різкого збільшення використання інтернет-простору суспільством, яке спричинила пандемія COVID-19 і, як наслідок, створення сприятливих умов для вчинення кіберзлочинів. Сучасний стан розвитку інформаційних систем і технологій, рівень розвитку кіберзлочинності загострили наявні та спричинили виникнення нових проблем нормативно-правової регламентації організаційно-правових заходів протидії кіберзлочинності, захисту інформаційних ресурсів, інформаційно-телекомунікаційних систем, інформаційного простору держави загалом. Стала очевидною проблема відсутності системних підходів до політики кібернетичної безпеки держави. Нинішній стан кібербезпеки в Україні демонструє відсутність ефективних заходів запобігання та протидії цьому явищу, а наявні є недостатніми. Виникли й інші проблеми, зокрема, значним недоліком чинного законодавства України у галузі кібернетичної безпеки є відсутність науково обґрунтованих понять і дефініцій, а інколи і їх цілком відсутність. Тож, зважаючи на зазначене, констатуємо, що проблем у напрямі протидії

кіберзлочинності не лише не зменшується, а радше навпаки – старі залишаються до кінця не вирішеними, а нові потребують негайного реагування.

Зрозуміло, що в межах однієї публікації не можливо дослідити всі проблемні питання, які існували та загострилися (чи виникли) внаслідок пандемії COVID-19. Однак, для їх вирішення необхідно провести попередній ґрунтовний аналіз ситуації, яка виникла у сфері протидії кіберзлочинності, та визначити основні кроки, напрями для розроблення подальших заходів у цій сфері.

Метою статті є аналіз стану кіберзлочинності в Україні, який виник унаслідок пандемії COVID-19, та визначення основних першочергових напрямів протидії цьому суспільно небезпечному явищу з урахуванням особливостей українського кіберпростору.

1. Аналіз ситуації, що виникла у кіберпросторі внаслідок пандемії COVID-19

Пандемія COVID-19 пришвидшила і так стрімкий розвиток інформаційно-телекомунікаційних систем і технологій. Перехід на дистанційні форми діяльності, зокрема і на електронну комерцію, підвищили обсяг електронних розрахунків у декілька разів. Природно, що це призвело до активізації кіберзлочинності. Нинішній її стан потрібно розглядати як зростаючу загрозу безпеці не лише для України, а й для світової спільноти загалом. А це відтак спонукає до вироблення нових адекватних заходів протидії цьому явищу в кожному із напрямів суспільних відносин у інтернет-просторі.

Нині пандемія COVID-19 загострила п'ять основних напрямів у регулюванні суспільних відносин в інтернет-просторі:

- захист приватних і персональних даних;
- регулювання електронної комерції, фінансових угод;
- забезпечення безпеки електронних платежів;
- захист інтелектуальної власності;
- протидія протиправному змісту інформації.

Таке загострення насамперед стосується регулювання нормативно-правових аспектів.

Дискусії, які проводилися на майданчиках навчальних, наукових закладів, правоохоронних структур, на жаль, змушують погодитися з висновком ситуаційного звіту Європолу (*Pandemic profiteering: how criminals exploit the COVID-19 crisis* [3]), що базується на даних власної експертизи та інформації, наданій державами-членами ЄС і в якому аналізуються поточні події, пов'язані з 4-ма основними сферами злочинності (кіберзлочинність, шахрайство, контрольні та контрафактні товари, орга-

нізована злочинність проти власності), про те, що кількість кібератак проти установ, організацій і приватних осіб є значною і, за прогнозами, зростатиме. Цей висновок стосується не лише держав-членів ЄС, а й України. Водночас виникає ситуація, яка спрямована на створення більшої кількості різноманітних атак. Однією з таких сприятливих ситуацій є те, що дедалі більше роботодавців застосовують роботу в дистанційному режимі на постійній основі й дозволяють підключення до інформаційних систем своїх установ та організацій. Підтвердженням цього слугує заява на міжнародній конференції «Безпечний онлайн 2020: Сучасні виклики» першого заступника голови Департаменту кіберполіції Національної поліції України Сергія Кропиви про те, що кількість звернень до Департаменту кіберполіції зросла в рази через перехід у 2020 році на роботу у форматі он-лайн великої кількості громадян та компаній, внаслідок чого зросла кількість онлайн-шахрайств [4].

І така ситуація є типовою не лише для України. В згаданому звіті Європолу констатується, що кіберзлочинність зросла більше, ніж будь-яка інша злочинна діяльність. Також, згідно з даними ФБР, кількість заяв про дії кіберзлочинців зросла в 4 рази з початку пандемії COVID-19 [5].

Іншою сприятливою ситуацією для інтернет-злочинів є те, що з початком пандемії значно зростають не лише обсяги он-лайн продажів, а й сервісів, які їх надають. І простежити за ними не завжди спроможні служби, які запобігають кіберзлочинності.

2. Статистичні дані та типові випадки, що характеризують особливості стану кіберзлочинності в Україні (на підставі матеріалів кіберполіції України)

Один із прикладів швидкого реагування кіберзлочинців на ситуацію, яка виникає унаслідок пандемії COVID-19 в Україні, викладено у повідомленні прес-служби Департаменту кіберполіції України, відповідно до якого зловмисники через мережу інтернет виманюють кошти під виглядом нібито надання державних компенсаційних виплат по 8 тисяч гривень. За два тижні грудня 2020 року до кіберполіції надійшло приблизно 100 звернень потерпілих від таких схем. Зазвичай правопорушники публікують відео, де Президент України Володимир Зеленський розповідає про виплати матеріальної допомоги підприємцям у розмірі 8 тисяч гривень. У описі до відео шахраї розміщують посилання на ресурс, де нібито можна подати заявку на отримання виплати, стверджуючи, що таку матеріальну допомогу може отримати кожен. На цьому ресурсі громадянам

пропонують ввести персональні дані та номер банківської картки для зарахування грошей. Але надалі шахраї просять сплатити послуги юриста за оформлення заяви, отримання електронного підпису, проходження ідентифікації тощо, використовуючи вбудований чат-бот. У результаті громадяни не лише переказують гроші за неіснуючі послуги, а й передають персональні дані аферистам [6].

Загалом упродовж 2020 року до кіберполіції України за формою зворотного зв'язку надійшло понад 41 тисяча звернень громадян, із них понад 80% – щодо шахрайств. У 2020 році кіберполіцією у взаємодії з іншими підрозділами та структурами заблоковано майже 30 тисяч шахрайських інтернет-посилань і майже 9 тисяч фінансових операцій зловмисників [7].

За офіційними даними Департаменту кіберполіції Національної поліції України за 2020 рік, зростання кіберзлочинності з розвитком інтернет-простору особливо чітко відчувалося під час пандемії COVID-19, коли в он-лайн масштабно перейшли робота, покупки, зустрічі. Впродовж 2020 року в Україні зареєстровано понад 5 000 кіберзлочинів. Оперативно затримано 106 фігурантів кримінальних проваджень [8].

Також кіберполіція України провела 10 міжнародних поліцейських операцій щодо викриття «хакерських» угруповань, які завдали збитків країнам Європейського Союзу, Великої Британії, США на суму понад 300 мільйонів доларів. Упродовж 2020 року затримано 326 осіб онлайн-шахраїв, які шукали понад 26 тисяч громадян. Потерпілим забезпечено відшкодування майже 190 мільйонів гривень. Завдяки зусиллям правоохоронців у 2020 році врятовано 47 дітей та заарештовано 13 осіб, причетних до створення та розповсюдження порнографічного контенту за участі дітей. Припинено 62 факти порушення інтелектуальних прав [9].

Незважаючи на наведені успішні факти протидії кіберзлочинам, ситуація у цьому напрямі не поліпшується і у 2021 році. Ознайомлення громадськості зі згаданими фактами, розроблення рекомендацій кіберполіцією України для громадян як уберегтися від кібершахрайства не досягає кінцевої мети: зменшення кількості злочинів у вказаній сфері.

Показовим є один із останніх випадків, який викрила кіберполіція України на Миколаївщині. Там 18-річний онлайн-шахрай створював сторінки в одній із соціальних мереж, де продавав системи нагрівання тютюну та стіки до них, яких не мав у наявності. Від покупців шахрай отримував повну або часткову передплату за замовлення, а після того, як кошти над-

ходили на рахунок, зловмисник блокував клієнтів та не виходив на зв'язок. У ході санкціонованого обшуку за місцем мешкання зловмисника, правоохоронці вилучили комп'ютерну техніку, мобільні телефони, на яких встановлена наявність облікових записів, що підтверджують факти злочинної діяльності, сім-картки різних операторів та банківські картки. Як з'ясували поліцейські, для своєї конспірації шахрай використовував декілька онлайн-магазинів, для створення яких спеціально реєстрував акаунти у популярній соціальній мережі, а надіслані кошти за товар скеровував на банківські картки, які були оформлені на підставних осіб. Задля того, щоб зацікавити покупців, хлопець пропонував товар за значно зниженими цінами, а тих клієнтів, які писали негативні відгуки щодо його бізнесу – видаляв і блокував. Так зловмисник у соціальній мережі ошукав понад 30 громадян із різних регіонів України. Сума спричинених ним збитків за попередніми підрахунками може сягати до 100 тисяч гривень. Зловмиснику слідчі повідомили про підозру у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 190 КК України «Шахрайство». Санкція статті передбачає до трьох років позбавлення волі [10].

Там же у травні 2021 року співробітники відділу протидії кіберзлочинам у Миколаївській області ДКП НПУ та Первомайського районного відділу поліції припинили незаконну діяльність групи шахрайок. Зловмисниці створювали фейкові акаунти на сайтах комерційних оголошень та розміщували об'яви про продаж саджанців декоративних рослин і квітів за значно заниженими цінами. Клієнти з різних регіонів України як повну або часткову передплату надсилали на рахунки зловмисниць, оформлені на підставних осіб, грошові кошти, після чого жінки одразу блокували їх та не виконували своїх зобов'язань. Правоохоронці встановили, що у такий спосіб зловмисниці ошукали близько 250 громадян на понад пів мільйона гривень.

У результаті слідчих дій поліцейські вилучили й направили на експертизу комп'ютерну техніку та мобільні телефони з обліковими записами, що підтверджують факти злочинної діяльності жінок, а також банківські карти та сім-картки різних мобільних операторів [11].

3. Вплив дезінформації на кіберпростір України

Значну загрозу становить поширення дезінформації та фейків через соціальні мережі насамперед країною-агресором Російською Федерацією з метою дестабілізації ситуації в Україні та світі. Згідно з дослідженнями компанії Facebook, Росія посіла перше місце як

виробник неправдивих новин з-поміж країн світу, а Україна посіла п'яте місце в цьому рейтингу. Також Україна визнана другою після США серед країн, які найбільше постраждали від зовнішніх фейків [12].

На думку Центру стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки, п'яте місце України у рейтингу осередків дезінформації від Facebook означає, що інформаційне поле нашої держави є під значним впливом Росії із зовні та її агентів усередині України [13].

Одним із напрямів дезінформації є поширення фейків про шкідливість визнаних світових вакцин від COVID-19 з метою їх дискредитації та просування на світовий ринок російської вакцини Sputnik V. Зокрема за даними, які надає Укрінформ з посиланням на The Wall Street Journal, французька контррозвідка розслідує можливість компрометації з боку Російської Федерації вакцини від COVID американсько-німецького виробника Pfizer-BioNTech шляхом пропозиції французьким блогерам розмістити за плату в розмірі до 2500 євро критичних матеріалів про цю вакцину в соціальних мережах [14].

Також на Всеукраїнському форумі «Україна 30. Коронавірус: виклики та відповіді», який відбувся 10 лютого 2021 року, в рамках панельної дискусії «Дезінформація і міфи про вакцинацію та COVID-19 – аналіз даних та масштаб інфодемії» повідомлено про факти формування російськими ЗМІ й українськими проросійськими медіа та блогерами негативної думки про вакцину компанії «Pfizer» шляхом перебільшення новин про летальні випадки після щеплення. А також поширення інформації про вакцину Sputnik V лише в позитивному спрямуванні [15].

4. Особливості та основні напрями вдосконалення протидії кіберзлочинам в Україні

Узагальнюючи наведені й інші приклади, статистичні дані, висновки та аналітичні доповіді експертів у цій галузі, результати аналізу стану кіберзлочинності як на міжнародному, так і на національному рівні, нами встановлено, що впродовж 2020–2021 років в Україні найпоширенішими способами вчинення злочинів у сфері кібернетичної безпеки були:

- створення та використання фейкових веб-сайтів для зараження засобів комп'ютерної техніки з метою отримання облікових даних користувачів за допомогою поширення шкідливих програм зазвичай методом фішингу;

- вимагання грошей шляхом поширення програм-вимагачів, що блокують роботу державних, наукових чи інших установ;

- атаки на об'єкти критичної інфраструктури;

- отримання доступу до мереж установ та організацій, співробітники яких працюють віддалено;

- схеми шахрайства із продажу масок, антисептиків, інших засобів індивідуального захисту, підроблених ліків для лікування чи запобігання коронавірусній інфекції COVID-19;

- поширення дезінформації та фейків через фальшиві облікові записи для створення паніки та соціальної нестабільності.

Як бачимо, підвищення активності основної частини із перелічених способів учинення злочинів у сфері кібернетичної безпеки є наслідком виникнення пандемії, пов'язаної із коронавірусною інфекцією COVID-19.

Аналізуючи отримані результати, а також результати інших наукових досліджень, насамперед у напрямі організаційно-правового забезпечення протидії кіберзлочинності, можемо констатувати, що:

1. Проблема протидії кіберзлочинності під час пандемії COVID-19 стає одним з пріоритетних напрямів у роботі правоохоронних структур в Україні та за її межами. Практика свідчить, що кіберзлочинність не має і не знає кордонів, тому лише спільна взаємодія правоохоронних структур різних держав здатна запобігти подальшому зростанню злочинів у цій сфері.

2. Проблеми нормативно-правової регламентації у сфері протидії кіберзлочинності, з якою стикаються правоохоронні органи України (насамперед Кіберполіція), не охоплюють увесь спектр сучасних загроз інформаційній, кібернетичній безпеці, а тому потребують як розроблення нових, так і істотного перегляду та доповнення чинних нормативно-правових актів. Для цього потрібно вивчити, визначити й узагальнити основні загрози у сфері кібернетичної безпеки держави та передбачити своєчасне розроблення нових нормативно-правових засобів для протидії цим загрозам, зокрема на основі міжнародного досвіду та міжнародних стандартів.

Частину досліджень у цьому напрямі проведено, в тому числі й авторами цієї публікації. Розроблено пропозиції та рекомендації, зокрема, які опубліковано у роботах [16–18].

3. Потребує суттєвого вдосконалення програмно-технічне забезпечення роботи інформаційних та телекомунікаційних систем, зокрема: вдосконалення операційних систем, які матимуть підвищену надійність і захищеність; розроблення апаратних засобів захисту даних, комунікаційних пристроїв, протоколів передавання даних тощо.

4. Як показує досвід, на один із передніх планів виходить питання поліпшення інформування суспільства про систему забезпечення

кібернетичної безпеки як на державному, так і на індивідуальному рівні, підвищення комп'ютерної грамотності населення.

5. І, зрештою, є необхідність створення на базі закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання системи підготовки висококваліфікованих фахівців у сфері протидії кіберзлочинності та у сфері проектування, адміністрування інформаційно-телекомунікаційних систем.

Висновки

Узагальнюючи результати нашого дослідження, можемо зробити висновок, що настання пандемії COVID-19 є причиною активізації кіберзлочинності внаслідок переходу суспільства на дистанційну форму роботи та значної частки торгівлі у мережу інтернет. Така ситуація загострила наявні та сприяла виникненню нових проблем правового, організаційного, програмно-технічного й інших напрямів забезпечення кібернетичної безпеки в Україні.

Наведені у роботі приклади, аналіз статистичних даних, аналітичних матеріалів, міжнародного досвіду показали, що пандемія COVID-19 найактивніше сприяла розвитку таких видів кіберзлочинів, як: отримання облікових даних користувачів за допомогою поши-

рення шкідливих програм, зазвичай методом фішингу; схем шахрайства зі продажу як засобів індивідуального захисту, медикаментів, інших товарів, що призначені для запобігання коронавірусній інфекції COVID-19, так і з продажу інших товарів народного вжитку; поширення дезінформації та фейків із метою створення паніки та соціальної нестабільності.

Проведений аналіз дав змогу окреслити основні першочергові напрями у протидії цьому суспільно небезпечному явищу, з-поміж них: необхідність активізувати діяльність правоохоронних структур в Україні у протидії кіберзлочинності, посилення взаємодії з правоохоронними структурами інших держав; створення нових і доповнення чинних нормативно-правових актів для протидії кіберзагрозам, зокрема на основі міжнародного досвіду та міжнародних стандартів; удосконалення програмно-технічного забезпечення роботи інформаційних та телекомунікаційних систем; поліпшення інформування суспільства про систему забезпечення кібернетичної безпеки тощо.

Лише комплексний підхід до вирішення питання забезпечення кібернетичної безпеки в державі сприятиме зниженню кількості злочинів у аналізованій сфері, а також дасть змогу підвищити ефективність заходів щодо їх розкриття.

Список використаних джерел

1. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України : Закон України від 05 жовтня 2017 року № 2163-VIII. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text> (дата звернення: 30.05.2021).
2. Кіберполіція розповідає про типові випадки шахрайства під час коронавірусу. Офіційний сайт кіберполіції України. 25.03.2020. URL: <https://cyberpolice.gov.ua/article/kiberpolicziya--rozpovidaye-pro-typovi-vypadky-shahrajstva-pid-chas-koronavirusu-1820/> (дата звернення: 11.03.2021).
3. Pandemic profiteering: how criminals exploit the COVID-19 crisis. *Report of Europol* from 27 March 2020. URL: <https://www.europol.europa.eu/publications-documents/pandemic-profiteering-how-criminals-exploit-covid-19-crisis> (дата звернення: 07.03.2021).
4. В Україні зросла кількість кібершахрайств через перехід на роботу онлайн. *Укрінформ*. 19.01.2021. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3173812-v-ukraini-zrosla-kilkist-kibersahrajstv-cerez-perehid-na-robotu-onlajn.html> (дата звернення: 11.04.2021).
5. Геннадій Андрощук. COVID-19: вплив на електронну комерцію. *Юридична Газета*. 20.05.2020. URL: <https://jur-gazeta.com/publications/practice/medichne-pravo-farmaceutvika/covid19-vpliv-na-elektronnu-komerciyu.html> (дата звернення: 07.04.2021).
6. Вісім тисяч кожному: в інтернеті шахраї «виплачують» карантинні. *Укрінформ*. 14.12.2020. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3154421-visim-tisac-kozhnomu-v-interneti-sahrai-viplacuu-karantinni.html> (дата звернення: 11.04.2021).
7. У 2020 році до кіберполіції надійшло понад 30 тисяч звернень щодо шахрайства в Інтернеті. *Офіційний сайт кіберполіції України*. 15.01.2021. URL: <https://cyberpolice.gov.ua/news/u--rocz-i-do-kiberpolicziyi-nadijslo-ponad-tysyach-zvernen-shhodo-shahrajstva-v-interneti-8412/> (дата звернення: 11.04.2021).
8. У 2020-му Нацполіція викрила понад 5 000 кіберзлочинів. Офіційний сайт кіберполіції України. 29.01.2021. URL: <https://cyberpolice.gov.ua/news/u--mu-naczpolicziya-vykryla-ponad---kiberzlochyniv-26/> (дата звернення: 11.04.2021).
9. У 2020 році кіберполіція провела 10 міжнародних поліцейських операцій із викриття «хакерських» угруповань – Олександр Гринчак. *Офіційний сайт кіберполіції України*. 05.02.2021. URL: <https://cyberpolice.gov.ua/news/u--rocz-i-kiberpolicziya-provela--mizhnarodnyh-policzejskux-operacij-iz-vykryt-tya-hakerskux-ugrupovan--oleksandr-grynchak-5855/> (дата звернення: 11.02.2021).

10. На Миколаївщині кіберполіція викрила молодика на інтернет-шахрайствах з продажем сучасних систем нагрівання тютюну. URL: <https://cyberpolice.gov.ua/news/na-mykolayivshhyni-kiberpolicziya-vukryla-molodyka-na-internet-shahrajstvax-z-prodazhem-suchasnyx-system-nagrivannya-tyutyunu-5095/> (дата звернення: 30.05.2021).
11. На Миколаївщині кіберполіція викрила двох жінок в Інтернет-шахрайстві неіснуючими товарами. URL: <https://cyberpolice.gov.ua/news/na-mykolayivshhyni-kiberpolicziya-vukryla-sxemu-onlajn-shahrajok-iz-prodazhem-cherez-internet-dekorativnyx-roslyn-6547/> (дата звернення: 30.05.2021).
12. Facebook назвав найбільших «виробників» фейків, Росія – на першому місці. *Українформ*. 27.05.2021. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3253944-facebook-nazvav-najbilsih-virobnikiv-fejkiv-rosia-na-persomu-misci.html> (дата звернення: 30.05.2021).
13. «Зради немає»: фахівці пояснили, чому Україна опинилася в ТОП-5 рейтингу Facebook про фейки. *Українформ*. 27.05.2021. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3253961-zradi-nemaie-fahivci-poasnili-comu-ukraina-opinilasa-v-top5-rejtingu-facebook-pro-fejki.html> (дата звернення: 30.05.2021).
14. Прохоренко Є. Поширення дезінформації та фейків про вакцинацію має на меті ослаблення України – експерти. *Аптека online*. 2021. 22 лют. № 7. URL: <https://www.apteka.ua/article/584491> (дата звернення: 30.05.2021).
15. У Франції розслідують, чи платила Росія блогерам за наклеп на вакцину Pfizer – WSJ. *Українформ*. 26.05.2021. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3253086-u-francii-rozsliduut-ci-platila-rosia-blogeram-za-naklep-na-vakcinu-pfizer-wst.html> (дата звернення: 30.05.2021).
16. Зачек О. І., Дмитрик Ю. І. Застосування профайлінгу для протидії кіберзлочинності. *Соціально-правові студії* : науково-аналітичний журнал / гол. ред. О. Балинська. Львів : ЛьвДУВС, 2020. Вип. 4 (10). С. 94–100.
17. Zhyvko Z., Rudyi T., Senyk V., Kucharska L. Legal basis of ensuring cyber security of Ukraine. *Problems and ways of eliminating. Economics, Finance and Management Review*. 2020. Is. 2. P. 82–91.
18. Живко З. Б., Рудий Т. В., Сенік В. В., Родченко С. С. Проблеми нормативно-правової бази забезпечення кібербезпеки в Україні: стан і перспективи. *Соціально-правові студії* : науково-аналітичний журнал / гол. ред. О. Балинська. Львів : ЛьвДУВС, 2020. Вип. 3 (9). С. 18–25.

References

1. Pro osnovni zasady zabezpechennia kiberbezpeky Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 05 zhovtnia 2017 roku № 2163-VIII. Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» / VR Ukrainy [On the basic principles of cybersecurity of Ukraine: Law of Ukraine of October 5, 2017 № 2163-VIII. Database «Legislation of Ukraine» / Verkhovna Rada of Ukraine]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text> [in Ukr.].
2. Kiberpolitsiia rozpovidaie pro typovi vypadky shakhraistva pid chas koronavirusu. Ofitsiyni sait kiberpolitsii Ukrainy. 25.03.2020 [Cyberpolice reports typical cases of coronavirus fraud. Official site of the cyberpolice of Ukraine. 03/25/2020]. Retrieved from <https://cyberpolice.gov.ua/article/kiberpolicziya--rozpovidaye-pro-tipovi-vypadky-shahrajstva-pid-chas-koronavirusu-1820> [in Ukr.].
3. Pandemic profiteering: how criminals exploit the COVID-19 crisis. Report of Europol from 27 March 2020. Retrieved from <https://www.europol.europa.eu/publications-documents/pandemic-profiteering-how-criminals-exploit-covid-19-crisis>.
4. V Ukraini zrosla kilkist kibershakhraistv cherez perekhid na robotu onlain. Ukrinform. 19.01.2021 [In Ukraine, the number of cyber frauds has increased due to the transition to work online. Ukrinform. 01/19/2021]. Retrieved from <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3173812-v-ukraini-zrosla-kilkist-kibersahrajstv-cerez-perehid-na-robotu-onlajn.html> [in Ukr.].
5. Hennadii Androschuk. COVID-19: vplyv na elektronnu komertsiiu. Yurydychna Hazeta. 20.05.2020 [Gennady Androschuk. COVID-19: impact on e-commerce. Legal Gazette. 05/20/2020]. Retrieved from <https://yur-gazeta.com/publications/practice/medichne-pravo-farmaceutika/covid19-vpliv-na-elektronnu-komerciyu.html> [in Ukr.].
6. Visim tysiach kozhnomu: v interneti shakhrai «vyplachuiut» karantynni. Ukrinform. 14.12.2020 [Eight thousand each: on the Internet fraudsters «pay» quarantine. Ukrinform. 12/14/2020]. Retrieved from <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3154421-visim-tisac-kozhnomu-v-interneti-sahrai-viplacuut-karantynni.html> [in Ukr.].
7. U 2020 rotsi do kiberpolitsii nadiishlo ponad 30 tysiach zvernen shhodo shakhraistva v Interneti. Ofitsiyni sait kiberpolitsii Ukrainy. 15.01.2021 [In 2020, the cyber police received more than 30,000 complaints about online fraud. Official site of the cyberpolice of Ukraine. 01/15/2021]. Retrieved from <https://cyberpolice.gov.ua/news/u--roczii-do-kiberpolicziyi-nadijshlo-ponad--tysyach-zvernen-shhodo-shahrajstva-v-interneti-8412/> [in Ukr.].

8. U 2020-mu Natpolitsiia vykryla ponad 5 000 kiberzlochyniv. Ofitsiyni sait kiberpolitsii Ukrainy. 29.01.2021. [In 2020, the National Police uncovered more than 5,000 cybercrimes. Official site of the cyberpolice of Ukraine. 01/29/2021]. Retrieved from <https://cyberpolice.gov.ua/news/u--mu-naczpolicziya-vykryla-ponad--kiberzlochyniv-26/> [in Ukr.].
9. U 2020 rotsi kiberpolitsiia provela 10 mizhnarodnykh politseiskykh operatsii iz vykryttia «khakerskykh» uhrupovan – Oleksandr Hrynychak. Ofitsiyni sait kiberpolitsii Ukrainy. 05.02.2021. Retrieved from <https://cyberpolice.gov.ua/news/u--roczki-kiberpolicziya-provela--mizhnarodnykh-policzejskykh-operacij-iz-vykryttya-xakerskykh-ugrupovan--oleksandr-grynychak-5855/> [in Ukr.].
10. Na Mykolaivshchyni kiberpolitsiia vykryla molodyka na internet-shakhraistvakh z prodazhem suchasnykh system nahrivannia tiutiunu [In the Nikolaev area the cyberpolice exposed a new moon on the Internet frauds with sale of modern systems of heating of tobacco]. Retrieved from <https://cyberpolice.gov.ua/news/na-mykolayivshhyni-kiberpolicziya-vykryla-molodyka-na-internet-shaxrajstvax-z-prodazhem-suchasnykh-system-nagrivannia-tyutyunu-5095/> [in Ukr.].
11. Na Mykolaivshchyni kiberpolitsiia vykryla dvokh zhynok v Internet-shakhraistvi neisnuiuchymy tovaramy [In Nikolayevshchina the cyberpolice exposed two women in Internet fraud by non-existent goods]. Retrieved from <https://cyberpolice.gov.ua/news/na-mykolayivshhyni-kiberpolicziya-vykryla-sxemu-onlajn-shaxrajok-iz-prodazhem-cherez-internet-dekorativnykh-roslyn-6547/> [in Ukr.].
12. Facebook nazvav naibilshykh «vyrobnykiv» feikiv, Rosiia – na pershomu mistsi. Ukrinform. 27.05.2021 [Facebook named the biggest «producers» of fakes, Russia – in the first place. Ukrinform. 05/27/2021]. Retrieved from <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3253944-facebook-nazvav-najbilsih-virobnikiv-fejkiv-rosia-na-persomu-misci.html> [in Ukr.].
13. «Zrady nemaie»: fakhivtsi poiasnyly, chomu Ukraina opynylasia v TOP-5 reytynhu Facebook pro feiky. Ukrinform. 27.05.2021 [«There is no betrayal»: experts explained why Ukraine was in the TOP-5 rating of Facebook about fakes. Ukrinform. 05/27/2021]. Retrieved from <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3253961-zradi-nemae-fahivci-poasnili-comu-ukraina-opinilasa-v-top5-rejtingu-facebook-pro-fejki.html> [in Ukr.].
14. Prokhorenko, Ye. (2021). Poshyrennia dezinformatsii ta feikiv pro vaktsynatsiiu maie na meti oslablennia Ukrainy – eksperty. *Apteka online. Pharmacy online*. [Dissemination of misinformation and fakes about vaccination aims to weaken Ukraine – experts]. Retrieved from <https://www.apteka.ua/article/584491> [in Ukr.].
15. U Frantsii rozsliduiut, chy platyla Rosiia bloheram za naklep na vaktsynu Pfizer – WSJ. Ukrinform. 26.05.2021 [France is investigating whether Russia paid bloggers for slandering the Pfizer-WSJ vaccine. Ukrinform. 05/26/2021]. Retrieved from: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3253086-u-francii-rozsliduiut-ci-platila-rosia-bloheram-za-naklep-na-vakcinu-pfizer-wst.html> [in Ukr.].
16. Zachek, O. I. & Dmytryk, Yu. I. (2020). Zastosuvannia profailinhu dlia protydii kiberzlochynnosti. *Sotsialno-pravovi studii : naukovy-analitychnyi zhurnal*. LvDUVS, [Application of profiling to combat cybercrime]. (*Socio-legal studies: scientific-analytical journal*). Lviv : Lviv Department of Internal Affairs, 4 (10), 94–100 [in Ukr.].
17. Zhyvko, Z., Rudyi, T., Senyk, V. & Kucharska, L. (2020). Legal basis of ensuring cyber security of Ukraine. Problems and ways of eliminating. *Economics, Finance and Management Review*, 2, 82–91.
18. Zhyvko, Z. B., Rudyi, T. V., Senyk, V. V. & Rodchenko, S. S. (2020). Problemy normatyvno-pravovoi bazy zabezpechennia kiberbezpeky v Ukraini: stan i perspektyvy [Problems of normative-legal base of cybersecurity provision in Ukraine: state and prospects]. *Sotsialno-pravovi studii : naukovy-analitychnyi zhurnal (Socio-legal studies: scientific-analytical journal)*. Lviv : Lviv Department of Internal Affairs, 3 (9), 18–25 [in Ukr.].

Стаття: надійшла до редакції 10.06.2021

прийнята до друку 12.08.2021

The article: is received 10.06.2021

is accepted 12.08.2021

UDC(УДК) 343.983:344.13

Батиук Олег Володимирович,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри політології, управління та державної безпеки
Волинського національного університету імені Лесі Українки
(Луцьк, Україна)
e-mail: Batiuk.Oleg@vnu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0002-2291-4247

Дмитрів Серафима Олександрівна,

асистент кафедри права та фінансів
Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»
(Луцьк, Україна)
e-mail: Serafima-dmutriv@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-0087-706X

ДО ПИТАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ РОЗСЛІДУВАННЯ ВІЙСЬКОВИХ ЗЛОЧИНІВ

Анотація. Проаналізовано нормативно-правові акти України та держав-членів організації Європолу та Євроюсту, які входять до спільних слідчих груп, у межах Європейського Союзу в частині організації розслідування військових злочинів. Указано, що міжнародне звичаєве право вимагає здійснення державами своєї юрисдикції та дає змогу здійснювати універсальну юрисдикцію щодо військових злочинів, які не є серйозними порушеннями. Визначено, що універсальна юрисдикція може бути передбачена нормою міжнародного звичаєвого або договірнього права. Універсальна юрисдикція може здійснюватися або шляхом прийняття внутрішніх законодавчих актів (законодавча універсальна юрисдикція), або у формі слідства над особами, підозрюваними у скоєнні правопорушень, і передачі їх суду (правозастосовна універсальна юрисдикція). Підстави для здійснення універсальної юрисдикції щодо військових злочинів є одночасно в міжнародному договірному і звичаєвому праві. Запропоновано сформулювати єдину концепцію розслідування військових злочинів, учинених в умовах збройного конфлікту, і кримінального переслідування винних осіб. Саме ця концепція, на думку авторів, визначається як така, що має важливе наукове і практичне значення, комплексну, міждисциплінарну цілісну теоретичну систему щодо діяльності в особливих умовах, яка загалом об'єднує сукупність теоретичних положень про специфічні закономірності у сфері правового забезпечення, організації розслідування і збору доказової інформації про військові злочини, розшуку, затримання та передачі посадових осіб, причетних до вчинення військових злочинів, здійснення міжнародного судочинства щодо винних осіб. Така концепція дасть змогу об'єднати наукові положення про діяльність органів кримінальної юстиції в умовах збройного конфлікту в єдину систему, що, своєю чергою, сприяє виявленню недосліджених питань і системному вирішенню відповідних проблем. Для слідчої та судової практики вона важлива тим, що озброює органи кримінальної юстиції науково обґрунтованими рекомендаціями з організації розслідування військових злочинів, а також методикою їх проведення.

Ключові поняття: злочин, докази, розслідування, збройний конфлікт, інформація, військова агресія.

Batiuk Oleh,

PhD (Law), Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Political Science,
Public Administration and National Security,
Lesya Ukrainka Volyn National University
(Lutsk, Ukraine)
e-mail: Batiuk.Oleg@vnu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0002-2291-4247

Dmutriv Serafima,Assistant of the Department of Law and Finance,
Open International University of Human Development «Ukraine»
(Lutsk, Ukraine)

e-mail: Serafima-dmutriv@ukr.net

ORCID ID: 0000-0002-0087-706X

ON THE ISSUE OF ORGANIZATION OF MILITARY CRIMES INVESTIGATION

Abstract. The normative legal acts of Ukraine and the member states of Europol and Eurojust are analyzed, which are part of joint investigation groups within the European Union in the organization of the investigation of military crimes. The authors have pointed out that the customary international law requires the states to exercise their jurisdiction and provides an opportunity to exercise the universal jurisdiction regarding the military crimes, which are not serious violations. The authors determine that the universal jurisdiction may be provided by the norm of international customary or treaty law. Universal jurisdiction can be exercised either by the adoption of internal legislative acts (legislative universal jurisdiction), or in the form of investigation of persons, who are suspected of committing offenses and their transfer to the court (lawful universal jurisdiction). The grounds for the exercise of universal jurisdiction regarding the military crimes are present in both international treaty and customary law. The authors suggest forming a single concept for the investigation of the military crimes that have been committed in the conditions of armed conflict and the criminal prosecution of perpetrators. Namely, this concept, according to the authors, is defined as one that has important scientific and practical significance, a comprehensive, interdisciplinary holistic theoretical system regarding the activity in special conditions, which in general brings together a set of theoretical provisions on specific patterns in the sphere of legal support, organization of investigation and collection of evidentiary information on military crimes, search, detention and transfer of officials, who are involved in committing military crimes, carrying out the international legal proceedings regarding the perpetrators. Such concept will allow uniting scientific provisions on the activities of criminal justice bodies in the condition of the armed conflict into a single system, which, in turn, contributes to the identification of unexplored issues and the systematic solution of relevant problems. It is important for investigative and judicial practice, because it equips the criminal justice authorities with scientifically sound recommendations regarding the organization of the investigation of military crimes, as well as the methods of their conduction.

Key concepts: crime, evidences, investigation, armed conflict, information, military aggression.

DOI 10.32518/2617-4162-2021-3-77-87

Вступ

Актуальність обраної теми обумовлена тим, що за офіційними даними Державного бюро розслідувань (далі – ДБР) лівова частина кримінальних проваджень, розслідуваних ДБР, припадає на військові злочини. Ця категорія злочинів охоплює значну кількість статей Кримінального кодексу України (далі – ККУ) – від самовільного залишення військової служби до недбалого ставлення до військової служби, наслідки якого можуть бути найрізноманітніші. Показником роботи слідчих насамперед є кількість завершених кримінальних проваджень із направленням обвинувального акта до суду. Так, протягом 2020–2021 років слідчі ДБР направили до суду обвинувальних актів за такими статтями ККУ: 28 військовослужбовців за обвинуваченням у порушенні порядку підлеглості (ст.ст. 402–405 ККУ); 42 військовослужбовців за обвинуваченням у порушенні статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності відносин підлег-

лості (ст. 406 ККУ); 72 військовослужбовців за обвинуваченням у знищенні, пошкодженні або втраті військового майна (ст.ст. 411–413 ККУ); 38 військовослужбовців за обвинуваченням у викраденні, привласненні, вимаганні військовослужбовцем зброї, бойових припасів, вибухових або інших бойових речовин, засобів пересування, військової та спеціальної техніки чи іншого військового майна, а також заволодінні ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем (ст. 410 ККУ) з яких: 4 військовослужбовців за обвинуваченням у заволодінні зброєю та боєприпасами; 14 військовослужбовців за обвинуваченням у заволодінні шляхом зловживання службовим становищем; 30 військовослужбовців за обвинуваченням у недбалому ставленні до служби (ст. 425 ККУ); 22 військовослужбовців за обвинуваченням у порушенні правил водіння або експлуатації машин (ст. 415 ККУ); 18 військовослужбовців за обвинуваченням у перевищенні службовою особою влади чи службових

повноважень (ст. 426-1 ККУ); 15 військовослужбовців за обвинуваченням у порушенні правил поведінки зі зброєю, а також із речовинами і предметами, що становлять підвищену небезпеку для оточення (ст. 414 ККУ) [1].

Зауважимо, що на Всесвітньому саміті 2005 року держави-члени Організації Об'єднаних Націй визнали, що геноцид, злочини проти людяності, а також військові злочини є настільки небезпечними злочинами, що населення Землі потребує колективної міжнародної відповідальності для захисту («*responsibility to protect*») від цих діянь. З огляду на це міжнародне співтовариство, діючи через Організацію Об'єднаних Націй, взяло на себе зобов'язання використовувати дипломатичні, гуманітарні й інші мирні засоби для захисту населення від міжнародних та, зокрема, військових злочинів (ст. 139 Підсумкового документа). Крім того, держави домовилися підтримувати зусилля Організації Об'єднаних Націй задля створення можливостей для раннього попередження цих діянь. Водночас обов'язок членів міжнародного співтовариства припинити масові порушення прав людини не можна визнати новоцією в міжнародному праві та практиці міжнародних відносин. Зауважимо, що військові злочини, безпосередньо пов'язані з міжнародним кримінальним правом, мають особливо небезпечний характер для людства та підривають міжнародну систему безпеки й правопорядку. Багаторічні зусилля міжнародної спільноти дали плідні результати, що відображено у формуванні міжнародно-правових норм, які встановлюють підстави й умови відповідальності за злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. З підписанням Римського статуту 1998 року, з 1 липня 2002 року, офіційно на постійній основі діє міжнародний орган кримінальної юстиції, до компетенції якого входить переслідування осіб, відповідальних за геноцид, військові злочини, злочини проти людяності та агресію.

Науковим дослідженням окремих питань організації розслідування воєнних злочинів присвячено роботи вітчизняних і зарубіжних науковців, таких як Г. В. Андрусов, В. М. Білоконов, П. П. Богуцький, В. П. Бодаєвський, В. В. Бондарев, В. О. Бугаєв, С. І. Дячук, В. С. Давиденко, В. І. Косинюк, В. А. Клименко, В. К. Матвійчук, М. І. Мельник, М. І. Панов, В. О. Навроцький, С. О. Саїнчин, М. М. Сенько, О. С. Ткачук, М. С. Туркот, М. І. Хавринюк, С. О. Харитонов, Г. І. Чангулі та інші.

Метою статті є здійснення огляду наукових поглядів і нормативно-правових актів стосовно окремих питань організації розслідування воєнних злочинів й відтак пропонування

змін і доповнень до чинного законодавства України для вдосконалення питань організації розслідування воєнних злочинів.

1. Правова природа воєнних злочинів

Зауважимо, що за своєю природою воєнні злочини є одними з найтяжчих і найсерйозніших злочинів, відомих людству. Відповідно до норм міжнародного права, найактивніше проводити розслідування та притягувати винних до відповідальності має держава, на території якої воєнні злочини вчиняються [2]. Однак наразі Україна не завжди може адекватно реагувати на бойові дії на тимчасово окупованих і прилеглих територіях. Зауважимо, що у ККУ, крім ст. 438, немає детально визначених норм, які визначають протиправність окремих дій в умовах воєнного конфлікту. На наш погляд, також немає й роз'яснення, що таке воєнні злочини, які з них легкі, середні, тяжкі, яка градація ступенів відповідальності. Зазначена проблема потребує комплексного вирішення. Окремі правники вважають, що вирішити це питання можна, прийнявши закон про перехідне правосуддя [3].

Вважаємо, що слушною є думка науковців, які зазначають, що будь-який із таких учинків, відповідно до їх розуміння міжнародним співтовариством, є військовим злочином:

- 1) навмисне спрямування атаки проти цивільних у зоні бойових дій;
- 2) вчинення насильницьких дій із метою поширення терору серед цивільного населення;
- 3) навмисне здійснення невідбиркової атаки, що зачіпає цивільне населення чи цивільні об'єкти, знаючи, що така атака призведе до надмірних смертей, поранень цивільних чи пошкодження цивільних об'єктів;
- 4) навмисні атаки незахищених територій або демілітаризованих зон;
- 5) навмисне перетворення на об'єкт атаки особу, про яку відомо, що вона *hors de combat*;
- 6) навмисні атаки на медичний персонал, обладнання та матеріали;
- 7) навмисне здійснення атаки, знаючи що така атака призведе до широкої, довготривалої та серйозної шкоди довкіллю;
- 8) використання зброї, снарядів і матеріалів, які спричиняють надмірні травми чи непотрібні страждання;
- 9) використання отрути або отруєної зброї або задушливих, отруйних чи інших газів та всіх аналогічних рідин, матеріалів або пристроїв;
- 10) використання хімічної або бактеріологічної зброї;
- 11) застосування розривних куль або зброї, основною дією яких є травмування;

12) застосування пасток чи мін невибіркової дії (які можуть уражати як комбатантів, так і цивільних) у місцях, де є висока ймовірність перебування цивільних осіб [4, с. 26–27].

Саме об'єктивні принципи визначення підстав для застосування (криміналізації), або відмови у застосуванні (декриміналізації) кримінально-правового впливу потрібно визнати постійною проблемою кримінального права. Підкреслимо, що винним у вчиненні більшості воєнних злочинів, на жаль, вдається уникати кримінального переслідування. Одна з причин – недосконалість законодавства та його невідповідність міжнародним нормам. Чинна ст. 438 ККУ («Порушення законів та звичаїв війни») достатньо узагальнена, тому очевидною є потреба в конкретизації складів воєнних злочинів у національному законодавстві, визначивши всі серйозні порушення Міжнародного гуманітарного права саме як військові злочини. Отже, очевидною є потреба в конкретизації складів воєнних злочинів у національному законодавстві [2].

Вважаємо, що при застосуванні ст. 438 ККУ потрібно аналогічно орієнтуватися на практику міжнародних кримінальних судів, доктрину, авторитетні коментарі міжнародного гуманітарного права та положення міжнародних договорів. Водночас перелік діянь, що можуть розглядатися порушеннями законів і звичаїв війни, не обов'язково має збігатися з переліком із ст. 8 Римського статуту, чи переліком серйозних порушень міжнародного гуманітарного права за Женевською конвенцією чи Першим додатковим протоколом. Він може бути розширений, проте не довільно. В будь-якому разі розширення переліку згаданих діянь має мати підтримку в міжнародній практиці. Інакше проти України найімовірніше будуть порушені справи у Європейському суді з прав людини.

Доводиться констатувати недосконалість окремих норм ККУ. Нині є нагальна потреба в перегляді розділів XIX, XX ККУ з метою зарахування до них норм, які б передбачали кримінальну відповідальність за всі дії проти інтересів народу України. Пропонуємо орієнтуватися на перелік діянь, що можуть бути кваліфіковані як порушення законів і звичаїв війни, запропонованих у законопроекті «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення гармонізації кримінального законодавства з положеннями міжнародного права» № 9438. Цей перелік відповідає світовим стандартам і взятим Україною на себе за міжнародними договорами зобов'язанням щодо криміналізації порушень міжнародного гуманітарного права.

2. Організація розслідування військових злочинів

Вважаємо, що боротьба зі злочинністю в умовах воєнного конфлікту неможлива без належної організації досудового розслідування й розкриття цих злочинів, що визначає весь подальший процес кримінального провадження. Так, Р. С. Белкін виокремив чотири рівні організації розслідування злочинів:

Перший, вищий, найбільш загальний рівень організації розслідування має своїм об'єктом розслідування як специфічну форму діяльності органів досудового розслідування і дізнання всіх відомств і визначається у виді системи заходів, що забезпечують ефективність функціонування елементів системи і досягнення поставлених перед ними завдань.

Другий, «управлінський» рівень організації розслідування наповнений конкретним змістом, є основною функцією органів розслідування і визначається як комплекс заходів, що забезпечують оптимальну структуру цих органів, необхідний рівень управління ними, ефективність їх діяльності й удосконалення її засобів і методів.

Третій рівень організації розслідування – рівень криміналістичної методики, тобто організація конкретного акту розслідування (розслідування конкретного злочину), і він визначається як комплекс заходів зі створення оптимальних умов для визначення і застосування найбільш ефективних і доцільних у конкретній слідчій ситуації рекомендацій криміналістичної методики з метою досягнення максимальних результатів при мінімальних витратах часу, сил і засобів.

Четвертий рівень організації розслідування – тактичний рівень організації розслідування, тобто організація проведення окремої слідчої дії або організаційно-технічного заходу в межах конкретного акту розслідування і визначається як комплекс заходів, що забезпечують вибір і застосування в конкретній ситуації найбільш ефективних та доцільних техніко-криміналістичних і тактичних засобів й прийомів для досягнення цілей відповідної слідчої дії.

На рівні криміналістичної методики – організація розслідування конкретного злочину є складовою криміналістичної методики. Водночас в організацію розслідування включаються традиційні заходи, що виконуються в межах окремого кримінального провадження і спрямовані на створення оптимальних умов для визначення та застосування найбільш ефективних у конкретній слідчій ситуації рекомендацій криміналістичної методики з метою досягнення максимальних результатів при мінімальних витратах часу, сил і засобів. Однак під час розсліду-

вання військових злочинів, учинених сторонами збройного конфлікту, доводиться вживати й інших організаційних заходів, що виходять за рамки окремих кримінальних проваджень.

Організація розслідування воєнних злочинів, як і будь-яка діяльність, полягає у внутрішній підпорядкованості, узгодженості, взаємодії, а основним завданням такої організації є її ефективність [5, с. 48]. Окрім єдиної мети, яка є головною в організації взаємодії, потрібно враховувати й такі критерії, як особливості співробітництва слідчих, оперативних та інших підрозділів між собою; строки вжиття спільних заходів; функції підрозділів, що взаємодіють; зв'язок із системою органів, які провадять оперативно-розшукову діяльність; ступінь кооперації; етапи здійснення спільних слідчих й оперативно-розшукових заходів; суб'єкти взаємодії; форми взаємного інформаційного обміну [6, с. 164].

Взаємодія, з огляду на специфіку вчинення злочинів, скоєних в умовах збройного конфлікту, є одним з визначальних чинників успішного розслідування цього виду суспільно небезпечних діянь. Їх виявлення та розслідування об'єктивно передбачає вдосконалення правового регулювання та організаційно-тактичної складової взаємодії слідчого й інших суб'єктів [7, с. 216]. Водночас доцільність та ефективність взаємодії обумовлюється слідчими ситуаціями, що виникають на тому чи іншому етапі розслідування у кримінальному провадженні, і тому в результаті спрямовані на встановлення фактів, що становлять предмет доказування у ньому.

У регулюванні організації та взаємодії правоохоронних і судових органів у розслідуванні злочинів на міждержавному рівні суттєву роль відіграють дво- й багатосторонні міжнародні договори [8, с. 40], до яких насамперед потрібно віднести Європейську конвенцію про взаємну допомогу в кримінальних справах (1959 р.) [9]; Європейську конвенцію про передачу провадження у кримінальних справах (1972 р.) [10]; Конвенцію про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах від 22 січня 1993 р. [11] тощо.

Прийняття нового кримінального процесуального законодавства України врегулювало б низку питань міжнародного співробітництва у кримінальному провадженні, зокрема й визначило його основні форми: міжнародна правова допомога при проведенні процесуальних дій (гл. 43 КПК); видача осіб, які вчинили кримінальне правопорушення (екстрадиція) (гл. 44 КПК); кримінальне провадження у порядку перейняття (гл. 45 КПК) [12].

3. Розслідування військових злочинів відповідно до норм міжнародного звичаєвого права та практики його застосування в умовах збройного конфлікту

Аналіз роботи Міжнародного кримінального суду (далі – МКС) дає можливість виокремити такі концептуальні організаційні заходи, що виходять за межі окремих кримінальних проваджень, неприйняття яких деструктивно впливає і безпосередньо впливає на розслідування військових злочинів. До них належать: а) визначення стратегії розслідування та організація розслідування і збору доказової інформації; б) визначення структури органів і принципів організації їх роботи; в) порядок створення міжвідомчої слідчої оперативної групи (далі – МСОГ), матеріальних но-технічного і тилового забезпечення їх діяльності; г) організація забезпечення права на кваліфікований юридичний захист і порядок залучення інших учасників кримінального провадження (перекладачів, спеціалістів, понять); ґ) визначення принципів інформаційно-аналітичної роботи, організації контролю, обліку, звітності; д) організація взаємодії і співробітництва між державами, міжнародними і національними органами кримінальної юстиції в процесі розслідування і збору доказової інформації; е) заходи щодо підвищення кваліфікації кадрів; є) використання спеціальних знань у «польових» умовах; ж) організація експертних досліджень і діяльності експертних установ тощо.

Що стосується стратегії організації розслідування і збору доказової інформації про військові злочини, то потрібно зазначити, що представники військово-політичного керівництва держав зазвичай самі не беруть безпосередньої участі у вчиненні військових злочинів, особисто не віддають накази і скоювати військові злочини, не підписують відповідні документи тощо. З огляду на це, на наш погляд, при організації збору доказової інформації про військові злочини, вчинені представниками військово-політичного керівництва держав, основні зусилля повинні бути спрямовані на збір достатніх доказів, які дають підстави для звинувачення тих, хто несе найбільшу відповідальність і займає вищі політичні та військові посади.

Звісно, що для доказів їхньої вини потрібно встановити зв'язок осіб, які здійснюють державну політику з сукупністю злочинів, учинених в різних районах збройного конфлікту, довести, що ними або під їх безпосереднім керівництвом розроблено і приведені в дію стратегічний злочинний план, тобто прийняти доктрину «спільної мети» (*common purpose*), коли кілька злочинців діють спільно заради досягнення мети.

На національному рівні члени слідчо-оперативної групи безпосередньо взаємодіють між собою, узгоджують основні напрями досудового розслідування, проведення процесуальних дій, обмінюються отриманою інформацією. Координацію їхньої діяльності на території України здійснює Генеральна прокуратура України [13] як ініціатор створення спільної слідчої групи. Також, окрім представників правоохоронних органів держав-членів організації, які входять до спільних слідчих груп, у межах ЄС передбачено можливість залучення службовців Європолу та Євроюсту [14, с. 110].

В умовах обмеженого часу, за відсутності можливості та ресурсів організувати одночасне розслідування чималої кількості кримінальних проваджень, пов'язаних із учиненням військових злочинів у різних районах збройного конфлікту, завдання кожної МСОГ має полягати у швидкому і якісному проведенні слідчих (розшукових) дій і збиранні максимальної кількості речових доказів. Водночас прокурори МСОГ мають координувати розслідування різних кримінальних проваджень, забезпечити ефективний обмін інформацією, оперативно та кваліфіковано повідомляти про підозру основним організаторам військових злочинів.

У разі отримання доказів, що підтверджують вину високопоставлених військових злочинців, стосовно них повинні негайно розпочинатися кримінальні провадження. В іншому разі слідчі основні зусилля направлятимуть на пошук і звинувачення військових злочинців, що займають низьке посадове становище, тобто займатимуться збором і реєстрацією показань окремих військових злочинців і ретельним описом місця та суті злочину, упускаючи факти, пов'язані з військовим злочиним, які доводили б причетність до нього політичних і військових лідерів протиборчої сторони збройного конфлікту.

У процесі організації розслідування військових злочинів і збору доказової інформації можуть використовуватися різні форми взаємодії між правоохоронними органами. Так, під час розслідування військових злочинів можуть виникнути складнощі, пов'язані зі збиранням доказів за межами території відповідної держави на території іншої сторони, з дотриманням прав учасників кримінального провадження.

Чимало держав досі не ратифікували або не підписали Римський Статут МКС, що є серйозною перешкодою для кримінального переслідування військових злочинців. Тому необхідно вжити ефективних заходів щодо держав, які не хочуть співпрацювати з органами, що розслідують військові злочини. З огляду на зазначене ми

пропонуємо встановити порядок провадження у справах цієї категорії на підставі принципу обов'язкової універсальної юрисдикції.

Міжнародне звичаєве право вимагає здійснення державами своєї юрисдикції, надає можливість здійснювати універсальну юрисдикцію щодо військових злочинів, які не є серйозними порушеннями. Універсальна юрисдикція дає змогу провадити розслідування військових злочинів незалежно від громадянства їх виконавця і місця вчинення. Можливе проведення відмінності між злочинами, які держави зобов'язані припиняти на підставі універсальної юрисдикції (обов'язкова універсальна юрисдикція), і злочинами, які вони мають право припиняти (факультативна універсальна юрисдикція). Універсальна юрисдикція може бути передбачена нормою міжнародного звичаєвого або договірного права. Якщо універсальна юрисдикція встановлюється договором, вона зазвичай є обов'язковою. Універсальна юрисдикція може здійснюватися або шляхом прийняття внутрішніх законодавчих актів (законодавча універсальна юрисдикція), або у формі слідства над особами, підозрюваними у скоєнні правопорушень, і передачі їх суду (правозастосовна універсальна юрисдикція). Підстави для здійснення універсальної юрисдикції щодо військових злочинів є одночасно в міжнародному договірному та звичаєвому праві.

В окремих випадках сторони конфлікту дають чітко зрозуміти, що в іншому разі не співпрацюватимуть і всіляко перешкоджатимуть розслідуванню. Як результат, формується активна протидія організації розслідування і збирання доказової інформації про військові злочини, що вчиняються протиборчими сторонами збройного конфлікту, шляхом приховування слідів військових злочинів (знищення відповідної документації, ухилення від її видачі слідчим групам за мовчазної згоди і з відома керівників держав-учасників збройного конфлікту тощо). Так, наприклад, колишній Прокурор МТКЮ Карла дель Понте розповідає про протидію діяльності МТКЮ з боку Центрального розвідувального управління, Організації Об'єднаних Націй і НАТО (*North Atlantic Treaty Organization*) [15, с. 212]. І така поведінка влади є зрозумілою і пояснюється тим, що може зашкодити подальшій виплаті репарацій.

Наприклад, якщо лідери держав не хочуть, щоб органи розслідування отримали важливі докази, архівні документальні показання, які вказують на внутрішній механізм військових злочинів у цій країні, причетність політиків, військових, розвідників і поліцейських до військових злочинів, існування яких є таємницею (розпорядок зустрічей, записи порядку ден-

ного, протоколи, розшифровки, стенограми засідань, нарад, офіційні накази, доповіді, звіти, замовлення на постачання, інвентарний опис, платіжні відомості, інша кореспонденція), то вони блокують доступ до низки архівів, де обов'язково є зазначені та інші документи, що свідчать про причетність політичних, військових і поліцейських органів до військових злочинів, надаючи необмежений доступ до менш важливих архівів, або знищуючи запитовані документи за наявності місцевої постанови, що вимагає автоматичного знищення документів після завершення певного терміну зберігання, або створення перешкод.

Якщо лідери держав не виявляють ініціативи у сприянні органам розслідування в збиранні та аналізі речових доказів, місць масових поховань, виявленні й допиті ключових свідків, зокрема високопоставлених чиновників, або осіб, які переховуються та перебувають під їхньою юрисдикцією, то можуть шляхом погроз, шантажу або іншим способом створювати перешкоди з виявлення свідків, готових давати показання, обмежувати доступ до свідків (наприклад, погрожуючи тим, що, за місцевими законами, будь-яке спілкування і навіть бесіда зі слідчими пов'язані з ризиком кримінального переслідування за розголошення нібито «державної» або «військової таємниці») або, щоб свідки отримали дозвіл дати показання, слідчі повинні направити офіційні повістки владі тієї країни, або просто не дозволяти таким особам працювати на території, що знаходиться під їхньою юрисдикцією, не співпрацювати з МКС. А МКС не може примусити державу до співпраці, якщо вона відмовляється від цього.

Звісно, що для ефективного усунення або мінімізації наслідків зазначених деструктивних чинників необхідно створити спеціальний урядовий інститут зі співробітництва з МКС із призначенням національних координаторів, внесенням змін в Кримінальний процесуальний кодекс України, передбачивши можливість створення інституту спільних МСОГ, тобто на підставі відповідних міжнародних договорів для організації збирання доказової інформації про військові злочини сформувати спільні групи з числа працівників МКС і національних органів кримінальної юстиції, підтримуючи водночас баланс між системою континентального і англо-саксонського права, що, безумовно, сприятиме неупередженості розслідування [16, с. 65].

Необхідно налагодити регулярний обмін думками з представниками міжнародної спільноти, ставлячи пріоритет над політичними міркуваннями і короткостроковими інтересами

держав, забезпечивши з боку міжнародного співтовариства політичну допомогу в пошуку доказів і організації збору доказової інформації про військові злочини, арешті військових злочинців, наприклад, встановивши санкції й іншу пряму залежність надання економічної допомоги від співпраці з МКС; забезпечити широке залучення в проведення слідчих дій представників міжнародних організацій (ОБСЄ (Організація безпеки та співпраці у Європі), *Human Rights Watch*, Лікарі без кордонів тощо) і різних засобів масової інформації, оскільки в діяльності органів міжнародної кримінальної юстиції передбачений інститут привілейованих доказів, наприклад, дані подаються Міжнародним Комітетом Червоного Хреста.

Безпосередньо на організацію та методику розслідування, збір доказів про військові злочини, що вчиняються сторонами збройного конфлікту, впливають такі деструктивні чинники: 1) швидка зміна оперативної обстановки; 2) часта передислокація військових частин і підрозділів; 3) загибель, поранення і полон свідків, потерпілих, підозрюваних у ході бойових дій; 4) зміна обстановки місця події в результаті бомбардування, артилерійського або мінометного обстрілу, захоплення противником; 5) мінування місць події, обстріли снайперів тощо; 6) велика кількість справ, що розслідуються в умовах обмеженого часу; 7) притягнення до кримінальної відповідальності сторін збройного конфлікту; 8) значний часовий інтервал від моменту вчинення масових вбивств і до початку дослідження місць масових поховань, що перешкоджає їх ідентифікації через розкладання трупів; 9) проблеми формування доказової бази, оскільки розстріли проводилися в місцях, що виключали можливість присутності небажаних свідків; 10) селективне надання органам кримінальної юстиції різної військової інформації, тобто документів, предметів, фотознімків з дронів, декодованих записів перехоплень радіопереговорів тощо про події, які могли б стати або були предметом розслідувань; 11) політизація процесу розслідування і проведення розслідування на прикордонній лінії між національним суверенітетом і міжнародною відповідальністю, в зоні між правовою і політичною сферами; 12) характер сприйняття місцевим населенням розслідування військових злочинів на національному рівні та відправлення судочинства всередині держави за військові злочини проти осіб протилежної сторони може викликати невдоволення населення, ворожість щодо органів кримінальної юстиції, що призведе до применшення значення МКС і національних органів кримінальної юстиції; 13) неправомірні порівняння з діями іншої сторони і використання для ухи-

лення від кримінальної відповідальності за вчинені воєнні злочини чинника «пролиті крові» як «права на вчинення протиправних дій щодо супротивника» для необґрунтованого звинувачення в «боягузстві» органів розслідування, які безпосередньо не брали участі у бойових діях; 14) розслідування військових злочинів лише щодо однієї зі сторін конфлікту тощо; 15) необхідність забезпечення неупередженого і нейтрального розслідування, щоб жодна зі сторін не несла «особливу» відповідальність; 16) небажання сторін збройного конфлікту підпорядковуватися законним вимогам органів юстиції та низці міжнародно-правових положень; 17) проблемами забезпечення показань високопоставлених іноземців; 18) небажання сторін збройного конфлікту виконувати законні вимоги органів юстиції та низки міжнародно-правових положень; 19) проблеми забезпечення показань високопоставлених іноземних лідерів і дипломатів; 20) спроби інсценувань «вчинення» військових злочинів супротивником; 21) протидія розслідуванню; 22) можливість збройного опору при затриманні з боку підозрюваного або його колег; 23) отримання обвинуваченими, підозрюваними, потерпілими, свідками та іншими особами бойових та інших психічних травм; 24) проблема повільності розслідування злочинів цієї категорії, які можуть перевищити всі розумні терміни і тривалі строки тримання під вартою.

Специфіка змісту методики розслідування військових злочинів, учинених в умовах збройного конфлікту, визначається переважно груповим (бригадним) методом розслідування, розслідуванням по «гарячих слідах» і особливими умовами проведення слідчих (розшукових) дій в умовах збройного конфлікту. Це стосується як традиційних слідчих (розшукових) дій (допит, обшук, огляд місця події тощо), так і нових для криміналістики прийомів, які поширені на практиці лише в районах збройного конфлікту (наприклад, допит військовополонених, дослідження місць масових поховань, аналіз радіопереговорів тощо).

Основними доказами в діяльності органів міжнародної кримінальної юстиції є показання свідків, потерпілих, підозрюваних, обвинувачених і документи з поширеною практикою їх попередньої фіксації з використанням технічних засобів, які отримують під час проведення допитів, оглядів, обшуків, призначення і проведення експертиз.

Звісно ж, необхідно розробити нові для криміналістики прийоми, які поширені на практиці лише в районах збройного конфлікту (аналіз розвідданих, долучення до справи великої кількості фото- аудіо- та відеоматері-

алів, які доводять учинення військових злочинів, тощо). Слідчі (розшукові) дії повинні бути спрямовані на встановлення конкретних військовослужбовців командної ланки (льотчиків, артилеристів, снайперів та ін.), які віддавали і виконували накази про авіаудари, артобстріл і знищення мирних громадян, населених пунктів, інших військових злочинів, а далі на основі нормативно-правової регламентації діяльності посадових осіб держави-учасника конфлікту визначити винних осіб.

Звісно, що для поліпшення резервів слідчих показників по оперативності та якості необхідно раціоналізувати порядок проведення слідчих (розшукових) дій шляхом їх адаптації до умов збройного конфлікту, використовуючи новітні технології фіксації доказів, розширення та зміцнення експертної бази, вдосконалення форм і методів взаємодії з іншими правоохоронними і державними органами, поліпшення якісних характеристик і надійності засобів зв'язку й транспорту тощо.

Розшук, затримання і передача посадових осіб, причетних до вчинення військових злочинів, – надзвичайно складні за своїм характером і пов'язані головню з суперечливістю низки положень Римського статуту МКС з фундаментальними конституційно-правовими заборонами: 1) на передачу осіб до правосуддя (ст. 89); 2) на неприпустимість посилання на посадові положення (ст. 27), які передбачають застосування Статуту до глав держав і урядів, членів уряду і парламенту; 3) виключення з принципу *ne bis in idem* (заборона судити двічі за одне й те саме) [17].

Небажання сторін збройного конфлікту переслідувати своїх громадян – військових злочинців, до яких населення часто ставиться як до «героїв», і відсутність зобов'язуючого ефективного правового механізму розшуку, затримання та передачі військових злочинців є одними з деструктивних факторів під час розслідування військових злочинів [17].

На відміну від норм національних конституцій і кримінальних законів, заборонну екстрадицію громадян Римський статут МКС у ст. 89, передбачаючи для держав-учасників зобов'язання про передачу осіб МКС, не робить будь-яких винятків щодо передачі громадян тих країн, до яких висувається така вимога. Згідно зі ст. 89 (1), Суд може направити прохання про арешт і передачу особи разом з відповідними матеріалами, зазначеними в ст. 91, будь-якій державі, на території якої може знаходитися дана особа, і звертається до цієї держави з проханням про співробітництво для її арешту та передачі такої особи. Держави-учасниці, відповідно до Статуту і процедури, передбаченої їх

національним законодавством, виконують прохання про арешт та передачу [17].

З огляду на можливість колізії норм національного права і положень Статуту, в ст. 102 проводиться диференціація понять «екстрадиція» (*extradition*) і «передача» (*surrender*) (йдеться саме про передачу (*surrender*), а не про видачу (*extradition*) як особливий інститут міжнародного права, який регулює співробітництво держав у боротьбі зі злочинністю), відповідно до яких передача означає доставку особи державою до Суду згідно зі Статутом, а екстрадиція – доставлення особи однією державою до іншої відповідно до положень міжнародного договору, конвенції чи актів національного законодавства.

Водночас міжнародно-правова практика підтверджує принципову різницю правової природи і змісту «екстрадиції» і «передачі», створюючи ефективні передумови для того, щоб уникнути процедури внесення змін до конституції за наявності абсолютної заборони на видачу громадян: 1) національна конституція не суперечить положенням Статуту, і необхідність внесення змін до конституції відповідає (Республіка Вірменія); 2) національна конституція суперечить положенням Статуту, але суперечності мають несуттєвий характер, і в конституцію може бути внесена поправка загального характеру про визнання юрисдикції МКС, з одночасним забезпеченням можливості для МКС засідання Суду на території держави (передача громадянина МКС здійснюється без висилання його за межі). Крім того, ст. 88 Першого додаткового протоколу (1977) передбачає обов'язок держав-учасників надавати одна одній максимальне сприяння в зв'язку з кримінальним переслідуванням, що розпочинається в разі серйозних порушень Женевської конвенції (1949) і Першого додаткового протоколу (1977), зокрема співпрацювати в питаннях видачі. Видача та взаємодопомога в питаннях кримінального переслідування передбачені і в ст.ст. 18 і 19 Протоколу II до Женевської конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту (1954). Необхідність взаємодопомоги очевидна, коли державам слід судити або видати осіб, підозрюваних (обвинувачених) у вчиненні злочинів.

Список використаних джерел

1. Розслідування ДБР військових злочинів за 2020–2021 роки. URL: <https://armyinform.com.ua/2021/03/rozsliduvannya-dbr-vijskovykh-zlochyniv-za-2020-2021-roky/> (дата звернення: 20.06.2021 р.).
2. Назарчук І. Воєнні злочини на Донбасі. В чому складнощі розслідування і притягнення до відповідальності винних? URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/war-crime-donbas-problems/30733783.html> (дата звернення: 20.06.2021 р.).
3. Біда О. Документування воєнних злочинів – природний процес відновлення справедливості. URL: <https://helsinki.org.ua/articles/oleksiy-bida-dokumentuvannia-voiennykh-zlochyniv-pryrodniy-protses-vidnovlennia-spravedlyvosti> (дата звернення: 20.06.2021 р.).

Висновки

Провівши наукове дослідження організації розслідування воєнних злочинів, варто зробити такі висновки.

По-перше, задля ефективного усунення або мінімізації наслідків, спричинених деструктивними факторами, для розслідування військових злочинів необхідно створити спеціальний урядовий інститут зі співробітництва з МКС із призначенням національних координаторів, внесенням зміни в Кримінальний процесуальний кодекс України, передбачивши можливість створення інституту спільних МСОГ, тобто на підставі відповідних міжнародних договорів для організації збирання доказової інформації про військові злочини сформувавши спільні групи з працівників МКС і національних органів кримінальної юстиції, що сприятиме неупередженості розслідування.

По-друге, вищою формою організації взаємодії компетентних органів держав під час розслідування військових злочинів, які часто мають транснаціональний характер, потрібно вважати створення і діяльність міжвідомчих слідчо-оперативних груп, кількісний і персональний склад яких визначається складністю розслідуваного злочину, кількістю епізодів злочинної діяльності, територіальним розташуванням місць учинених злочинних дій, кількістю осіб, причетних до злочину, необхідністю їх встановлення і розшуку, обсягу доказової та орієнтувальної інформації тощо.

По-третє, при застосуванні положень Кримінального та Кримінального процесуального кодексу України потрібно орієнтуватися на практику міжнародних кримінальних судів, доктрину, авторитетні коментарі міжнародного гуманітарного права та положення міжнародних договорів. Водночас перелік діянь, що можуть вважатися порушеннями законів і звичаїв війни, не обов'язково повинен збігатися з переліком ст. 8 Римського статуту, чи переліком серйозних порушень міжнародного гуманітарного права за Женевською конвенцією чи Першим додатковим протоколом. Він може бути розширений, проте не довільно, а відповідно до міжнародної практики.

4. Коваль Д. О., Авраменко Р. А. Воєнні злочини. Особливості розслідування міжнародних злочинів, скоєних в контексті збройного конфлікту на Донбасі. Київ : ГО Truth Hounds; Одеса : Фенікс, 2019. С. 26–27.
5. Скуба Г. В. Криміналістичне забезпечення досудового розслідування терористичних актів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2017. С. 48.
6. Юхно О. О. Окремі аспекти взаємодії слідчих та інших підрозділів органів внутрішніх справ під час розслідування злочинів. *Митна справа*. 2012. № 2 (80). С. 164–168.
7. Благута Р. І., Климчук М. П., Сакал В. М., Цуцкірідзе М. С. Взаємодія слідчих та оперативних підрозділів під час досудового розслідування : навч. посіб. Львів : ЛьвДУВС, 2014. 216 с.
8. Смирнов М. І. Поняття і сучасний стан інституту взаємної правової допомоги в кримінальних справах. *Право України*. 2003. № 10. С. 40–43.
9. Про ратифікацію Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах, 1959 р., та Додаткового протоколу 1978 р. до Конвенції : Закон України від 16 січня 1998 р. № 44/98-ВР. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/44/98-вр>. (дата звернення: 20.06.2021 р.).
10. Про приєднання України до Європейської конвенції про передачу провадження у кримінальних справах : Закон України від 22 вересня 1995 р. № 339/95-ВР. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/339/95-вр>. (дата звернення: 02.06.2021 р.).
11. Про ратифікацію Конвенції про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах : Закон України від 10 лист.1994 р. № 240/94-ВР. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/main/a199405/page3> (дата звернення: 02.06.2021 р.).
12. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/print1458049476321499> (дата звернення: 20.06.2021 р.).
13. Другий додатковий протокол до Європейської конвенції про взаємну правову допомогу у кримінальних справах 1959 р.: підписано 8 листопада 2001 р.; ратифіковано із заявами та застереженнями Законом № 3449-VI від 1 червня 2011 р. *Офіційний вісник України*. 2012. № 85. Ст. 3500; Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : Наказ МВС України № 575 від 07.07.2017 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/z0937-17> (дата звернення: 13.06.2021 р.).
14. Шостко О. Ю., Овчаренко О. М. Перспективи співробітництва України з європейськими інститутами у сфері протидії організованій злочинності. *Питання боротьби зі злочинністю* : зб. наук. праць; ред. кол. : Ю. В. Баулін (голов. ред.) та ін. Харків, 2008. Вип. 15. С. 110–122.
15. Дель Понте К. Охота: я и военные преступники. М. : дксмо, 2008. С. 208–210, 212–221.
16. Михайлов Н. О. Деятельность канцелярии прокурора МТБЮ. *Обозреватель*. 2003. № 12. С. 65.
17. Римський статут міжнародного кримінального суду : Статут Організації Об'єднаних Націй від 17 липня 1998 р. *Верховна Рада України*. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_588 (дата звернення: 20.06.2021 р.).

References

1. Rozsliduvannya DBR viys'kovykh zlochyniv za 2020-2021 roky. Retrieved from <https://armyinform.com.ua/2021/03/rozsliduvannya-dbr-vijskovykh-zlochyniv-za-2020-2021-roky/> [in Ukr.].
2. Nazarchuk, I. Voyenni zlochyny na Donbasi. V chomu skladnoshchi rozsliduvannya i prytyahnennya do vidpovidal'nosti vynykh? Retrieved from <https://www.radiosvoboda.org/a/war-crime-donbas-problems/30733783.html> [in Ukr.].
3. Bida, O. Dokumentuvannya voyennykh zlochyniv – pryrodniy protses vidnovlennya spravedlyvosti. Retrieved from <https://helsinki.org.ua/articles/oleksiy-bida-dokumentuvannia-voienykh-zlochyniv-pryrodniy-protses-vidnovlennia-spravedlyvosti> [in Ukr.].
4. Koval, D. O. & Avramenko, R. A. (2019). Voyenni zlochyny. Osoblyvosti rozsliduvannya mizhnarodnykh zlochyniv, skoyenykh v konteksti zbroynoho konfliktu na Donbasi. Kyiv : HO Truth Hounds; Odessa : Feniks, 26–27 [in Ukr.].
5. Skuba, H. V. (2017). Kryminalistychno zabezpechennya dosudovoho rozsliduvannya terorystychnykh aktiv. Kyiv [in Ukr.].
6. Yuhno O. O. (2012). Okremi aspekty vzayemodiyi slidchykh ta inshykh pidrozdiliv orhaniv vnutrishnikh sprav pid chas rozsliduvannya zlochyniv. *Mytna sprava*, 2 (80), 164–168 [in Ukr.].
7. Blahuta, R. I., Klymchuk, M. P., Sakal, V. M. & Tsutskiridze M. S. (2014). Vzayemodiya slidchykh ta operatyvnykh pidrozdiliv pid chas dosudovoho rozsliduvannya. L'viv: L'vDUVS, 216 [in Ukr.].
8. Smyrnov, M. I. (2003). Ponyattya i suchasny stan instytutu vzayemnoyi pravovoyi dopomohy v kryminal'nykh spravakh. *Pravo Ukrayiny*, 10, 40–43 [in Ukr.].

9. Pro ratyfikatsiyu Yevropeys'koyi konventsiyi pro vzayemnu dopomohu u kryminalnykh spravakh, 1959 r., ta Dodatkovoho protokolu 1978 r. do Konventsiyi: Zakon Ukrainy vid 16 sichnya 1998 r. № 44/98–VR. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/go/44/98-vr>. [in Ukr.].
10. Pro pryednannya Ukrainy do Yevropeys'koyi konventsiyi properedachu provadzhennya u kryminal'nykh spravakh: Zakon Ukrainy vid 22 veresnya 1995 r. № 339/95-VR. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/339/95-vr> [in Ukr.].
11. Pro ratyfikatsiyu Konventsiyi pro pravovu dopomohu i pravovi vidnosyny u tsyvilnykh, simeynykh ta kryminal'nykh spravakh: Zakon Ukrainy vid 10 lyst.1994 r. № 240/94-VR. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/main/a199405/page3> [in Ukr.].
12. Kryminalnyy protsesualnyy kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 13 kvitnya 2012 r. № 4651-VI. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/print1458049476321499> [in Ukr.].
13. Druhyy dodatkovyy protokol do Yevropeys'koyi konventsiyi pro vzayemnu pravovu dopomohu u kryminalnykh spravakh 1959 r.: pidpysano 8 lystopada 2001 r.; ratyfikovano iz zayavamy ta zasterezhennyamy Zakonom № 3449-VI vid 1 chervnya 2011 r. *Ofitsiyyny visnyk Ukrainy*. 2012. № 85. St. 3500; Instruktsiya z orhanizatsiyi vzayemodiyi orhaniv dosudovoho rozsliduvannya z inshymy orhanamy ta pidrozdilamy Natsional'noyi politsiyi Ukrainy v zapobihanni kryminal'nym pravoporushennyam, yikh vyavlenni ta rozsliduvanni: Nakaz MVS Ukrainy № 575 vid 07.07.2017 r. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/go/z0937-17> [in Ukr.].
14. Shostko, O. Yu., & Ovcharenko, O. M. Perspektivy spivrobitnytstva Ukrainy z yevropeys'kymy instytutamy u sferi protydiy orhanizovaniy zlochynnosti. Pytannya borotby zi zlochynnisty: zb. nauk. prats.; red. kol. : Yu. V. Baulin (holov. red.) ta in. Kharkiv, 15, 110–122 [in Ukr.].
15. Del Ponte, K. (2008). Okhota: ya y voennye prestupnyky. M. : Dksmo [in Russ.].
16. Mykhaylov, N. O. (2003). Deyatelnost kantselyaryy prokurora MTBYU. *Obozrevatel*, 12, 65 [in Russ.].
17. Rym'skyy statut mizhnarodnoho kryminalnoho sudu : Statut Orhanizatsiyi Obyednanykh natsiy vid 17 lypnya 1998 r. Verkhovna Rada Ukrainy. Retrieved from http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_588 [in Ukr.].

*Стаття: надійшла до редакції 02.08.2021
прийнята до друку 29.08.2021
The article: is received 02.08.2021
is accepted 29.08.2021*

UDC (УДК) 342.565.4:353
JEL Classification: K 10; K 23

Гурковський Мар'ян Петрович,

кандидат юридичних наук, доцент, проректор
Львівського державного університету внутрішніх справ
(Львів, Україна)

e-mail: pr_kzmz@lvduvs.edu.ua
ORCID ID: 0000-0003-4275-8576

Сидор Маркіян Ярославович,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри
адміністративно-правових дисциплін
Львівського державного університету внутрішніх справ
(Львів, Україна)

e-mail: sudormarick@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-5615-7766

ФОРМУВАННЯ ВИСОКОКВАЛІФІКОВАНОГО КЕРІВНОГО КАДРОВОГО СКЛАДУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

Анотація. З позиції системного підходу до методології дослідження правових явищ розглянуто теоретичні засади формування висококваліфікованого керівного кадрового складу Національної поліції. Вказано, що успішне формування висококваліфікованого кадрового резерву поліції вимагає впровадження в системі МВС України та Національної поліції кадрового резерву планування. Визначено цілі кадрового планування: формування кадрового складу поліції з урахуванням поточної та перспективної потреби у кадрах, рівня професійної підготовки поліцейських; ефективне використання потенціалу наявного кадрового складу. Формування висококваліфікованого керівного кадрового складу Національної поліції доцільно здійснювати на підставі створення кадрового резерву. Кадровий резерв – це сформована в установленому порядку на основі індивідуального відбору та об'єктивної комплексної оцінки група поліцейських з числа середнього складу в територіальних органах, установах і організаціях Національної поліції, які пройшли процедуру атестації, за своїми особистими та професійними якостями, рівнем освіти здатні до заміщення вищих посад у Національній поліції України.

Ключові поняття: кадровий склад, Національна поліція, керівні кадри, рейтинг, службово-особистісна компетенція.

Hurkovskiy Marian,

PhD (Law), Associate Professor, Vice-rector,
Lviv State University of Internal Affairs
(Lviv, Ukraine)

e-mail: pr_kzmz@lvduvs.edu.ua
ORCID ID: 0000-0003-4275-8576

Sydor Markiiian,

PhD (Law), Associate Professor of the Department
of Administrative Law Disciplines,
Lviv State University of Internal Affairs
(Lviv, Ukraine)

e-mail: sudormarick@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-5615-7766

FORMATION OF HIGHLY QUALIFIED LEADING STAFF OF THE NATIONAL POLICE

Abstract. From the standpoint of a system approach to the methodology of the research of legal phenomena, the theoretical foundations of the formation of highly qualified leading staff of the National Police are considered. The successful formation of a highly qualified police staff reserve requires the introduction of staff

planning in the system of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine and the National Police. The purposes of staff planning are determined: formation of police staff taking into account the current and future needs for personnel, the level of professional training of police officers, effective use of the potential of the available staff. The formation of a highly qualified leading staff of the National Police should be carried out based on the creation of a staff reserve. Staff reserve is a group of middle-ranking police officers in territorial bodies, institutions and organizations of the National Police. The group is formed in accordance with the established procedure based on individual selection and objective comprehensive assessment. Police officers who have passed the certification procedure, according to their personal and professional qualities, level of education are able to replace higher positions in the National Police of Ukraine. In order to increase the motivation of police officers to perform their duties (as one of the elements of career growth) successfully and conscientiously, it is advisable to introduce the indicator "rating of official and personal competence of a police officer". The rating of official and personal competence is an indicator expressed in the quantitative calculation of mastering a set of competencies necessary for the implementation of daily practical activities and further career growth of a police officer. The rating includes professional motivation; general training and professional skills; the level of physiological readiness of the organism associated with the possibility of using physical force, special means and firearms in the performance of official tasks; level of psychological stability.

Key concepts: staff, National Police, leading staff, rating, official and personal competence.

DOI 10.32518/2617-4162-2021-3-88-94

Вступ

Кваліфіковані кадри є ключовим ресурсом органів МВС України, який забезпечує виконання поставлених перед ними масштабних завдань. Визнання цього факту передбачає здійснення комплексу заходів, спрямованих на формування високопрофесійного й ефективного кадрового потенціалу органів і підрозділів МВС України, охоплюючи Національну поліцію. Практика показує, що одним із таких заходів є робота з формування, підготовки та використання для заміщення керівних посад через систему конкурсного відбору та призначення на посади без конкурсного відбору, використовуючи практику кадрового резерву.

Питання формування кадрового потенціалу органів системи МВС України розглядали такі вчені, як В. Авер'янов, С. Алфьоров, О. Бандурка, В. Бевзенко, А. Берлач, М. Вербенський, І. Голосніченко, С. Гусаров, К. Гуценко, С. Денисюк, Т. Коломoeць, В. Колпаков, А. Комзюк, В. Конопльов, І. Кріцак, А. Куліш, В. Ліпкан, В. Малиновський, Р. Мельник, О. Музичук, О. Негодченко, О. Остапенко, В. Плішкін, А. Подоляка, Т. Проценко, С. Стеценко, І. Шопіна, В. Шамрай та ін. Реформування національної правоохоронної системи передбачає аналіз стану кадрового забезпечення Національної поліції з метою забезпечення ефективності правового регулювання кадрової роботи в органах і підрозділах поліції.

Метою статті є дослідження формування висококваліфікованого кадрового складу Національної поліції.

1. Кадрове планування в системі МВС України

Успішне формування висококваліфікованого кадрового резерву поліції вимагає впровадження в системі МВС України кадрового

планування. В науці управління кадрове планування традиційно розуміється як визначення цілей у галузі управління персоналом, а також постановка завдань, що вирішуються для досягнення цих цілей, вироблення стратегій і проведення заходів, спрямованих на своєчасне задоволення потреби у персоналі належної кількості та якості.

Що стосується системи МВС України, то суть кадрового планування полягає у виявленні основних проблем кадрового забезпечення Державної прикордонної служби, Державної служби з надзвичайних ситуацій, Національної гвардії та Національної поліції, вирішення яких дасть змогу поліпшити роботу з реалізації покладених законом повноважень.

Нині у поліції здійснюється кадрове планування, яке сприяє забезпеченню реалізації основних напрямів оперативно-службової діяльності. Аналіз законодавства і документів, присвячених кадровій проблематиці у галузі державної служби, рішень колегій МВС України, дає змогу визначити цілі кадрового планування: формування кадрового складу поліції з урахуванням поточної та перспективної потреби у кадрах, рівня професійної підготовки поліцейських; ефективне використання потенціалу наявного кадрового складу.

Досягнення цілей кадрового планування передбачає вирішення певних завдань: розроблення та здійснення процедур кадрового планування; практичне здійснення прийнятих рішень, що сприяє успішному здійсненню поставлених кадрових цілей; вивчення кадрових проблем і потреб, вжиття заходів для їх вирішення; проведення оцінки витрат, необхідних для формування штатної чисельності поліції та створення необхідного кадрового потенціалу.

Потрібно розрізняти кадрове планування та кадрове прогнозування. Під останнім розуміють оцінку чисельності необхідного персоналу. Кадрове планування дає відповіді на питання щодо: затребуваної кількості працівників з певним рівнем кваліфікації; ефективного використання наявного кадрового потенціалу і шляхів оптимізації кадрових ресурсів; найбільш обґрунтованого використання наявних кадрових ресурсів з урахуванням професійних компетенцій і службового досвіду; шляхів забезпечення професійного зростання поліцейських; рівня витрат на перелік заходів.

Різноманітні завдання кадрового планування можна поділити на види: розрахунок кадрової потреби; набір кадрів на службу; скорочення штатної чисельності поліцейських; навчання та підвищення кваліфікації поліцейських; збереження кадрового складу.

Особливий характер служби в поліції зумовлює необхідність строгого відбору кандидатів на заміщення посад при пред'явленні підвищених вимог до рівня професійної та фізичної підготовки, до морально-етичних аспектів, оскільки ефективність діяльності поліції залежить від якісного складу кадрів. За основу, еталон кадрового наповнення підрозділів поліції повинен бути взятий певний соціальний тип поліцейського професіонала, здатного, з одного боку, з високим ступенем успішності та результативності вирішувати свої професійні завдання, а з іншого – робити це в соціально схвалюваних формах, які сприймаються населенням правомірними та справедливими [1, с. 260].

Громадяни, державні органи, інститути громадянського суспільства, суб'єкти економічної діяльності незалежно від форм власності зацікавлені в тому, щоб права і законні інтереси захищалися професійними поліцейськими.

Діяльність поліції характеризується мобільністю, динамізмом, великою практичною спрямованістю, серйозною суспільною значущістю. Ефективне виконання завдань і функцій, покладених на поліцію, можливе тільки за умови професіоналізму та компетентності поліцейських, насамперед керівної ланки.

Формування професійного керівника в поліції забезпечує перехід до нового етапу управлінської культури. Необхідна продумана діяльність вищого керівництва, яка знаходить вираз у довгостроковому плануванні, формуванні стратегії розвитку поліції, визначенні професійних вимог до поліцейських, що заміщає керівні посади. Ефективний алгоритм навчання поліцейських оснований на послідовній реалізації взаємопов'язаних етапів підготовки: цільового, теоретико-методологічного, струк-

турно-змістовного, процесуально-технологічного та критеріально-оцінного [2, с. 156].

Роль керівника в системі МВС України, з огляду на централізований характер і жорстку ієрархічну структуру, складно переоцінити. Він впливає на формування здорового морально-психологічного клімату в колективі.

На сучасному етапі поліція стикається з низкою проблем формування професійного складу: значне збільшення складності та відповідальності в процесі здійснення управлінської діяльності; ускладнення взаємодії при здійсненні повсякденної діяльності всередині керіваного підрозділу та в процесі взаємодії зі сторонніми організаціями; невідповідність професійної компетентності керівника рівню посади, невідповідність низки керівників до процесу розроблення та прийняття ефективних управлінських рішень в умовах наявної обстановки, що має особливістю всезростаючу інтенсивність зміни повсякденних обставин.

Вирішення зазначених проблем можливе шляхом посилення правил професійного відбору керівних кадрів, більшою практичною спрямованістю навчання поліцейських, упору на постійну самоосвіту керівних кадрів у процесі здійснення управлінських повноважень. Керівник несе персональну відповідальність за підлеглих, за їх професійну підготовленість, за забезпечення законності в роботі особового складу, за моральний стан [3]. Тому якості керівника повинні бути у всіх відносинах чудові.

Для здійснення фундаментальних перетворень в управлінській сфері необхідні корінний перегляд і впровадження принципово інших підходів до особистості керівника та його ролі в діяльності підрозділу. Поліцейський, який рекомендований для заміщення вищої посади, має мати особисте бачення майбутньої діяльності підрозділу, намічати плани та втілювати у життя. Керівнику необхідно передбачати можливі зміни та своєчасно вносити корективи в намічені плани, постійно підвищувати ефективність діяльності підлеглих, проводити виховну роботу [4, с. 19]. Зараз просування по службі має орієнтиром комплектування передбачуваних до заміщення посад, реалізується поточний, але не перспективний характер.

Сформована практика поряд із позитивними моментами у виді висування здібних керівників має низку негативних особливостей. Відомі випадки висунення на керівні посади, виходячи з суб'єктивних критеріїв.

Проведені дослідження підтверджують, що у поліцейських немає суб'єктивного права для висунення на вищу посаду, не зрозуміла система критеріїв і переваг при призначенні

на вищу посаду, якщо заміщення цієї посади здійснюється без проведення конкурсу.

У нормативно-правових актах, що регламентують висування поліцейських на вищі посади, закладені основи для прийняття керівником одноосібного рішення про можливість кар'єрного росту поліцейських, вимог, яким повинен відповідати поліцейський при призначенні на посаду [5, с. 21]. Слід удосконалити порядок і процедуру висування та обмеження суб'єктивізму керівників, відповідальних за здійснення таких кадрових заходів.

Наявна нормативно-правова база, яка регламентує інститут формування кадрового резерву, опрацьована недостатньо, хоча не можна не визнати, що вона вдосконалюється на рівні нормативно-правових актів МВС України. Із 1992 року видавалися три накази МВС України, присвячені кадровому резерву, зокрема і діючий до 2020 року наказ МВС України № 808 від 17 вересня 2012 року [6].

Очільник Національної поліції Ігор Клименко дав вказівку створити у кожному органі та підрозділі поліції кадровий резерв керівників, що, на нашу думку, є позитивним моментом [5].

Необхідно виходити з того положення, що резерв кадрів державної служби – це спеціально відібрана група службовців, які органічно поєднують високу компетентність, ініціативність, творчий підхід до виконання службових обов'язків, чуйність до поліцейських, їх потреб і запитів, які є прикладом у роботі і здатні при додатковій підготовці досягти відповідності кваліфікаційним вимогам, що пред'являються до посад, на які вони включені до резерву.

З огляду на віковий критерій, рівень професійного досвіду, освіту поліцейських, можна зробити висновок про необхідність поліпшення процедури формування керівників поліцейських – віддавати перевагу тим, хто починав службу в поліції з посад молодшого складу; надати право колективам висувати найбільш гідних кандидатів для зарахування до кадрового резерву та призначення на керівну посаду; надати поліцейським, які відповідають певним критеріям, право на самостійне висування. Найбільш раціональним варіантом можна вважати поетапне формування кадрового резерву. Для цього необхідно розробити чіткий і зрозумілий перелік випробувань і регламентувати конкурсні процедури.

2. Службово-особистісна компетентність поліцейського

Нині настало питання про кардинальне оновлення кадрової політики для формування кадрового потенціалу, здатного реагувати на

проблеми, що виникають перед суспільством і державою. Для оцінки поліцейських під час зарахування у резерв необхідно розробити на науковій основі критерії та методики про відповідність кваліфікаційним вимогам. Це дасть змогу зробити процедуру оцінки прозорою та об'єктивною, мінімізує суб'єктивізм при розгляді кандидатур, сприятиме формуванню оптимального складу.

Учені багато уваги приділяють питанню професійних і моральних якостей поліцейського, який обіймає керівну посаду. Рівень освіти вважається одним із важливих критеріїв, за якими слід оцінювати поліцейського при призначенні на керівну посаду. Освіта є провідним чинником ефективного керівництва.

У процесі здійснення оптимізації формування висококваліфікованого кадрового складу поліції при заміщенні керівних посад є низка проблемних аспектів. Наприклад, не здійснюється стажування на посаді керівника.

Аналіз процедури призначення на посаду без проведення конкурсу виявив низку негативних моментів, до яких необхідно віднести: не розроблена методика призначення на вакантні посади поліцейських без проведення конкурсу; не розроблені й не отримали правового закріплення вимоги, якими потрібно керуватися при заміщенні конкретних груп посад поліцейських без проведення конкурсу.

Для підвищення мотивації поліцейських до успішного та сумлінного виконання службових обов'язків як одному з елементів службового зростання необхідно ввести показник «рейтинг службово-особистісної компетентності поліцейського» (далі – СОР).

Доцільно впровадити універсальний показник і розробити методику використання в поліції при ухваленні рішення про кандидатів на зарахування до кадрового резерву щодо призначення на посаду без проведення конкурсного відбору. Його застосування на практиці дасть змогу підвищити професіоналізм і компетентність кадрового складу поліції.

За допомогою службово-особистісного рейтингу показники службової діяльності поліцейських можуть бути об'єднані, що сприятиме переведенню суб'єктивних оцінок в об'єктивні характеристики конкретних поліцейських.

Цей універсальний показник сприятиме об'єктивній оцінці службової діяльності поряд з іншими. Службова складова рейтингу спонукатиме до підвищення ефективності виконання службових обов'язків, стимулюватиме зростання професіоналізму.

Можна виокремити основні характеристики службово-особистісного рейтингу: можливість кількісної оцінки службових і особистісних

показників поліцейського на основі бальної шкали; універсальність, тобто складові СОР повинні містити властивості, загальні для всіх поліцейських; неупередженість, цей рейтинг повинен звести до мінімуму роль суб'єктивного чинника в оцінці професійних якостей; можливість вироблення універсальної моделі СОР.

Рейтинг службово-особистісних компетенцій – це показник, що виражається у кількісному вирахованні оволодіння поліцейським сукупністю компетенцій, необхідних для здійснення повсякденної практичної діяльності та подальшого службового росту.

Оцінка придатності поліцейського до виконання обов'язків за посадою – це складний процес, який передбачає аналіз особистих якостей і професійних навичок, за допомогою якого визначається ефективність діяльності й здатність до заміщення вищих посад. Така процедура повинна здійснюватися систематично та послідовно.

При проведенні оцінки придатності поліцейського до виконання службових обов'язків необхідно досліджувати: професійну мотивацію, сукупність чинників і умов, що впливають не тільки на задоволення первинних потреб як особистості, а й задоволення вторинних потреб, до яких необхідно віднести потребу в спілкуванні, саморозвитку та професійному зростанні; загальну підготовку та професійні навички, які необхідно оцінювати з урахуванням можливості виконання повсякденних завдань та дій у нештатних ситуаціях; рівень фізіологічної готовності організму, пов'язаної з можливістю застосування в процесі виконання службових завдань фізичної сили, спеціальних засобів і вогнепальної зброї; рівень психологічної стійкості.

Ці категорії і їх оцінка не є незмінними. Під час роботи відбувається формування особистості поліцейського, розвиваються професійно значущі якості, навички та вміння, що дає змогу отримати необхідні бали для службового зростання. У підрозділах поліції необхідно сформувати комісії з СОР, до складу яких включати найбільш досвідчених поліцейських, поліцейських, що володіють високим СОР.

Для діяльності цих комісій потрібно розробити Положення про комісії щодо службово-рейтингової оцінки поліцейських. Для того, щоб діяльність зазначених комісій була об'єктивною і неупередженою, в її склад треба включати незалежних експертів з урахуванням дотримання вимог законодавства про службу таємницю або включити у повноваження поліцейських комісій. У процесі діяльності зазначених комісій необхідно використовувати досвід формування і діяльності поліцейських комісій.

СОР охоплює дві складові: службовий і особистий рейтинг. У першій складовій відображаються показники службової діяльності поліцейського. В другій складовій висвітлюються психологічні особливості особистості поліцейського, які виявляються за допомогою діяльності підрозділів психологічного забезпечення поліції.

Для забезпечення ефективного використання СОР доцільно провести градацію посад поліцейських, що передбачає виокремлення трьох категорії посад служби в поліції, для яких проводитиметься підрахунок СОР. Це дасть змогу конструктивно підійти до відбору й оцінки професійного рівня керівних кадрів поліції. Пропонуються такі категорії посад для визначення їх СОР: керівники низової ланки; керівники структурних підрозділів поліції; виконавці.

Як варіант, пропонується оцінка таких критеріїв змісту службового рейтингу: рівень виконання посадових обов'язків; рівень правової підготовки; рівень володіння методами управління та застосування інформаційних технологій; стан професійної службової та фізичної підготовки; службова дисципліна поліцейського; участь у громадському житті.

Зміст особистісного рейтингу слід оцінювати за критеріями: мотивація до служби; рівень розвитку професійно значущих якостей, дотримання норм службової етики; освітній рівень.

Якість виконання основних посадових обов'язків оцінюється за колом питань, що вирішуються в процесі повсякденної діяльності, з урахуванням ефективності та сумлінності виконання, відповідності рішень, прийнятих у процесі спілкування з громадянами, чинному законодавству. Другий критерій службового рейтингу – юридична підготовка. Доцільно винести юридичну підготовку в окремий критерій оцінки, враховуючи правовий зміст діяльності.

Ця оцінка здійснюється з урахуванням правових знань, необхідних для виконання обов'язків за посадою з урахуванням прагнення до професійного росту для заміщення вищої керівної посади, що повинно включати підвищену кількість балів. Оцінку правових знань поліцейського доцільно проводити за допомогою спеціалізованих комп'ютерних тестів. Це допоможе усунути суб'єктивний чинник при оцінюванні поліцейських.

Необхідно здійснювати коригування балів цієї категорії в разі виявлення помилок і отримання дисциплінарних стягнень за несумлінне виконання посадових обов'язків. З урахуванням того, що сфера діяльності поліції управлінська, цей критерій є обов'язковим.

Зараз потрібен новий погляд на визначення основних напрямів кадрової політики в поліції України. Питання розроблення моделей професійних компетенцій персоналу є одним із актуальних керунків кадрового менеджменту, що уможливають вирішення проблеми формування, розвитку, раціонального й ефективного використання особового складу [7, с. 110].

Володіння методиками управління охоплює комунікаційні, інформаційні й інші управлінські технології, механізми, що забезпечують результативність професійної службової діяльності.

Оцінка поліцейського з вогневої та фізичної підготовки проводиться на підставі результатів щорічних контрольних занять, у межах службової підготовки з урахуванням вимог відомих нормативних актів.

Для оцінки першої та другої категорії посад необхідно враховувати оцінку стану службової підготовки, рівень службової дисципліни у підпорядкованих підрозділах, що передбачає нарахування додаткових балів СОР.

Одним з істотних елементів стану службового рейтингу керівника є участь у громадському житті підрозділу поліції. До елементів участі в суспільному житті органу слід віднести: участь у спортивному житті підрозділу; участь у роботі громадських формувань. Участь у спортивному житті охоплює особисту участь, досягнення спортивних результатів, керівництво секціями, командами, зокрема у підшефних колективах.

Критерієм оцінки мотивації до служби повинні бути ті спонукальні мотиви і їх практична реалізація, які зумовлюють проходження служби в підрозділі поліції на конкретній посаді. Підставами максимально позитивної мотивації до служби можуть бути: високий службовий рейтинг; активне та творче виконання обов'язків; позитивне ставлення до виконання обов'язків, пов'язаних із напруженим режимом роботи, побутовим дискомфортом, соціальними обмеженнями; активна участь в популяризації служби в поліції.

До професійно значущих якостей слід віднести: моральні якості; службово-етичні

якості; стійкість щодо професійної деформації. Особистісні характеристики мотивації до служби в поліції і рівень розвитку професійно значущих якостей повинні бути оцінені комісією зі службово-рейтингової оцінки, за поданням безпосереднього керівника, з урахуванням мотивованого висновку підрозділу психологічного забезпечення поліції.

Метою професійної перепідготовки поліцейських є отримання додаткових знань, умінь і навичок за освітніми програмами, що передбачають вивчення окремих дисциплін, розділів правоохоронної та оперативної-службової спрямованості, необхідних для виконання нового виду професійної діяльності. Підсумковий показник службово-особистісного рейтингу визначається шляхом підсумовування балів за всіма критеріями.

Висновки

Формування висококваліфікованого керівного кадрового складу Національної поліції доцільно здійснювати на підставі створення кадрового резерву. Кадровий резерв – це сформована в установленому порядку на основі індивідуального відбору й об'єктивної комплексної оцінки група поліцейських з числа середнього складу в територіальних органах, установах і організаціях Національної поліції, які пройшли процедуру атестації, за своїми особистими та професійними якостями, рівнем освіти здатні до заміщення вищих посад у Національній поліції України.

Для підвищення мотивації поліцейських до успішного та сумлінного виконання службових обов'язків як одному з елементів службового зростання доцільно ввести показник «рейтинг службово-особистісної компетентності поліцейського».

У подальших дослідженнях доцільно встановити порогові показники для кандидатів, які претендують на вищі посади. Ці заходи сприятимуть оптимізації кадрового складу поліції та ефективності наявного потенціалу поліцейських.

Список використаних джерел

1. Ковалів М. В., Єсімов С. С., Лозинський Ю. Р. Правове регулювання правоохоронної діяльності : навч. посіб. Львів : ЛьвДУВС, 2018. 323 с.
2. Прокоф'єв М. М. Оптимізація перепідготовки та підвищення кваліфікації поліцейських національної поліції. *Юридичний електронний науковий журнал*. 2019. № 3. С. 153–157.
3. Про дисциплінарний статут Національної поліції України : Закон України від 15.03.2018 р. № 2337-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2337-19>
4. Izbash E. S., Dombrovan N. V. The role of the leader in the management of the subdivisions of the national police of Ukraine and its legal status. *European Reforms Bulletin*. 2019. № 1. Pp. 18–22.

5. І. Клименко доручив створити у поліції кадровий резерв керівників. Укрінформ. 27.03.2020. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2906654-klimenko-doruciv-stvoriti-u-policii-kadrovij-rezerv-kerivnikiv.html>
6. Про визнання таким, що втратив чинність, наказу Міністерства внутрішніх справ України від 17 вересня 2012 року № 808 : Наказ МВС України від 28.02.2020 р. № 195. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0272-20#Text>
7. Бондаренко В. А., Єсімов С. С., П'єх О. С. Методологічні засади компетентнісного підходу до розстановки кадрів патрульної служби Національної поліції України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна*. 2016. № 1. С. 105–116.

References

1. Kovaliv, M. V., Yesimov, S. S., & Lozynskyi, Yu. R. (2018). Pravove rehuliuвання pravookhoronnoi diialnosti [Legal regulation of law enforcement]. Lviv: LvDUVS [in Ukr.].
2. Prokofiev, M. M. (2019). Optymizatsiia perepidhotovky ta pidvyshchennia kvalifikatsii politseiskykh natsionalnoi politsii [Optimization of retraining and advanced training of the National police officers]. *Yurydychnyi elektronnyi naukovyi zhurnal (Legal electronic scientific journal)*, 3, 153–157 [in Ukr.].
3. Pro dystsyplinarnyi statut Natsionalnoi politsii Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 15.03.2018 r. № 2337-VIII [On the disciplinary statute of the National Police of Ukraine: Law of Ukraine No. 2337-VIII of March 15, 2018]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2337-19> [in Ukr.].
4. Izbash, E. S., & Dombrovan, N. V. (2019). The role of the leader in the management of the subdivisions of the national police of Ukraine and its legal status. *European Reforms Bulletin*, 1, 18–22.
5. І. Клыменко доручив створити у поліції кадровий резерв керівників [I. Klymenko instructed to create police leading staff reserve]. Ukrinform. 27.03.2020. Retrieved from <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2906654-klimenko-doruciv-stvoriti-u-policii-kadrovij-rezerv-kerivnikiv.html> [in Ukr.].
6. Pro vyznannya takym, shcho vtratyv chynnist, nakazu Ministerstva vnutrishnikh sprav Ukrainy vid 17 veresnia 2012 roku № 808 : Nakaz MVS Ukrainy vid 28.02.2020 r. № 195 [On recognizing as invalid the Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine No. 808 of September 17, 2012: Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine No. 195 of February 28, 2020]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0272-20#Text> [in Ukr.].
7. Bondarenko, V. A., Yesimov, S. S., & Piekh, O. S. (2016). Metodolohichni zasady kompetentnisnoho pidkhodu do rozstanovky kadriv patrolnoi sluzhby natsionalnoi politsii Ukrainy [Methodological principles of the competence approach to the placement of personnel of the patrol service of the National Police of Ukraine]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. Seriia psykholohichna (Scientific Bulletin of Lviv State University of Internal Affairs. Psychological series)*, 1, 105–116 [in Ukr.].

Стаття: надійшла до редакції 14.05.2021
прийнята до друку 10.08.2021
The article: is received 14.05.2021
is accepted 10.08.2021

UDC (УДК) 343.95

Дмитрик Юрій Іванович,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри оперативно-розшукової діяльності
Львівського державного університету внутрішніх справ
(Львів, Україна)
e-mail: tibet@ukr.net
ORCID ID: 0000-0003-3929-3544

Кондратюк Олександр Володимирович,

кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри оперативно-розшукової діяльності
Львівського державного університету внутрішніх справ
(Львів, Україна)
e-mail: kyzja777@i.ua
ORCID ID: 0000-0001-6102-2690

ПРОФАЙЛІНГ У ДІЯЛЬНОСТІ ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ

Анотація. Стаття присвячена актуалізації застосування профайлінгу оперативними підрозділами правоохоронних органів у боротьбі зі злочинністю в Україні. Розкрито поняття, зміст і основні напрями застосування профайлінгу та його значення для протидії злочинності правоохоронними органами під час проведення оперативно-розшукової діяльності. Обґрунтовано, що успішно апробований зарубіжний досвід застосування профайлінгу має актуалізуватися в Україні серед правоохоронних органів, що в результаті сприятиме підвищенню ефективності боротьби зі злочинністю.

Ключові поняття: профайлінг, оперативні підрозділи, оперативно-розшукова діяльність.

Dmytryk Yurii,

PhD (Law), Associate Professor,
Associate Professor of the Department
of Operational-Search Activity,
Lviv State University of Internal Affairs
(Lviv, Ukraine)
e-mail: tibet@ukr.net
ORCID ID: 0000-0003-3929-3544

Kondratiuk Oleksandr,

PhD (Law), Associate Professor,
Professor of the Department
of Operational-Search Activity,
Lviv State University of Internal Affairs
(Lviv, Ukraine)
e-mail: kyzja777@i.ua
ORCID ID: 0000-0001-6102-2690

PROFILING IN THE ACTIVITIES OF OPERATIONAL UNITS

Abstract. The study is devoted to updating the use of profiling in the fight against crime in Ukraine. The concepts, content and main directions of application of profiling and its significance for combating crime by law enforcement agencies during operational and investigative activities are revealed. In recent years, there has been a steady interest in Ukraine in the psychological aspects of criminal offense and direct criminal behavior. On the one hand, this is due to the ever-widening range of research in this area, and on the other - the practical

needs of law enforcement agencies. Unfortunately, the operational and investigative activities do not pay due attention to the psychological aspects of diagnosis and evaluation of the offender, resulting in problems with its detection and thus prevention of criminal activity at various stages of the crime, although in the civilized world profiling is considered one of the effective methods of fighting against crime. Work on updating the use of profiling among law enforcement agencies in Ukraine should be accompanied by domestic scientific and practical developments in this area. The lack of experience in the use of profiling in the activities of operational units is explained by the underestimation of its capabilities, which requires a deep scientific and practical rethinking and rapid both legislative and departmental response. Successfully tested foreign experience in the application of profiling should be updated in Ukraine among law enforcement agencies, which will ultimately help increase the effectiveness of crime prevention. In order to form primary knowledge and skills on psychological identification of illegal activities and persons involved in higher education institutions with specific learning conditions, it is necessary to resume the study of the discipline «Psychology of operational and investigative activities».

Key concepts: profiling, operational units, operational and investigative activities.

DOI 10.32518/2617-4162-2021-3-95-100

Вступ

Протягом недавніх років в Україні простежується стійкий інтерес до психологічних аспектів кримінального правопорушення і безпосередньо злочинної поведінки. З одного боку, це пояснюється дедалі ширшим спектром наукових досліджень у зазначеній сфері, а з іншого – практичними потребами правоохоронних органів. На жаль, у оперативно-розшуковій діяльності не приділяють належної уваги психологічним аспектам діагностики та оцінювання особи злочинця, внаслідок чого виникають проблеми з його виявленням, а відтак і запобіганням злочинній діяльності на різних стадіях кримінального правопорушення, хоча в цивілізованому світі профайлінг вважається ефективним методом боротьби зі злочинністю.

Профайлінг досліджували В. Лабунська, М. Цукерман, В. Фрізен, П. Екман, Б. де Пауло, О. Фрай, К. Шерер. Використання профайлінгу було предметом наукової розвідки вітчизняних і зарубіжних учених, зокрема Ю. Антонян, О. Анфіногорова, М. Арпентьева, В. Берназа, О. Бандурки, В. Бакальчука, Ю. Белоусова, О. Богучарова, А. Веденіної, Н. Веренікіної, Ф. Глазиріна, М. Дідковської-Бідюк, О. Дручек, Н. Жерж, Л. Іванової, М. Єнікеєва, О. Катуніна, Л. Катеринюк, В. Коновалова, В. Коробкова, В. Корольова, К. Матюшенко, В. Образцова, Б. Петеліна, О. Подільчака, О. Ратінова, В. Телічука, Т. Хрустальнової, Є. Черкасова, В. Цветкова, І. Шидловської, В. Шепітька та інших. Водночас проблематика застосування профайлінгу оперативними підрозділами вітчизняних правоохоронних органів є недостатньо дослідженою, а деякі її аспекти мають дискусійний характер.

Метою статті є обґрунтування необхідності застосування профайлінгу в роботі оперативних підрозділів вітчизняних правоохоронних органів.

1. Значення профайлінгу для правоохоронної діяльності

Як свідчить практика, неможливо зрозуміти істинні мотиви будь-якої поведінки, зокрема і протиправної, без глибокого знання психології особистості, психологічних механізмів і мотивів, соціально-психологічних явищ та процесів. Проте багатьом психологічним аспектам саме оперативно-розшукової діяльності не приділяють належної уваги в сучасних вітчизняних наукових публікаціях, незважаючи на те, що дефіцит спеціальних психологічних знань здебільшого не дозволяє працівникам оперативних підрозділів ефективно проводити негласну та оперативно-службову діяльність з ідентифікації осіб, які готують або причетні до тяжкого або особливо тяжкого злочину.

Основними завданнями здійснення пізнавальної та пошукової діяльності суб'єкта розслідування кримінального правопорушення є збирання, дослідження та аналіз криміналістично значущої інформації, що реалізується за допомогою процесуальної форми із допомогою слідчих та інших процесуальних дій. Негласна робота й оперативно-розшукові заходи, на відміну від слідчих дій, мають не процесуальну форму. Чітко профайлінг може простежуватися в повсякденній практичній діяльності підрозділів Національної поліції, оскільки щодня поліцейські так чи інакше виявляють правопорушників, а оперативним підрозділам потрібний додатковий інструмент із виявлення злочинців і запобігання злочинній діяльності. Йдеться, очевидно, про володіння поліцейськими основами так званого масового профайлінгу, який дослідниками визначається як «технологія активного формалізованого спостереження за людьми з метою виявлення в їх поведінці особливостей, що відрізняються від візуально-поведінкового профілю людей, що взаємодіють в рамках загальної соціальної ситуації» [1, с. 58].

В умовах війни із Російською Федерацією, яка захопила частину території України і продовжує вчиняти агресивні дії, які загрожують національній безпеці, оперативним підрозділам необхідно освоїти та застосовувати будь-які сучасні методи боротьби із злочинцями, зокрема і військовими злочинцями, терористами, диверсантами тощо. Наприклад, з огляду на цілі антитерористичного аналізу, психологу-профайлеру виокремлено три основні обов'язки: 1) встановити та визначити умови, які сприятимуть розвитку або розширенню терористичної активності певної групи; 2) швидко оцінити умови, що змінюються, які впливають як на поведінку окремих терористів, так і на антитерористичні методи з метою їхнього контролю; 3) передбачити подальшу лінію поведінки терористів [2, с. 163–164]. Тому роль спеціаліста, який надаватиме оперативну допомогу оперативним підрозділам у виявленні потенційних загроз і небезпек, складно переоцінити, позаяк і володіння базовими навиками оперативними співробітниками допомогли б швидко зорієнтуватися в оперативно-розшуковій ситуації.

2. Статистичне підтвердження проблематики

Протягом 2017–2019 років на базі Львівського державного університету внутрішніх справ працівники оперативних підрозділів Національної поліції проходили підвищення професійної кваліфікації. В результаті здійсненого анкетування, організованого науково-педагогічними працівниками кафедри «Оперативно-розшукова діяльність», встановлено, що 83% опитаних (222 практичні працівники оперативних підрозділів) не розуміють суті поняття, а відповідно і змісту, напрямів та перспектив використання профайлінгу в правоохоронній діяльності.

3. Теоретичні й практичні засади та напрями застосування профайлінгу

Питання стосовно використання психологічних знань у діяльності оперативних підрозділів кримінальної поліції Національної поліції України взагалі й в оперативно-розшуковій діяльності зокрема здавна турбують як теоретиків, так і практиків-юристів [3, с. 186]. Розв'язання завдань, що вирішуються в процесі виявлення та перевірки осіб, які можуть вчиняти кримінальні правопорушення, не можливе без застосування спеціальних психологічних знань, бо без цього в сучасних умовах боротьби з організованою злочинністю не можливе вдосконалення та якісне оновлення роботи спеціалізованих оперативних підрозділів [3, с. 186].

Профайлінг – комплекс соціально-психологічних методик з діагностики особистісних особливостей, приховуваних мотивів і оцінки інформації, що повідомляється, оснований на оцінці невербальної, вербальної та субвербальної поведінки об'єкта, з прогнозування сценаріїв розвитку ситуацій і відносин, учинків, моделей поведінки і спілкування людини. Є декілька підходів до профілізації, зокрема гомологічний підхід («*offender homology*»), теорія рис («*trait-based*») й інтегративний підхід, які використовуються для того, щоб передбачати або реконструювати характеристики злочинців та інших людей, вибирати і реалізувати методики корекції та розвитку необхідних рис тощо. Ймовірний характер профілювання і його близькість до повсякденної діагностики непрофесіоналів унаочнюють феномени «холодного читання». Спроба верифікаторів-практиків звести профілювання до методик і підходів феноменології і «*case analyses*», ігноруючи статистику і класичні підходи, викликає скептичне ставлення традиційних дослідників. Тому на емпіричному рівні в сучасній практиці використовується суміщений, еkleктичний підхід, процесуальні техніки, а також метакогнітивні або рефлексивні процедури, зокрема супервізію для профайлерів [4]. Профайлінг вчить спостерігати й аналізувати оточення та поведінку осіб, бути в пошуку підозрілих ознак і встановлювати причинно-наслідковий зв'язок [5, с. 332]. Кримінальний та оперативний профайлінг – це складання психологічного портрета передбачуваного злочинця, участь у розпізнавальній діяльності та розслідуваннях державних правоохоронних органів і приватних агентств на правах консультанта, ведення переговорів з терористами та потенційними суїцидантами [2, с. 7].

Спершу профайлінг активно застосовувався спецслужбами провідних країн світу для розкриття серійних злочинів насильницького характеру, попередження терористичних актів на авіатранспорті, виявлення причетності тієї чи іншої особи до терористичних, шахрайських та інших злочинних діянь. Нині сфери застосування технологій профайлінгу вийшли далеко за межі діяльності спецслужб. Профайлінг є ефективним інструментом оцінки достовірності інформації при кадрових перевірках, службових розслідуваннях, різних заходах у рамках кримінального та цивільного судочинства [3, с. 187–188]. Профайлінг застосовують не лише з метою пошуку невідомих злочинців, а й для попередження протиправних дій. В Україні у діяльності правоохоронних органів профайлінг лише починають упроваджувати, тому актуальним є подальше розроблення цієї проблематики

з урахуванням зарубіжного досвіду [7, с. 172]. Правоохоронні органи зарубіжних країн використовують технологію профайлінгу в двох аспектах: під час пошуку та затримання злочинців, які вчиняють будь-які злочини насильницького характеру, а також для попередження вчинення злочинів [6, с. 166]. За допомогою профайлінгу як додаткового інструменту в запобіганні та протидії злочинам можливе накопичення слідової інформації з місць учинення злочинів (порушень державного кордону) та встановлення психологічних особливостей злочинців, виявлення ознак серійності злочинів, скоєних у різних місцевостях (нелегальна міграція); складання психологічного портрета злочинця (профільювання) для виявлення імовірних підозрюваних (описова характеристика) й аналізу закономірностей, які можуть допомогти передбачити майбутні злочини і/або можливі жертви (прогностичне профільювання злочинців), насамперед у боротьбі з тероризмом [3, с. 190].

Багатий криміналістичний арсенал сучасних засобів і методів допомагає слідчому розслідувати злочини неочевидного характеру [7, с. 37]. Методи криміналістичного профайлінгу можуть бути реалізовані в процесі розслідування злочинів при висуненні початкових версій, плануванні та проведенні слідчих дій, здійсненні оперативно-розшукових заходів, а також у попереджувальній діяльності органів внутрішніх справ, при вирішенні інших пошуково-пізнавальних, організаційно-тактичних і методичних завдань [8, с. 207]. Дослідники наголошують на необхідності розроблення методу криміналістичного профайлінгу, що актуально при розслідуванні злочинів неочевидного характеру, коли немає будь-яких відомостей про винну особу. В цьому разі пошук злочинця може бути здійснено тільки за слідами, залишеними на місці злочину, за характером злочину, за особистістю жертви, місцевістю та обставинами злочину [7, с. 43].

Характерною ознакою оперативно-розшукової діяльності є використання знань з будь-яких сфер і галузей науки для боротьби зі злочинністю. Концепція профайлінгу в оперативно-розшуковій діяльності ґрунтується на тому, що протиправна дія і її підготовка можуть бути виявлені за допомогою аналізу певного набору фізичних, психологічних, поведінкових ознак, що становлять характеристику підозрюваних осіб, з позицій їх потенційної небезпеки.

Науковці вирізняють такі основні напрями використання методики складання психологічного профілю особи в оперативно-розшуковій діяльності:

– складання психологічного портрета розшукуваної невстановленої особи, яка вчинила

злочин, що здійснюється на етапі збору оперативно значущої інформації про це діяння в рамках заведеної справи оперативного обліку;

– психологічне забезпечення виявлення недостовірності відомостей у процесі отримання оперативно значущої інформації (психологія брехні);

– реконструкція події злочину, що здійснюється фахівцем-профайлером на стадії збору оперативно значущої інформації про насильницький злочин, учинений невстановленою особою;

– профайлінгове забезпечення гласного і негласного сприяння громадян органам, що здійснюють ОРД [9, с. 238].

Одним із найбільш перспективних варіантів використання методики профайлінгу в оперативно-розшуковій діяльності є складання психологічного портрета розшукуваної невстановленої особи, яка вчинила злочин, що здійснюється на етапі збору оперативно значущої інформації про певні діяння в рамках заведеної оперативно-розшукової справи [3, с. 190]. Приватним аспектом профайлінгу може бути реконструкція події злочину, що здійснюється фахівцем-профайлером на стадії збору оперативно значущої інформації про злочин, скоєний невстановленою особою [3, с. 191].

Є індикатори, критичні для віднесення конкретної особи до групи ризику (демонстрована агресія, прихована агресія, збудженість, відчуженість). Українські дослідники вважають, що для попередження протиправних намірів слід акцентувати на визначенні таких негативних психоемоційних станів і поведінкових комплексів, як стрес, агресія, страх, тривога, брехлива поведінка, стан гіпнотичного трансу [6, с. 167].

Способи боротьби зі злочинністю, які застосовують оперативні підрозділи, можна умовно поділити на негласні, умовно негласні (зашифровані) та гласні. Негласна боротьба із злочинністю відбувається в межах оперативно-розшукової діяльності та агентурно-оперативної роботи; умовно негласна – в межах кримінального провадження шляхом застосування негласних слідчих (розшукових) дій та конфіденційного співробітництва; гласна – в межах кримінального провадження шляхом застосування слідчих (розшукових) дій. У контексті нашого дослідження профайлінг може застосовуватися у всіх трьох випадках з метою встановлення особи злочинця, а також невідомих співучасників кримінального правопорушення.

На рівні оперативно-розшукової діяльності результати (орієнтувальну інформацію) профайлінгу можна використовувати в процесі застосування заходів оперативного ініці-

ативного пошуку, під час оперативного розроблення, планування, організації та проведення оперативних комбінацій, застосування оперативно-розшукових заходів, у внутрішньокамерному розробленні.

Як свідчить зарубіжний досвід, профайлінгом має займатися конкретний підрозділ, в якому це буде основним, якщо не єдиним, напрямом роботи. Не можна допустити розпорошення функціоналу профайлінгу по різних оперативних підрозділах та службах Національної поліції.

Висновки

Застосування профайлінгу правоохоронними органами в Україні має супроводжуватися вітчизняними прикладними науковими та практичними розробками у цій сфері. Відсутність

останніх пояснюється недооцінкою можливостей профайлінгу. Зарубіжний досвід застосування профайлінгу разом із вітчизняними науковими розробками та рекомендаціями, які обов'язково враховуватимуть національні кримінологічні й оперативно-розшукові тенденції та особливості злочинності в Україні, має негайно впроваджуватися в правоохоронну діяльність разом із іншими методиками та засобами для боротьби зі злочинністю. А розпочати потрібно із формування у майбутніх працівників правоохоронних органів, зокрема поліцейських, первинних знань і навиків психологічної ідентифікації протиправної діяльності та причетних до неї осіб, для чого у закладах вищої освіти із специфічними умовами навчання потрібно відновити вивчення навчальної дисципліни «Психологія оперативно-розшукової діяльності».

Список використаних джерел

1. Цветков В. Л., Хрусталева Т. А. Актуальные проблемы использования технологии массового профайлинга при проведении спортивных мероприятий. *Психология и педагогика служебной деятельности*. 2017. № 3. С. 57–59.
2. Рულ' Ю. В., Мартинова Т. О. Психологія профайлінгу : навч. посіб. Київ : ДП Вид. дім «Персонал», 2018. 236 с.
3. Телійчук В. Г., Зінченко С. С. Щодо застосування профайлінгу в оперативно-розшуковій діяльності підрозділами кримінальної поліції Національної поліції України. *Юридичний бюлетень*. Вип. № 12. 2020. С.184–193.
4. Арпентьева М. Р. Метатехнологии неинструментального профайлинга. Реальная практика полиграфологов VI: Профайлинг и технологии детекции лжи в обеспечении кадровой безопасности организации : сборник материалов Международного научно-практического симпозиума. Урал. гос. пед. ун-т. Екатеринбург, 2018. 156 с.
5. Шидловська І. Ю., Матюшенко К. О. Актуальні питання практичного застосування кримінального профайлінгу в Україні. *Грані права: XXI століття* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 19 травня 2018 р.). У 2-х т. Т. 2 / за ред. Г. О. Ульянової. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 332–334.
6. Дідковська-Бідок М. В. Профайлінг як метод профілактики протиправних дій. *Юридична психологія*. 2017. № 2 (21). С.165–174.
7. Иванова Л. Ф. Проблемы и перспективы развития метода криминалистического профилирования при расследовании преступлений неочевидного характера. *Вестник ЮУрГУ. Серия «Право»*. 2021. Т. 21. № 1. С. 37–46.
8. Вереникина Н. А. Профайлинг как средство раскрытия и расследования преступлений. *Актуальные проблемы российского права*. 2017. № 9 (82). С. 203–209.
9. Коробков В. А., Веденин А. В. Основные направления применения в оперативно-розыскной деятельности методики составления психологического профиля. *Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского*, 2015. № 5–6. С. 237–240.

References

1. Czvetkov, V. L. & Xrustaleva, T. A. (2017). Aktual'nye problemu y'spol'zovany'ya texnologiy' massovogo profajly'nga pry' provedeny'y' sporty'vny'x meropry'yaty'j [Actual problems of using mass profiling technology for sports events]. *Psy'xology'ya y' pedagogy'ka sluzhebnoj deyatel'nosti' (Psychology and pedagogy of performance)*, 3, 57–59 [in Russ.].
2. Rul', Yu. V. & Marty'nova, T. O. (2018). Psy'xologiya profajlingu [Psychology profiling]. K. : DP Vy'd. dim «Personal» [in Ukr.].
3. Telijchuk, V. G. & Zinchenko, S. S. (2020). Shhodo zastosuvannya profajlingu v operaty'vno-rozshukovij diyal'nosti pidrozdilamy' kry'minal'noyi policiyi Nacional'noyi policiyi Ukrayiny' [Regarding the use of profiling in operational and investigative activities by criminal police units of the National Police of Ukraine]. *Yury'dy'chny'j byuleten' (Legal bulletin)*, 12, 184–193 [in Ukr.].

4. Arpent`eva, M. R. (2018). Metatexnologiy`y` ney`nstrumental`nogo profajly`nga. Real`naya prakty`ka poly`grafologov VI: Profajly`ng y` texnologiy`y` detekcy`y` lzhy` v obespecheny`y` kadrovoj bezopasnosty` organy`zacy`y` : sborny`k matery`alov Mezhdunarodnogo nauchno-prakty`cheskogo sy`mpozy`uma [Metatechnologies for non-instrumental profiling. Real practice of polygraph examiners VI: Profiling and lie detection technologies in ensuring the personnel security of an organization : collection of materials of the International Scientific and Practical Symposium]. Ural. gos. ped. un-t. Ekateri`nburg [in Russ.].
5. Shy`dlovs`ka, I. Yu. & Matyushenko, K. O. (2018). Aktual`ni py`tannya prakty`chnogo zastosuvannya kry`minal`nogo profajlingu v Ukrayini. Grani prava: XXI stolittya : materialy` Vseukrayins`koyi naukovo-prakty`chnoyi konferenciyi [Current issues of practical application of criminal profiling in Ukraine. Faces of law: XXI century: materials of the All-Ukrainian scientific-practical conference] (m. Odesa, 19 travnya 2018 r.) U 2-x t. T. 2 / za red. G.O. Ul`yanovoyi. Odesa : Vy`davny`chy`j dim «Gel`vety`ka», 332–334 [in Ukr.].
6. Didkovs`ka-Bidyuk, M. V. (2017). Profajling yak metod profilakty`ky` proty`pravny`x dij [Profiling as a method of prevention of illegal actions]. *Yury`dy`chna psy`xologiya. Legal psychology*, 2 (21), 165–174 [in Russ.].
7. Y`vanova, L. F. (2021). Problemu y` perspekty`vu razvy`ty`ya metoda kry`my`naly`sty`cheskogo profy`ly`rovany`ya pry` rassledovany`y` prestupleny`j neochevy`dnogo xarakteru [Problems and prospects for the development of the method of forensic profiling in the investigation of crimes of a non-obvious nature]. *Vestny`k YuUrGU. Sery`ya «Pravo» (Bulletin of SUSU. Series «Right»)*, 21, 1, 37–46 [in Russ.].
8. Vereny`ky`na, N. A. (2017). Profajly`ng kak sredstvo raskruty`ya y` rassledovany`ya prestupleny`j [Profiling as a means of detecting and investigating crimes]. *Aktual`nue problemu rossy`jskogo prava. Actual problems of Russian law*, 9 (82), 203–209 [in Russ.].
9. Korobkov, V. A. & Vedeny`n, A. V. (2015). Osnovnye napravleny`ya pry`meneny`ya v operaty`vno-rozusknoj deyatel`nosty` metody`ky` sostavleny`ya psy`xology`cheskogo profy`lya [The main directions of application of the method of drawing up a psychological profile in operational-search activity] *Vestny`k Ny`zhegorodskogo uny`versy`teta y`m. N. Y`. Lobachevskogo (Vedenin. Bulletin of the Nizhny Novgorod University. N. I. Lobachevsky)*, 5–6, 237–240 [in Russ.].

*Стаття: надійшла до редакції 08.06.2021
прийнята до друку 17.08.2021
The article: is received 08.06.2021
is accepted 17.08.2021*

UDC (УДК) 342.372.17.316
JEL Classification: K10; K23

Ковалів Мирослав Володимирович,

кандидат юридичних наук, професор,
завідувач кафедри адміністративно-правових дисциплін
Львівського державного університету внутрішніх справ
(Львів, Україна)
e-mail: mkovaliv@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-9730-8401

Кузьо Любов Іванівна,

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов та культури фахового мовлення
Львівського державного університету внутрішніх справ
(Львів, Україна)
e-mail: Kuzo_Lyubov@i.ua
ORCID ID: 0000-0003-1554-3262

ГРОМАДСЬКИЙ КОНТРОЛЬ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ В УКРАЇНІ

Анотація. У сучасних умовах формування громадянського суспільства в Україні виникає дедалі більше можливостей для появи нових форм, методів та інших інструментів проведення громадського контролю за діяльністю органів публічної адміністрації, зокрема й поліції. Нині поліція відіграє надзвичайно важливу роль у державному та суспільному житті країни, адже вона є тією структурою, що має можливість легально застосовувати примус, а відтак може оперативно реагувати на порушення прав і свобод людини, порівняно з іншими органами.

Розкрито особливості громадського контролю за діяльністю Національної поліції в Україні. Проаналізовано публічно-владний характер адміністративної діяльності органів Національної поліції, який постійно перебуває під цілеспрямованим наглядом громадськості та полягає у виконанні покладених на Національну поліцію адміністративно-правових повноважень в інтересах суспільства. Розглянуто звернення громадян як інструмент громадського контролю за діяльністю поліції, а також як один із ключових інструментів, за допомогою якого громадськість реагує на діяльність поліції.

Ключові поняття: громадський контроль, Національна поліція, громадянське суспільство, звернення громадян, діяльність поліції.

Kovaliv Myroslav,

PhD (Law), Professor, Head of the Department of
Administrative Law Disciplines,
Lviv State University of Internal Affairs
(Lviv, Ukraine)
e-mail: mkovaliv@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-9730-8401

Kuzo Liubov,

PhD (Psychology), Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Foreign Languages
and the Culture of Professional Communication,
Lviv State University of Internal Affairs
(Lviv, Ukraine)
e-mail: Kuzo_Lyubov@i.ua
ORCID ID: 0000-0003-1554-3262

PUBLIC CONTROL OVER THE ACTIVITY OF THE NATIONAL POLICE IN UKRAINE

Abstract. In modern conditions of formation of civil society in Ukraine, more and more opportunities are created for the emergence of new forms, methods and other tools for public control over the activities of public

administration bodies, including the police. Today, the police play an extremely important role in the state and public life of the country. After all, the police are the structure that has the ability to legally use coercion, and therefore can respond quickly to violations of human rights and freedoms, compared to other bodies.

The article reveals the features of public control over the functioning of the National Police in Ukraine. The public and authoritative nature of the administrative activity of the National Police bodies, which is always under the purposeful public supervision and consists in the implementation of the administrative and legal powers assigned to the National Police in the interests of society, is analyzed. Citizens' appeals are considered as a tool of public control over police activities and also one of the key tools by which the public responds to police activities.

Key concepts: public control, National Police, civil society, citizens' appeals, police activity.

DOI 10.32518/2617-4162-2021-3-101-106

Introduction

Today, the police play an extremely important role in the state and public life of the country. After all, the police are the structure that has the ability to legally use coercion, and therefore can respond quickly to violations of human rights and freedoms, compared to other bodies. The main task of the police at the present stage is to meet the demands of civil society, reorientation to provide qualified legal services in the sphere of protection of rights, freedoms and legal interests of individuals and legal entities. Moreover, it is important to provide legally defined mechanisms for the effective construction of a system of public control in the field of activities of the National Police.

Such scientists as L. Akopov, V. Beschastnyi, S. Vitvytskyi, A. Havrylenko, V. Harashchuk, A. Zabalova, A. Kolodiy, S. Kushnir, A. Makarenko, L. Nalyvayko, T. Nalyvayko, A. Oliynyk, V. Shapoval, N. Onyshchenko, L. Rohatyna, A. Selivanova, I. Skvyrskyi, D. Slyn'ko, A. Sushynskyi, V. Tatsiy, A. Frytskyi, Yu. Shemshuchenko and other scholars addressed the issues of public control over the activity of law enforcement agencies, in particular the police.

The purpose of the article research is to examine public control over the activity of the National Police in Ukraine.

1. The concept and features of public control over the activity of the National Police in Ukraine

Among the variety of tasks that the police is aimed at solving, the priority is the administrative function, which determines the compliance of administrative activities of the police with European standards of public service, which determine the state of law and order in our country. Namely, the service and legal orientation determines the content of the administrative activity of the National Police and provides for regulation by means of legal norms of service and legal activity of units and officials of the National Police, which should be aimed at ensuring personal safety of citizens and protection of freedoms and rights of individuals and legal

entities, public order and security, prevention and counteraction to offenses [1, p. 18].

For the first time in the history of independent Ukraine, the issue of public control over the activity of the National Police has been defined at the legislative level. After all, the fundamental principle of police work is the principle of «Serve and protect» and not «control and punish», as it was obvious before. The main criterion for assessing the effectiveness of the bodies and employees of the police was the level of public confidence in the police [2].

In modern conditions of state formation and development of civil society in Ukraine, public control, which is a concentrated expression of the common interests and common social will of organized society, is a factor in the consolidation of public and state life. After all, law enforcement reform is based on public relations and on the basis of the best traditions of Europe.

The public-authoritative essence of the administrative activity of the National Police bodies is always under the purposeful public supervision and consists in the fulfillment of administrative and legal powers assigned to the National Police in the interests of society, on behalf of the state, and in the manner and within the limits established by law. The units of the National Police, performing administrative functions, act as subjects of public administration (government officials), which are authorized to issue binding instructions, statements, as well as to apply measures of administrative coercion.

Among the measures of administrative coercion that police officers can use in their work, there are, as we know, four groups. Administrative precautionary measures (preventive measures) can be used in cases where the offense has not yet been committed, but there are sufficient grounds to believe that it may be committed in the future, i.e. aimed at preventing the commission of misdemeanors or crimes. Measures of administrative termination are implemented directly at the time of the offense, when the police officer is obliged to take measures to stop it. Measures of adminis-

trative-procedural support that ensure the proceedings in cases of administrative offenses are administrative detention, delivery, personal inspection, inspection of items, seizure of items and documents. The application of one of these measures necessarily requires a protocol, which is the procedural design of these measures [3, p. 42].

The most common measure of administrative coercion, of course, is an administrative penalty that may be applied to a person who is accused of committing an administrative offense aimed at his/her upbringing. In essence, this measure is to ensure compliance with the laws of Ukraine, respect for the rules of cohabitation, and its main purpose is to prevent committing new offenses by a person again. Police officers may use physical force and weapons in urgent cases and in a lawful manner on the basis of Articles 42–46 of the Law of Ukraine «On the National Police» [2]. It is worth mentioning that all these measures are used by the National Police to ensure legality. If necessary, administrative coercive measures may be subject to public scrutiny, thus becoming the object of public scrutiny of the administrative activity of the National Police.

For a social-democratic state, strict observance of the rule of law is especially important for the activities of the National Police. After all, the various legal relations in which its activities develop are directly related to the implementation and protection of human rights, which is the legal basis of these legal relations. When reflecting the content of the rule of law, it is very important to consider two substantive aspects of this issue. First, the National Police is obliged to ensure the rule of law by all citizens, institutions, public organizations, officials, etc., in the area within their competence. Secondly, employees of the National Police within their powers enter into various legal relations with citizens, organizations in the performance of their duties, and therefore – each employee of these bodies must comply with the law and act in accordance with regulations [4, p. 172].

One of the most important means of ensuring legality is control. Public control, as a kind of general control in the state is an independent socio-legal institution and requires a study of its legal nature, basic functions and tools, determining its place and role in the field of public administration. In modern conditions, this process is not very simple, due to the lack of legislation and that generally complicates and slows down the process of democratization of society. Public figures emphasize that public control over the administrative activities of the National Police should include three main components: a) collection of necessary information; b) analysis and evaluation of the received information; c) appropriate response to the actions

(inactivity) of the police in case of violation of the law in order to ensure the rights and freedoms of a man and a citizen.

All the above elements of public control activities must be strictly regulated by regulations and applied on their basis and in a certain manner. Public control definitely has the ultimate goal of its implementation, which is to prevent and stop violations of current legislation in the field of observance and protection of human and civil rights and freedoms by law enforcement agencies [5, p. 28–29].

Public control over the activity of the National Police is exercised by citizens of Ukraine, public associations, mass media, etc. The object is the administrative activity of the National Police, which is aimed at protecting the freedoms and rights of citizens, legal entities and their legitimate interests.

The administrative activity of the units of the National Police, which is the object of public control, consists in its implementation on legal grounds. Public scrutiny is a guarantee, and its consequences are of a recommendatory nature. However, the content of the activity itself serves as a feedback mechanism based on the interaction between the National Police and civil society. Improving the effectiveness of civil control over the activity of the National Police requires the introduction of a set of measures of organizational and legal and other nature, in particular: further creation and improvement of the legal framework for administrative activities as an object of public control; creating preconditions for public access to public control; protection of citizens from harassment by bodies and officials of the National Police through their public control; improving the forms and methods of public control, etc. These priority measures will ensure the optimization of public control activities in the modern rule of law [6, p. 139].

It should be noted that civil control over the activities of the National Police is a kind of public control over the activity of public authorities in general and is a set of organizational and legal measures to verify, gather and evaluate information on the legality of National Police officials, reaction to the violations of the rights and lawful interests of legal entities, individuals or society as a whole, by the specified subjects of the law-enforcement system.

2. Citizens' appeals as a tool of public control over police activities

Citizens' appeals are one of the basic tools through which the public responds to policing.

Article 40 of the Constitution of Ukraine stipulates that everyone has the right to send individual or collective written appeals or personally apply to public authorities, local governments and officials

of these bodies, which are obliged to consider the appeal and give a reasoned response within the statutory period [7].

Thus, at the highest legislative level, the right of citizens to appeal and the obligation of public authorities, which include public authorities and local governments to examine this appeal and give a grounded response within the statutory period is enshrined.

Following the Constitution of Ukraine, laws are entitled with the legal force of regulations. Law of Ukraine «On the National Police» in Art. 18 regulates the basic duties of a police officer. In particular, a police officer throughout Ukraine, regardless of the position he/she holds, location and time of day in case of contact with any person with a statement or notification of events that threaten personal or public safety, or in case of direct detection of such events is obliged to take the necessary measures to save people, provide assistance to those who need it, and report it to the nearest police authority [2].

When addressing a person, or in case of a person's appeal to a police officer, the police officer is obliged to state his / her surname, position, special rank and present an official ID card upon his / her request, providing an opportunity to get acquainted with the information contained therein.

The police ensure the permanent and round-the-clock execution of their tasks. Every person has the right to seek the help of the police or a police officer at any time. The police have no right to refuse to consider or postpone the consideration of appeals to ensure human rights and freedoms, legal entities, interests of society and the state from unlawful encroachments with reference to a day off, holiday or non-working day or end of working day [8, p. 74].

Due to Art. 23 of the Law of Ukraine «On the National Police», the police in accordance with the tasks assigned, carry out timely response to statements and reports of criminal, administrative offenses or other events [2]. These activities carried out by the National Police are one of the means of ensuring the rights and freedoms of citizens. This activity occupies a central place in the work of the National Police, is the most extensive and meaningful type of work, as the effectiveness of the police in ensuring the rights and freedoms of citizens depends on the quality and organization of this activity [9, p. 29].

Law of Ukraine «On citizens' appeals» in Part 1 of Art. 1 determines that citizens of Ukraine have the right to apply to public authorities, local governments, associations of citizens, enterprises, institutions, organizations, regardless of ownership, media, officials in accordance with their functional responsibilities with comments, com-

plaints and suggestions concerning their statutory activities, a statement or petition for the realization of their socio-economic, political and personal rights and legitimate interests and a complaint about their violation [10].

The words «according to their functional responsibilities» mean that the appeal should be addressed to the body in whose competence the consideration and decision-making on this issue is. But even if the consideration of this issue does not belong to the competence of the body or official, and the appeal is duly executed, in compliance with the requirements of the law, the body, the official must still accept the appeal and give a reasoned response or send a request to the competent authority, and notify the applicant.

In accordance with Part 3 of Art. 1 of the Law of Ukraine «On Citizens' Appeals», persons who are not citizens of Ukraine and are legally on its territory, have the same right to file an appeal as citizens of Ukraine, unless otherwise provided by international treaties [10].

Citizens' appeals can be addressed to:

- public authorities and local governments;
- institutions, organizations, enterprises, regardless of ownership;
- associations of citizens or the officials whose responsibilities include resolving issues stated in appeals.

The appeal may be:

- oral – set out by a citizen and recorded by an official at a personal appointment);
- in a written form – sent by mail or transferred by a citizen to the relevant body or establishment in person or through a person who is authorized by him.

The appeal must indicate the surname, name, patronymic, place of residence of the citizen, the nature of the issue, statements or complaints, suggestions, comments, requests or demands. If the issues raised in the appeal received by the body of state power, local self-government, enterprises, institutions, organizations, regardless of ownership, associations of citizens or officials, are not within their powers, it should be forwarded by them within 5 days to the authorized body or official, and the citizen who filed the application must be notified.

If the appeal does not contain the data necessary for the adoption of a reasoned decision by the body or official, it is returned to the citizen within the same period (5 days) with the relevant explanations. An application that does not comply with the requirements shall be returned to the applicant with the relevant explanations in the period of than 10 days starting with the date of its receipt. It is prohibited to send citizens' complaints for consideration to the officials or bodies whose decisions or actions are being appealed.

A written application without indication of the place of residence, that is not signed by the author (authors), as well as one from which it is impossible to state the authorship, is recognized as anonymous and is not subject to consideration. Repeated appeals by the same unit from the same person on the same nature, if the first is solved on the merits, as well as appeals of persons declared incompetent by the court are not considered.

Citizens' appeals should be considered as written or oral suggestions (remarks), complaints and statements (petitions).

Complaint – a request to restore the rights and protect the lawful interests of citizens violated by actions (inaction), decisions of state organs, institutions, local governments, organizations, enterprises, associations of citizens, officials.

Proposal (remarks) – citizens' appeals expressing advice, recommendations on the activities of local governments and public authorities, deputies in different levels, officials, as well as opinions on the establishing of public relations and conditions of citizens' lives, improvement of the legal standards of state and public life, social, cultural and other spheres of functioning of the state and society.

Statement (petition) – an appeal of citizens with a demand to promote the implementation of their interests and rights stated in the Constitution and current legislation or notification of violations of modern legislation or shortcomings in the activity of enterprises, institutions, organizations regardless of ownership, deputies of Ukraine, local councils, official persons, as well as presenting opinions on the improvement of their activities [10].

Another form of citizens' appeals to public

authorities is the electronic petition. Citizens can apply to the President of Ukraine, the Verkhovna Rada of Ukraine, the Cabinet of Ministers of Ukraine, local self-government bodies with electronic petitions with the help of the official website of the institution to which it is addressed, or the website of a public association that gathers signatures in support of e-petitions.

In general, all appeals to the police are divided into:

1) those containing signs of a criminal offense – are considered according to the provisions of the Code of Criminal Procedure;

2) those that do not contain signs of criminal offenses – are considered in accordance with the Law of Ukraine «On Citizens' Appeals», the order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine dated 10.10.2004 № 1177, Code of Administrative Offenses, CPC, etc. [10].

Conclusions

In the current conditions of modeling of civil society in Ukraine, more and more opportunities are created for the emergence of new forms, methods and other tools for public control over the activities of public administration bodies, including the police. Such control is constantly in conflict with the legal system. Forms and methods of influencing the controlled bodies are changing, new controlling structures are appearing. In view of this, public scrutiny should not be spontaneous, impulsive or unregulated. In exercising control, members of the public enter into legal relations with the authorities, which act on the basis of the law and its implementation.

Список використаних джерел

1. Безпалова О. І. Компетенція органів внутрішніх справ України щодо реалізації правоохоронної функції держави. *Журнал східноєвропейського права*. 2014. № 5. С. 17–26.
2. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>
3. Серета В. В., Гурковський М. П., Назар Ю. С. та ін. Адміністративна діяльність поліції : підручник. Львів : ЛьвДУВС, 2017. 776 с.
4. Андрійк О. Ф. Громадський контроль в Україні: організаційно-правові засади : монографія. Київ : Наук. думка, 2017. 300 с.
5. Поклад О. В. Поняття та зміст громадського контролю за діяльністю поліції в Україні. *Право і суспільство*. 2016. № 2. С. 139–145.
6. Сірик Д. Організаційно-правові форми участі громадян у діяльності виконавчої влади. *Підприємництво, господарство і право*. 2008. № 9. С. 48–51.
7. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
8. Поклад О. В. Громадський контроль за діяльністю поліції: сучасні реалії правового забезпечення. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 4. С. 72–80.
9. Єсімов С. С. Правовий статус громадян у контексті адміністративної діяльності Національної поліції. *Соціально-правові студії*. 2019. Вип. 4 (6). С. 25–30.
10. Про звернення громадян : Закон України від 02.10.1996 р. № 393/96. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-вр>

References

1. Bezpalo, O. I. (2014). Kompetentsiia orhaniv vnutrishnikh sprav Ukrainy shchodo realizatsii pravookhoronnoi funktsii derzhavy [Competence of the bodies of internal affairs of Ukraine to implement the law enforcement function of the state]. *Zhurnal skhidnoevropeiskoho prava (Journal of Eastern European Law)*, 5, 17–26 [in Ukr.].
2. Pro Natsionalnu politsiiu: Zakon Ukrainy vid 02.07.2015 r. № 580-VIII [On the National Police: Law of Ukraine of July 2, 2015 № 580-VIII]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> [in Ukr.].
3. Sereda, V. V., Hurkovskiy, M. P. & Nazar, Yu. S. ta in. (2017). Administratyvna diialnist politsii [Administrative activities of the police]. LvDUVS. Lviv : LvDUVS [in Ukr.].
4. Andriiko, O. F. (2017). Hromadskyi kontrol v Ukraini: orhanizatsiino-pravovi zasady [Public control in Ukraine: organizational and legal principles]. Kyiv : Nauk. Dumka [in Ukr.].
5. Poklad, O. V. (2016). Poniattia ta zmist hromadskoho kontroliu za diialnistiu politsii v Ukraini [The concept and content of public control over police activities in Ukraine]. *Pravo i suspilstvo (Law and Society)*, 2, 139–145 [in Ukr.].
6. Siryk D. (2008). Orhanizatsiino-pravovi formy uchasti hromadian u diialnosti vykonavchoi vldy [Organizational and legal forms of citizen participation in the activities of the executive branch]. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo (Entrepreneurship, Economy and Law)*, 9, 48–51 [in Ukr.].
7. Konstytutsiia Ukrainy: pryiniata na piatii sesii Verkhovnoi Rady Ukrainy 28.06.1996 [Constitution of Ukraine: adopted at the fifth session of the Verkhovna Rada of Ukraine on June 28, 1996]. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr> [in Ukr.].
8. Poklad, O. V. (2015). Hromadskyi kontrol za diialnistiu politsii: suchasni realii pravovoho zabezpechennia [Public control over police activities: modern realities of legal support]. *Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav*, 4, 72–80 [in Ukr.].
9. Yesimov, S. S. (2019). Pravovy status hromadian u konteksti administratyvnoi diialnosti Natsionalnoi politsii [Legal status of citizens in the context of administrative activities of the National Police]. *Sotsialno-pravovi studii (Social & Legal Studios)*, 4 (6), 25–30 [in Ukr.].
10. Pro zvernennia hromadian: Zakon Ukrainy vid 02.10.1996 r. № 393/96 [On citizens' appeals: Law of Ukraine of October 2, 1996 № 393/96]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-vr> [in Ukr.].

Стаття: надійшла до редакції 28.07.2021
прийнята до друку 29.08.2021
The article: is received 28.07.2021
is accepted 29.08.2021

UDC (УДК) 351.741

Васюк Соломія Володимирівна,
аспірантка кафедри адміністративного права
та адміністративного процесу
Львівського державного університету внутрішніх справ
(Львів, Україна)
e-mail: vasyuk69@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-7372-0944

ОПЕРАТИВНЕ РЕАГУВАННЯ ЯК ФУНКЦІЯ ПІДРОЗДІЛІВ ОРГАНІЗАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ОПЕРАТИВНОГО РЕАГУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Анотація. Розкрито зміст оперативного реагування на заяви та повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події як однієї із функцій поліції.

Аргументовано, що підрозділи організаційно-аналітичного забезпечення та оперативного реагування Національної поліції України відіграють ключову роль в організації невідкладного прибуття працівників поліції до заявника або на вказане місце події з метою припинення правопорушення, установлення особи, а також затримання імовірного правопорушника.

Ключові поняття: органи та підрозділи Національної поліції України, оперативне реагування, підрозділи організаційно-аналітичного забезпечення та оперативного реагування, координація, оперативна обстановка.

Vasyuk Solomiia,
Postgraduate Student
of the Department of Administrative Law
and Administrative Procedure,
Lviv State University of Internal Affairs
(Lviv, Ukraine)
e-mail: vasyuk69@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-7372-0944

OPERATIONAL RESPONSE AS A FUNCTION OF ORGANIZATIONAL AND ANALYTICAL SUPPORT AND OPERATIONAL RESPONSE UNITS NATIONAL POLICE OF UKRAINE

Abstract. The content of the activity of bodies and subdivisions of the National Police of Ukraine, which carry out operative response, is revealed. It is argued that the organizational-analytical support and operational response units of the National Police of Ukraine play a central role in organizing the immediate arrival of police officers to the applicant or at the specified scene in order to stop the offense, identify and detain the alleged offender, preserve traces of the offense and provide assistance victims within the powers of the police. The algorithm of response of police officers to statements and notifications about criminal, administrative offenses or other events coming from citizens, according to the requirements of the order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine is clarified.

The main problems that arise during the prompt response of police units to statements and reports of criminal, administrative offenses or events are identified. The average total time of assignment of tasks to police squads in the territory of the region and the average total time of arrival of squads to the scene in August 2020 were analyzed. The topical issue of organizing the response to reports of offenses and other events through the

use of logistics devices involved in police teams is analyzed. Coordination of patrols is singled out as one of the means to reduce deadlines and improve control over the passage of information from the call center «102» to the main executor, which leads to a real reduction in the time of arrival of police squads to the scene.

Also, the main means of activity of dispatchers have been identified, which allow to manage police squads and reduce the time to respond to applications and notifications of citizens.

The own definition of operative response as one of functions of divisions of organizational and analytical maintenance and operative response of National police of Ukraine is formulated.

Key concepts: bodies and subdivisions of the National Police of Ukraine, operative response, subdivisions of organizational and analytical support and operative response, safe environment, operative situation.

DOI 10.32518/2617-4162-2021-3-107-114

Вступ

Стратегія розвитку системи МВС до 2020 року є візією розвитку органів системи МВС як невід'ємної частини сектора національної безпеки України та визначає безпечне середовище життєдіяльності людей, що є одним із пріоритетів їхньої діяльності [1]. Безпечне середовище життєдіяльності людей забезпечене орієнтованою на потреби населення діяльністю органів і підрозділів Національної поліції України (далі – НП України), їх швидким і компетентним реагуванням на надзвичайні ситуації та повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події, що загрожують особистій чи публічній безпеці.

У річному звіті за 2019 рік Голови Національної поліції зазначено, що основна мета поліції – забезпечення людям відчуття безпеки: поліцейський завжди поруч і у потрібний момент оперативно прийде на допомогу [2]. Тому одним із важливих показників діяльності поліції є оперативність реагування на повідомлення про вчинені кримінальні, адміністративні правопорушення або події.

Передусім варто зазначити, що в сучасних умовах стрімкого зростання інформаційних потоків і дуже короткого терміну прийняття управлінських рішень як у поточних (планових), так і в надзвичайних (позапланових) кризових ситуаціях, особливе місце посідають підрозділи організаційно-аналітичного забезпечення та оперативного реагування (далі – ОАЗОР) НП України.

Як слушно зазначає В. Негодченко, підрозділи ОАЗОР посідають центральне місце в інформаційно-аналітичному забезпеченні органів поліції [3, с. 151], важливу роль вони відіграють й у механізмі оперативного реагування на вчинення правопорушення.

Саме ці підрозділи наділені повноваженнями щодо забезпечення безпечного середовища й докладають значні зусилля, спрямовані на поліпшення криміногенної ситуації відповідно до вимог Інструкції з організації реагування на заяви і повідомлення про кримінальні,

адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України, затвердженої наказом МВС України від 27.04.2020 № 357 [4].

В юридичній літературі дослідження проблеми належного реагування поліцейських на звернення громадян не є поза увагою науковців. Зокрема, ці питання розглядали у працях Н. О. Армаш, Ю. П. Битяка, В. В. Середи, Ю. Я. Гладуна, Т. О. Гуржій, Я. В. Журавля, Д. С. Каблова, У. І. Ляховича, Ю. С. Назара, В. О. Негодченка, О. О. Пабата, О. О. Сергєєва, І. М. Шопіної та інших.

Водночас доречно зазначити, що особливості реалізації функції оперативного реагування на повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події підрозділами ОАЗОР НП України ще не були предметом окремого комплексного дослідження, що засвідчує актуальність обраної теми.

Метою статті є визначення змісту оперативного реагування на заяви та повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події як однієї з функцій підрозділів організаційно-аналітичного забезпечення та оперативного реагування НП України, а також виокремлення основних недоліків, які впливають на якість оперативного реагування.

1. Теоретичні основи дослідження оперативного реагування органів та підрозділів Національної поліції як однієї із функцій підрозділів організаційно-аналітичного забезпечення та оперативного реагування

Підрозділи ОАЗОР діють на центральному та регіональному рівнях. Зокрема, у складі апарату Національної поліції України, а також у складі головних управлінь Національної поліції в Автономній Республіці Крим та областях, м. Києві та м. Севастополі. У складі апарату НП України функціонує Департамент організаційно-аналітичного забезпечення та оперативного реагування (далі – ДООАЗОР). Його діяльність регламентується наказом НП України «Про затвердження положення про Депар-

тамент організаційно-аналітичного забезпечення та оперативного реагування Національної поліції України» № 126 від 27.11.2015 р. Відповідно до цього положення, ДООЗОР забезпечує і здійснює в межах своєї компетенції функції НП України щодо координації, аналізу, планування, контролю та узгодження дій територіальних (міжрегіональних) органів, структурних (відокремлених) підрозділів поліції з реалізації державної політики у сфері забезпечення публічної безпеки і порядку, охорони та захисту прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидії злочинності [5].

На рівні головних управлінь Національної поліції в Автономній Республіці Крим та областях, м. Києві та м. Севастополі діють управління організаційно-аналітичного забезпечення та оперативного реагування (далі – УОАЗОР) утворені наказом МВС України № 39 від 22.01.2016. Цим же наказом затверджено Типове положення про управління організаційно-аналітичного забезпечення та оперативного реагування головних управлінь Національної поліції України в Автономній Республіці Крим та областях, м. Києві та м. Севастополі (далі – ГУНП). Відповідно до цього положення, УОАЗОР здійснюють координацію, аналіз, планування, контроль та узгодження діяльності структурних підрозділів апарату ГУНП та відокремлених структурних підрозділів ГУНП з питань забезпечення публічної безпеки і порядку, охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидії злочинності, а також надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги [6]. Працівники УОАЗОР в цілодобовому режимі забезпечують моніторинг оперативної обстановки, збір, накопичення, обробку і аналіз інформації, необхідної для підготовки та прийняття управлінських рішень, забезпечують введення ступенів готовності та спеціальних оперативних планів у ГУНП [7, с. 121]. У цьому контексті слід погодитись із позицією В. М. Плішкіна, який вважає, що підрозділи організаційно-аналітичного забезпечення та оперативного реагування Національної поліції виконують дві основні функції – аналітичне забезпечення та оперативне реагування з метою повного та якісного виконання повноважень, що покладені на них чинним законодавством [8, с. 354]. Окрім того, В. В. Середа та Ю. А. Хатнюк зазначають, що підрозділи організаційно-аналітичного забезпечення та оперативного реагування Національної поліції посідають центральне місце в інформаційно-аналітичному забезпеченні та системі оперативного

реагування органів та підрозділів поліції, що охоплює також забезпечення обігу інформації. Це структурні підрозділи, що забезпечують і здійснюють у межах своєї компетенції функції та повноваження Національної поліції України з координації, аналізу, планування, контролю й узгодження дій територіальних міжрегіональних органів, територіальних (відокремлених) підрозділів поліції з реалізації державної політики у сфері забезпечення громадського порядку та безпеки, охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства та держави, а також протидії злочинності [9, с. 191].

Відповідно до розділу III Типового положення про управління організаційно-аналітичного забезпечення та оперативного реагування головних управлінь Національної поліції України в Автономній Республіці Крим та областях, м. Києві та м. Севастополі, одним із завдань УОАЗОР є моніторинг оперативної обстановки на території обслуговування та організація реагування на її зміни [5]. У цьому контексті нормативно-правові акти визначають оперативне реагування як скоординовані дії окремих підрозділів НП (чергової служби, нарядів патрульної поліції, груп реагування патрульної поліції та інших нарядів), спрямовані на організацію невідкладного прибуття працівників поліції до заявника або на вказане місце події з метою припинення правопорушення, установлення особи та затримання імовірного правопорушника, збереження слідів правопорушення, а також надання допомоги потерпілим особам у межах повноважень поліції [4]. Водночас потрібно зазначити, що чергова служба розуміється передусім як чергова частина ДООЗОР, чергові частини (ситуаційні відділи) УОАЗОР, чергові частини територіальних підрозділів ГУНП, старші інспектори-чергові (інспектори-чергові) та помічники чергових секторів реагування патрульної поліції територіальних підрозділів ГУНП, які забезпечують безперервне та цілодобове виконання своїх завдань.

Так, нині одним із пріоритетних завдань, які ставляться перед територіальними (міжрегіональними) підрозділами в регіоні, є вжиття заходів, спрямованих на функціональну розбудову системи оперативного реагування, а також забезпечення її ефективності, що досягається налагодженою взаємодією операторів (інспекторів) відділу служби «102», інспекторів (диспетчерів) відділу диспетчерської служби, оперативних чергових Головного управління і територіальних (відокремлених) підрозділів поліції області, а також нарядів поліції.

Працівники відділу служби «102» УОАЗОР за допомогою автоматизованого робочого

місця працівника підрозділу «102» у цілодобовому режимі здійснюють приймання екстрених викликів і реєстрацію повідомлень про правопорушення або події, що надходять телефоном за скороченим номером екстреного виклику поліції «102», а також за допомогою інших видів зв'язку.

Також заяви і повідомлення про правопорушення або події працівниками підрозділів ОАЗОР, чергової служби органів (підрозділів) поліції реєструються в інформаційних ресурсах системи «Інформаційний портал Національної поліції України» (далі – ПНП). У разі технічної несправності системи ПНП направлення нарядів поліції та керування ними здійснюється за допомогою інших видів зв'язку. Наряди поліції з метою отримання завдань для реагування на повідомлення про правопорушення або події забезпечуються планшетними пристроями з програмним забезпеченням, інтегрованим до системи ПНП.

Працівники чергової служби з метою встановлення необхідної інформації про правопорушення або подію, забезпечення своєчасного та якісного реагування нарядами поліції за фактом їх учинення (виникнення) керуються Алгоритмом орієнтовних невідкладних дій працівника чергової служби. Попередня кваліфікація кримінального правопорушення працівниками чергової служби здійснюється, виходячи з явних ознак цієї події та відомостей, унесених до системи ПНП чи Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Поліцейський незалежно від місця перебування, територіального чи структурного підпорядкування після отримання доручення диспетчера або оперативного чергового щодо реагування на правопорушення або подію зобов'язаний негайно вжити всіх необхідних заходів щодо безумовного виконання такого доручення [4].

З огляду на вищенаведений алгоритм дій, вважаємо, що головний зміст оперативного реагування як однієї із функцій підрозділів ОАЗОР полягає у координації дій нарядів управління патрульної поліції, груп реагування патрульної поліції та інших нарядів. Метою такої координації є організація невідкладного прибуття працівників поліції до заявника або на вказане місце події з метою припинення правопорушення тощо. Однак зміст оперативного реагування не вичерпується безпосередньою координацією поліцейських сил. Для ефективної координації потрібний комплекс дій з моніторингу оперативної обстановки, прогнозування, прийняття рішення та контролю за його виконанням. Це дає змогу реалізовувати новий формат управ-

ління в умовах дефіциту часу та виникнення кризових ситуацій.

Наприклад, інспекторами (диспетчерами) відділу диспетчерської служби УОАЗОР ГУНП у Львівській області здійснюється управління основними видами нарядів поліції на всій території Львівської області.

2. Стан реагування на повідомлення про кримінальні правопорушення та інші події у квітні 2021 року

Відповідно до проведеного аналізу інформаційно-телекомунікаційної системи ПНП, встановлено, що в квітні 2021 року на території області до реагування на добу в середньому заступало 55 нарядів груп реагування патрульної поліції (далі – ГРПП) (53 – авто, 2 – піших) або 74% від запланованої кількості; 44 наряди управління патрульної поліції (далі – УПП) (32 – патрулі по місту (у т. ч. 2 мотонаряди), 9 – ОДДЗ, 3 – ТОР); 33 екіпажі управління поліції охорони (далі – УПО) (30 – нарядів у денний час і 35 – в нічний); 40 слідчо-оперативних груп (далі – СОГ) (27 основних та 13 додаткових); 3 групи швидкого реагування батальйону поліції особливого призначення (далі – БПОП); 5 мобільних груп реагування сектору протидії домашньому насильству (далі – СПДН).

У період із 01.04.2021 по 30.04.2021 операторами відділу служби «102» УОАЗОР ГУНП створено 46 тис. 065 електронних карток про правопорушення та події (kur02_vved_vse), з них 21 тис. 689 (102_reag2) надалі скеровані до диспетчерської служби та до територіальних (відокремлених) підрозділів поліції області. На вказану кількість повідомлень інспекторами відділу диспетчерської служби відправлено 25 тис. 495 (102_reag2) завдань для відпрацювання нарядам поліції.

Для організації реагування на зазначену кількість повідомлень громадян залучено наряди поліції:

- УПП – 9800 разів (або 39,51% від загальної кількості);
- ГРПП – 9600 разів (або 38,71% від загальної кількості);
- УПО – 533 рази (або 2,15% від загальної кількості);
- СОГ – 3308 разів (або 13,34% від загальної кількості);
- ДОП – 1432 рази (або 5,77% від загальної кількості);
- БПОП – 129 разів (або 0,52% від загальної кількості).

Середній загальний час призначення диспетчерами на території області завдань нарядам поліції у квітні 2021 року становив **02 хв 01 с** (приміром в аналогічному періоді 2020

Таблиця 1

**Середній час призначення диспетчерами завдань нарядам поліції
(станом на квітень 2020 та 2021 рр.)**

Наряд	Середній час призначення (квітень 2021 року)	Середній час призначення (квітень 2020 року)
ГРПП	01 хв 56 с	02 хв 17 с
УПП	02 хв 05 с	03 хв 23 с
УПО	02 хв 17 с	03 хв 13 с
СОГ	02 хв 08 с	02 хв 37 с
ДОП	01 хв 43 с	03 хв 17 с
БПОП	01 хв 51 с	02 хв 57 с

року такий показник був на рівні **02 хв 50 с**). Детальніше про це йдеться в таблиці 1.

Щодо середнього часу прибуття нарядів (отримано завдання-прибув на місце (102_reag2) така ситуація: загальний час у квітні 2021 року становив **11 хв 48 с** (в аналогічний період 2020

у межах міста (до 7 хвилин – при перебуванні наряду в зоні оперативного реагування, до 10 хвилин – якщо залучено наряд з іншої (сусідньої) зони обслуговування), або ж навпаки вносять недостовірну інформацію щодо доїзду на адресу, вказану заявником.

Таблиця 2

**Середній час прибуття нарядів поліції
(станом на квітень 2020 та 2021 рр.)**

Наряд	Середній час прибуття (квітень 2021 року)	Середній час прибуття (квітень 2020 року)
ГРПП	11 хв 21 с	12 хв 15 с
УПП	09 хв 40 с	10 хв 39 с
УПО	07 хв 11 с	07 хв 09 с
СОГ	19 хв 23 с	19 хв 40 с
ДОП	17 хв 54 с	17 хв 35 с
БПОП	14 хв 09 с	10 хв 49 с

року – **12 хв 54 с**). У таблиці 2 наведено середній час прибуття нарядів у квітні 2020 та 2021 рр.

Подані в таблиці дані в окремій частині відповідають вимогам Інструкції з організації реагування на заяви та повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України, затвердженої наказом МВС України від 27.04.2020 № 357 (далі – Інструкція, затверджена наказом МВС України від 27.04.2020 № 357), а саме щодо своєчасного реагування основними нарядами (УПП та ГРПП) у межах міста (7–10 хв) та сільській місцевості (20–40 хв).

Однак проведеним моніторингом ІТС ПНП встановлено, що окремі працівники патрульної поліції, які залучаються до реагування, в системі ПНП, не проставляють вчасно відмітки про «ПРИБУТТЯ» на місце події, попри те, що час доїзду екіпажу поліції на місце події не перевищує рекомендованого часу прибуття екіпажу на місце події, а саме:

Водночас подані дані вказують на негативну тенденцію до збільшення часу прибуття нарядів у містах (7–10 хв), зокрема це стосується міста Львова. Також з'ясовано, що вказані показники є наслідком не тільки збільшення кількості заяв та повідомлень громадян, які надходять у поліцію, а й зміни транспортної інфраструктури й організації руху в місті Львові, помітного збільшення приватного транспорту, ремонту окремих вулиць, не контрольованого пасажиропотоку громадського транспорту.

Наведене суттєво впливає на процес оперативного реагування спеціальними службами міста.

Окрім того, як приклад, для штучного зменшення відображення в ПНП показників часу прибуття за адресою, вказаною заявником, о 22:20 нею проставлено відмітку «прибув» на місце події. Згідно з даними треку логістичного пристрою, закріпленого за Дзвін-5 ТВП (СОГ) Пустомитівського ВП, працівники поліції проігнорували вказівку диспетчера та на

місце події не слідували. За результатом відпрацювання в електронному рапорті о 22:21 слідчим СВ Пустомитівського ВП указано, що «по даному факту буде працювати Дзвін-50». За інформацією з ПНП завдання по вказаній події екіпажу Дзвін-50 ТВП доручено о 22:22. Час прибуття працівників поліції на місце події з моменту здійснення заявником виклику на лінію «102» становив близько однієї години.

Схожа ситуація простежується і в інших адміністративно-територіальних одиницях України. Проведений аналіз емпіричного матеріалу дав змогу виокремити головні недоліки, які впливають на якість оперативного реагування.

Так, однією з причин цих порушень є недоліки управлінського характеру. Керівники територіальних відділів поліції повинні здійснювати постійний контроль за станом оперативного реагування у визначених адміністративно-територіальних зонах, давати чіткі вказівки особовому складу щодо обов'язкового виїзду на відпрацювання повідомлень про вчинення кримінальних правопорушень та інших подій (насамперед повідомлення категорії «Альфа» і «Бета»). Недотримання цих вимог має наслідком зростання кількості скарг від громадян на діяльність працівників поліції та зменшення рівня довіри населення до поліції.

Також актуальним питанням під час здійснення організації реагування на повідомлення про правопорушення та інші події є стан використання логістичних пристроїв, задіяних нарядами поліції. У багатьох випадках поліцейські, які перебувають у складі СОГ, не авторизуються у планшетних пристроях із програмним забезпеченням, за допомогою якого здійснюється інформаційна взаємодія з інформаційними ресурсами системи ПНП, не представляють вчасно відмітки про «прийняття» завдання, «прибуття» на місце події та його «виконання», а також не перевіряють актуаль-

ний стан їх перебування як користувачів у системі ПНП, що призводить до суттєвого збільшення часу реагування на подію.

Висновки

Підрозділи організаційно-аналітичного забезпечення та оперативного реагування Національної поліції України відіграють важливу роль у здійсненні належного оперативного реагування на заяви та повідомлення громадян. Диспетчери ОАЗОР здійснюють координацію, яка в окремих випадках виявляється як централізоване управління всіма нарядами поліції, що безпосередньо реагують на вчинені правопорушення чи події. Основним засобом діяльності диспетчерів вважається автоматизована система управління, що оптимізує управління підрозділами поліції, підвищує ефективність діяльності нарядів поліції, слідчо-оперативних груп, а також зменшує час реагування на заяви та повідомлення громадян. Наряди патрульної поліції, групи реагування патрульної поліції, а також слідчо-оперативні групи діють більш злагоджено, завдяки координації диспетчерів. Ця координація суттєво скорочує термін і покращує контроль за проходженням інформації від кол-центру «102» до основного виконавця, що призводить до реального зменшення часу прибуття нарядів поліції на місце події.

Отже, оперативне реагування як одну із функцій підрозділів організаційно-аналітичного забезпечення та оперативного реагування НП України потрібно розглядати як діяльність щодо моніторингу оперативної обстановки, прогнозування, прийняття рішення та безпосередньої координації нарядів патрульної поліції, груп реагування патрульної поліції та інших нарядів із метою організації невідкладного прибуття працівників поліції до заявника або на вказане місце події.

Список використаних джерел

1. Про схвалення Стратегії розвитку органів системи Міністерства внутрішніх справ на період до 2020 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.11.2017 р. № 1023-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-2017-%D1%80#Text>
2. Звіт Голови Національної поліції України про результати роботи відомства у 2019 році. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit_2019/zvit-npu-2019.pdf
3. Негодченко В. Зміст адміністративно-правових способів і засобів забезпечення обігу інформації підрозділами інформаційно-аналітичного забезпечення та оперативного реагування органів Національної поліції України. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 3. С. 149–154.
4. Про затвердження Інструкції з організації реагування на заяви і повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України : Наказ МВС України від 27.04.2020 р. № 357. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0443-20#Text>

5. Про затвердження положення про Департамент організаційно-аналітичного забезпечення та оперативного реагування Національної поліції України : Наказ НП України від 27.11.2015. URL: <http://tranzit.ltd.ua/nakaz-np-126>
6. Про затвердження Типового положення про управління організаційно-аналітичного забезпечення та оперативного реагування головних управлінь Національної поліції України в Автономній Республіці Крим та м. Севастополі, областях, м. Києві : Наказ МВС України від 22.01.2016. URL: <https://xn--80aagahqwyibe8an.com/mvs-ukrajini-nakazi/nakaz-mvs-ukrajini-vid-22012016-pro-272903.html>
7. Гладун Ю. Я., Ліпенцев А. В. Побудова типового центру забезпечення публічної безпеки на прикладі ситуаційного центру Головного Управління Національної поліції у Львівській області. *Ефективність державного управління*. 2016. Вип. 4. С. 119–128.
8. Плішкін В. М. Теорія управління органами внутрішніх справ : підручник / за ред. Ю. Ф. Кравченка. К. : Національна академія внутрішніх справ України, 1999. 702 с.
9. Серета В. В., Хатнюк Ю. А. Організаційно-правові основи діяльності підрозділів Національної поліції України, що здійснюють аналітичну роботу. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. Львів : ЛьвДУВС, 2018. С. 188–198.

References

1. Pro sxvalennya Strategiyi rozvy`tku organiv sy`stemy` Ministerstva vnutrishnix sprav na period do 2020 roku : Rozporyadzhennya Kabinetu Ministriv Ukrayiny` vid 15.11.2017 r. # 1023-r. [On approval of the Strategy for the development of the system of the Ministry of Internal Affairs for the period up to 2020]. Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 15.11.2017 № 1023-r. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-2017-%D1%80#Text> [in Ukr.].
2. Zvit Golovy` Nacional`noyi policiyi Ukrayiny` pro rezul`taty` roboty` vidomstva u 2019 roci [Report of the Head of the National Police of Ukraine on the results of the work of the department in 2019]. Retrieved from https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit_2019/zvit-npu-2019.pdf [in Ukr.].
3. Negodchenko, V. (2017). Zmist administraty`vno-pravovy`x sposobiv i zasobiv zabezpechennya obigu informaciyi pidrozdilamy` informacijno-anality`chnogo zabezpechennya ta operaty`vnogo reaguvannya organiv Nacional`noyi policiyi Ukrayiny` [The content of administrative and legal methods and means of ensuring the circulation of information by units of information and analytical support and rapid response of the National Police of Ukraine]. *Pidpry`yemny`ctvo, gospodarstvo i pravo (Entrepreneurship, economy and law)*, 3, 149–154 [in Ukr.].
4. Pro zatverdzhennya Instrukciyi z organizaciyi reaguvannya na zayavy` i povidomlennya pro kry`minal`ni, administraty`vni pravoporushennya abo podiyi ta operaty`vnogo informuvannya v organax (pidrozdilax) Nacional`noyi policiyi Ukrayiny` : Nakaz MVS Ukrayiny` vid 27.04.2020 r. № 357 [On approval of the Instruction on the organization of response to statements and notifications about criminal, administrative offenses or events and operative informing in bodies (divisions) of the National Police of Ukraine : Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine from 27.04.2020 № 357]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0443-20#Text> [in Ukr.].
5. Pro zatverdzhennya polozhennya pro Departament organizacijno-anality`chnogo zabezpechennya ta operaty`vnogo reaguvannya Nacional`noyi policiyi Ukrayiny` : Nakaz NP Ukrayiny` vid 27.11.2015 [On approval of the regulations on the Department of organizational and analytical support and operational response of the National Police of Ukraine : Order of the State of Emergency of Ukraine dated 27.11.2015]. Retrieved from <http://tranzit.ltd.ua/nakaz-np-126> [in Ukr.].
6. Pro zatverdzhennya Ty`povogo polozhennya pro upravlinnya organizacijno-anality`chnogo zabezpechennya ta operaty`vnogo reaguvannya golovny`x upravlin` Nacional`noyi policiyi Ukrayiny` v Avtonomnij Respublicij Kry`m ta m. Sevastopoli, oblasti, m. Ky`yevi : Nakaz MVS Ukrayiny` vid 22.01.2016 [On approval of the Standard Regulations on the management of organizational and analytical support and operational response of the main departments of the National Police of Ukraine in the Autonomous Republic of Crimea and Sevastopol, regions, Kyiv : Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine from 22.01.2016]. Retrieved from <https://xn--80aagahqwyibe8an.com/mvs-ukrajini-nakazi/nakaz-mvs-ukrajini-vid-22012016-pro-272903.html> [in Ukr.].
7. Gladun, Yu. Ya., & Lipencev, A. V. (2016). Pobudova ty`povogo centru zabezpechennya publichnoyi bezpeky` na pry`kladi sy`tuacijnogo centru Golovnogo Upravlinnya Nacional`noyi policiyi u L`vivs`kij oblasti [Construction of a standard center for public safety on the example of the situational center of the Main

- Directorate of the National Police in Lviv region]. *Efekty vnist' derzhavnogo upravlinnya* (Efficiency of public administration), 4, 119–128 [in Ukr.].
8. Plishkin, V. M. (1999). *Teoriya upravlinnya organamy` vnutrishnix sprav* [Theory of management of internal affairs]. K. : National Academy of Internal Affairs of Ukraine [in Ukr.].
  9. Sereda, V. V., & Xatnyuk, Yu. A. (2018). *Organizacijno-pravovi osnovy` diyal`nosti pidrozdiliv Nacional`noyi policiyi Ukrayiny`, shho zdijsnyuyut` anality`chnu robotu* [Organizational and legal bases of activity of divisions of the National police of Ukraine which carry out analytical work]. *Naukovy`j visny`k L`vivs`kogo derzhavnogo universy`tetu vnutrishnix sprav. Seriya yury`dy`chna* (Scientific Bulletin of Lviv State University of Internal Affairs: legal series). Lviv : LvDUVS, 188–198 [in Ukr.].

*Стаття: надійшла до редакції 16.06.2021
прийнята до друку 16.08.2021
The article: is received 16.06.2021
is accepted 16.08.2021*

UDC (УДК) 343.1
JEL Classification: K40; K41; K42

Басиста Ірина Володимирівна,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального процесу та криміналістики
Львівського державного університету внутрішніх справ
(Львів, Україна)
e-mail: basysta-i@ukr.net
ORCID ID: 0000-0001-9707-7386

ЩОДО ПРАВОМІРНОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКУ ТА/АБО ОГЛЯДУ ЖИТЛА ЧИ ІНШОГО ВОЛОДІННЯ ОСОБИ ЗА ДОРУЧЕННЯМ СЛІДЧОГО, ДІЗНАВАЧА, ПРОКУРОРА

Анотація. Провадження обшуку та/або огляду житла чи іншого володіння особи за дорученням слідчого, дізнавача, прокурора нерідко оскаржується захисниками, оскільки у процесі цих слідчих (розшукових) дій непоодинокими є випадки недотримання кримінальних процесуальних вимог. Водночас навіть якщо зазначених порушень фактично немає, підстави для оскарження не вичерпуються, позаяк у КПК України формулювання окремих статей є таким, яке априорі передбачає різнопланові їх тлумачення. Так, нині нема узгодженої позиції ні у теоретиків, ні єдності судової практики щодо провадження обшуку та/або огляду житла чи іншого володіння особи за дорученням слідчого, дізнавача, прокурора.

У цій публікації зроблено спробу спростувати тезу, що провадження обшуку та/або огляду житла чи іншого володіння особи неприпустиме за дорученням слідчого, дізнавача, прокурора. Наведено авторські аргументи стосовно такої позиції, що не лише слідчим чи прокурором мають проводитися у розумінні положень статей 40, 41, 234, 236, 237 КПК України такі слідчі (розшукові) дії, як обшук та огляд житла чи іншого володіння особи у кримінальному провадженні. Сформульовано власні підходи до прийнятності позиції, коли слідчий суддя у власній ухвалі на проведення обшуку житла чи іншого володіння особи чи суміжних слідчих (розшукових) дій указує, що дає дозвіл на проведення обшуку поряд із слідчим, дізнавачем, прокурором ще й визначеним оперативним працівникам або іншій уповноваженій особі за дорученням.

Ключові поняття: обшук, огляд, слідчі (розшукові) дії, допустимість доказів, доручення, оперативні підрозділи.

Basysta Iryna,

Doctor of Law, Professor,
Professor of the Department of Criminal Procedure,
Lviv State University of Internal Affairs
(Lviv, Ukraine)
e-mail: basysta-i@ukr.net
ORCID ID: 0000-0001-9707-7386

ON THE LEGALITY OF A SEARCH AND / OR INSPECTION OF HOUSING OR OTHER PROPERTY OF A PERSON ON ORDER OF AN INVESTIGATOR, A DETECTIVE, A PROSECUTOR

Abstract. The search and / or inspection of a person's home or other property on behalf of an investigator, a detective, or a prosecutor is often challenged by defense attorneys, as in the process of these investigative (search) actions there are many cases of non-compliance with criminal procedural requirements. At the same time, even when these violations are in fact absent, the grounds for appeal are not exhausted, because in the CPC of Ukraine the formation of certain articles is such that a priori provides for different interpretations. Thus, today there is no agreed position among theorists, nor the unity of judicial practice concerning the search and / or inspection of housing or other property of a person on behalf of the investigator, a detective, a prosecutor.

According to mentioned before situation, this publication attempts to refute the thesis that the search and / or inspection of housing or other property of a person is unacceptable on behalf of an investigator, a detective,

a prosecutor. The author's arguments concerning such a position that such investigative (search) actions as search and inspection of housing or other property of a person in criminal proceedings should be carried out not only by an investigator or a prosecutor but should be carried out within the meaning of Articles 40, 41, 234, 236, 237 of the CPC of Ukraine.

It is proved that based on the existing case law and to providing its unity, it is urgent and necessary for the Supreme Court to develop in its own legal positions such approaches that would follow not from the interpretation of the content of the CPC rules provided by Chapter 20, but from legal expediency as well as the tactical need to entrust in certain cases the conduct of investigative (search) actions to employees of operating units, including the implementation of a search and inspection of housing or other property of a person.

Own approaches to the acceptability of the position are formulated in the article, when the investigating judge, understanding the depth of the above issues, acting within the current CPC of Ukraine, performing criminal proceedings and exercising judicial control over the rights, freedoms and interests of persons in criminal proceedings (paragraph 18 Article 3 of CPC of Ukraine), in its own decision to conduct a search of housing or other property of a person or related investigative (search) activities indicates that it gives permission to conduct a search along with an investigator, a detective, a prosecutor and operatives responsible or other authorized person on behalf.

Key concepts: search, inspection, investigative (search) actions, admissibility of evidence, warrants, operating units.

DOI 10.32518/2617-4162-2021-3-115-122

Вступ

Незважаючи на те, що питання проблематики провадження слідчих (розшукових) дій [1; 2], тактичного забезпечення їх проведення [3] було предметом наукових пошуків плеяди дослідників, нині є низка тих невирішених питань, щодо яких різняться не лише наукові підходи, а й практики-слідчі, прокурори та й судді мають щодо них полярні думки. Зокрема, у березні поточного року в ході касаційного розгляду кримінального провадження у суддів Касаційного кримінального суду Верховного Суду виникла необхідність у з'ясуванні питань, пов'язаних із правомірністю (неправомірністю) проведення обшуку та/або огляду житла чи іншого володіння особи за дорученням слідчого, дізнавача, прокурора, а також тлумачення статті 236 КПК України. Відповідне звернення для отримання наукових висновків направлено й на адресу учасників Науково-консультативної ради при Верховному Суді (справа № 130/2225/15-к, провадження № 51-4527км20). На вирішення запропоновано такі питання, як: чи повинні проводитися у розумінні положень статей 40, 41, 234, 236, 237 КПК України такі слідчі (розшукові) дії, як обшук та огляд житла чи іншого володіння особи у кримінальному провадженні виключно слідчим чи прокурором, або у випадках, передбачених кримінальним процесуальним законом, проведення цих слідчих (розшукових) дій, окрім вказаних осіб, дозволяється і працівникам оперативних підрозділів? Чи можуть слідчий і прокурор у кримінальному провадженні на підставі п. 5 ч. 2 ст. 36 та п. 3 ч. 2 ст. 40 КПК доручати проведення обшуку та огляду житла чи іншого володіння особи працівникам оперативного підрозділу у випадку,

коли ухвалою слідчого судді дозвіл на проведення таких слідчих (розшукових) дій надано слідчому чи прокурору, з урахуванням положень статті 236 КПК України? [4]. Отож метою публікації є формулювання відповідей на означені питання, висвітлення власної наукової позиції та донесення її до широкого кола наукової спільноти, позаяк окремі думки й аргументи свого часу отримали відображення у науковому висновку від 19 травня 2021 року [5]. Також цією науковою розвідкою ставлю собі за мету спробувати не лише запропонувати їх для обговорення, а й очікую на жваву дискусію. Отож за результатами дослідження встановлено, що:

– не варто вважати, що виключно слідчим чи прокурором повинні проводитися у розумінні положень статей 40, 41, 234, 236, 237 КПК України такі слідчі (розшукові) дії, як обшук та огляд житла чи іншого володіння особи у кримінальному провадженні. За встановлених законодавчих прогалів та колізій тлумачення за змістом тих норм КПК, які передбачені главою 20 КПК України і регламентують провадження слідчих (розшукових) дій, не є та не буде корисне і не спроможне допомогти сформулювати об'єктивні відповіді на наявні запитання, в тому числі й щодо виключних повноважень слідчого, прокурора на проведення слідчих (розшукових) дій, зокрема обшуку та огляду житла чи іншого володіння особи. Виходячи з наявної судової практики та для забезпечення її єдності, нагальним та необхідним є вироблення Верховним Судом у власних правових позиціях таких підходів, які б слідували не з тлумачення за змістом тих норм КПК, які передбачені його главою 20, а із правової доцільності і тактичної необхідності доручати

у певних випадках провадження слідчих (розшукових) дій працівникам оперативних підрозділів, зокрема й реалізацію обшуку й огляд житла чи іншого володіння особи;

– особисто для мене є прийнятною позиція слідчого судді, коли він, розуміючи глибину описаної проблематики, діючи в рамках чинного КПК України, виконуючи завдання кримінального провадження та здійснюючи судовий контроль за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні (п. 18 ст. 3 КПК України), у власній ухвалі на проведення обшуку житла чи іншого володіння особи чи суміжних слідчих (розшукових) дій указує, що надає дозвіл на проведення обшуку поряд із слідчим, дізнавачем, прокурором ще й визначеним оперативним працівником або іншій уповноваженій особі за дорученням.

Спробую у цій публікації відобразити ті міркування, які дозволили мені сформулювати наведені висновки. Водночас хід думок варто поділити на два блоки, які логічно пов'язані між собою.

І. Чи повинні проводитися у розумінні положень статей 40, 41, 234, 236, 237 КПК України такі слідчі (розшукові) дії, як обшук та огляд житла чи іншого володіння особи у кримінальному провадженні виключно слідчим чи прокурором, або у випадках, передбачених кримінальним процесуальним законом, проведення цих слідчих (розшукових) дій, окрім вказаних осіб, дозволяється і працівникам оперативних підрозділів?

Насамперед варто зазначити, що стаття 223 КПК України, унормовуючи вимоги до проведення слідчих (розшукових) дій, з-поміж суб'єктів, які уповноважені їх проводити, передбачає лише слідчого, прокурора (її частини 3, 5, 7) [6]. Тобто цією загальною кримінально процесуальною нормою апіорі передбачено, що всі слідчі (розшукові) дії, які передбачені главою 20 КПК України, підпадають під дію цього правила. Якщо провести вибірковий аналіз окремих статей цієї глави та їх частин, то логічно що в частині 9 статті 224, частині 1 статті 228, частині 1 статті 229, частинах 2, 11 та інших частинах статті 232, частинах 3, 4, 5, 6 статті 234, частинах 1–2 статті 235, частинах 1–7 статті 236, частинах 1, 3, 6, 7 статті 237 КПК України згадуються слідчий, прокурор як суб'єкти, які уповноважені на проведення допиту, огляду, обшуку, пред'явлення для впізнання. В окремих випадках, зокрема у частині 2 статті 232 та статті 225 згадується слідчий суддя та суд як суб'єкти, уповноважені на здійснення у режимі відеоконференції допиту згідно із статтею 225 КПК України та допиту свідка, потерпілого під час

досудового розслідування в судовому засіданні тощо. Лише у частині 3 статті 233 КПК законодавцем серед таких суб'єктів, як слідчий, прокурор згадується й дізнавач, що логічно, адже її остання редакція визначена згідно з Законом № 720-ІХ від 17.06.2020 [6].

Своєю чергою, першим реченням частини 1 статті 236 КПК України передбачено, що ухвала про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи може бути виконана слідчим чи прокурором. Водночас частини 1–2 статті 237 КПК України визначають, що слідчий, прокурор проводять огляд місцевості, приміщення, речей та документів, а огляд житла чи іншого володіння особи здійснюється згідно з правилами КПК, передбаченими для обшуку житла чи іншого володіння особи, тобто теж слідчим чи прокурором [6].

Прокурор, слідчий мають право провести слідчий експеримент шляхом відтворення дій, обстановки, обставин певної події, проведення необхідних дослідів чи випробувань (частина 1 статті 240 КПК України). Ці ж суб'єкти згадуються законодавцем, як уповноважені проводити свідкування підозрюваного, свідка чи потерпілого, якщо для цього не потрібно проводити судово-медичну експертизу (частина 1 статті 241 КПК України) або ж, коли це не пов'язано з необхідністю оголювати особу, що підлягає освідуванню (частина 2 статті 241 КПК України). У частині 2 статті 242 також законодавець зсилається лише на слідчого, прокурора, як тих суб'єктів, що зобов'язані забезпечити проведення експертизи у визначених цією частиною статті 242 КПК України випадках. Слідчий суддя, суд за клопотанням сторони кримінального провадження, що розглядається в порядку, передбаченому статтями 160–166 КПК України, має право дозволити слідчому, прокурору (або зобов'язати їх, якщо клопотання подано стороною захисту) здійснити відбирання біологічних зразків примусово (частина 3 статті 245 КПК України) [6].

Якщо слідувати проведеному аналізу положень цитованих вище статей КПК України, то лише в одному випадку (у частині 3 статті 233 КПК України) наряду із слідчим, прокурором згадується дізнавач, який, як і вони, має право до постановлення ухвали слідчого судді увійти до житла чи іншого володіння особи лише у невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення [6].

Водночас у частині 1 статті 300 КПК України передбачено, що для досудового розслідування кримінальних проступків дозволяється виконувати всі слідчі (розшукові) дії,

передбачені КПК України. Така форма досудового розслідування іменується дізнанням (стаття 215 КПК України), її згідно з пунктом 4¹ частини 1 статті 3 КПК України реалізовує дізнавач (службова особа підрозділу дізнання органу Національної поліції, органу безпеки, органу, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства, органу Державного бюро розслідувань, у випадках, установлених цим Кодексом, уповноважена особа іншого підрозділу зазначених органів, які уповноважені в межах компетенції, передбаченої цим Кодексом, здійснювати досудове розслідування кримінальних проступків), який при здійсненні дізнання наділяється повноваженнями слідчого (частина 1 статті 40¹ КПК України). Дізнавач теж, як і слідчий, вправі доручати проведення слідчих (розшукових) дій у випадках, установлених КПК, відповідним оперативним підрозділам (пункт 3 частини 2 статті 40¹ КПК України) [6].

Виникає низка логічних запитань, зокрема: якщо у спеціальних нормах КПК України, які унормовують провадження слідчих (розшукових) дій, за винятком декількох ситуацій, які описані вище, значиться лише слідчий, прокурор, як суб'єкти, уповноважені на їх проведення, то які з цих слідчих (розшукових) дій вправі проводити дізнавач, неже на його долю передбачений у частині 3 статті 233 КПК України, як суб'єкт, який до постановлення ухвали слідчого судді може увійти до житла чи іншого володіння особи лише у невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення? [6]. Які ж слідчі (розшукові) дії вправі доручати слідчий, дізнавач, прокурор до проведення оперативним підрозділам, якщо за невеликим винятком майже у всіх статтях КПК, які унормовують провадження слідчих (розшукових) дій, аналогічно до обшуку в житлі чи іншому володінні особи, значиться лише слідчий, прокурор як уповноважені суб'єкти на їх провадження? Оскільки з-поміж органів, що здійснюють *досудове слідство*, у пункті 2 частини 2 статті 38 КПК України передбачено й підрозділ детективів, підрозділ внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України, то як це узгоджується із тим положенням частини 1 статті 41 КПК України, що «...підрозділ детективів, оперативно-технічний підрозділ та підрозділ внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України здійснюють слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії в кримінальному провадженні

лише за письмовим дорученням детектива [6] (який, згідно з чинним викладом законодавцем частини 2 статті 38 КПК України, взагалі не віднесений до органів, що здійснюють досудове слідство, на відміну від підрозділу детективів, підрозділу внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України, які значаться у пункті 2 частини 2 статті 38 КПК України) або прокурора Спеціалізованої антикорупційної прокуратури» [6]?

Очевидно, що за таких законодавчих прогалів і колізій тлумачення за змістом тих норм КПК, які передбачені главою 20 КПК України та регламентують провадження слідчих (розшукових) дій, не є та не буде корисне і не спроможне допомогти сформулювати об'єктивні відповіді на наявні запитання, зокрема й щодо виключних повноважень слідчого, прокурора на проведення слідчих (розшукових) дій, зокрема обшуку та огляд житла чи іншого володіння особи. Тут, на мою думку, виходячи з наявної судової практики та для забезпечення її єдності, нагальним і необхідним є вироблення Верховним Судом у власних правових позиціях таких підходів, які б слідували не з тлумачення за змістом тих норм КПК, які передбачені його главою 20, а із правової доцільності й тактичної необхідності доручати у певних випадках провадження слідчих (розшукових) дій працівникам оперативних підрозділів, зокрема й реалізацію обшуку та огляд житла чи іншого володіння особи. Це також дозволить «розблокувати» пункт 3 частини 2 статті 40, пункт 3 частини 2 статті 40¹, частин 2–3 статті 41 КПК України щодо реалізації слідчим, дізнавачем власних повноважень стосовно доручення проведення слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам, а також реалізацію співробітниками цих підрозділів власних повноважень та обов'язків, визначених частинами 2–3 статті 41 КПК України, які (положення означених пунктів, частин, статей КПК України), як видається, станом на сьогодні є практично «мертвими».

Такий стан речей є не лише через не зовсім виважений законодавчий підхід, який описаний, а й через наявну судову практику. Зокрема, рішенням Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 29 січня 2019 року передбачено, що «...приписи частини 1 статті 236 КПК України не передбачають можливості виконання ухвали про дозвіл на обшук ніким іншим, окрім слідчого чи прокурора, а положення пункту 3 частини 2 статті 40 КПК про наявність у слідчого права доручати проведення слідчих дій оперативним підрозділам в даному випадку не підлягають застосуванню, оскільки прямо суперечать вимогам закону щодо порядку про-

ведення обшуку» [7]. Такий підхід підтримує і частина провідних науковців, зазначаючи про неможливість передавання слідчим, прокурором повноважень на проведення обшуку оперативним підрозділам, а у випадку такого передавання повноважень варто констатувати суттєве порушення умов обшуку [8, с. 89]. Із такою позицією не може погодитися, як з універсальною для всіх випадків проведення обшуку, а лише підтримую її за існування обставини, яка мала місце і в справі № 466/896/17, провадження № 51-7795 км18, коли згідно з умовами ухвали слідчого судді дозвіл на проведення обшуку надано слідчому, а не оперативним підрозділам [7]. Детальніше на цих нюансах спробую зосередитися при висвітленні наступного питання.

Висновок до першого питання. Не вважаю, що виключно слідчим чи прокурором повинні проводитися у розумінні положень статей 40, 41, 234, 236, 237 КПК України такі слідчі (розшукові) дії, як обшук та огляд житла чи іншого володіння особи у кримінальному провадженні. За встановлених законодавчих прогалин та колізій тлумачення за змістом тих норм КПК, які передбачені главою 20 КПК України та регламентують провадження слідчих (розшукових) дій, не є та не буде корисне і не спроможне допомогти сформулювати об'єктивні відповіді на наявні запитання, зокрема й щодо виключних повноважень слідчого, прокурора на проведення слідчих (розшукових) дій, зокрема обшуку та огляд житла чи іншого володіння особи. Виходячи з наявної судової практики та для забезпечення її єдності, нагальним та необхідним є вироблення Верховним Судом у власних правових позиціях таких підходів, які б слідували не з тлумачення за змістом тих норм КПК, які передбачені його главою 20, а із правової доцільності та тактичної необхідності доручати у певних випадках провадження слідчих (розшукових) дій працівникам оперативних підрозділів, зокрема й реалізацію обшуку та огляд житла чи іншого володіння особи.

II. Чи можуть слідчий і прокурор у кримінальному провадженні на підставі п. 5 ч. 2 ст. 36 та п. 3 ч. 2 ст. 40 КПК доручати проведення обшуку та огляду житла чи іншого володіння особи працівникам оперативного підрозділу у випадку, коли ухвалою слідчого судді дозвіл на проведення таких слідчих (розшукових) дій надано слідчому чи прокурору, з урахуванням положень статті 236 КПК України?

Оскільки при розгляді першого питання встановлено наявність прогалин і колізій у кримінальних процесуальних положеннях, зокрема таких, які «блокують» застосування пункту 3

частини 2 статті 40, пункту 3 частини 2 статті 40¹, частин 2–3 статті 41 КПК України, а також, логічно й пункту 5 частини 2 статті 36 КПК України у частині реалізації прокурором, слідчим, дізнавачем власних повноважень щодо доручення проведення слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам, а також реалізацію співробітниками цих підрозділів власних повноважень та обов'язків, визначених частинами 2–3 статті 41 КПК України, то за умов саме такого правового поля судової практика, з огляду на правову доцільність й тактичну необхідність, мала б виробити власний механізм щодо доручення у певних випадках провадження слідчих (розшукових) дій працівникам оперативних підрозділів, зокрема й реалізацію обшуку й огляду житла чи іншого володіння особи.

Із проведеного мною аналізу судових рішень встановлено, що такий механізм був напрацьований в рамках дії чинного КПК України і слідчі судді у власних ухвалах визначали тих суб'єктів, які їх повноважні були виконувати, зокрема і дозвіл на проведення обшуку надавався поряд із слідчим, прокурором ще й визначеним оперативним працівником, а в ухвалах слідчих суддів у значній їх кількості зазначалося про дозвіл на проведення обшуків слідчим (особа) або іншою уповноваженою особою за дорученням. У низці випадків прописувалися прізвища слідчого та оперативних працівників [9]. Однак колегією суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду у постанові від 17 лютого 2021 року (справа № 263/10353/16-к, провадження № 51-4972км20) визначено, як про те, що «...ухвала про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи може бути виконана прокурором, призначеним здійснювати процесуальне керівництво в порядку статті 37 КПК України, або слідчим, визначеним керівником органу досудового розслідування в порядку статті 39 цього Кодексу. Визначення в ухвалі слідчого судді конкретного слідчого або прокурора, які мають здійснювати обшук, перебуває поза межами повноважень слідчого судді з контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні та обмежується в цій частині перевіркою того, чи є належним суб'єктом учасник кримінального провадження, який звернувся з клопотанням про проведення обшуку» [10].

Наведені аргументи Суду могли і мали б бути цілком прийнятними, якби не та ситуація, яка, по-перше, описана вище та у першому питанні щодо встановлених прогалин і колізій у кримінальних процесуальних положеннях, зокрема таких, які «блокують» засто-

сування пункту 3 частини 2 статті 40, пункту 3 частини 2 статті 40¹, частин 2–3 статті 41 КПК України, а також, логічно й пункту 5 частини 2 статті 36 КПК України у частині реалізації прокурором, слідчим, дізнавачем власних повноважень щодо доручення проведення слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділом. По-друге, у цитованому рішенні Суду вжито таке словосполучення, як «...будуть брати участь у проведенні обшуку (понятих, працівників оперативного підрозділу, спеціалістів та ін.)». Як видається, варто розмежувати тих *учасників* кримінального провадження, які «будуть брати участь» або іншими словами залучатимуться слідчим, прокурором та тих суб'єктів, котрі слідчу (розшукову) дію уповноважені проводити, реалізуючи відповідну ухвалу слідчого судді, чого не зроблено в аналізованій постанові від 17 лютого 2021 року. По-третє, цілком слушно колегією суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду у провадженні № 51-4972км20 підкреслено, що вирішення питань з організації досудового розслідування належить до повноважень прокурора та слідчого (зокрема і дача доручень на провадження слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій), якщо б не та заувага, про яку неодноразово зазначалося: ці їхні повноваження «заблоковані» тлумаченням за змістом тих норм КПК, які передбачені главою 20 КПК України та регламентують провадження слідчих (розшукових) дій.

Позаяк судова практика має бути і є чутливішою до встановленої у процесі судових розглядів проблематики, ніж чинне кримінальне процесуальне законодавство, яке не здатне так ефективно і з аналогічною економією процесуальних ресурсів, як прецедент, вирішувати наявні прогалини та колізії унормування тієї чи іншої процесуальної діяльності в тому числі, то підтримала б формування Верховним Судом таких правових позицій, які б дозволили усунути наявні прогалини та колізії у найкоротші часові проміжки. Варто зазначити, що 20 травня 2021 року з метою формування єдиної судової практики при вирішенні питання щодо можливості проведення слідчих дій у виді обшуку та огляду житла співробітником оперативного підрозділу за дорученням слідчого чи прокурора, колегією суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду ухвалено рішення передати на розгляд Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду відповідне кримінальне провадження, у якому один із суддів висловив окрему думку, оскільки притримується позиції, викладеної у вказаному рішенні

Другої палати та вважає, що за правилами статей 234–236 КПК право проводити обшук у кримінальному провадженні мають виключно слідчий та прокурор, які не можуть доручати проведення такої слідчої дії працівникам оперативних підрозділів [11]. Залишається дочекатися рішення Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду та, сподіваюся, що воно сприятиме формуванню єдиної практики у виробленні алгоритму щодо правомірності проведення обшуку та/або огляду житла чи іншого володіння особи за дорученням слідчого, дізнавача, прокурора.

Висновок до другого питання. З огляду на наведене, для мене є прийнятною позиція слідчого судді, коли він, розуміючи глибину описаної проблематики, діючи в межах чинного КПК України, виконуючи завдання кримінального провадження та здійснюючи судовий контроль за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні (п. 18 ст. 3 КПК України), у власній ухвалі на проведення обшуку житла чи іншого володіння особи чи суміжних слідчих (розшукових) дій указує, що надає дозвіл на проведення обшуку поряд із слідчим, дізнавачем, прокурором ще й визначеним оперативним працівником або іншій уповноваженій особі за дорученням.

Висновки

Не вважаю, що виключно слідчим чи прокурором повинні проводитися у розумінні положень статей 40, 41, 234, 236, 237 КПК України такі слідчі (розшукові) дії, як обшук та огляд житла чи іншого володіння особи у кримінальному провадженні. За встановлених законодавчих прогалин та колізій тлумачення за змістом тих норм КПК, які передбачені главою 20 КПК України та регламентують провадження слідчих (розшукових) дій, не є та не буде корисне і не спроможне допомогти сформулювати об'єктивні відповіді на наявні запитання, зокрема й щодо виключних повноважень слідчого, прокурора на проведення слідчих (розшукових) дій, зокрема обшуку та огляду житла чи іншого володіння особи. Виходячи з наявної судової практики та для забезпечення її єдності, нагальним та необхідним є вироблення Верховним Судом у власних правових позиціях таких підходів, які б слідували не з тлумачення за змістом тих норм КПК, які передбачені його главою 20, а із правової доцільності та тактичної необхідності доручати у певних випадках провадження слідчих (розшукових) дій працівникам оперативних підрозділів, зокрема й реалізацію обшуку та огляду житла чи іншого володіння особи.

З огляду на наведене, для мене є прийнятною позиція слідчого судді, коли він, розуміючи

глибину описаної проблематики, діючи в рамках чинного КПК України, виконуючи завдання кримінального провадження та здійснюючи судовий контроль за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні (п. 18 ст. 3 КПК України), у власній ухвалі на

проведення обшуку житла чи іншого володіння особи чи суміжних слідчих (розшукових) дій указує, що надає дозвіл на проведення обшуку поряд із слідчим, дізнавачем, прокурором ще й визначеним оперативним працівником або іншій уповноваженій особі за дорученням.

Список використаних джерел

1. Галаган В. І., Моргун Н. С. Недоторканність права власності як засада кримінального провадження на досудовому розслідуванні : монографія. Київ : Видавництво УкрДГРІ, 2017. 185 с.
2. Кулик М. Й. Процесуальний порядок і тактика ексгумації трупа у кримінальному судочинстві України (на матеріалах МВС України) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2012. 199 с.
3. Чаплинський К. О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій : монографія. Дніпропетровськ : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ; Ліра ЛТД, 2010. 560 с.
4. Звернення судді ККС ВС у справі № 130/2225/15-к, провадження № 51-4527км20 із реєстраційним вхідним номером Верховного Суду 142/0/26-21 від 19.03.2021.
5. Басиста І. Науковий висновок з питань, пов'язаних з правомірністю (неправомірністю) проведення обшуку та/або огляду житла чи іншого володіння особи за дорученням слідчого, дізнавача, прокурора (на виконання звернення від судді Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду Станіслава Савелійовича Голубицького). 19 травня 2021 року. 12 с.
6. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012. у редакції від 01.07.2021. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/page8>
7. Постанова колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 29 січня 2019 року, справа № 466/896/17 (провадження № 51-7795 км 18). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79601140>
8. Шило О. Г., Скідан Н. В. Обшук житла чи іншого володіння особи: окремі проблеми правового регулювання та правозастосування. *Вісник кримінального судочинства*. № 2/2019. С. 87–96. URL: https://vkslaw.knu.ua/images/verstka/2_2019_shilo_skidan.pdf
9. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua>
10. Постанова колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 17 лютого 2021 року (справа № 263/10353/16-к, провадження № 51-4972км20). URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua>
11. Ухвала колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 20 травня 2021 року у справі № 130/2225/15-к, провадження № 51-4527км20. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua>

References

1. Galagan, V. I. & Morhun, N. S. (2017). *Nedotorkannist' prava vlasnosti yak zasada kryminal'noho provadzhennya na dosudovomu rozsliduvanni* [Inviolability of property rights as a basis of criminal proceedings on pre-trial investigation]. Kyiv : Vydavnytstvo UkrDHRI [in Ukr.].
2. Kulyk, M. Y. (2012). *Protsesual'nyy porjadok i taktyka ekshumatsiyi trupa u kryminal'nomu sudochynstvi Ukrayiny (na materialakh MVS Ukrayiny)* [Procedural order and tactics of exhumation of a corpse in criminal proceedings of Ukraine (on materials of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine)]. K. [in Ukr.].
3. Chaplinsky, K. O. (2010). *Taktychne zabezpechennya provedennya slidchykh diy* [Tactical support of investigative actions]. Dnipropetrovs'k : Dnipropetrovs'kyy derzhavnyy universytet vnutrishnikh sprav; Lira LTD [in Ukr.].
4. Zvernennya suddi KKS VS u spravi №130/2225/15-k, provadzhennya № 51-4527km20 [Appeal of a judge of the Supreme Court of Cassation in case 130/2225/15-k, proceeding №51-4527km20] iz reyestratsiynym vkhidnym nomerom Verkhovnoho Sudu 142/0/26-21 vid 19.03.2021 [in Ukr.].
5. Basysta, I. 19 travnya 2021 roku. *Naukovyy vysnovok z pytan', pov'yazanykh z pravomirnistyu (nepravomirnistyu) provedennya obshuku ta/abo ohlyadu zhytla chy inshoho volodinnya osoby za doruchenniam slidchoho, diznavacha, prokurora* [Scientific opinion on issues related to the legality (illegality) of the search and / or inspection of housing or other property of a person on behalf of the investigator, coroner, prosecutor] (na vykonannya zvernennya vid suddi Kasatsiynoho kryminal'noho sudu u skladi Verkhovnoho Sudu Stanislava Saveliyovycha Holubyts'koho) [in Ukr.].
6. *Kryminal'nyy protsesual'nyy kodeks Ukrayiny vid 13.04.2012. u redaktsiyi vid 01.07.2021* [Criminal Procedure Code of Ukraine of 13.04.2012. in the edition of 1.07.2021]. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/page8> [in Ukr.].
7. *Postanova kolehiyi suddiv Druhoyi sudovoyi palaty Kasatsiynoho kryminal'noho sudu Verkhovnoho Sudu vid 29 sichnya 2019 roku, sprava № 466/896/17 (provadzhennya № 51-7795 km 18)* [Resolution of the panel of

- judges of the Second Judicial Chamber of the Criminal Court of Cassation of the Supreme Court of January 29, 2019, case № 466/896/17 (proceeding № 51-7795 km 18)]. Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79601140> [in Ukr.].
8. Shylo, O. H. & Skidan, N. V. Obshuk zhytla chy inshoho volodinnya osoby: okremi problemy pravovoho rehulyuvannya ta pravozastosuvannya [Search of a person's home or other property: some problems of legal regulation and law enforcement]. *Visnyk kryminal'noho sudochynstva*. 2/2019, 87–96. Retrieved from https://vkslaw.knu.ua/images/verstka/2_2019_shilo_skidan.pdf [in Ukr.].
  9. Yedynny derzhavnyy reyestr sudovykh rishen [Unified state register of court decisions]. Retrieved from <http://www.reyestr.court.gov.ua> [in Ukr.].
  10. Postanova kolehiyi suddiv Tret'oyi sudovoyi palaty Kasatsynoho kryminal'noho sudu Verkhovnoho Sudu vid 17 lyutoho 2021 roku (sprava № 263/10353/16-k, provadzhennya № 51-4972km20) [Resolution of the panel of judges of the Third Judicial Chamber of the Criminal Court of Cassation of the Supreme Court of February 17, 2021 (case № 263/10353/16-k, proceeding № 51-4972km20)]. Retrieved from <http://www.reyestr.court.gov.ua> [in Ukr.].
  11. Ukhvala kolehiyi suddiv Pershoyi sudovoyi palaty Kasatsynoho kryminal'noho sudu Verkhovnoho Sudu vid 20 travnya 2021 roku u spravi № 130/2225/15-k, provadzhennya № 51-4527km20 [Resolution of the panel of judges of the First Judicial Chamber of the Criminal Court of Cassation of the Supreme Court of 20 May 2021 in case № 130/2225/15-k, proceeding № 51-4527km20]. Retrieved from <http://www.reyestr.court.gov.ua> [in Ukr.].

*Стаття: надійшла до редакції 12.07.2021
прийнята до друку 25.08.2021
The article: is received 12.07.2021
is accepted 25.08.2021*

UDC (УДК) 343.123.61

Навроцька Віра Вячеславівна,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
Львівського державного університету внутрішніх справ
(Львів, Україна)
e-mail: superviranavr@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-3407-7984

ВИРІШЕННЯ ПОЗОВНИХ ВИМОГ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ПРИ РОЗБІЖНОСТІ МІЖ «ДАВНІСНИМИ» СТРОКАМИ

Анотація. Піддано критиці позицію про необхідність ігнорування при розгляді цивільного позову строків давності притягнення до кримінальної відповідальності. Також стверджується, що строки давності притягнення до кримінальної відповідальності та строки позовної давності – це різні за своєю суттю строки. З огляду на це піддано критиці позицію Верховного Суду, згідно з якою під час вирішення цивільного позову в кримінальному провадженні суд не вправі ухвалити рішення про відмову в його задоволенні у зв'язку із впливом позовної давності за правилами ЦК України.

Ключові поняття: кримінальне провадження, цивільний (з'єднаний) позов, строки давності.

Navrotska Vira,

PhD (Law), Associate Professor,
Associate Professor of the Department
of Criminal and Legal Disciplines,
Lviv State University of Internal Affairs
(Lviv, Ukraine)
e-mail: superviranavr@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-3407-7984

RESOLUTION OF CLAIMS IN CRIMINAL PROCEEDINGS AT DISPUTE AMONG «LIMITATION» TERMS

Abstract. It is stated, that within the resolution of claims in criminal proceedings, the relevant provisions of other branches of law (in particular, civil and civil procedural) should be applied in their close connection with criminal procedural and substantive norms. The position on the need to ignore the statute of limitations for criminal liability within the consideration of a civil lawsuit, has been criticized. It is also substantiated, that within the consideration of a civil lawsuit, both the statute of limitations and the statute of limitations for criminal liability should be taken into consideration.

It is proved, that in process of setting the statute of limitations and the statute of limitations for criminal liability, the legislator was guided by different goals, wanted to achieve different interests, was «bound» by various restrictions. It is argued, that the statute of limitations for criminal liability and the statute of limitations are different in their nature, they arise under different legal relationships, they differs by the grounds for their arisen. The position of the Supreme Court, under which within the consideration of a civil lawsuit in criminal proceedings the court is not entitled to make a decision to refuse to satisfy it due to the expiration of the statute of limitations under the Civil Code of Ukraine, has been criticized.

It is argued, that in order for a violated right to be protected within the consideration of a joint (civil) lawsuit, it is required, at least, that: a) since the day of the criminal offense committing and until the entry into the legal force of the sentence, the statute of limitations for criminal prosecution has not expired; b) the claim for protection of a civil right or interest may be satisfied within the limitation period (the exception is legal relations to which the statute of limitations does not apply).

Key concepts: criminal proceedings, civil (joint) lawsuit, statute of limitations, statute of limitations for criminal liability.

Вступ

Мовлячи про цивільний позов у кримінальному провадженні, майже всі дослідники цього інституту вказують на його комплексний характер, справедливо зазначаючи, що при його вирішенні необхідне одночасне врахування норм КК і КПК України. Не заперечуючи цього твердження і вважаючи його абсолютно правильним по суті, доводиться констатувати, що при розв'язанні окремих ситуацій і проблемних питань, які виникають при вирішенні позовних вимог у кримінальному судочинстві, як науковці, так і практичні працівники абсолютно безпідставно залишають поза увагою відповідні положення Цивільного та Цивільного процесуального кодексів України. Натомість такі положення повинні бути застосовані одночасно, поряд, у їх тісному зв'язку із нормами Кримінального та Кримінального процесуального кодексів.

Однією із таких ситуацій є та, за якої при вирішенні позовних вимог у кримінальному провадженні є розбіжності між строками давності притягнення до кримінальної відповідальності та строками позовної давності. Зазначимо, що ця проблема майже не досліджена, оскільки крім кількох власних публікацій щодо аналізованого питання [1, с. 50–56; 2, с. 105–112; 3, с. 125–131; 4, с. 353–360], можу послатися лише на кандидатську дисертацію Ю. В. Курдубанова [5, с. 44] і твердження, висловлене в одній із монографій І. Я. Фойницького [6, с. 75].

Я послідовно обстоювала думку (причому і під час дії КПК 1960 р., і КПК України 2012 р.) про те, що при розгляді цивільного позову в кримінальному провадженні потрібно враховувати і строки давності притягнення до кримінальної відповідальності, і строки позовної давності.

Із цього приводу є й абсолютно протилежні міркування. Відмінні думки щодо першого із відстоюваних мною підходів (про врахування при розгляді цивільного позову строків давності притягнення до кримінальної відповідальності) свого часу були висловлені видатним дореволюційним вченим – корифеєм галузевої науки І. Я. Фойницьким. Про це мені на момент написання попередніх праць не було відомо і, відповідно, таке твердження я й не могла якось коментувати.

Що ж стосується другого із них (про необхідність врахування при розгляді цивільного позову строків позовної давності) – то цілком іншу позицію з цього приводу відображено у порівняно «свіжому» рішенні Верховного Суду України від 20.08.2019 р. [7]. Я, звісно, пам'ятаю положення ч. 6 ст. 13 Закону України «Про

судоустрій та статус суддів», згідно з яким висновки стосовно застосування норм права, що викладені у постановях цього органу, «враховуються іншими судами при застосуванні таких норм права» [8]. Але мені також відомо і те, що суд, який розглядає кримінальне провадження у касаційному порядку, може *відступити від попереднього висновку* стосовно застосування норми права у подібних правовідносинах, викладених у раніше винесеному рішенні Верховного Суду (ст. 434¹ КПК України) [9]. Можливо, викладені мною аргументи зможуть переконати Верховний Суд і він перегляне свій підхід до цього питання.

Незважаючи на наукову вагу адептів із протилежного «табору» та їхні аргументи, моя позиція з цього приводу не похитнулася, а, навпаки, зміцніла. Тому *метою цієї статті* є доведення того, що судом при розгляді цивільного позову має бути враховано і строки давності притягнення до кримінальної відповідальності, і строки позовної давності.

1. Врахування строків давності притягнення до кримінальної відповідальності при вирішенні позовних вимог у порядку кримінального судочинства

Положення, згідно з яким вирішення позовних вимог у кримінальному провадженні можливе за умови, що на момент прийняття судом рішення у провадженні (а відтак і прийняття рішення по цивільному позову) строки давності притягнення до кримінальної відповідальності ще не сплили, мені завжди видавалося аксіоматичним. Принаймні інших думок із цього приводу і в юридичній літературі, і з-поміж практиків я не зустрічала. Винятком є хіба твердження І. Я. Фойницького. Так, шановний дослідник зазначає (причому без будь-якого обґрунтування!), що «на цивільний позов не поширюється дія *кримінальної давності*» [6, с. 75]. Певно, вчений мав на увазі, що при вирішенні позовних вимог, пред'явлених у порядку кримінального судочинства, *строки давності притягнення до кримінальної відповідальності* братися до уваги не повинні. Я не настільки добре знаю дореволюційне законодавство, ще й сусідньої країни, щоб мати сміливість сперечатися з цього приводу з одним із найбільш видатних процесуалістів і стверджувати про помилковість його міркувань щодо окремих положень діючих *тоді* норм.

Однак припустімо, що таке твердження (стосовно того, що строки давності притягнення до кримінальної відповідальності повинні ігноруватися /не братися до уваги при вирішенні цивільного позову в сучасній Україні) було б висловлене зараз. У такому разі воно

буде безсумнівно хибним, таким, що не відповідає дійсності. Адже розгляд цивільного позову (певно, не випадково він ще йменується *з'єднаним позовом*) можливий лише одночасно із кримінальним провадженням. Сплив же строків давності притягнення до кримінальної відповідальності є підставою для закриття провадження судом у зв'язку із звільненням особи від кримінальної відповідальності – п. 1 ч. 2 ст. 284 КПК України. Щодо того, яке ж рішення у цьому разі має бути прийнято щодо цивільного позову, законодавець узагалі мовчить. Це питання ним абсолютно не врегульовано. Видається, що за таких умов потрібно виходити з того, що оскільки цивільний позов розглядається судом разом (одночасно) із кримінальним провадженням, то логічно, що у зазначеній ситуації (коли кримінальне провадження закрито) цивільний позов потрібно залишити без розгляду. Це ж, своєю чергою (відповідно до положень ч. 6 ст. 128 КПК України), не позбавляє особу, яка пред'явила цивільний позов у кримінальному провадженні, можливості звернутися із відповідними позовними вимогами, але вже у порядку цивільного судочинства. Принаймні саме таким шляхом іде правозастосовна практика. Для прикладу можна навести позиції, відображені в низці судових рішень [10; 11; 12].

Однак у ч. 3 ст. 129 КПК України 2012 р. передбачено, що цивільний позов може бути залишено судом без розгляду лише у двох випадках:

1) якщо на засідання суду не з'явився цивільний позивач або його представник (окрім випадків, спеціально застережених у ч. 2 ст. 326 КПК 2012 р., а саме: а) якщо від цивільного позивача надійшло клопотання про розгляд цивільного позову за його відсутності; б) якщо обвинувачений, цивільний відповідач повністю визнав пред'явлений цивільний позов);

2) якщо обвинуваченого виправдано за відсутності в його діях складу кримінального правопорушення або у зв'язку з його непричетністю до вчинення кримінального правопорушення.

У Постанові Пленуму ВСУ «Про практику застосування судами України законодавства про відшкодування матеріальної шкоди, завданої злочином і стягнення безпідставно нажитого майна» (п. 7) міститься таке ж роз'яснення. Там указано, що у випадку закриття провадження із підстав, передбачених законом, цивільний позов розгляду не підлягає. У цьому разі вимоги особи, яка звернулася із цивільним позовом про відшкодування шкоди, можуть бути вирішені у порядку цивільного судочинства [13].

Слід зауважити, що у ст. 129 КПК України йдеться про вирішення цивільного позову лише: при ухваленні судом обвинувального вироку, виправдувального вироку за відсутністю в діях (п.б. – в діянні) обвинуваченого складу кримінального правопорушення чи його непричетності до вчинення кримінального правопорушення, констатації відсутності події кримінального правопорушення, а також при постановленні ухвали щодо застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру. Однак тут згадано далеко не всі можливі у провадженні остаточні (кінцеві) рішення. Тому виникає запитання: а яке рішення повинно бути прийняте щодо цивільного позову, якщо суд вирішить закрити кримінальне провадження з інших підстав (наприклад, у зв'язку із звільненням від кримінальної відповідальності, внаслідок смерті обвинуваченого, у зв'язку із декриміналізацією діяння тощо)? Законодавець відповіді на них не дає.

Я повністю згідна із підходом, відображеним у вищенаведеній постанові Верховного Суду. Однак наявність відповідних роз'яснень вважаю недостатнім. Це питання все-таки має бути вирішене на законодавчому рівні. А тому раджу ч. 3 ст. 129 КПК України викласти у такій редакції:

«У разі закриття кримінального провадження з інших підстав, аніж зазначених у частинах другій та третій цієї статті, а також у випадках, передбачених частиною першою статті 326 цього Кодексу, суд залишає цивільний позов без розгляду».

Доки ж відповідних змін до ч. 3 ст. 129 КПК не внесено, ніхто не перешкоджає правозастосувачу за наявності такої прогалини застосувати закон за аналогією.

Отож І. Я. Фойницький стверджував про необхідність ігнорування при розгляді цивільного позову строків давності притягнення до кримінальної відповідальності (чи, як він їх іменував, «строків кримінальної давності»). Як зазначено, аналіз чинного вітчизняного законодавства не дає підстав погодитися із наведеним твердженням. Оскільки за загальним правилом (! – В. Н.) суд може приймати рішення щодо цивільного позову лише в межах строку давності притягнення до кримінальної відповідальності. Проте щодо цього правила потрібно зробити одне важливе уточнення. Єдиний виняток (коли відповідне рішення щодо позовних вимог у кримінальному судочинстві може бути винесене і поза межами строку давності притягнення до кримінальної відповідальності) стосується тієї рідкісної ситуації, за якої при вирішенні питання про закриття кримінального провадження у зв'язку із спливом строків

давності притягнення до кримінальної відповідальності (з підстав, передбачених ст. 49 чи 106 КК України, та в порядку, передбаченому п. 1 ч. 2 ст. 284 КПК України), підозрюваний, обвинувачений реалізує належне йому право заперечувати проти закриття провадження. У такому разі досудове розслідування та судове провадження здійснюється у повному обсязі в загальному порядку (ч. 3 ст. 285 КПК України). Якщо ж надалі (в ході провадження у загальному порядку) суд все-таки винесе обвинувальний вирок, та за умови, що *при цьому строки позовної давності ще не сплили*, суд повинен розглянути цивільний позов та відповідно до положень ч. 1 ст. 129 КПК України (залежно від доведеності підстав і розміру цивільного позову) може задовольнити позовні вимоги (повністю або ж частково).

2. Врахування строків позовної давності при вирішенні позовних вимог у порядку кримінального судочинства

Якщо І. Я. Фойницький указував, що у кримінальному процесі при розгляді цивільного позову не повинні братися до уваги *строки давності притягнення до кримінальної відповідальності*, то окремі процесуалісти (побіжно, без жодної аргументації) висловлюють твердження, згідно з яким у кримінальному процесі не повинні застосовуватися уже зовсім інші строки – положення тієї глави Цивільного кодексу, якою врегульовано строки *позовної давності* [5, с. 44]. Спробую розібратися у підставності (або ж, навпаки, у безпідставності) таких висловлювань.

Уважаю, що, встановлюючи строки позовної давності та строки давності притягнення до кримінальної відповідальності, законодавець керувався різними цілями, хотів досягнути різних інтересів, був «скований» різними обмеженнями.

Ця відмінність між строками позовної давності та строками давності притягнення до кримінальної відповідальності полягає у наступному:

1) у кримінальному праві відповідні «давнісні» строки детерміновані ступенем тяжкості вчиненого кримінального правопорушення; натомість строки загальної позовної давності від характеру правовідносин не залежать (наприклад, не залежать від ціни позову, від матеріального становища відповідача тощо);

2) у кримінальному праві строки давності притягнення до кримінальної відповідальності можуть тривати і більше залежно від протиправної поведінки фактично винного. Адже законодавець передбачає: а) зупинення перебігу давності (ч. 2 ст. 49 КК України) – якщо

особа, яка вчинила злочин, ухилилася від досудового розслідування і суду; б) переривання перебігу давності (ч. 3 ст. 49 КК України) – якщо до закінчення строків, зазначених у чч. 1 та 2 ст. 49 КК України, особа вчинила новий злочин середньої тяжкості, тяжкий чи особливо тяжкий. Водночас щодо обрахунку строків позовної давності схожого (чи аналогічного) положення немає;

3) у кримінальному праві строк давності притягнення до кримінальної відповідальності включається в строк розгляду провадження органом досудового розслідування та судом; натомість при обрахуванні строку позовної давності, тривалість розгляду справи судом не має жодного значення (адже прийняття рішення про захист може відбутися уже й поза межами позовної давності);

4) у кримінальному процесі зловживання правом недобросовісними учасниками може спричинити вплив строків давності притягнення до кримінальної відповідальності (наприклад, коли вони з метою затягування цих строків заявляють численні необґрунтовані відводи, клопотання, навмисно не з'являються за викликом до органів досудового розслідування та/чи суду тощо); натомість, при розгляді позовних вимог відповідач за позовом не може за допомогою формально-законних засобів вплинути на те, що позовні вимоги не будуть розглянуті у зв'язку із спливом строків позовної давності;

5) у кримінальному процесі передбачені законом обмеження не можуть бути застосовані до особи після спливу строку давності притягнення до кримінальної відповідальності навіть за наявності згоди обвинуваченого на застосування до нього таких обмежень (наприклад, не можливо після спливу зазначеного строку добровільно відбутися ув'язнення, сплатити штраф тощо). Водночас дія, яка має правове значення, з боку учасника цивільних правовідносин може бути вчинена і після спливу строку позовної давності (зокрема, аналіз положень ч. 1 ст. 267 ЦПК дає підстави для висновку, що особа, яка несе відповідальність за позовом, може виконати зобов'язання і після спливу строку позовної давності; причому надалі не має права вимагати повернення виконаного навіть тоді, коли на момент виконання вона не знала про сплив цього строку);

6) окрім того, є різний початок аналізованих строків: якщо строки давності притягнення до кримінальної відповідальності починають обраховуватися з моменту вчинення кримінального правопорушення (ч. 1 ст. 49 КК України), то строки позовної давності – з моменту, коли особа дізналася про порушення свого права (чи

захищеного права інших осіб) або про того, хто це право порушив (ч. 1 ст. 261 ЦК України).

Отож наведене дає підстави для висновку, що строки давності притягнення до кримінальної відповідальності та строки позовної давності – це різні за своєю суттю строки, вони виникають за різними правовідносинами, є різні підстави виникнення цих правовідносин. З огляду на те, що це різні строки, нема жодних раціональних підстав для твердження, згідно з яким при розгляді цивільного позову в кримінальному провадженні строк позовної давності має бути проігноровано.

Якщо розглянути зарубіжний досвід правової регламентації зазначеної проблеми, то нескладно помітити, що з цього приводу є різні підходи. Аналізуючи кримінальне процесуальне законодавство пострадянських країн, потрібно констатувати, що здебільшого у них це питання взагалі не взяте до уваги [14; 15; 16; 17; 18] і лише у ч. 1 ст. 168 КПК Республіки Казахстан ідеться про те, що «при розгляді цивільного позову, пред'явленого у кримінальній справі, *підстави, умови, обсяг і спосіб відшкодування шкоди визначаються згідно з нормами цивільного, трудового та іншого законодавства*» [19].

У решті ж пострадянських держав, де законодавці все-таки висловлюють своє бачення аналізованої проблеми (до прикладу, ст. 281 КПК Республіки Узбекистан [20]; ч. 4 ст. 154 КПК Республіки Вірменія [21], ч. 4 ст. 179 КПК Азербайджанської Республіки [22]), як, зрештою, і розробники Модельного КПК для держав-учасниць СНД (ч. 4 ст. 191 цього Кодексу) [23], вказано, що на цивільний позов у кримінальному судочинстві *не поширюються строки позовної давності*, встановлені у цивільному законодавстві.

Моя ж позиція стосовно аналізованого питання, як було зазначено, абсолютно інша. Я стверджую, що при розгляді у кримінальному провадженні цивільного позову потрібно враховувати одночасно (у їх співвідношенні) як строки матеріального цивільного права (строки позовної давності), так і строки матеріального кримінального права (строки давності притягнення до кримінальної відповідальності). Ви рішення ж цих матеріально-правових питань (зокрема) впливає і на те, яке може бути прийняте рішення «процедурного» характеру: чи позовні вимоги будуть задоволені, чи у їх задоволенні потрібно відмовити [1, с. 50–56; 2, с. 105–112; 3, с. 125–131; 4, с. 353–360]. Окрім того, належною передумовою розгляду та вирішення відповідних позовних вимог буде ще й дотримання передбаченого законодавцем процедурного строку – кінцевого моменту

звернення із цивільним позовом (ч. 1 ст. 128 КПК України).

Отож потрібно з'ясувати, як слід діяти у разі, коли строк позовної давності є меншим за строк давності притягнення до кримінальної відповідальності (протилежну ситуацію я щойно проаналізувала).

Видається, що для того, аби при розгляді цивільного позову в кримінальному провадженні можна було захистити порушене право, потрібна щонайменше наявність двох умов:

1) з дня вчинення кримінального правопорушення і до набрання вироком законної сили не повинні минути строки давності притягнення до кримінальної відповідальності (про єдиний виняток з цього правила уже йшлося – *В. Н.*);

2) вимога про захист цивільного права чи інтересу може бути задоволена у межах строку позовної давності (водночас, звісно, потрібно пам'ятати про те, що з огляду на виняткову важливість окремих благ, законодавець передбачає, що на певні вимоги позовна давність не поширюється (ст. 268 ЦК України) – це, зокрема, стосується вимог, що випливають із порушення особистих немайнових прав, окрім випадків, передбачених законом; вимог про відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю тощо).

Із метою захисту порушеного кримінальним правопорушенням (чи іншим суспільно небезпечним діянням) права, постраждалий (чи інша особа, яка відстоює його інтереси) може скористатися однією із альтернативних можливостей: а) пред'явити позовні вимоги в порядку цивільного судочинства, б) або звернутися з такими вимогами у розпочатому кримінальному провадженні.

Варто зауважити, що законодавець (ст. 256 ЦК України), мовлячи про позовну давність, говорить про строк, у межах якого можливе звернення до суду. Причому не конкретизує, до якого саме – до «цивільного» чи «кримінального». Тому таке звернення можливе в порядку як кримінального, так і цивільного судочинства. Проте кримінальне провадження суддею не розпочинається, це роблять інші суб'єкти. А тому, коли йдеться про позовну давність при розгляді цивільного позову, буквально тлумачення тут застосовувати не варто. За ситуації, що аналізується, такий строк не слід вважати пропущеним, якщо протягом 3-х років (за загальним правилом) особа, яка дізналася / повинна була дізнатися про порушення права (власного чи права осіб, інтереси яких вона може обстоювати) та звернулася до компетентних органів, пред'явивши позовні вимоги.

До прикладу, було вчинено діяння, передбачене ч. 1 ст. 187 КК України (некваліфікований грабіж), причому нападник і потерпілий раніше були знайомі (а відтак персональні дані про нападника-порушника права потерпілому були відомі). Одразу ж було розпочате кримінальне провадження, в межах якого постраждалим без зволікань було пред'явлено цивільний позов (нагадаю, що перебіг позовної давності, за загальним правилом, починається від дня, коли постраждалий дізнався /міг довідатися про порушення свого права чи про особу, яка допустила таке порушення (ч. 1 ст. 261 ЦК України)). Згідно з ст. 257 зазначеного Кодексу, в цьому випадку діє 3-річний (загальний) строк позовної давності, строк же давності притягнення до кримінальної відповідальності (відповідно до положення п. 3 ч. 1 ст. 49 КК України) становить 5 років.

Припустімо, через три з половиною роки після вчинення відповідного діяння (а момент учинення злочину в змодельованій гіпотетичній ситуації є водночас моментом, коли постраждалий дізнався і про порушення свого права, і про порушника, а відтак цей момент є також початком перебігу строку позовної давності) у розпочатому кримінальному провадженні потерпілий пред'явив позовні вимоги. Незважаючи на те, що строки позовної давності сплили, відмовляти у прийнятті позовних вимог не можна. Адже заява про захист порушеного права повинна бути прийнята до розгляду судом незалежно від впливу позовної давності (ч. 2 ст. 267 Цивільного кодексу України). Цим правилом потрібно керуватися і при прийнятті до розгляду цивільного позову. Далі ж суд, констатувавши сплив позовної давності (за аналогією із положенням п. 4 ст. 267 Цивільного кодексу), повинен відмовити у задоволенні позовних вимог.

Однак застосування аналогії є не найкращим способом урегулювання правових прогалин. Така ситуація має бути вирішена законодавчо. А тому раджу викласти ч. 2 ст. 129 КПК так: *«У разі встановлення відсутності події кримінального правопорушення, а також у разі спливу строку позовної давності, суд відмовляє у цивільному позові».*

Слід зазначити, що підхід Верховного Суду з цього приводу зовсім інший, аніж обстоюваний мною. Зокрема, цей орган у постанові від 20 серпня 2019 р. № 652/219/17 висловив позицію, згідно з якою під час вирішення цивільного позову в кримінальному провадженні суд не вправі ухвалити рішення про відмову в його задоволенні у зв'язку із спливом позовної давності за правилами ЦК України [7]. І наведена позиція, і її аргументація викликає у мене заперечення з огляду на наступне.

Відповідне рішення прийняте Верховним судом у кримінальному провадженні у зв'язку із поданням касаційної скарги прокурором на ухвалу Апеляційного суду Херсонської області від 17.07.2018 р. за обвинуваченням Особи 1 у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 367 КК України та за обвинуваченням Особи 2 у вчиненні аналогічного діяння. Особа 2, працюючи на посаді директора ТОВ «Фасад», уклав із Архангельською селищною радою договір, згідно з яким був зобов'язаний здійснювати технічний нагляд за будівництвом об'єкта «Реконструкція будівлі клубу смт. Архангельське». Водночас Особа 2 неналежно проконтролював дотримання підрядником – ТОВ «Промхімбуд» (директором якого був Особа 1) – під час будівництва умов, передбачених Державними будівельними нормами та правилами, і прийняв такі обсяги робіт, яких фактично не було виконано та які не відповідали проектно-кошторисній документації. З огляду на це, загальна сума, яку сплачено за начебто виконані обсяги робіт, була істотно завищена і відповідні кошти безпідставно перераховано з рахунку Архангельської селищної ради на рахунок ТОВ «Промхімбуд».

У справі в інтересах держави (в особі позивача Архангельської селищної ради Високопільського району Херсонської області) прокурором заявлено цивільний позов про стягнення з Особи 1 та Особи 2 солідарно 478.417 грн – суми завданих ними збитків.

Суд першої інстанції у задоволенні зазначеного позову відмовив. Цю відмову суд пояснив тим, що слідчий (на підставі даних ревізії селищного бюджету й фінансово-господарської діяльності в Архангельській селищній раді) 26.04.2013 р. вніс дані до ЄДРДР про вчинення злочину, передбаченого ч. 2 ст. 367 КК України, службовими особами «Промхімбуд» та «Фасад». Тобто, на думку суду першої інстанції, прокурор саме з цього моменту (з 26.04.2013 р.) достовірно знав як про порушення права Архангельської селищної ради, так і про осіб, котрі порушили відповідні права, а також про потребу відшкодування цими особами завданих злочином матеріальних збитків на суму 478 417 грн.

З огляду на це, суд першої інстанції зробив висновок про пропуск прокурором на момент його звернення до суду (01.03.2017 р.) трирічного строку позовної давності від дня, коли позивач і прокурор могли довідатися про порушення права. Крім того, суд констатував, що у справі не було подано заяву від сторони цивільного позивача про поновлення пропущеного строку із зазначенням причин, які суд міг би визнати поважними. Відтак, як було зазначено,

у задоволенні цивільного позову прокурора в інтересах держави було відмовлено.

На зазначене рішення подано апеляційну скаргу. Однак ухвалою Апеляційного суду Херсонської області від 17.07. 2018 р. вирок місцевого суду стосовно Особи 1 та Особи 2 залишено без змін (апеляційний суд повністю погодився із рішенням місцевого суду в частині відмови прокурору в інтересах держави в особі Архангельської селищної ради у задоволенні позовних вимог до Особи 1 та Особи 2). Це рішення теж не задовольнило скаржника, а тому ним було подано касаційну скаргу.

Верховний Суд за наслідками розгляду касаційної скарги дійшов таких висновків:

1) прокурор в аналізованому випадку при пред'явленні позовних вимог все-таки пропустив 3-річний строк позовної давності (такого ж висновку дійшли суди першої та апеляційної інстанцій);

2) встановлений у ч. 1 ст. 128 КПК строк, у межах якого особа вправі звернутися з вимогою про відшкодування завданої кримінальним правопорушенням (або іншим суспільно небезпечним діянням) майнової та/або моральної шкоди під час кримінального провадження не може бути обмеженим строком позовної давності за правилами ЦК України;

3) у чч. 1 та 2 ст. 129 КПК наведено виключний перелік підстав для ухвалення рішення про відмову у задоволенні цивільного позову у кримінальному провадженні; а тому в ході вирішення позовних вимог у кримінальному провадженні суд не вправі ухвалити рішення про відмову у його задоволенні на підставі ч. 4 ст. 267 ЦК України – у зв'язку із впливом позовної давності, про застосування якої заявлено стороною у спорі.

Я погоджуюся лише із другим з наведених Верховним Судом висновків (причому тільки з його суттю, а не з аргументацією), перший і третій вважаю хибними, такими, що не ґрунтуються на законі:

1. Передусім розгляну питання про те, чи було пропущено прокурором у цьому випадку строки позовної давності. Вважаю помилковим твердження судів усіх інстанцій у аналізованому провадженні про те, що строк позовної давності в розглянутій ситуації потрібно обчислювати з дня завершення ревізії фінансово-господарської діяльності Архангельської селищної ради. Адже згідно з актом ревізії селищного бюджету та фінансово-господарської діяльності в Архангельській селищній раді від 31.05.2012 р. № 08-18/09 виявлено *тільки наявність порушень*, унаслідок яких державі завдано збитків; водночас на час виявлення порушень *кінцевої суми збитків ще не*

було встановлено. Крім того, на час завершення ревізії не було встановлено осіб, які заволоділи бюджетними коштами. Саме тому 26.04.2013 р. до ЄРДР було внесено дані за фактом незаконного заволодіння *невстановленими посадовими особами* ТОВ «Промхімбуд» бюджетними коштами.

Уважаю, що в цій ситуації *датою встановлення суми збитків* треба вважати дату завершення проведення судово-будівельної експертизи (а саме – 30.01.2015 р.), однак *датою, від якої має обраховуватися сплив строку позовної давності, є дата встановлення конкретних осіб*, які завдали таких збитків (в аналізованій ситуації – це *є момент оголошення* таким особам *про підозру*, а саме – 02.02. 2017 р.). У будь-якому разі ні в першому, ні в другому випадку це не порушує трирічного строку позовної давності (із урахуванням того, що прокурор пред'явив позов 01.03.2017 р.).

Висновок про те, що датою, з якої має обраховуватися сплив строку позовної давності, є все-таки дата виявлення конкретних заподіювачів шкоди, роблю на підставі аналізу положення ч. 1 ст. 261 ЦК України. Там йдеться про те, що «перебіг позовної давності починається від дня, коли особа довідалася або могла довідатися про порушення свого права або *про особу, яка його порушила*» [24]. Як абсолютно слушно зазначено з цього приводу в одному із науково-практичних коментарів до ЦК України, «нерідко день, коли особа дізналася про порушення свого права [або захищаного інтересу – *В. Н.*] не збігається з днем, коли вона дізналася або могла дізнатися про особу, яка його порушила. У таких випадках другий день [коли якраз стає відомо про особу порушника – *В. Н.*] завжди віддалений у часі від першого. Тому застосуванню підлягає друге правило. У тих випадках, коли ці дні збігаються, застосовуються обидва правила» [25, с. 220]. З цим солідаризуються й інші дослідники [26, с. 563].

Отже, строк позовної давності обраховується з моменту, коли постраждалому, його законному представнику чи *прокурору* (тобто особам, які вправі пред'являти цивільний позов) відома особа порушника. У цьому випадку підтвердженням того факту, що особа порушника відома прокурору, є дата винесення повідомлення про підозру Особі 1 та Особі 2. З огляду на вищезазначене та із урахуванням того, що прокурором позов було заявлено 01.03. 2017 р., слід констатувати, що в аналізованій ситуації *строк позовної давності не було порушено*.

2. Як аргумент на користь позиції про те, що при розгляді цивільного позову в кримінальному провадженні строки позовної дав-

ності не враховуються (і з якою я категорично не погоджуюся!) Верховний Суд укаже на те, що у ч. 1 ст. 128 КПК встановлено кінцеву межу строку звернення із цивільним позовом про відшкодування завданої кримінальним правопорушенням (або іншим суспільно небезпечним діянням) шкоди «до початку судового розгляду». Водночас, як зазначає Верховний Суд, КПК жодним чином не пов'язує такі межі зі спливом позовної давності за правилами ЦК.

Тут Верховний Суд повністю правий у тому, що кінцевий момент звернення із цивільним позовом справді не пов'язаний із спливом строків позовної давності. Дійсно, строк, про який ідеться у ч. 1 ст. 128 КПК України, не пов'язаний і жодним чином не обмежує (зрештою, й не повинен обмежувати!) строки позовної давності. Але я абсолютно не розумію: як це може підтверджувати тезу, згідно з якою строки позовної давності у кримінальному процесі повинні бути проігноровані?! Вочевидь, Верховний Суд «плутає» різні за своїм характером і призначенням строки – матеріальні (строки позовної давності) та процесуальні (передбачені, зокрема, у ч. 1 ст. 128 КПК).

Сплив позовної давності не є (і не може бути!) процесуальною перешкодою для звернення до суду по захист порушеного права чи інтересу. Так, згідно з ч. 2 ст. 267 ЦК України, заява про захист цивільного права або інтересу п.б. прийнята до розгляду судом *незалежно від спливу позовної давності* (!- В. Н.).

«Таке нормативне встановлення строку, до якого можливе пред'явлення цивільного позову під час кримінального провадження, – продовжує Верховний Суд, намагаючись обґрунтувати позицію про те, що у кримінальному провадженні на строки позовної давності взагалі не слід зважати, – обумовлено насамперед тим, що у кримінальному провадженні дотримання правил про позовну давність об'єктивно не залежить виключно від волевиявлення особи, якій шкода заподіяна... (наприклад, органом досудового розслідування не встановлено особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, і це не дозволяє виконати вимоги ч. 4 ст. 128 КПК щодо форми та змісту позовної заяви, чи саме кримінальне провадження ... було розпочате через значний проміжок часу після вчинення (курсив мій – В. Н.) кримінального правопорушення...»).

Із цього приводу хотіла б вкотре нагадати, що строки позовної давності обраховуються не з моменту вчинення протиправного діяння, а з моменту, коли особа порушника стає відомою постраждалому, його законному представнику чи прокурору, котрий у передбачених законом випадках (ч. 3 ст. 128 КПК) вправі відстою-

вати інтереси фізичних осіб. Звісно, якщо орган досудового розслідування не встановив того, хто вчинив кримінальне правопорушення (чи інше суспільно небезпечне діяння), то й подання позовних вимог (де має бути чітко вказано, хто має нести відповідальність за позовом) виключене. Але ж у такому разі й строки позовної давності не починають спливати! За умов, коли особа правопорушника не відома працівникам органів досудового розслідування (а вони мають чи принаймні повинні мати) достатні технічні, фінансові, часові, інтелектуальні й інші можливості для розслідування відповідних діянь, зрештою – це їх прямиї обов'язок), то й потерпілий теж може стверджувати (і має на це повне моральне право!), що і йому така інформація не була відома.

При пред'явленні цивільного позову в кримінальному провадженні головне не пропустити строк, передбачений ч. 1 ст. 128 КПК України, та, звісно ж, «вкластися» у строки позовної давності. Водночас звернення із позовною заявою можливе навіть в останній день строку позовної давності. Тому прийняття рішення про захист може відбутися за межами позовної давності. Позовна давність є часовою межею вчинення особою позову (тобто звернення з вимогою про прийняття рішення про захист), а не самого захисту порушеного права чи інтересу [25, с. 215]. А тому особу, яка дотрималася вказаних строків, не повинна хвилювати подальша тривалість досудового розслідування та судового розгляду. Принаймні на вирішення судом позовних вимог це уже ніяк не впливає.

3. Ну й нарешті стосовно останнього твердження Верховного Суду, з яким мені складно погодитися: ухвалення рішення про відмову у задоволенні цивільного позову у зв'язку із спливом строків давності виключене тільки тому, що у ст. 129 КПК України такої можливості не передбачено. Справді, не передбачено! Але у КПК України залишаються невирішеними немало й інших моментів. Життя складне, багатоманітне, а тому законодавець усвідомлює, що він об'єктивно не може передбачити абсолютно все. Певно, не випадково, він сам же ж говорить про те (ч. 6 ст. 9 КПК України), що коли у КПК не врегульовано якісь процедурні питання, то застосовуються загальні засади кримінального провадження. Тобто це положення підтверджує можливість застосування у кримінальному процесуальному праві аналогії (про що я уже говорила у цій статті, запропонувавши нову редакцію ч. 2 ст. 129 КПК України).

Висновки

Вищенаведене дає підстави для тверджень, згідно з якими при розгляді у кримінальному

провадженні цивільного позову потрібно враховувати у їх співвідношенні і строки позовної давності, і строки давності притягнення до кримінальної відповідальності. Крім того, належною передумовою розгляду та вирішення відповідних позовних вимог буде ще й дотримання передбаченого законодавцем процедурного строку – кінцевого моменту звернення із цивільним позовом.

Також запропоновано:

а) викласти ч. 3 ст. 129 КПК України у такій редакції:

«У разі закриття кримінального провадження з інших підстав, аніж зазначених у частинах другій та третій цієї статті, а також у випадках, передбачених частиною першою статті 326 цього Кодексу, суд залишає цивільний позов без розгляду»;

б) сформулювати ч. 2 ст. 129 КПК наступним чином: «У разі встановлення відсутності події кримінального правопорушення, а також у разі спливу строку позовної давності, суд відмовляє у цивільному позові».

Список використаних джерел

1. Навроцька В. В. Співвідношення строків давності притягнення до кримінальної відповідальності та строків позовної давності. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2008. Вип. 3. С. 50–56.
2. Навроцька В. В. Засада диспозитивності та її реалізація в кримінальному процесі України : монографія. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2010. 440 с.
3. Навроцкая В. В. Соотношение сроков давности привлечения к уголовной ответственности и сроков исковой давности. *Проблемы укрепления законности и правопорядка: наука, практика, тенденции: сб. науч. тр.* / редкол. : В. М. Хомич и др. Мн. : БГУФК, 2011. Вып. 4. С. 125–131.
4. Навроцька В. В. Вирішення позовних вимог у кримінальному провадженні при розбіжності між строками давності притягнення до кримінальної відповідальності й строками позовної давності. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2016. № 2. С. 353–360.
5. Курдубанов Ю. В. Обеспечение прав гражданского истца при рассмотрении уголовных дел судами : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Международный независимый эколого-политологический университет. Москва, 2002. 219 с.
6. Фойницкий И. Я. Курсь уголовного судопроизводства. Томъ II. Издание третье, пересмотренное и дополненное. Санкт-Петербург : Сенатская типография, 1910. 573 с.
7. Постанова Верховного Суду України від 20 серпня 2019 р. (справа № 652/219/17; провадження № 51-9366 км18). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83836445>
8. Про судоустрій та статус суддів : Закон України від 02 червня 2016 р. № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>
9. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
10. Ухвала Дніпровського районного суду м. Києва від 19 лютого 2018 року (справа № 755/15567/15-к). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72483261>
11. Ухвала Уманського міськрайонного суду Черкаської області від 10 лютого 2016 року (справа № 705/91/16-к). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/55623586>
12. Ухвала Червонозаводського районного суду м. Харкова від 02.04.2014 року (справа № 646/9019/13-к). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/37988213>
13. Про практику застосування судами України законодавства про відшкодування матеріальної шкоди, заподіяної злочином і стягнення безпідставно нажитого майна : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 31 березня 1989 р. № 3. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-89>
14. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Беларусь : Закон Республики Беларусь от 16 июля 1999 г. № 295-3. URL: <http://etalonline.by/document/?regnum=HK9900295>
15. Уголовно-процессуальный кодекс Кыргызской Республики : Закон Кыргызской Республики от 2 февраля 2017 г. № 20. URL: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/111530>
16. Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации : Закон Российской Федерации от 18 декабря 2001 г. №174-ФЗ. URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_34481/156a55fe5746603ae37a5c022d59c118a618328d/
17. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Таджикистан : Закон Республики Таджикистан от 3 декабря 2009 г. URL: http://continent-online.com/Document/?doc_id=30594304#pos=1768;-47
18. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Молдова : Закон Республики Молдова от 14 марта 2003 г. № 122-XV. URL: http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?Rgn=3833
19. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан : Закон Республики Казахстан от 4 июля 2014 г. № 231-V. URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31575852&doc_id2=31575852#pos=225;-332&pos 2=3050;-206

20. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Узбекистан : Закон Республики Узбекистан от 22 сентября 1994 г. № 2013-XII). URL: http://continent-online.com/Document/?doc_id=30421101#pos=6;-142
21. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Армения : Закон Республики Армения от 01 июля 1998 г. № 33-48. URL: https://www.legislationline.org/download/id/4261/file/Armenia_CPC_am2006_ru.pdf
22. Уголовно-процессуальный кодекс Азербайджанской Республики : Закон Азербайджанской Республики от 14 июля 2000 г. № 907-IQ. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30420280
23. Модельный уголовно-процессуальный кодекс для государств – участников Содружества Независимых Государств от 17 февраля 1996 г. URL: <https://www.icrc.org/ru/doc/resources/documents/misc/ihl-nat-2.htm>
24. Цивільний кодекс України : Закон України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>
25. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України /за ред. В. М. Коссака. Київ : Істина, 2004. 976 с.
26. Цивільний кодекс України : науково-практичний коментар. Т. 2: Об'єкти. Правочини. Представництво. Строки та терміни. Позовна давність. Особисті немайнові права фізичної особи / за ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Харків : ЕКУС, 2021. 784 с.

References

1. Navrotska, V. V. (2008). Spivvidnoshennya strokiv davnosti prytyahnennya do kryminal'noyi vidpovidal'nosti ta strokiv pozovnoyi davnosti [The ratio of the statute of limitations for criminal prosecution and the statute of limitations]. *Visnyk Luhans'koho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav im. E.O. Didorenka (Bulletin of Luhansk State University of Internal Affairs. E. O. Didorenko)*, 3, 50–56 [in Ukr.].
2. Navrotska, V. V. (2010). Zasada dyspozytyvnosti ta yiyi realizatsiya v kryminal'nomu protsesi Ukrainy [The principle of dispositiveness and its implementation in the criminal process of Ukraine]. Lviv : Lviv State University of Internal Affairs [in Ukr.].
3. Navrotskaya, V. V. (2011). Sootnosheniye srokov davnosti privlecheniya k ugolovnoy otvetstvennosti i srokov iskovoy davnosti [Correlation between the statute of limitations for bringing to criminal responsibility and the statute of limitations]. *Problemy ukrepleniya zakonnosti i pravoporyadka: nauka, praktika, tendentsi (Problems of strengthening the rule of law and the rule of law: science, practice, trends)*, 4, 125–131 [in Russ.].
4. Navrotska, V. V. (2016). Vyryshennya pozovnykh vymoh u kryminal'nomu provadzhenni pry rozbizhnosti mizh strokami davnosti prytyahnennya do kryminal'noyi vidpovidal'nosti y strokami pozovnoyi davnosti [Resolution of claims in criminal proceedings in case of discrepancy between the statute of limitations for criminal prosecution and the statute of limitations]. *Naukovyy visnyk L'vivs'koho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav (Scientific Bulletin of Lviv State University of Internal Affairs)*, 2, 353–360 [in Ukr.].
5. Kurdubanov, Yu. V. (2002). Obespecheniye prav grazhdanskogo isttsy pri rassmotrenii ugolovnykh del sudami [Ensuring the rights of civil plaintiffs in the consideration of criminal cases: by courts]. *Doctor's thesis*. Moskov [in Russ.].
6. Foinitskiy, I. Ya. (2010). Kurs ugalovnago sudoproizvodstva [Course of ugalovna legal proceedings] [in Russ.].
7. Postanova Verkhovnoho Sudu Ukrayiny vid 20 serpnya 2019 r. (sprava № 652/219/17; provadzhennya №51-9366 km1) [Resolution of the Supreme Court of Ukraine of August 20, 2019 (case №652/219/17; proceedings № 51-9366 km18)]. Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83836445> [in Ukr.].
8. Pro sudoustriy ta status suddiv: Zakon Ukrayiny vid 02 chervnya 2016 r. №1402-VIII [On the Judiciary and the Status of Judges: Law of Ukraine of June 2, 2016 №1402-VIII]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> [in Ukr.].
9. Kryminal'nyy protsesual'nyy kodeks Ukrayiny: Zakon Ukrayiny vid 13 kvitnya 201 r. № 4651-VI [Criminal Procedure Code of Ukraine: Law of Ukraine of April 13, 2012 №4651-VI]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> [in Ukr.].
10. Ukhvala Dniprovsk'koho rayonnoho sudu m. Kyyeva vid 19 lyutoho 2018 roku (sprava № 755/15567/15-k) [Decision of the Dniprovsky District Court of Kyiv of February 19, 2018 (case № 755/15567/15-k)]. Retrieved from <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72483261> [in Ukr.].
11. Ukhvala Umans'koho mis'krayonnoho sudu Cherkas'koyi oblasti vid 10 lyutoho 2016 roku (sprava № 705/91/16-k) [Decision of the Uman City District Court of the Cherkasy Region of February 10, 2016 (case № 705/91/16-k)]. Retrieved from <http://reyestr.court.gov.ua/Review/55623586> [in Ukr.].
12. Ukhvala Chervonozavods'koho rayonnoho sudu m. Kharkova vid 02.04.2014 roku (sprava № 646/9019/13-k) [Decision of the Chervonozavodsky District Court of Kharkiv dated 02.04.2014 (case № 646/9019/13-k)]. Retrieved from <http://reyestr.court.gov.ua/Review/37988213> [in Ukr.].
13. Pro praktyku zastosuvannya sudamy Ukrayiny zakonodavstva pro vidshkoduvannya material'noyi shkody, zapodiyanoi zlochynom i styahnennya bezpidstavno nazhytoho mayna: Postanova Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrayiny vid 31 bereznia 1989 r. № 3 [On the practice of application by the courts of Ukraine of the legislation on compensation for material damage caused by a crime and recovery of unreasonably acquired

- property: Resolution of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine of March 31, 1989. № 3]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-89> [in Ukr.].
14. Ugolovno-protsessual'nyy kodeks Respubliki Belarus': Zakon Respubliki Belarus' ot 16 iyulya 1999 g. № 295-Z [Criminal Procedure Code of the Republic of Belarus: Law of the Republic of Belarus dated July 16, 1999 № 295-3]. Retrieved from <http://etalonline.by/document/?regnum=HK9900295> [in Russ.].
  15. Ugolovno-protsessual'nyy kodeks Kyrgyzskoy Respubliki: Zakon Kyrgyzskoy Respubliki ot 2 fevralya 2017 g. № 20 [The Criminal Procedure Code of the Kyrgyz Republic: Law of the Kyrgyz Republic dated February 2, 2017 No. 20]. Retrieved from <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/111530> [in Russ.].
  16. Ugolovno-protsessual'nyy kodeks Rossiyskoy Federatsii: Zakon Rossiyskoy Federatsii ot 18 dekabrya 2001 g. № 174-FZ [The Criminal Procedure Code of the Russian Federation: Law of the Russian Federation of December 18, 2001 No. 174-FZ]. Retrieved from http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_34481156a55fe5746603ae37a5c022d59c118a618328d/ [in Russ.].
  17. Ugolovno-protsessual'nyy kodeks Respubliki Tadjikistan: Zakon Respubliki Tadjikistan ot 3 dekabrya 2009 g. [Criminal Procedure Code of the Republic of Tajikistan: Law of the Republic of Tajikistan dated December 3, 2009]. Retrieved from http://continent-online.com/Document/?doc_id=30594304#pos=1768;-47 [in Russ.].
  18. Ugolovno-protsessual'nyy kodeks Respubliki Moldova: Zakon Respubliki Moldova ot 14 marta 2003 g. №122-XV [Code of Criminal Procedure of the Republic of Moldova: Law of the Republic of Moldova dated March 14, 2003 No. 122-XV]. Retrieved from http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?Rgn=3833 [in Russ.].
  19. Ugolovno-protsessual'nyy kodeks Respubliki Kazakhstan: Zakon Respubliki Kazakhstan ot 4 iyulya 2014 g. № 231-V [The Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan: Law of the Republic of Kazakhstan dated July 4, 2014 No. 231-V]. Retrieved from https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31575852&doc_id2=31575852#pos=225;-332&pos2=3050;-206 [in Russ.].
  20. Ugolovno-protsessual'nyy kodeks Respubliki Uzbekistan: Zakon Respubliki Uzbekistan ot 22 sentyabrya 1994 g. №2013-XII [Criminal Procedure Code of the Republic of Uzbekistan: Law of the Republic of Uzbekistan dated September 22, 1994 No. 2013-XII]. Retrieved from http://continent-online.com/Document/?doc_id=30421101#pos=6;-142 [in Russ.].
  21. Ugolovno-protsessual'nyy kodeks Respubliki Armeniya: Zakon Respubliki Armeniya ot 01 iyulya 1998 g. [Code of Criminal Procedure of the Republic of Armenia: Law of the Republic of Armenia dated July 1, 1998 No. 33-48]. Retrieved from https://www.legislationline.org/download/id/4261/file/Armenia_CPC_am2006_ru.pdf [in Russ.].
  22. Ugolovno-protsessual'nyy kodeks Azerbaydzhanskoy Respubliki: Zakon Azerbaydzhanskoy Respubliki ot 14 iyulya 2000 g. №907-IQ [Criminal Procedure Code of the Republic of Azerbaijan: Law of the Republic of Azerbaijan dated July 14, 2000 №. 907-IQ]. Retrieved from https://online.zakon.kz/Document/? Doc_id = 30420280 [in Russ.].
  23. Model'nyy ugolovno-protsessual'nyy kodeks dlya gosudarstv – uchastnikov Sodruzhestva Nezavisimykh Gosudarstv ot 17 fevralya 1996 g. [Model Code of Criminal Procedure for Member States of the Commonwealth of Independent States dated February 17, 1996]. Retrieved from <https://www.icrc.org/ru/doc/resources/documents/misc/ihl-nat-2.htm> [in Russ.].
  24. Tsyvil'nyy kodeks Ukrayiny: Zakon Ukrayiny vid 18 bereznya 2004 r. №1618-IV [Civil Code of Ukraine: Law of Ukraine of March 18, 2004 №1618-IV]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> [in Ukr.].
  25. Cossack, V. M (Ed.) (2004). Scientific and practical commentary on the Civil Code of Ukraine. Kyiv : Istina [in Ukr.].
  26. Spasybo-Fateev, I. V. (Ed.) (2021). Civil Code of Ukraine: scientific and practical commentary. Vol. 2: Objects. Pravochni. Representation. Terms and conditions. Statute of limitations. Personal intangible rights of an individual. Kharkiv: EKUS [in Ukr.].

*Стаття: надійшла до редакції 21.07.2021
прийнята до друку 18.08.2021
The article: is received 21.07.2021
is accepted 18.08.2021*

UDC (УДК) 343.1
JEL Classification: K40, K41

Ангеленюк Анна-Марія Юрїївна,

кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник
Державного науково-дослідного інституту МВС України
(Київ, Україна)
e-mail: angelen_anna@ukr.net
ORCID ID: 0000-0001-5947-5105

НАЛЕЖНИЙ СПОСІБ ОТРИМАННЯ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ КРІЗЬ ПРИЗМУ СУДОВИХ РІШЕНЬ

Анотація. Зазначено, що в Україні нині потребують удосконалення способи отримання доказів під час досудового розслідування, які треба планувати з урахуванням аналізу судової практики, зокрема аналізу оцінки доказів у суді на предмет їх належності та допустимості. Запропоновано використовувати експрес-тести для визначення наркотичного засобу під час затримання особи, закріпити правовий статус добровільної згоди осіб з метою уникнення двозначного трактування поняття добровільності у суді.

Ключові поняття: належність, допустимість, доказування, слідчі ситуації, судові рішення.

Anheleniuk Anna-Mariia,

PhD (Law),
Senior Research Assistant,
State Research Institute,
Ministry of Internal Affairs of Ukraine
(Kyiv, Ukraine)
e-mail: angelen_anna@ukr.net
ORCID ID: 0000-0001-5947-5105

APPROPRIATE PROCEDURE FOR OBTAINING EVIDENCE IN THE CRIMINAL PROCESS OF UKRAINE THROUGH THE PRISM OF COURT DECISIONS

Abstract. Recently in Ukraine, the methods of obtaining evidence during the pre-trial investigation have to be improved, both in terms of their normative consolidation and the practice of application. Ways to improve criminal procedural activity should be planned taking into consideration the analysis of judicial practice, in particular the analysis of the evaluation of evidence in court for their relevance and admissibility.

The purpose of the work is to improve the receipt of evidence in the criminal process of Ukraine in an appropriate manner, which will be a guarantee of their admissibility in court.

The following methods were used: comparative – legal – to compare normative – legal regulations and court decisions relating to the recognition of evidence as appropriate and admissible in a particular criminal proceeding; formal-legal – to determine the decisions of the court concerning the evaluation of evidence in criminal proceedings; methods of logical and systematic analysis – to develop an effective proposal to improve the methods of obtaining evidence during the pre-trial investigation in Ukraine.

Results. It is proposed to apply rapid tests to determine the drug substance during the detention of a person. In addition, it is proposed to amend to Part 1 of Art. 233 of the Criminal Procedural Code of Ukraine, which regulates the right to break into the house or other property of a person with the voluntary consent of the person who owns them. It is proposed to consolidate the legal status of such a consent in order to avoid ambiguity of interpretation of the concept of voluntariness in court, in particular voluntary consent should be written in the form of a statement by the person himself with the obligatory indication of the relevant object of penetration.

Conclusions. The appropriate method of obtaining evidence involves compliance with the procedural order of investigative (interrogative) or procedural actions.

An indication of the proper way to obtain evidence is the correct choice of a specific action or a set of actions necessary for a quality investigation of criminal proceedings.

Key concepts: independence, admissibility, evidence, investigative situations, court decisions.

DOI 10.32518/2617-4162-2021-3-134-140

Вступ

Способи отримання доказів у кримінальному провадженні пов'язані з джерелами доказів. Безумовно, отримати доказ неможливо без наявності його джерела. Однак за наявності достовірного та належного джерела доказ потребує законності його існування в межах кримінального провадження за відповідним порядком. Доречно зауважити, що процес отримання доказів, які повинні бути допустимими за оцінкою суду, треба постійно вдосконалювати, враховуючи вимоги сучасності, зокрема судову практику.

Питання допустимості доказів у кримінальному провадженні частково досліджували В. В. Вапнярчук, Л. В. Гаврилюк, І. В. Гловюк, В. Г. Дрозд, І. Ю. Кайло, О. В. Капліна, А. А. Козленко, О. С. Осетрова, М. А. Погорецький, А. В. Пономаренко, В. А. Смирнов, В. В. Тютюнник, І. Л. Чупрікова та інші.

Зауважимо, що за наявних належних джерел доказів, однак при неналежному способі його отримання суд, оцінюючи зазначений доказ на предмет допустимості у кримінальному провадженні, може його не взяти до уваги, зокрема визнати доказ недопустимим при прийнятті рішення по суті. Прерогатива здійснення оцінки недопустимості доказів надана національним судам, однак Європейський суд з прав людини має право впевнитись у справедливості способів отримання доказів [1].

Порушення вимог закону щодо порядку збирання чи фіксації доказів, які суттєво обмежують конституційні права і свободи людини, є ознакою неналежного способу отримання доказів у кримінальному провадженні, що під час судового розгляду не дасть змоги суду спиратися на такі докази як допустимі під час прийняття рішення по суті кримінального провадження.

Метою статті є надання пропозицій щодо вдосконалення процесу отримання допустимих доказів в Україні.

1. Оцінка судом способів отримання доказів у результаті проведення процесуальних або слідчих (розшукових) дій: окремі типові ситуації

Спосіб отримання доказу в кримінальному провадженні охоплює діяльність чітко визначених у кримінальному процесі суб'єктів сто-

совно збирання доказів та їх фіксації. Форми фіксування процесуальних дій кримінального провадження закріплено у ст. 103 КПК України. Так, процесуальні дії можуть бути зафіксованими у протоколах, технічних носіях, на яких є інформація щодо процесуальної дії; журнали судового засідання.

З огляду на наведене, потрібно виокремити рішення судів, що призвели до неможливості доведення факту вчинення злочину та стосуються діяльності суб'єктів кримінального провадження в процесі доказування кримінального правопорушення, а саме збирання та фіксації доказів. Також необхідно зауважити на причини визнання доказів недопустимими і надати рекомендації для попередження зазначеного.

Типовою ситуацією у практиці є фактичне затримання особи, яке повинно бути зафіксовано в порядку ст. 208 КПК України та вилучення у процесі зазначеної дії або огляду місця події речового доказу (наркотику).

Так, за вироком Оболонського районного суду міста Києва від 7 вересня 2018 року обвинувачена особа була засуджена за ч. 2 ст. 309 КК України. Однак Київський апеляційний суд 4 грудня 2018 року скасував вирок і закрит кримінальне провадження на підставі п. 3 ч. 1 ст. 284 КПК України, мотивуючи тим, що у кримінальному провадженні недостатньо доказів винуватості особи, а в суді вичерпано можливості їх отримання. Зауважимо, що суд касаційної інстанції підтримав рішення апеляційного суду [2].

За матеріалами кримінального провадження у судовому розгляді встановлено, що працівники поліції зупинили особу, однак протокол огляду місця події склала слідчо-оперативна група лише через годину після приїзду. Згідно з вказаним протоколом огляду, особа правою рукою дістала пакет із речовиною, подібною на наркотичну, який знаходився у передній кишені її штанів і передала працівникам поліції.

Речовий доказ у кримінальному провадженні, який після проведення відповідної експертизи визнаний наркотичним, був вилучений під час огляду місця події, згідно з протоколом якого знаходився на місці події тому, що підозрювана особа добровільно його видала. Однак під час судового розгляду обвинувачений

заперечив факт добровільної видачі наркотичного засобу та пояснював неможливість такої дії з його боку через наявність кайданків у нього на руках. Указана версія не була спростована, під час судового розгляду підтвердилась інформація щодо наявності кайданків у підозрюваної особи в процесі проведення огляду місця події.

Отже, особа фактично була затримана, однак щодо неї не було складено протоколу про її затримання і відповідних процесуальних прав не роз'яснено, що суперечить вимогам ч. 5 ст. 208 КПК України. Відповідно, речовий доказ по кримінальному провадженню, а саме наркотик, був вилучений у неналежний спосіб, що було з'ясовано під час судового розгляду, також недопустимим визнано висновок експерта щодо зазначеного речового доказу. Як наслідок, вину особи у вчиненні кримінального правопорушення за ч. 2 ст. 309 КК України не доведено.

Неналежний спосіб вилучення речового доказу може бути наслідком порушення порядку при виконанні інших процесуальних дій, зокрема фактичне затримання особи, під час якого не складено відповідний протокол.

Також прикладом неналежного способу отримання доказу в кримінальному провадженні є вилучення наркотику під час огляду місця події, як вбачається з матеріалів кримінального провадження, у результаті поверхневої перевірки, яка не передбачена кримінальним процесуальним законодавством [3].

Зазначені типові ситуації часто виникають саме в процесі затримання підозрюваного у незаконних діях, пов'язаних із наркотичною речовиною. Причиною цього можна назвати неможливість визначення на місці вчинення злочину кількості та наявності саме наркотичної, а не будь-якої іншої речовини, тобто наявності складу кримінального правопорушення і, відповідно, законних підстав для затримання особи у порядку ст. 208 КПК України.

Кваліфікація кримінально караного діяння, а саме «незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту» здійснюється відповідно до ч. 1 ст. 309 КК України [4], покаранням за яке визначено арешт на строк до шести місяців або інші альтернативні види покарання, не пов'язані з позбавленням волі особи. Отже, у випадку вчинення особою кримінального правопорушення, передбаченого ст. 309 КК України, уповноважена особа має право його затримати.

Однак питання незаконних дій, що стосуються наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, також урегульовані адміністративним законодавством.

Так, відповідно до ст. 44 КУпАП, передбачено відповідальність за незаконні виробництво, придбання, зберігання, перевезення, пересилання наркотичних засобів або психотропних речовин без мети збуту в невеликих розмірах [5]. Таку відповідальність особа несе у виді накладення штрафу, або застосування громадських робіт, або адміністративного арешту на строк до п'ятнадцяти діб.

Невеликий розмір наркотичних засобів і психотропних речовин визначається центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я, спільно з центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, протидії їх незаконному обігу [5].

Розмежування наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів провадиться відповідно таблиць невеликих, великих та особливо великих розмірів наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, які знаходяться у незаконному обігу, що затверджені наказом МОЗ України № 188 від 01.08.2000 [6]. На сучасному етапі застосування кримінального процесуального законодавства отримати інформацію щодо віднесення тої чи іншої речовини до наркотичної (психотропної, аналогу), а також її ваги можливо лише в процесі проведення експертного дослідження, що займає певний час.

Враховуючи позицію судової гілки влади, зауважимо, що у кримінальних провадженнях такої категорії в обов'язковому порядку потрібний висновок експерта з питань установлення виду, назви і властивостей наркотичного засобу, психотропної речовини, аналога такого засобу, речовини або прекурсору, їх походження, способу виготовлення чи переробки, а також належності наркотиковмісних рослин [7].

Окрім належності вилученої речовини до наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, необхідно визначити її кількість, оскільки зазначене впливає на правове поле перебування порушення, а саме є кримінальним чи адміністративним.

Підсумовуючи наведене, слід зазначити, що неформальним є небажання працівників поліції затримувати особу за підозрою у вчиненні злочину, оскільки немає впевненості щодо складу та кількості речовини, виявленої в особі. У разі непідтвердження наркотичного складу речовини до працівника поліції можна ставити питання щодо незаконного арешту та його відповідальності.

На наш погляд, вирішення цього питання потребує комплексного підходу, з метою

надання можливостей працівникам поліції швидко й оперативно визначати склад і кількість речовин, що можуть бути наркотиком. Так, у спільній праці з експертами потрібно створити можливість проведення експрес-тесту для визначення основних наркотиків, а також передбачити використання портативних боксів, які повинні містити електронні ваги для визначення кількості речовин, ємкість для визначення об'єму, пакети для проведення експрес-аналізу для визначення наркотику.

Наступною ситуацією проведення слідчої (розшукової) дії у неналежний спосіб може бути обшук, який здійснено до внесення відомостей у Єдиний реєстр досудових розслідувань (далі – ЄРДР).

Так, суд апеляційної інстанції визнав протокол обшуку домоволодіння недопустимим доказом і закрит кримінальне провадження за недоведеністю вини особи у вчиненні інкримінованого злочину.

Судом апеляційної інстанції встановлено, що слідчим без внесення відомостей про вчинення можливого злочину до ЄРДР був проведений обшук домоволодіння на підставі повідомлення начальника відділу поліції про виявлення кримінального правопорушення, а саме цеху обробки бурштину.

У касаційній скарзі прокурор заявив про безпідставність визнання недопустимим як доказ протоколу обшуку домоволодіння, оскільки працівники поліції проводили огляд місця події. Однак, суд касаційної інстанції, вивчивши матеріали провадження, встановив, що проведено було саме обшук, а не огляд місця події, як про це зазначає у своїй касаційній скарзі прокурор. Проаналізувавши зазначену ситуацію, колегія суддів ВС зазначила, що суд апеляційної інстанції дійшов правильного висновку щодо визнання недопустимим як доказ протокол обшуку, а також всі інші докази, які є його похідними [8].

Наступним питанням, що потребує уваги, є неналежний спосіб відкриття матеріалів іншій стороні в порядку ст. 290 КПК України. В такому разі можуть бути визнані недопустимими доказами, ті які не представлені іншій стороні.

Так, відповідно до ч. 2 ст. 290 КПК України, прокурор або слідчий за його дорученням зобов'язаний надати доступ до матеріалів досудового розслідування, які є в його розпорядженні, у тому числі будь-які докази, які самі по собі або в сукупності з іншими доказами можуть бути використані для доведення невинуватості або меншого ступеня винуватості обвинуваченого, або сприяти пом'якшенню покарання [3].

Згідно з ч. 12 ст. 290 КПК України, якщо сторона кримінального провадження не здійс-

нить відкриття матеріалів відповідно до положень цієї статті, суд не має права допустити відомості, що містяться в них, як докази [3].

Як убачається зі змісту постанови ВС від 13 травня 2020 року у справі № 591/6423/15-к прокурор зазначає, що суд апеляційної інстанції усупереч вимогам ч. 2 ст. 439 КПК України неповно дослідив письмові докази та не взяв до уваги додатки до протоколів за результатами проведення негласних слідчих (розшукових) дій (далі – НСРД).

Суд касаційної інстанції підтримав рішення попередніх судів, мотивуючи тим, що відкриття матеріалів проведено неналежно. Так, для доведення допустимості результатів НСРД мають бути відкриті не тільки результати цих дій, а й документи, які стали правовою підставою їх проведення (клопотання, постанови, ухвали слідчого судді) в іншому випадку має місце порушення ст. 290 КПК України.

У зазначеному кримінальному провадженні стороні захисту не було відкрито, а судом першої інстанції не досліджено ухвали слідчого судді, яка була підставою для проведення НСРД.

Місцевий суд дійшов обґрунтованого висновку про порушення вимог ст. 290 КПК України, тому протоколи з довідками до них за результатами проведення НСРД аудіо-, відеоконтролю особи та протокол з довідкою до нього за результатами зняття інформації з транспортних (телекомунікаційних) мереж за номером мобільного телефону, яким користувався, не можуть бути використані як докази винуватості у пред'явленому йому обвинуваченні [9].

2. Добровільна згода на проведення слідчих (розшукових) дій та її оцінка під час судового розгляду

За нормативно-правовими положеннями КПК України допускається отримання у відповідних суб'єктів добровільної згоди на проведення процесуальних або слідчо-розшукових дій, однак механізм отримання такої згоди чітко не зазначений у законодавстві. Оцінка дійсної добровільності такої згоди є прерогативою суду та не завжди передбачувана для учасників досудового розслідування.

Доречно зауважити, що за згодою власника у частині типових ситуацій проводять огляд приміщень чи інших володінь особи. Проте, у таких випадках не виключено визнання зазначеної дії недопустимою, якщо суд установить порушення прав чи свобод людини у вказаній ситуації.

Так, згідно з постановою ВС від 13 травня 2020 року у справі № 591/6423/15-к, працівниками правоохоронних органів була затримана особа, після чого у автомобілі цієї особи під час проведення огляду місця події виявлено

та вилучено грошові кошти, які стали речовим доказом у кримінальному провадженні.

У наведеній ситуації огляд місця події, зокрема автомобіля, проведено за добровільною згодою власника. Суд першої інстанції встановив, що протокол огляду місця події є недопустимим доказом, оскільки цю слідчу дію проведено з суттєвим порушенням вимог кримінального процесуального закону: не була взята до уваги заява стосовно добровільної згоди на огляд володіння особи. Далі Верховний суд підтримав таке рішення місцевого суду, а також указав, що одразу після проведення огляду належного особі автомобіля, під час якого вилучено грошові кошти, прокурор чи слідчий не звернулися з клопотанням про проведення обшуку до слідчого судді, чим порушили вимоги ч. 3 ст. 233, ч. 2 ст. 234, ч. 2 ст. 237 КПК України [9].

Підсумовуючи наведене, слід зауважити, що добровільна згода особи на проведення огляду (зокрема автомобіля), як підстава для проникнення до володіння особи без ухвали слідчого судді, не була взята до уваги судом, оскільки особа, на думку суду, не була здатна усвідомлювати правові наслідки такої згоди [9].

У іншому ж разі, зокрема, коли особа у судовому засіданні не заперечує стосовно добровільності надання нею згоди на огляд свого приміщення чи іншого володіння, вона може братися до уваги. Відповідно, слідча дія, проведена за таких умов, вважатиметься проведеною у належний спосіб.

Так, згідно з постановою ВС від 17 вересня 2020 року у справі № 355/3800/16-к, обвинувачений, перебуваючи у квартирі, під час словесного конфлікту з вітчимою схопив кухонний ніж та завдав ним чотири удари потерпілому, внаслідок чого останній помер. За матеріалами кримінального провадження, особа, яка є власником житла, надала дозвіл на проникнення до житла.

Суд зауважив, що, згідно з ст. 233 КПК України, право проникнути до житла чи іншого володіння особи з будь-якою метою (проведення в ньому огляду) під час кримінального провадження може виникати без постановлення ухвали слідчого судді лише на підставі добровільної згоди особи, яка ними володіє, що свідчить про те, що надання цієї особою згоди на проведення слідчої дії не потребує судового контролю, а саме ухвали слідчого судді стосовно його проведення.

Отже, за оцінкою суду, при проведенні огляду місця події слідчим вжито всіх належних заходів для дотримання конституційних норм про недоторканність житла чи іншого володіння особи [10].

У двох вищенаведених випадках, особи дали добровільну згоду на проведення слідчих

(розшукових) дій у їхньому володінні, проте оцінка суду на предмет належності та допустимості цих заяв була кардинально різною. З огляду на зазначене, вважаємо доцільним погодитись із позицією науковців і практиків у тому, що необхідно конкретизувати законні підстави отримання добровільної згоди особи на проведення в її володінні слідчих (розшукових) дій [11, с. 532–533].

3. Використання технічних засобів у процесі отримання доказів

Як об'єктивне джерело інформації у кримінальному провадженні можуть використовуватися записи камер відеоспостереження, оскільки з їхньою допомогою є можливість встановити обставини, що мають значення у кримінальному провадженні. Однак важливим є спосіб отримання таких відеозаписів, позаяк порушення порядку отримання та приєднання їх до матеріалів кримінального провадження як речових доказів тягне визнання їх недопустимими. Зазначене впливає із аналізу судових рішень, прийнятих судами України.

Так, згідно з постановою ВС від 09 квітня 2020 року у справі № 752/7047/18, у матеріалах кримінального провадження міститься диск із відеозаписами з камер відеоспостережень, на якому зафіксовано дії підозрюваної особи, та який, відповідно до постанови, визнаний речовим доказом. Проте у матеріалах провадження немає процесуального документа щодо вилучення цього диску або добровільної його видачі відповідно особою. На зазначене порушення зауважив апеляційний суд і, оцінюючи законність отримання речового доказу, а саме диску з відеозаписами з камер відеоспостережень, на якому зафіксовано дії підозрюваної особи, відповідно до вимог ст. 100 КПК України, визнав його недопустимим доказом, із чим також погодилася колегія суддів касаційної інстанції [12].

Окрім відеозаписів із камер спостереження, у кримінальному провадженні можуть бути долученими відеозаписи проведення слідчих (розшукових) чи процесуальних дій, які є додатками до них. У разі проведення обшуку зазначений відеозапис є обов'язковим, а також повинен безперервно проводитися під час здійснення цієї слідчої (розшукової) дії.

Як зазначено у вирокі Бориспільського міськрайонного суду Київської області від 19 листопада 2019 року у справі № 359/3474/17, відсутність відеозапису обшуку в комплексі з виявленими іншими порушеннями призвело до прийняття рішення про невинуватість особи у зв'язку з недоведеністю її вини [3]. Так, допитані під час судового розгляду свідки не під-

твердили, що взагалі проводилася відеофіксація обшуку, що свідчить про відсутність відеофіксації обшуку на території домоволодіння, є істотним порушенням вимог кримінального процесуального закону та підставою вважати недійсною слідчу дію. Також, судом не встановлено, з яких причин не проводилася відеофіксація обшуку, незважаючи на безпосереднє зазначення у змісті протоколу про використання технічних засобів.

На підставі викладеного суд першої інстанції вирішив обвинувачену особу визнати невинною у скоєнні злочину та виправдати на підставі недоведеності [13].

Враховуючи наведені рішення судів, що стосуються наявності доказової інформації, здобутої за допомогою технічних засобів, необхідно наголошувати на її важливості під час проведення навчань серед особового складу в контексті належності цього способу отримання доказів.

Висновки

Належний спосіб отримання доказів передбачає дотримання процесуального порядку прове-

дення слідчих (розшукових) або процесуальних дій та є запорукою виконання завдань кримінального процесу в порядку ст. 2 КПК України.

Ознакою належного способу отримання доказів є правильний вибір конкретної дії або комплексу дій, що необхідні для якісного розслідування кримінального провадження. Необхідно на рівні законодавства створювати умови правового виконання процесуальних дій працівникам, які безпосередньо їх застосовують.

Так, потрібно розробити експрес-тести на визначення наркотичного засобу, що поліпшило б процесуальну діяльність під час застосування затримання до особи, підозрюваної у зберіганні наркотиків та інших схожих злочинів. Сформувані портативні бокси, у які помістити, крім експрес-тестів, ваги для визначення кількості вилученого засобу та ємності для визначення її об'єму.

Варто доповнити ч. 1 ст. 233 Кримінального процесуального кодексу України таким реченням: «Добровільна згода особи, що регламентує право проникнути до її житла чи іншого її володіння, має бути відібрана у неї в формі письмової заяви, написана власноручно».

Список використаних джерел

1. Ponomarenko A. V., Havryliuk L. V., Anheleniuk A.-M. Y., Drozd V. G. Визнання доказів недопустимими в кримінальному процесі України. *AmazoniaInvestiga*. Vol 9. Issue 29. May 2020. P. 147–155. URL: <https://www.amazoniainvestiga.info/index.php/amazonia/article/view/1379/1230>
2. Постанова Верховного Суду від 21 січня 2020 року. Справа № 756/8425/17 м. Київ. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87053575>
3. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651–VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
4. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.03.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/print>
5. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 05.03.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10/print>
6. Про затвердження таблиць невеликих, великих та особливо великих розмірів наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, які знаходяться у незаконному обігу : Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 01.08.2000 № 188 (у редакції наказу Міністерства охорони здоров'я України від 29.07.2010 № 634), зареєстрований в Міністерстві юстиції України 16 серпня 2000 р. за № 512/4733. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0512-00#Text>
7. Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26.04.2002 № 16. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-02#Text>
8. Постанова Верховного Суду від 06 жовтня 2020 року. Справа № 279/3931/18м. Київ. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92093240>
9. Постанова Верховного Суду від 13 травня 2020 року. Справа № 591/6423/15-к м. Київ. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89251506>
10. Постанова Верховного Суду від 17 вересня 2020 року. Категорія справи № 355/3800/16-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91702647>
11. Гловюк І. В. Кримінально-процесуальні функції: теоретико-методологічні засади і практика реалізації : дис. ... док. юрид. наук : 12.00.09. Одеса : НУ «Одеська юридична академія», 2015. 602 с.
12. Постанова Верховного Суду від 09 квітня 2020 року. Справа № 752/7047/18 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88790848>
13. Вирок Бориспільського міськрайонного суду Київської області від 19 листопада 2019 року. Справа № 359/3474/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85719596>

References

1. Ponomarenko, A. V., Havryliuk, L. V., Anhelienik, A.-M. Yu. & Drozd, V. G. Vyznannia dokaziv nedopustymymy v kryminalnomu protsesi Ukrainy [Inadmissibility of Evidence in Criminal Proceedings in Ukraine]. *Amazonia Investiga*, 9, 29. May 2020, 147–155. Retrieved from <https://www.amazoniainvestiga.info/index.php/amazonia/article/view/1379/1230>
2. Postanova Verkhovnoho Sudu [Decision of the Supreme Court] vid 21 sichnia 2020 roku. Sprava № 756/8425/17 Kyiv. Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87053575> [in Ukr.].
3. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy [The Criminal Procedural Code of Ukraine: Law of Ukraine] vid 13.04.2012 № 4651-VI. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> [in Ukr.].
4. Kryminalnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy [Criminal Code of Ukraine: Law of Ukraine] vid 05.03.2001 № 2341-III. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/print> [in Ukr.].
5. Kodeks Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia: Zakon Ukrainy [Administrative Infraction Code of Ukraine: Law of Ukraine] vid 05.03.2001 № 2341-III. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10/print> [in Ukr.].
6. Pro zatverdzhennia tablyts nevelykykh, velykykh ta osoblyvo velykykh rozmiriv narkotychnykh zasobiv, psykotropnykh rehovyn i prekursoriv, yaki znakhodiatsia u nezakonnomu obihu: Nakaz Ministerstva okhorony zdorovia Ukrainy vid 01.08.2000 № 188 [On approval of tables of small, large and huge sizes of narcotic drugs, psychotropic substances and precursors that are in illegal circulation: Order of the Ministry of Health of Ukraine dated 01.08.2000 № 188] (u redaktsii nakazu Ministerstva okhorony zdorovia Ukrainy vid 29.07.2010 № 634), zareiestrovanyi v Ministerstvi yustytzii Ukrainy 16 serpnia 2000 r. za № 512/4733. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0512-00#Text> [in Ukr.].
7. Pro sudovu praktyku v spravakh pro zlochyny u sferi obihu narkotychnykh zasobiv, psykotropnykh rehovyn, yikh analohiv abo prekursoriv: Postanova Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy vid 26.04.2002 № 16 [On judicial practice in cases of crimes in the field of trafficking in narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues or precursors: Resolution of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine dated 26.04.2002 № 16]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-02#Text> [in Ukr.].
8. Rishennia Verkhovnoho Sudu [Decision of the Supreme Court] vid 06 zhovtnia 2020 roku. Sprava № 279/3931/18m. Kyiv. Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92093240> [in Ukr.].
9. Rishennia Verkhovnoho Sudu [Decision of the Supreme Court] vid 13 travnia 2020 roku. Sprava № 591/6423/15-k m. Kyiv. Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89251506> [in Ukr.].
10. Rishennia Verkhovnoho Sudu [Decision of the Supreme Court] vid 17 veresnia 2020 roku. Katehoriia spravy № 355/3800/16-k. Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91702647> [in Ukr.].
11. Hloviuk, I. V. (2015). Kryminalno-protsesualni funktsii: teoretyko-metodolohichni zasady i praktyka realizatsii [Criminal procedural functions: theoretic-methodological principles and practice]. Odesa: NU «Odeska yurydychna akademiia» [in Ukr.].
12. Rishennia Verkhovnoho Sudu [Decision of the Supreme Court] vid 09 kvitnia 2020 roku. Sprava № 752/7047/18 Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88790848> [in Ukr.].
13. Rishennia Boryspilskoho miskraionnoho sudu Kyivskoi oblasti vid 19 lystopada 2019 roku [Decision of the Boryspil City District Court of Kyiv Region dated November 19, 2019]. Sprava № 359/3474/17. Retrieved from [Review/85719596](https://reyestr.court.gov.ua/Review/85719596) [in Ukr.].

*Стаття: надійшла до редакції 29.05.2021
прийнята до друку 29.08.2021
The article: is received 29.05.2021
is accepted 29.08.2021*

Розділ 3

Соціально-економічні студії

Chapter 3

Socio-economic studios

UDC (УДК) 351: 65.012.8 (477)
JEL Classification: H54, H56, H82

Франчук Василь Іванович,

доктор економічних наук, професор,
проректор Львівського державного університету внутрішніх справ
(Львів, Україна)
e-mail: franchukvasil@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-5305-3286

Пригунов Павло Якович,

кандидат психологічних наук, професор,
директор Департаменту з питань безпеки, оборони,
діяльності органів юстиції та запобігання корупції
Секретаріату Кабінету Міністрів України
(Київ, Україна)
e-mail: isbp@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-8360-6045

Мельник Степан Іванович,

доктор економічних наук, доцент,
заступник декана факультету № 2
Львівського державного університету внутрішніх справ
(Львів, Україна)
e-mail: melnyk_stepan@ukr.net
ORCID ID: 0000-0003-3782-5973

БЕЗПЕКА ОБ'ЄКТІВ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ В УКРАЇНІ: ОРГАНІЗАЦІЙНО-НОРМАТИВНІ ПРОБЛЕМИ ТА ПІДХОДИ

Анотація. Розкрито теоретичні засади функціонування об'єктів критичної інфраструктури, у межах якого основна увага приділена критичному аналізу змісту понять «критична інфраструктура» та «безпека критичної інфраструктури». Запропоновано й обґрунтовано визначення низки понять у сфері критичної інфраструктури та її безпеки, які доцільно використати у відповідних нормативно-правових документах. Наведено основні обставини, які необхідно брати до уваги, організовуючи безпеку об'єктів критичної інфраструктури.

Ключові поняття: критична інфраструктура, безпека об'єкта критичної інфраструктури, цілісність об'єкта критичної інфраструктури, самодостатність об'єкта критичної інфраструктури, стійкість об'єкта критичної інфраструктури, загроза об'єкту критичної інфраструктури, небезпека об'єкту критичної інфраструктури.

Franchuk Vasyi,

Doctor of Economic, Professor, Vice-Rector,
Lviv State University of Internal Affairs
(Lviv, Ukraine)
e-mail: franchukvasil@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-5305-3286

Pryhunov Pavlo,

PhD (Psychology), Professor,
Chief of the Department on Safety Issues, Defenses,
Activities of Judicial Authorities
and Prevention of Corruption
of the Secretariat of Cabinet of Ministers of Ukraine
(Kyiv, Ukraine)
e-mail: isbp@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-8360-6045

Melnyk Stepan,

Doctor of Economic, Associate Professor,

Deputy Dean of the Faculty №2,

Lviv State University of Internal Affairs

(Lviv, Ukraine)

e-mail: melnyk_stepan@ukr.net

ORCID ID: 0000-0003-3782-5973

SAFETY OF CRITICAL INFRASTRUCTURE FACILITIES IN UKRAINE: ORGANIZATIONAL AND REGULATORY PROBLEMS AND APPROACHES

Abstract. The theoretical foundations of the functioning of critical infrastructure, which focuses on critical analysis of the content of the concepts of critical infrastructure and critical infrastructure security are revealed in the article. The definition of a number of concepts in the field of critical infrastructure and its safety, which should be used in the relevant legal documents, is proposed and substantiated. The key factors to consider when organizing the security of critical infrastructure are suggested and grounded.

It is determined that for the proper organization of the safety of critical infrastructure, the availability of official relevant legal documents and organizational structure is crucial, within which they should be divided into groups with clear content characteristics. Since, the structure of the security system of critical infrastructure facilities in Ukraine, the scope of security powers and responsibilities of their owners and the state will depend on their content.

An expert assessment of the feasibility of standardization of basic security concepts and the organization of the security system of critical infrastructure is conducted. It is found that the formation of public-private partnership in the field of critical infrastructure security is important to increase the efficiency of this system.

It has been established that security activity in the field of critical infrastructure is a rather complex process, which, in addition to security mechanisms, will include coordination, as well as activities that require appropriate management. All these factors require appropriate specialists, whose training and retraining should begin in higher education institutions that have educational and safety technologies, some experience with the involvement of practitioners. It is determined that the certification and maintenance of registers should be an important and obligatory element in the organization of security of critical infrastructure facilities.

Key concepts: critical infrastructure, safety of critical infrastructure facility, integrity of critical infrastructure facility, self-sufficiency of critical infrastructure facility, stability of critical infrastructure facility, threat of critical infrastructure facility, danger of critical infrastructure facility.

DOI 10.32518/2617-4162-2021-3-142-148

Вступ

Сучасний світ сьогодні є надто суперечливим, з одного боку, він переповнений різними загрозами і щодо окремої країни, і загалом для існування, а з іншого – має багато різноманітних можливостей для розвитку. Основною причиною такого стану, в якому опинилося людство, є досягнення у сфері промислових та інформаційних технологій. В умовах, що виникають, найбільше шансів вижити та розвиватися мають ті держави та організації, які спроможні адаптуватися до глобальних швидкоплинних змін, протидіяти тим чи іншим загрозам, швидко відновлювати зруйновані процеси, об'єкти, системи тощо, компенсувати збитки, а також максимально використовувати можливості, що є в країні, організації, чи можливості, які виникають поза їх межами. Особливо, це стосується критичної інфраструктури, тобто ресурсів, мереж, процесів, систем, об'єктів тощо, які підтримують життєво важливі функції в суспільстві, створюють умови для реалізації або задоволення базових потреб його членів і формують

у них відчуття безпеки і захищеності. Їх знищення, пошкодження або порушення функціонування матиме суттєвий негативний вплив на соціальну та економічну сфери держави, рівень її обороноздатності та національної безпеки. Сьогодні для України критична інфраструктура відіграє надважливу роль, а забезпечення її безпеки – це надзавдання державних інституцій та її власників і операторів. Особливе місце у цьому процесі посідають питання організації та нормотворення, які, своєю чергою, потребують наукової дискусії та обґрунтування.

1. Теоретичні засади функціонування об'єктів критичної інфраструктури

Термін «критична інфраструктура» вперше з'явився у директиві PDD-63 (*Presidential Decision Directive*), яка була підписана президентом Сполучених Штатів Америки Б. Клінтоном у 1996 році. Зазначеною Директивою критичну інфраструктуру було віднесено до національних життєво важливих інтересів, визначено цілі та сформовано концепцію зменшення її уражливо-

сті в громадському і приватному секторі. І найголовніше, закладено вимогу щодо забезпечення безпеки критичних елементів інфраструктури. Згодом питанням критичної інфраструктури та її безпеки почали приділяти увагу в інших країнах, зокрема: Німеччині, Великій Британії, Нідерландах, Чеській Республіці, Словаччині, Польщі, Угорщині та ін. Важливим у цьому процесі є те, що у деяких національних законодавствах при визначенні терміна «критична інфраструктура» акцентовано на функціях та послугах. Саме функції та послуги об'єктів критичної інфраструктури, якими забезпечують суспільство, бізнес та державу, є в основі визначення їх критичності, що дає методологічні можливості для встановлення критеріїв відбору елементів критичної інфраструктури та пріоритетності їх захисту [1, с. 6].

В Україні термін «критична інфраструктура» неодноразово використовувався в нормативно-правових документах, проте його визначення й досі відсутнє в чинному законодавстві. Вперше в офіційних документах України термін «критична інфраструктура» вжито у 2006 р. в тексті Рекомендацій парламентських слухань з питання розвитку інформаційного суспільства. В Стратегії національної безпеки «Україна у світі, що змінюється» (2012 р.) цей термін згадувався при визначенні шляхів зміцнення енергетичної безпеки та напрямів забезпечення інформаційної безпеки. В новій Стратегії національної безпеки України (2015 р.) термін «критична інфраструктура» використовується детальноніше [1, с. 7]. На думку авторів зазначеної книги, «критична інфраструктура України – це системи та ресурси, фізичні чи віртуальні, що забезпечують функції та послуги, порушення яких призведе до найсерйозніших негативних наслідків для життєдіяльності суспільства, соціально-економічного розвитку країни та забезпечення національної безпеки» [1, с. 7]. Дещо інше бачення змісту поняття «критична інфраструктура» викладено у проекті Закону України «Про критичну інфраструктуру та її захист», де трактується як сукупність об'єктів, які є стратегічно важливими для економіки і національної безпеки, порушення функціонування яких може завдати шкоди життєво важливим національним інтересам [2].

Аналізуючи останні два визначення поняття «критична інфраструктура» через призму безпекової сутності, складно з ними погодитися. У запропонованих визначеннях поняття «критична інфраструктура», критичність визначається не набором відповідних товарів та послуг і видами об'єктів, які їх надають, щоб забезпечити нормальну життєдіяльність людей та виконання важливих функцій дер-

жави, а негативними наслідками для життєдіяльності суспільства, соціально-економічного розвитку країни, життєво важливих національних інтересів та забезпечення національної безпеки. Інакше зміщено акценти в розумінні сутності самого поняття, внаслідок чого буде хибне розуміння процесів забезпечення безпеки об'єктів критичної інфраструктури. Крім того, необхідно також брати до уваги й те, що основна ідея формування та функціонування об'єктів критичної інфраструктури в країні полягає у тому, аби створити необхідні умови для реалізації, зокрема:

1) базових потреб людини;

2) життєво важливих функцій держави в мирний час, в умовах надзвичайного стану, воєнного стану та стану війни.

З огляду на зазначене, видається логічним та доцільним поняття «критична інфраструктура України» розглядати як сукупність об'єктів незалежно від форми власності, що реалізують функції, виробляють товари (послуги), які є життєво необхідними для людей і діяльності країни та порушення яких призведе до дестабілізації суспільних відносин.

У запропонованому визначенні поняття «критична інфраструктура України» критичність того чи іншого її об'єкта пропонується визначати за рівнем його впливу на виробництво життєво важливих товарів чи послуг та виконання важливих функцій, без реалізації яких не зможе забезпечуватися життєдіяльність країни та національна безпека. Також зміст термінів «життєво важливі товари чи послуги», «важливі функції» стає зрозумілим, оскільки йдеться лише про товари і послуги, які забезпечують базові потреби людини та країни, зокрема й у сфері безпеки та оборони. Під важливими функціями розуміються будь-які види діяльності держави чи приватних структур, які створюють умови й механізми для життєдіяльності людини та функціонування країни в мирний час, в умовах надзвичайного і воєнного станів та стану війни.

Заразом є цілком очевидним і зрозумілим, що кожен об'єкт критичної інфраструктури, процес виробництва чи надання ним послуг можуть зазнавати дестабілізуючої дії від впливу тих чи інших загроз, або можуть самі бути джерелом загрози, у зв'язку з чим, з одного боку, він має бути об'єктом безпеки, а з іншого – й суб'єктом безпеки, тобто мати за обов'язок і право самостійно здійснювати безпекову діяльність та нести відповідальність за власну бездіяльність щодо протидії тим чи іншим загрозам у межах Закону. В наукових джерелах та проектах правових актів України є різні підходи до цього питання. Зокрема в проекті Закону України «Про

критичну інфраструктуру та її захист» застосовується три безпекових поняття:

1) безпека критичної інфраструктури – стан захищеності критичної інфраструктури, за якого забезпечується функціональність, безперервність роботи, цілісність і стійкість критичної інфраструктури;

2) захист критичної інфраструктури – всі види діяльності, спрямовані на своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізацію загроз безпеці об'єктів критичної інфраструктури, а також мінімізацію та ліквідацію наслідків у разі їх реалізації;

3) державна система захисту критичної інфраструктури – система суб'єктів із забезпечення формування та реалізації державної політики у сфері захисту критичної інфраструктури [2].

Аналізуючи зміст наведених термінів, можна зробити висновок про те, що під час його формулювання автори не використовували сучасні надбання такої науки, як безпекознавство, яка за останнє десятиліття стрімко розвивається в Україні. Зокрема, складно зрозуміти, чому безпеку критичної інфраструктури пропонується розглядати лише з пасивного боку як стан захищеності, як результат вжитих дій, а активну складову, тобто діяльну, пропонується закласти в іншому терміні «захист». Окрім того, суб'єктами захисту автори законопроекту визначають лише державні інституції, які утворюють за їх задумом державну систему захисту критичної інфраструктури.

2. Нормотворення основних безпекових понять та організація безпеки об'єктів критичної інфраструктури

Аналіз наукових та нормативно-правових джерел показав, що в Україні відсутня система безпеки критичної інфраструктури, тим більше на засадах, що впроваджені в країнах-членах ЄС та НАТО. Наближення вітчизняних механізмів організації безпеки критичної інфраструктури до загальноєвропейського, у сучасних умовах, є одним із пріоритетів державної політики. Значну роль у цьому процесі відіграє відповідне науково-методичне забезпечення, серед якого важливим є розроблення загального системного підходу до формування змістовної та організаційної складової системи безпеки критичної інфраструктури в Україні.

Організовуючи безпеку об'єктів критичної інфраструктури в Україні, необхідно найперше ґрунтуватися на розумінні сутності поняття «безпека». Сьогодні безпека розглядається як багатоаспектне явище і поняття, що має складну структуру. Зокрема, безпека як первинна потреба людини та її інтерес, чи інтерес

соціальної системи. Безпека як складова організаційної культури та спосіб управлінського мислення, які є джерелом безпекових процесів у соціальних системах. Безпека як стан соціальної системи в межах граничних значень, поміривши які можна отримати інформацію про те, в якому стані вона перебуває: безпечному чи небезпечному. Безпека як властивість соціальної системи, яка виявляється через такі основні її критерії, як цілісність, самодостатність та стійкість. Безпека як діяльність, що містить механізми попередження, виявлення та ліквідації загроз, а в разі їх реалізації, – механізми відновлення та відшкодування завданих збитків [3].

Отже, формуючи нормативно-правове забезпечення безпеки об'єктів критичної інфраструктури, потрібно опиратися на сучасні наукові розробки, які мають практичне значення, особливо визначення термінів. Зокрема, такими базовими термінами, які відображають сутність поняття «безпека» та зазначені, можуть бути: безпека критичної інфраструктури, цілісність, самодостатність, стійкість, загрози критичній інфраструктурі, небезпека критичній інфраструктурі, технології попередження загрози, технології виявлення загрози, технології ліквідації загрози, технології відновлення діяльності, відшкодування завданих збитків. Їх авторський зміст подано в таблиці 1.

Досліджуючи наукові та нормативно-правові джерела, також вдалося виокремити основні обставини, які необхідно брати до уваги, організовуючи безпеку об'єктів критичної інфраструктури, а саме:

1) формування критичної інфраструктури, з одного боку, – це відповідний механізм реалізації національного інтересу у сфері безпеки, а з іншого – перелік об'єктів безпеки;

2) кожен об'єкт критичної інфраструктури є одночасно об'єктом і суб'єктом безпеки;

3) серед об'єктів критичної інфраструктури можуть бути: потенційно небезпечні об'єкти та об'єкти підвищеної небезпеки, які за певних обставин можуть створити реальну загрозу чи небезпеку для життєдіяльності.

Потенційно небезпечний об'єкт – це об'єкт, на якому можуть використовуватися або виготовляються, переробляються, зберігаються чи транспортуються небезпечні речовини, біологічні препарати, а також інші об'єкти, що за певних обставин можуть створити реальну загрозу виникнення аварії; об'єкт підвищеної небезпеки – об'єкт, на якому використовуються, виготовляються, переробляються, зберігаються або транспортуються одна або кілька небезпечних речовин чи категорій речовин у кількості, що дорівнює або перевищує нормативно встановлені порогові маси, а також інші об'єкти

Таблиця 1

Визначення основних понять у сфері безпеки критичної інфраструктури

№	Поняття	Зміст визначення поняття
1.	Безпека об'єкта критичної інфраструктури	стан об'єкта критичної інфраструктури, у межах якого забезпечується його функціонування, цілісність, самодостатність і стійкість та діяльність, спрямована на попередження, виявлення, ліквідацію загроз чи небезпеки критичній інфраструктурі, а у разі їх реалізації, – відновлення чи відшкодування за завданні збитки
2.	Цілісність об'єкта критичної інфраструктури	внутрішня єдність усіх елементів об'єкта, яка забезпечує пов'язаність їх між собою так, що жоден із них не може бути усунений, модифікований або доданий з порушенням політики безпеки системи, а стосовно навколишнього оточення дозволяє виступати як одне ціле
3.	Самодостатність об'єкта критичної інфраструктури	наявність у розпорядженні суб'єктів управління відповідних ресурсів та уникнення залежності від джерел їх походження, що може становити загрозу, а також їх використання на рівні, необхідному для збереження параметрів життєдіяльності системи
4.	Стойкість об'єкта критичної інфраструктури	наявність необхідних умов, елементів та системних зв'язків між ними на рівні, достатньому для стримування дії загроз та відновлення після їх дії
5.	Загроза об'єкту критичної інфраструктури	дія дестабілізуючих природних і (або) суб'єктивних факторів, що спричиняє збитки соціальній системі чи конкретній фізичній особі
6.	Небезпека об'єкту критичної інфраструктури	деструктивні граничні зміни, спричинені реалізацією загрози в соціальній системі, що призводить до кризового стану
7.	Механізми попередження загрози	сукупність відповідних видів діяльності, методів та засобів, пов'язаних з розробкою нормативних, організаційних документів та управлінських рішень з питань безпеки підприємства та їх застосування для попередження виникнення або дії загрози
8.	Механізми виявлення загрози	сукупність відповідних видів діяльності, методів та засобів, пов'язаних зі збором і аналізом інформації про загрози та документування протиправних дій у відповідному часі та просторі
9.	Механізми ліквідації загрози	сукупність видів безпекової діяльності та відповідних конфіденційних методів, методів роботи у надзвичайних ситуаціях, а також засобів, пов'язаних з ліквідацією (припиненням) загроз на будь-якій стадії її реалізації
10.	Механізми відновлення діяльності, відшкодування за завданні збитки	сукупність видів безпекової діяльності та відповідних методів й засобів, необхідних для відновлення процесів, кількісних чи якісних показників діяльності, зв'язків та цілісності підприємства тощо після реалізації загрози, а також відшкодування за завданні збитки

як такі, що відповідно до закону є реальною загрозою виникнення надзвичайної ситуації техногенного та природного характеру [4].

Важливо у процесі організації системи безпеки об'єктів критичної інфраструктури враховувати і його категорійність, яка визначається, на думку авторів [1], важкістю можливих наслідків реалізованої загрози. Зокрема, пропонується об'єкти критичної інфраструктури (КІ) розподілити на чотири групи:

I група – життєво необхідні об'єкти КІ;

II група – життєво важливі об'єкти КІ;

III група – важливі об'єкти КІ;

IV група – необхідні об'єкти КІ [5, с. 73].

Для кожної групи подано характеристику,

де запропоновано безпекові повноваження та відповідальність власника об'єкта КІ та держави. Причому обсяги зазначених повноважень та відповідальності, пропорція їх розподілу між державою та власником залежать від рівня групи. Зокрема, для забезпечення безпеки об'єктів КІ, які відносяться до I групи, здійснюється за рахунок державних ресурсів і сил, а об'єктів КІ, які відносяться до IV групи, за рахунок власника [5, с. 73].

Є й інші підходи до розподілу об'єктів КІ за групами «критичності», зокрема:

I група – життєво важливі об'єкти КІ;

II група – вкрай важливі об'єкти КІ;

III група – важливі об'єкти КІ;

IV група – об'єкти, які до КІ не відносяться [6, с. 82–83].

Для організування безпеки об'єктів КІ визначальне значення має наявність офіційних відповідних нормативно-правових документів та організаційної структури, у межах яких варто було б поділити їх на групи з чіткими змістовними характеристиками. Саме від їх змістовного наповнення залежатиме структура системи безпеки об'єктів КІ в Україні, обсяги безпекових повноважень і відповідальності їх власників та держави. Крім цього, для посилення ефективності функціонування зазначеної системи важливим є формування державно-приватного партнерства у сфері безпеки критичної інфраструктури. Для підтвердження зазначеної думки можна навести результати експертної оцінки запитань щодо доцільності унормування основних безпекових понять та організування системи безпеки об'єктів критичної інфраструктури (табл. 2).

Безпекова діяльність у сфері критичної інфраструктури – це надто складний процес, який, окрім безпекових механізмів, міститиме ще й координаційні, а також як діяльність потребує ще й відповідного управління. Це потребує відповідних фахівців, підготовки, перепідготовки, які потрібно розпочинати у закладах вищої освіти, що мають навчально-безпекові технології, певний досвід із залученням практиків. Важливим і обов'язковим елементом в організуванні безпеки об'єктів критичної інфраструктури має бути сертифікація їх підрозділів безпеки та ведення реєстрів.

Висновки

Основне призначення об'єктів критичної інфраструктури в країні полягає у тому, щоб створити необхідні умови для реалізації насамперед базових потреб людини та життєво важливих функцій держави в мирний час, в умовах надзвичайного стану, воєнного стану та стану

Таблиця 2

**Результати експертної оцінки запитань
щодо доцільності унормування основних безпекових понять
та організування системи безпеки об'єктів критичної інфраструктури**

№	Зміст запитання	Критерії оцінки		
		Так (%)	Складно визначитися (%)	Ні (%)
1	Чи згодні ви з тим, що відсутність спеціального закону про безпеку критичної інфраструктури є причиною неузгодженості та недостатності нормативно-правового регулювання питань безпеки систем і об'єктів критичної інфраструктури?	100	0	0
2	Чи згодні ви з тим, що для координації дій у сфері безпеки критичної інфраструктури потрібен відповідний державний орган?	90	10	0
3	Чи є потреба у закріпленні за центральними органами виконавчої влади та іншими державними органами функцій, повноважень та відповідальності у сфері безпеки критичної інфраструктури?	100	0	0
4	Чи є потреба у закріпленні за власниками (розпорядниками) об'єктів критичної інфраструктури функцій, повноважень та відповідальності щодо її безпеки?	100	0	0
5	Чи згодні ви з тим, що запровадження єдиних критеріїв та порядку віднесення об'єктів інфраструктури до критичної інфраструктури, їх паспортизації та категоризації дозволить упорядкувати і процес її формування, і створення системи безпеки критичної інфраструктури?	100	0	0
6	Чи згодні ви з тим, що відсутність єдиної методології проведення оцінки загроз критичній інфраструктурі значно знижує її якість?	100	0	0
7	Чи варто, на вашу думку, формувати в Україні державно-приватне партнерства у сфері безпеки критичної інфраструктури?	100	0	0

війни. Критичність того чи іншого об'єкта пропонується визначати за рівнем його впливу на виробництво відповідних товарів чи послуг та здійсненням функцій для забезпечення життєдіяльності людини і країни.

Відсутність у країні об'єктів критичної інфраструктури або дестабілізація їхньої діяльності може становити загрозу національній безпеці. У зв'язку з цим формування національної системи безпеки об'єктів критичної інфраструктури – це обов'язок насамперед влади. Особливо це питання є актуальним в умовах гібридної війни, коли будь-який із них може

стати об'єктом терористичної загрози. Його вирішення має бути одним із перших у порядку денному. В основу правотворення необхідно покласти науково-практичні надбання безпекознавства, особливо в частині використання і трактування безпекових термінів. Зокрема, запропоновані в таблиці 1 визначення основних термінів могли б бути використані під час доопрацювання проекту Закону України «Про критичну інфраструктуру та її захист», у назві якого також варто слово «захист» замінити на «безпека».

Список використаних джерел

1. Зелена книга з питань захисту критичної інфраструктури в Україні : зб. міжнар. експерт. нарад / упоряд. Д. С. Бірюков, С. І. Кондратов ; за заг. ред. О. М. Суходолі. К. : НІСД. 2016. 176 с.
2. Про критичну інфраструктуру та її захист : проект Закону України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
3. Франчук В. І., Пригунов П. Я., Мельник С. І. Безпекова діяльність: системний підхід. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія економічна*. 2017. Вип. 1. С. 154–163.
4. Про об'єкти підвищеної небезпеки : Закон України від 18.01.2001 № 2245-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2245-14#Text>
5. Суходоля О. М. Захист критичної інфраструктури в умовах гібридної війни: проблеми та пріоритети державної політики. *Стратегічні пріоритети*. 2016. Вип. 3 (40). С. 62–75.
6. Бобро Д. Г. Методологія оцінки рівня критичності об'єктів критичної інфраструктури. *Стратегічні пріоритети*. 2016. Вип. 3 (40). С. 77–85.

References

1. Biriukov D. S., & Kondratov S. I. (2016). Zelena knyha z pytan zakhystu krytychnoi infrastrukturny v Ukraini [Green Paper on Critical Infrastructure Protection in Ukraine]. *Zb. mizhnar. ekspert. narod.* Kyiv : NISD [in Ukr.].
2. Pro krytychnu infrastrukturnu ta yii zakhyst: Proiekt Zakonu Ukrainy [On critical infrastructure and its protection: Draft Law of Ukraine]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua> [in Ukr.].
3. Franchuk, V. I., Pryhunov, P. Ya. & Melnyk, S. I. (2017). Bezpekova diialnist: systemnyi pidkhid [Security activities: a systematic approach]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnurishnikh sprav. Seriiia ekonomichna (Lviv state university of internal affairs scientific bulletin. Economic series)*, 1, 154–163 [in Ukr.].
4. Pro obiekty pidvyshchenoi nebezpeky : Zakon Ukrainy № 2245-III vid 18.01.2001 [On high-risk objects: Law of Ukraine]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2245-14#Text> [in Ukr.].
5. Sukhodolia, O. M. (2016). Zakhyst krytychnoi infrastrukturny v umovakh hibrydnoi viiny: problemy ta prioriteti derzhavnoi polityky [Critical infrastructure protection in a hybrid war: problems and priorities of public policy]. *Stratehichni priorytety (Strategic Priorities)*, 3 (40), 62–75 [in Ukr.].
6. Bobro, D. H. (2016). Metodolohiia otsinky rivnia krytychnosti obiektiv krytychnoi infrastrukturny [Methodology for assessing the level of criticality of critical infrastructure]. *Stratehichni priorytety (Strategic Priorities)*, 3 (40), 77–85 [in Ukr.].

Стаття: надійшла до редакції 01.08.2021
 прийнята до друку 29.08.2021
 The article: is received 01.08.2021
 is accepted 29.08.2021

UDC (УДК) 342.9
JEL Classification: F 40; K 42

Живко Зінаїда Богданівна,
доктор економічних наук, професор,
професор кафедри менеджменту
Львівського державного університету внутрішніх справ
(Львів, Україна)
e-mail: professor2007@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-4045-669X

Висоцька Інна Борисівна,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів та обліку
Львівського державного університету внутрішніх справ
(Львів, Україна)
e-mail: inna_vysot@ukr.net
ORCID ID: 0000-0003-4252-987X

КОНТРАБАНДА ЯК ЗАГРОЗА МИТНІЙ БЕЗПЕЦІ ДЕРЖАВИ

Анотація. Розкрито особливості інтеграції України у світовий економічний простір. Досліджено сутність поняття «митна безпека». Встановлено, що наявні підходи можна поділити на дві групи: розуміння митної безпеки як стану захищеності митних інтересів держави та як комплексу заходів держави у митній сфері. Визначено, що основною загрозою митній безпеці України є контрабанда. Досліджено походження терміна «контрабанда». Проаналізовано обсяги зовнішньоекономічного товарообороту та визначено, що обсяги імпорту перевищують обсяги експортних операцій, що свідчить про імпортозалежність держави. Проведено оцінку обсягів «товарної» контрабанди. Розкрито головні зовнішні та внутрішні причини поширення контрабандних схем. Охарактеризовано основні наслідки поширення контрабанди для економіки країни. Проаналізовано суми втрат державного бюджету через існування контрабандних схем. Запропоновано заходи щодо боротьби з ними.

Ключові поняття: митна безпека, контрабанда, зовнішні та внутрішні чинники контрабанди, наслідки контрабанди, втрати державного бюджету.

Zhyvko Zinaida,
Doctor of Economic, Professor,
Professor of the Department of Managtment,
Lviv State University of Internal Affairs
(Lviv, Ukraine)
e-mail: professor2007@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-4045-669X

Vysotska Inna,
PhD (Economic), Associate Professor, Associate Professor
of the Department of Finance and Accounting,
Lviv State University of Internal Affairs
(Lviv, Ukraine)
e-mail: inna_vysot@ukr.net
ORCID ID: 0000-0003-4252-987X

SMUGGLING AS A THREAT TO THE CUSTOMS SECURITY OF THE STATE

Abstract. The article reveals the essence of the concepts of «customs security» and «smuggling». It is established that the main threat to the customs security of Ukraine is the prevalence of smuggling schemes.

Analyzed the volume of foreign trade turnover, the volume of «commodity» smuggling, the amount of state budget losses due to the existence of smuggling schemes. The main external and internal reasons for the spread of smuggling schemes were disclosed. The main consequences of the spread of smuggling for the economy of the country are characterized. Measures to combat smuggling schemes are proposed.

Key concepts: customs security, smuggling, external and internal factors of smuggling, consequences of smuggling, state budget losses.

DOI 10.32518/2617-4162-2021-3-149-155

Introduction

Integration of Ukraine into the world economy should take place at the same time ensuring an appropriate level of its economic security. Globalization processes, the openness of national economic borders, the lack of a clear protectionist policy create a lot of threats and risks for the national economy. Customs security is an important component of economic security. Non-compliance with customs interests of the state affects various areas of the economy: it reduces the level of competitiveness of domestic producers, increases the volume of shadow economic flows, reduces the level of state budget revenues, contributes to the outflow of capital and currency values outside the state, creates conditions for job cuts, etc. Significant threat to customs security of Ukraine is a significant volume of smuggling.

Analysis of recent research and publications

The problem of ensuring customs security of the state has been the subject of research by many scientists, in particular M. Huba [1], N. Havlovska [2], M. Kuleshyna [3], N. Levko [4], A. Nedo-behga [3], I. Novosad [5], A. Osadchuk [2],

P. Pashko [6], P. Pisnoy [6], E. Rudnichenko [2] and other leading scientists. However, the consideration of smuggling problems through the prism of threats to state customs security is little studied and therefore requires further study.

Purpose

The purpose of the article is to study smuggling as a threat to the customs security of the state, the disclosure of the main causes and consequences of its commission.

Results

Ensuring the economic development of the state cannot be achieved without the protection of its foreign economic interests and, in particular, customs security. The importance of regulating the relations in the customs sphere increases in view of its importance for the economy and filling the state budget. Analysis of the volume of foreign trade turnover of Ukraine during 2010–2020. It showed significant volumes of export-import and dependence of domestic economy on imported goods (Fig. 1).

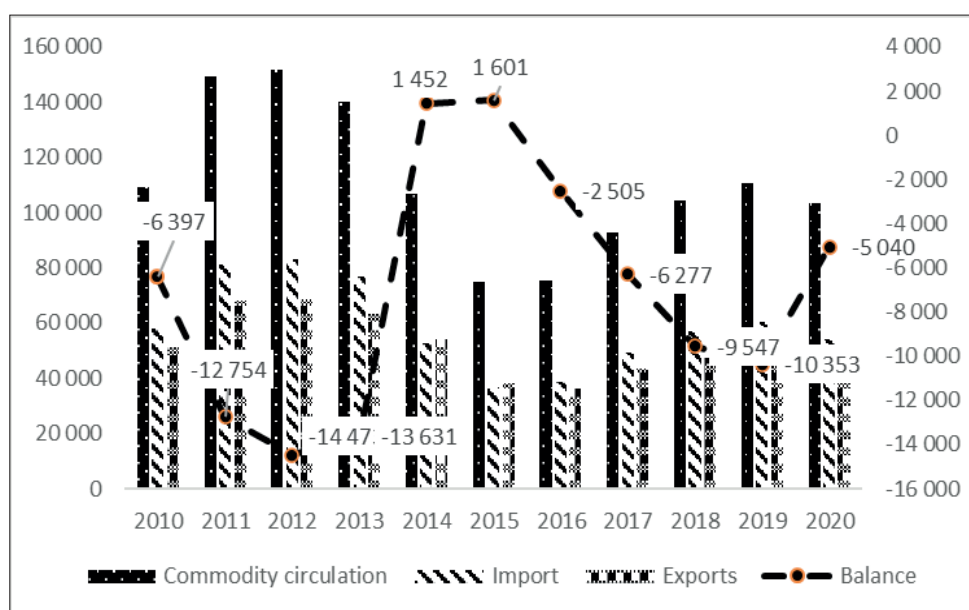

Fig. 1. Volumes of foreign trade turnover of Ukraine in 2010–2020, \$ billion. USA

Source: [7]

Foreign trade turnover is also important for filling the state budget. Budget revenues from foreign trade operations are formed not only from customs payments, but also from VAT on imported goods and excise tax on imported excisable goods. Thus, in particular in 2020. The amount of excise tax on imported excisable goods was 57,8 UAH billions or 5,38% of total state budget revenues, the amount of VAT on imported goods – 274,1 UAH billions or 25.7%, customs fees – 30,5 UAH billions or 2,83% of state budget revenues respectively. The aggregate share of customs payments in the structure

of state budget revenues in 2020 is about 35% of total budget revenues.

Customs security and protection of customs interests of the state have always been the subject of scientific research. However, despite the existence of a large number of scientific publications, there is still no unity in the understanding of the essence of the concept of «customs security» among scientists. The existing approaches can be grouped into two subgroups: understanding of «customs security» as a state of protection of customs interests of the state «and as a set of measures of the state in the customs sphere (Table 1).

Table 1

Approaches to the interpretation of the essence of the concept of «customs security»

Author, source	Definition of «customs security»
<i>Understanding «customs security» as a certain state of the economy</i>	
Customs Code of Ukraine [8]	Customs security is a state of protection of customs interests of Ukraine
P. Pashko [6]	Customs security is a state of protection of economic interests of the state in the customs sphere, which makes it possible in various external and internal conditions regardless of any conditions to ensure the movement of goods across the customs border, customs regulations, customs control procedures and combat smuggling
I. Novosad [5]	Customs security is a state of protection of fiscal interests of the state, provided by measures of customs administration, aimed at countering the deviant behavior of the subjects of the customs system and the effective implementation of customs policy of the state
M. Huba [1, p. 80–81]	State customs security is defined as the state of protection of customs interests of Ukraine, provided through effective implementation of state tax policy and state customs policy, characterized by the reliable functioning of the customs system, the security of the customs space of the country, the openness of the national economy and an acceptable level of export-import dependence of the state and is based on the consideration of fiscal-regulatory priorities of the country and the interests of taxpayers
M. Levko [4, p. 17]	Customs security is a protection of customs interests of economic entities, the state and the international community, which ensures sustainable development, timely identification, prevention and neutralization of real and potential threats to national interests in the customs sector and other areas of government when there are negative trends to create potential or real threats to national interests, the neutralization of which lies within the competence of customs authorities
<i>Understanding «customs security» as a set of measures of the state in the customs sphere</i>	
N. Havlovska, O. Osadchuk, E. Rudnichenko [2, p. 53]	Customs security is a complex of effective economic, legal, political and other measures of the state to protect the interests of the people and the state in the customs sphere. It plays an important role in the system of economic security of the state as a whole and financial security in particular, because it is focused on ensuring economic interests in the foreign economic and financial spheres simultaneously
O. Nedobega, M. Kuleshyna [3]	Customs security is an integral part of economic security, primarily through the focus on the protection of national economic interests and the protection of national producers

Smuggling is a significant threat to the customs security of the state. Smuggling (from Italian *contra* – against, *bando* – decree) is the illegal movement of goods across the customs border. Despite the fact that the Customs Code of Ukraine [8] regulates the relations arising between different subjects in crossing the customs border, defines the powers of customs authorities in the field of counteraction and prevention of smuggling, the very definition of «smuggling» is not given. At the same time, the Criminal Code of Ukraine defines smuggling as the movement across the customs border of Ukraine beyond customs control or with concealment from customs control of cultural values, poisonous, potent, explosive substances, radioactive materials, weapons or ammunition (except smooth-bore hunting weapons or ammunition for it), parts of firearms, as well as special technical means of covert information acquisition [9].

Without detracting from the importance of combating illicit trafficking in narcotic substances and weapons to ensure the economic security of the state, it is the «commodity» smuggling that is important (Fig. 2).

– The predominance of raw materials in exports;

– The openness of the domestic economy, the lack of strict export and currency controls;

– High level of dependence of the domestic market on imported goods;

– Lack of an effective mechanism to support domestic commodity producers. Among the factors for the spread of smuggling it is advisable to include the following:

– Technological backwardness of the domestic economy and, as a consequence, the low level of its competitiveness;

– The domestic commodity producers are being squeezed out of the domestic market by foreign producers;

– Unfavorable economic situation in the country, low income level of the population;

– Imperfect national legislation, low level of legal, financial and organizational culture of economic entities;

– Lack of negative attitude of the population to smuggling. According to a survey [11] conducted in 2020 by the Institute for Economic Research

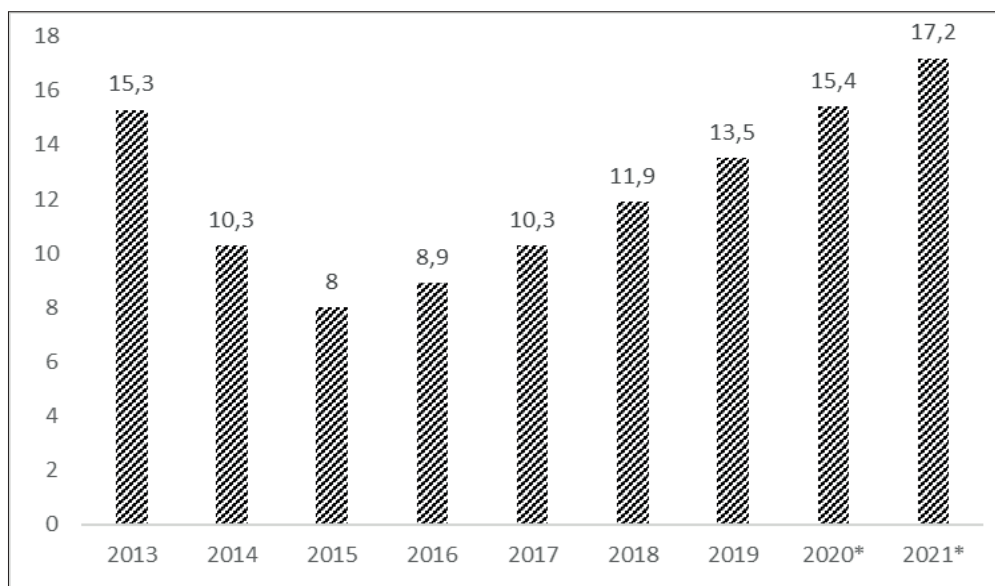

Fig. 2. Volumes of smuggling of goods to Ukraine in 2013–2021, USD billion

* Data for 2020–2021 forecast

Source: [10]

Given the volume of «commodity» smuggling, the openness of the domestic economy and its import dependence, we can assume that in its absence, the volume of customs revenues to the budget would be equal to domestic tax revenues.

Both internal and external factors influence the spread of smuggling. The external factors include the following:

– Loss of markets for domestic products on the world market;

and Policy Consulting, more than half of the respondents (55%) indicated the negative impact of smuggling on the economy of the country, while 42% of respondents indicated the negative impact of smuggling on the economy, but positive for citizens. That is, 97% of respondents recognized the negative impact of smuggling on the economy.

However, when studying such a negative phenomenon as smuggling, priority is given not only to the causes of its spread, but also to the

consequences of its impact on the economic security of the country. The consequences of smuggling are of a general nature and manifest themselves in various areas:

– *creates a threat to the life and health of the population of Ukraine.* Goods smuggled into the customs territory of Ukraine are not subject to state control and therefore may contain poisonous substances, be of inadequate quality, which may cause both increased morbidity and lethal outcomes;

– *smuggling contributes to an increase in crime.* The entrenchment of smuggling contributes to the creation of transnational criminal groups that have significant financial resources. This has a negative impact on the economic, political and social security of the country. For example, in 2020, 114 criminal offenses under Article 201 of the Criminal Code «Smuggling» were counted [12];

– *creates a decrease in the revenue part of the budget.* Smuggling is actually the exemption of imported goods from any taxes and fees on the territory of Ukraine [10, p. 3]. Since, as noted above, customs payments constitute a significant part of the revenue part of the budget, the prevalence of smuggling schemes reduces the volume of tax revenues of the budget (Fig. 3).

and excise tax are much lower at \$ billions 1,3 and \$ billions 0,2 USD, respectively. The cumulative budget losses are as high as \$ billions 5,2 in 2021 [10].

Because of the existence of smuggling schemes tax burden on legal businesses is growing. Undoubtedly, it is impossible to combat smuggling in its entirety, but reduction of its volumes by 20% will reduce the rate of personal income tax by 2%, corporate income tax by 4% and VAT by 1%. If smuggling is «whitewashed» by 60%, the rates of these taxes can be reduced by 5%, 13% and 3%, respectively [10];

– increases the volume of the shadow economy and reduces the competitiveness of domestic commodity producers. «Commodity» smuggling makes domestic goods uncompetitive in price, stimulates demand for imported products and thereby supports foreign producers. As a consequence, the demand for domestic products is reduced, the volume of sales of domestic goods is reduced, the number of jobs and wage fund is reduced, labor migration increases, the demand for foreign currency increases, which in turn contributes to the devaluation of the hryvnia.

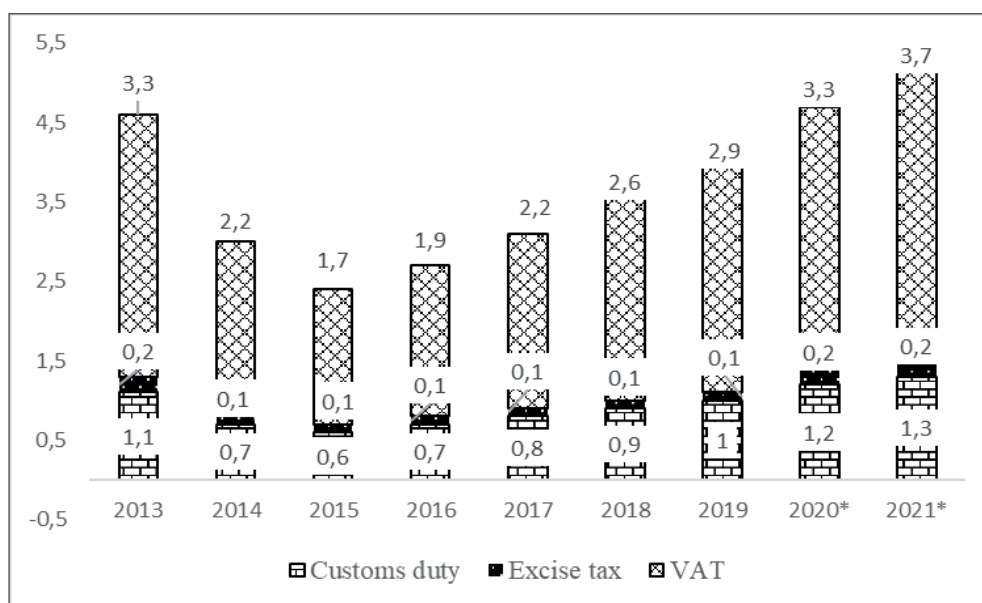

Fig. 3. Volumes of losses of the state budget of Ukraine in 2013–2021. Due to the existence of smuggling schemes, billion USD

* Data for 2020–2021 Forecast

Source: [10]

The biggest loss of budget revenues is expected from the shortfall of VAT revenues from imported goods. Thus, more than \$3 billions will not be received by the state budget. The sums of duty and excise tax are much smaller, amounting to \$ billions 1,3 in 2021. The amounts of duty

Conclusions

In summary, we note that the macroeconomic «effect» of smuggling is manifested not only in the shortfall in payments to the budget, the increase in the shadow economy, economic losses and damages. The real harm caused by smuggling is

the violation of the principle of fair competition, which affects, first of all, the legal business. The problem of smuggling is complex and therefore to overcome it it is necessary to develop a number of measures in different spheres:

– to introduce a system of control over the movement of goods not only through the customs border of the country, but to introduce a national

system of control over the movement of goods;

– to establish cooperation between the State Customs Service of Ukraine and the customs services of partner countries to exchange information on the movement of goods across the border;

– to form a negative attitude in the society towards smuggling.

Список використаних джерел

1. Губа М. О. Фактори підвищення ефективності здійснення державної митної справи в Україні. *Дослідж. теорет. аспектів та розробка сист. оцінюв. ефективності митних процедур* : матеріали наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 25 верес. 2014). С. 80–81.
2. Гавловська Н. І., Осадчук О. В., Рудніченко С. М. Вплив митних органів на економічну безпеку держави. *Митна безпека*. 2011. № 1–2. С. 52–56.
3. Недобега, О. О., Кулешина М. І. Митна безпека як складова економічної безпеки України. *Наук. вісти Далів. Універ.* 2013. № 9. URL: https://rep.polessu.by/bitstream/123456789/16425/1/Nedobega_EA_Mitna%20bezpeka%20iak%20skladova%20ekonom%d1%96chno%d1%97%20 bezpeki%20Ukra%d1%97ni.pdf
4. Левко М. М. Системний підхід до визначення ролі та місця митної безпеки у забезпеченні економічної безпеки держави. *Наук. вісн. Херсон. держ. універ.* 2015. № 15. С. 16–20.
5. Новосад І. Митна безпека як важлива складова економічної безпеки держави. *Світ фінансів*. 2015. № 2. С. 145–155.
6. Пашко П., Пісной П. Митна безпека України. *Вісн. Нац. акад. держ. управл.* 2006. № 2. С. 139.
7. Офіційний сайт Державної митної служби України. Статистика та реєстри. URL: <https://customs.gov.ua/statistika-ta-reiestri>
8. Митний кодекс України : Кодекс України від 13.03.2012 № 4495-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>
9. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14?find>
10. Аналіз обсягів контрабанди в Україні обсяги, прямі та непрямі втрати бюджету та економіки. URL: <http://ua-outlook.com.ua/wp-content/uploads>
11. Популярність «контрабандних» товарів серед споживачів. Результати online-опитування. Інститут економічних досліджень та політичних консультацій. URL: http://www.ier.com.ua/files/Projects/2020/customs_initiative/goods.pdf
12. Офіційний сайт Офісу Генерального прокурора України. Статистика. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/1stat>

References

1. Huba, M. O. (2014). Faktory pidvyshchennia efektyvnosti zdiisnennia derzhavnoi mytnoi spravy v Ukraini [Factors of increasing the efficiency of state customs procedures in Ukraine]. *Doslidzh. teoret. aspektiv ta rozrobka syst. otsiniuv. efektyvnosti mytnykh protsedur: materialy nauk.-prakt. konf.* (Khmelnytskyi, 25 veres. 2014) [in Ukr.].
2. Havlovska, N. I., Osadchuk, O. V. & Rudnichenko, Ye. M. (2011). Vplyv mytnykh orhaniv na ekonomichnu bezpeku derzhavy [The influence of customs authorities on the economic security of the state]. *Mytna bezpeka*, 1–2, 52–56 [in Ukr.].
3. Nedobieha, O. O. & Kulieshyna, M. I. (2013). Mytna bezpeka yak skladova ekonomichnoi bezpeky Ukrainy. [Customs Security as a Component of Economic Security of Ukraine]. *Nauk. visti Daliv. Univer*, 9. Retrieved from https://rep.polessu.by/bitstream/123456789/16425/1/Nedobega_EA_Mitna%20bezpeka%20iak%20skladova%20ekonom%d1%96chno%d1%97%20 bezpeki%20Ukra%d1%97ni.pdf [in Ukr.].
4. Levko, M. M. (2015). Systemnyi pidkhid do vyznachennia roli ta mistsia mytnoi bezpeky u zabezpechenni ekonomichnoi bezpeky derzhavy [A systematic approach to determining the role and place of customs security in ensuring the economic security of the state]. *Nauk. visn. Kherson. derzh. Univer*, 15, 16–20 [in Ukr.].
5. Novosad, I. (2015). Mytna bezpeka yak vazhlyva skladova ekonomichnoi bezpeky derzhavy [Customs security as an important component of the economic security of the state]. *Svit finansiv*, 145–155 [in Ukr.].
6. Pashko, P. & Pisnoi, P. (2006). Mytna bezpeka Ukrainy [Customs Security of Ukraine]. *Visn. Nats. akad. derzh. Upravlinnia*, 2, 139 [in Ukr.].

7. Ofitsiynyi sait Derzhavnoi mytnoi sluzhby Ukrainy. Statystyka ta reiestry [The official site of the State Customs Service of Ukraine. Statistics and registers]. Retrieved from <https://customs.gov.ua/statistika-ta-reiestri> [in Ukr.].
8. Mytnyi kodeks Ukrainy : Kodeks Ukrainy [Customs Code of Ukraine. Code of Ukraine 13.03.20120] № 4495-VI. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17> [in Ukr.].
9. Kryminalnyi kodeks Ukrainy : Kodeks Ukrainy [Criminal Code of Ukraine. 05.04.2001] №. 2341-III. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14?find> [in Ukr.].
10. Analiz obsiahiv kontrabandy v Ukraini obsiah, priami ta nepriami vtraty biudzhetu ta ekonomiky [Analysis of smuggling into Ukraine volumes, direct and indirect losses to the budget and the economy]. Retrieved from <http://ua-outlook.com.ua/wp-content/uploads> [in Ukr.].
11. Populiarnist «kontrabandnykh» tovariv sered spozhyvachiv. Rezultaty online-opytuvannia. Instytut ekonomichnykh doslidzhen ta politychnykh konsultatsii [The popularity of «contraband» goods among consumers. Results of an online survey] Retrieved from http://www.ier.com.ua/files/Projects/2020/customs_initiative/goods.pdf [in Ukr.].
12. Ofitsiynyi sait Ofisu Heneralnoho prokurora Ukrainy. Statystyka [Official site of the Office of the Prosecutor General of Ukraine. Statistics]. Retrieved from <https://www.gp.gov.ua/ua/1stat> [in Ukr.].

*Стаття: надійшла до редакції 19.07.2021
прийнята до друку 29.08.2021
The article: is received 19.07.2021
is accepted 29.08.2021*

UDC (УДК) 658.3:005.95/.96
JEL Classification: M12

Блага Наталія Василівна,

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту

Львівського державного університету внутрішніх справ
(Львів, Україна)

e-mail: nblaga77@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-9433-9459

Гобела Володимир Володимирович,

кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту

Львівського державного університету внутрішніх справ
(Львів, Україна)

e-mail: vvgobela@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-7438-2329

УДОСКОНАЛЕННЯ КОМУНІКАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА ПІДПРИЄМСТВІ У КОНТЕКСТІ ЗМІЦНЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ

Анотація. Розглянуто елементи комунікаційного процесу на підприємстві з погляду інформаційної безпеки. Вказано на аспекти запровадження елементів сучасних інформаційних технологій у процес комунікації, котрі можуть і поліпшити рівень безпеки, і спричиняти певні ризики. Розроблено й запропоновано загальні принципи, дотримання яких сприяє інформаційній безпеці процесу комунікації на підприємстві. Водночас безпеку розуміємо як захист, якість та актуальність важливої інформації.

Ключові поняття: інформація, комунікаційний процес, інформаційна безпека, інформаційні технології, підприємство.

Blaga Nataliya,

PhD (Economics), Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Management,
Lviv State University of Internal Affairs
(Lviv, Ukraine)

e-mail: nblaga77@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-9433-9459

Hobela Volodymyr,

PhD (Economics),
Associate Professor of the Department of Management,
Lviv State University of Internal Affairs
(Lviv, Ukraine)

e-mail: vvgobela@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-7438-2329

IMPROVEMENT OF INFORMATION SECURITY OF THE COMMUNICATION PROCESS AT THE ENTERPRISE

Abstract. The mechanism of communication process and information security at an enterprise is considered. The theoretical aspects of the communications at the enterprise are based on the variety of its form and the relation of organizational and information structures: most activities have underlying links via information processes. Thus information security of communication process has a significant impact on the information security of the enterprise as a whole. In modern conditions and circumstances, the information security of the enterprise is largely reduced to cybersecurity and suffers from most threats of the latter. However, the human factor is responsible for most of the real facts of inflicting harm due to information security breaches.

Thus, traditional mechanisms of privacy and confidentiality ensuring need to be adapted to new realities. New opportunities also set new requirements for understanding the very concept of information security: information must not only be protected but also timely and accurate as far as it is possible to be provided with modern telecommunication systems and information technologies: information security is a system of information protection of the enterprise – protection against theft, delayed and inaccurate providing of essential information to the recipient inside the enterprise or outside it. There are proposed and justified four principles necessary but not sufficient to ensure efficient mechanism of information security regarding communication process at small to medium enterprises. These include information awareness of staff even if they are not advanced with information technologies, traditional methods of protection against cyber threats such as passwords and encryption, control over information flows and the infrastructure that provides them, reliable cooperation and protection of remote access. These principles should be followed by managers at all levels.

Key concepts: information, communication process, information security, information technologies, enterprise.

DOI 10.32518/2617-4162-2021-3-156-162

Вступ

Розвиток ринкових відносин в Україні визначає діяльність організацій та умови їх функціонування. Щоб вижити організації мають правильно визначити свою стратегію і тактику поведінки на ринку, а також систематично управляти робочою силою, аби отримати прибуток. Управління передбачає комунікацію, що відбувається в інформаційному просторі підприємства.

Концепція загроз інформаційній безпеці виникла майже одночасно з інформаційним середовищем. Інформаційна безпека, що як поняття існувала у давні часи, в еру інтернету та телекомунікацій набула нових рис і потерпає від специфічних загроз, імманентних електронним телекомунікаційним системам. Спершу це виявлялося у несанкціонованому доступі до критичної комп'ютерної інформації, в неправдивому та незаконному її використанні, а також пошкодженні даних на персональних комп'ютерах. Згодом через розвиток інформаційних систем, провідну інформаційну загрозу несли такі засоби, як мережні віруси. Не можна сказати, що ці загрози відійшли у минуле, проте зараз на перше місце виходить безпека персональних даних, через яку відбувається вплив майже на кожного учасника світового інформаційного середовища. В Україні, що впродовж останніх декад долучилася до здобутків розвиненого інформаційного суспільства, проблеми інформаційної безпеки актуалізуються і на загальнодержавному рівні, і в межах кожної окремої компанії або підприємства.

Нині в Україні є близько трьох тисяч законів, які регулюють захист інформації та інформаційні відносини різних державних органів із громадськістю та підприємництвом. Українське законодавство в галузі інформації та інформаційної безпеки базується на Конституції України, Законі про інформацію, Законі про захист інформації в автоматизованих системах, низці кодексів та ряді спеціальних законів.

У процесі діяльності кожного підприємства як самостійної одиниці формується особливе інформаційне середовище із певними комунікаційними засобами. Керівництво вимагає від менеджерів спілкування з працівниками, щоб мотивувати їх ефективно виконувати завдання. Організаційна діяльність менеджера вимагає збору інформації про ситуацію на підприємстві, яка пояснює працівникам принципи, методи та цілі роботи.

Сьогодні комунікації набувають все більшої важливості та цінності. Особливої уваги потребує інформаційна безпека підприємств. Адже, нехтуючи інформаційними носіями, підприємець може отримати чималі збитки або й втратити компанію загалом, якщо відповідальний працівник не є обізнаний із сучасними можливостями і загрозами у цій сфері. Саме тому тема інформаційної безпеки комунікацій в сучасних умовах є актуальною і потребує детального дослідження. Менеджери можуть мати необхідні професійні якості, а для успішного виконання завдань повинні володіти техніками та навичками спілкування із урахуванням особливостей електронної комунікації.

Чимало відомих учених досліджували питання інформаційної безпеки підприємства, зокрема В. Цимбалюк, О. Сороківська, Г. Аніловська, О. Крюков, Ю. Коваленко та інші [1–3]. Проте донині низка питань є вкрай актуальною й потребує детального дослідження.

Метою статті є дослідження комунікаційного процесу на підприємстві у контексті інформаційної безпеки, з'ясування й обґрунтування основних принципів захисту комунікацій.

1. Аналіз теоретичних основ комунікаційного процесу та інформаційної безпеки підприємства

На початку 60-х років минулого століття лише в зарубіжній філософській та соціологічній літературі існувало близько сотні визначень поняття комунікації; можна стверджувати, що таких визна-

чень сьогодні набагато більше. Є низка підходів до дослідження спілкування й комунікації як теоретичного феномена та практичного інструменту.

Одним із важливих факторів інтеграції керівної структури організації є комунікація, тобто спілкування людей у процесі їхньої спільної діяльності: обміну ідеями, думками, відчуттями й інформацією. Жодна організована група людей не може існувати без комунікації.

Ефективне міжособистісне спілкування в сучасних умовах гуманістичного суспільства є важливе для успіху майже всіх типів організацій, зокрема підприємств. Це визначається двома чинниками: по-перше, вирішення багатьох завдань керівництва ґрунтується на безпосередній взаємодії людей (начальник з підлеглим, підлеглий з іншим підлеглим) між різними подіями; по-друге, міжособистісне спілкування може бути найкращим способом обговорення та вирішення проблем, що характеризуються невизначеністю і браком інформації у головних керівних ланках. Отож менеджер повинен пам'ятати, що процес комунікації потребує особливої уваги.

Процес комунікації – це процес передачі інформації від однієї людини до іншої або між групами людей за різними каналами та розмаїтими засобами спілкування (вербальними, невербальними тощо).

Для ефективного виконання своїх завдань керівник повинен планувати роботу об'єкта управління, організувати її, розподіляти завдання серед безпосередніх виконавців і забезпечувати їх необхідними ресурсами, зацікавлювати працівників у якості дорученої роботи, контролювати результати та коригувати їхню діяльність, якщо це необхідно. Цю роботу неможливо виконати без чіткого уявлення про стан об'єкта, яким він керує, та його оточення, що можливо лише за наявності відповідної інформації. Серед щоденних робіт менеджера 50–70% видів робіт – це робота з інформацією. Сюди відносять обробку документів, заплановані та позапланові зустрічі, телефонні дзвінки, відвідування круглих столів тощо.

Способи фактичної організації комунікацій розмаїті – письмові, усні, за допомогою невербальних знаків та забезпечуються різними каналами – віч-на-віч, телефоном, конференційно, електронним спілкуванням із застосуванням зокрема сучасних мереж. Кожен із методів і каналів має свої переваги та недоліки залежно від їх використання, зазвичай оптимальним є поєднання різних способів.

Методи спілкування можна суміщати між собою, це даватиме більшу ефективність. На додаток до одночасного використання у спілкуванні елементів вербальної та невербальної комунікації, ми можемо вказати на ширше

поєднання усного спілкування з паралельною інструкцією, у якій збалансовано поєднано чіткі вербальні інструкції із допоміжними засобами, такими як графіки, таблиці, діаграми, інші інструменти, які є конфігураціями письмової інформації. Такий підхід спрощує сприйняття, особливо, якщо воно складне і потребує часу для його розуміння, формує в адресата більш повне розуміння завдань, що перед ним стоять, підвищує надійність комунікаційного процесу щодо випадкових помилок та полегшує аналіз їх причин у разі виникнення.

При виборі способу спілкування необхідно враховувати певні обставини, пов'язані з процесом обміну інформацією. Так, усне спілкування має перевагу, коли інформацію потрібно надати негайно, тоді ж зворотний зв'язок зразу підтверджує правильне розуміння наданої інформації. Невербальні сигнали, які найчастіше супроводжують вербальне спілкування, допомагають правильно зрозуміти інформацію, і тому їх слід враховувати. Письмове спілкування є більш прийнятним, аніж усне, коли йдеться про важливі деталі та коли сторони оперують чисельними показниками. У деяких випадках необхідно поєднувати усне та письмове спілкування (ви можете повідомити про зустріч телефоном, а потім надіслати її дату письмово, щоб одержувач пам'ятав про зустріч і міг у будь-який момент уточнити її дату).

Отож комунікації – важливий елемент діяльності підприємства, а тому безпека підприємства загалом суттєво залежить від безпеки механізмів, що формують обмін інформацією у підприємстві та із його партнерами. Йдеться передусім про інформаційну безпеку.

Чимало відомих учених досліджували питання інформаційної безпеки загалом і підприємств зокрема. Так, В. Цимбалюк наголошує, що інформаційна безпека підтримує належний (бажаний, можливий) рівень життя інформаційної системи, включаючи підприємництво [1]. О. Сороківська зауважує, що поняття інформаційної безпеки підприємства слід також розглядати у контексті забезпечення безпечних умов існування інформаційних технологій, включаючи питання захисту інформації, побудови ефективної інформаційної інфраструктури, інформаційного ринку та створення безпечних умов існування і розвитку інформаційних процесів [2]. На жаль, суттєвий вплив на інформаційний ринок нерідко є поза можливостями конкретного підприємства, а тому питання розвитку інформаційних процесів у тому, що стосується інформаційної безпеки підприємства, не може бути вирішено загалом, а лише для конкретного підприємства у відповідних умовах. О. Коваленко вказує на багатоаспектність поняття інформацій-

ної безпеки й бачить її суть у певних діях щодо вияву, усунення та нейтралізації негативних джерел, причин і умов впливу на інформацію [3]. Саме ж поняття характеризує стан інформаційного захисту господарюючого суб'єкта. Погляди щодо суттєвості захисту інформації збігаються у більшості дослідників. Захист передбачає протидію ризикам, тому варто деталізувати загрози та ризики інформаційній безпеці.

2. Загрози інформаційній безпеці комунікаційного процесу на підприємстві

Ведучи свою справу, сучасний підприємець неодмінно стикається з потребами збору, обробки, зберігання, перетворення, передачі необхідної інформації. Якщо будь-яка інформація є цінною для підприємця, вона повинна бути захищеною від зловмисників.

Стверджують [3], що на сучасних підприємствах у сфері ІТ щороку відбувається до 20–30 інцидентів на рік, пов'язаних із втраченою даних, більшість із яких має ненавмисний характер, за іншими даними близько 25% усіх працівників розкривають інформацію конкуруючим компаніям з певною метою.

Захист інформації в компанії є дуже важливим фактором для ефективного її розвитку і цей фактор повинен бути присутнім обов'язково. Коли фірма укладає контракт зі своїм працівником, особливо, якщо цей працівник займає керівну посаду в компанії, має укладатися договір про зберігання інформації. Хоча в нашій країні комунікаційна система на різному управлінському рівні не достатньо захищена юридично.

Загалом небезпеку становить можливість втрати чи розкриття інформації, що зберігається в інформаційних системах підприємства. Ці системи пересічно включають автоматизоване системне програмне забезпечення, програми для виконання певних завдань компанії, програмні оболонки, текстові процесори, програмні пакети, бази даних та інструменти обміну даними з інтернет. Традиційно саме останній блок програмного забезпечення становить особливий інтерес зловмисників. Нерідко це популярні соціальні мережі, поштові та пошукові сервіси тощо. Так, організація зі захисту споживачів у кіберпросторі вказує, що з 15/05/2020 в українському сегменті інтернету може відновити роботу потенційно шкідливе ПО (Яндекс, Mail.ru, «В контакте», «Однокласники») [4]. Міжнародну компанію з управління готелями, Marriott, нещодавно зламали хакери: особисті дані 5,2 мільйона клієнтів зазнали ризику несанкціонованого доступу, включаючи імена, адреси електронної пошти тощо [5].

Щороку складність і масштаби інформаційних загроз зростають. Ми виокремили

основні типи сучасних інтернет-загроз, які повинен знати кожен підприємець і пересічний громадянин [6].

Ціль фішингу (*phishing*) – видавання себе за іншу особу задля отримання цінної інформації, яка може бути продана або використана для зловмисних цілей, наприклад, вимагання чи крадіжка грошей або особистих даних. Найчастіше зловмисники фішингу видають себе за банки чи інші фінансові установи, щоб змусити жертву заповнити фальшиву форму та отримати інформацію про рахунок. Структурний підхід до комунікаційної безпеки у сфері банківської діяльності серед інших стисло розкрито у [7].

Загроза бекдор (*backdoor*) дозволяє зловмисникам контролювати заражений пристрій жертви без дозволу та віддалено; з цією метою здійснюють обхід автентифікації доступу.

Незаконний майнінг (*mining*) використовує нелегальний програмний код, що призначений для споживання обчислювальної потужності певного пристрою.

Загрози інтернет-безпеці є численні і пересічному користувачеві складно визначити, котрі саме файли є шкідливими програмами в мережі інтернет. У таких випадках застосовують рішення, що опирається на виявлення загроз за допомогою баз даних відомих програм, які несуть небезпеку та використання технологій для захисту від нових, а також для видалення шкідливих програм. Ці технології реалізовано у більшості сучасних антивірусних програм, проте має два суттєві мінуси: пересічні ці програми спроможні захистити лише від відомих вірусів, допоки вірус не вивчено й внесено у бази даних, антивірус його «не помічає». Тому, якщо зловмисник використовує новий код, розроблений безпосередньо для конкретної програми, він має всі шанси на успіх. З іншого боку, сучасне антивірусне забезпечення доволі вартісне і щодо фінансів, і щодо використання обчислювальних ресурсів комп'ютера, на який здійснюється його встановлення.

Кіберзлочинці постійно шукають нові шляхи зараження. Зокрема, сучасні загрози поширюються через вразливості системи, обходячи безпеку, приховуючи в пам'яті або наслідуючи законним програмам залишатися непоміченими. Однак більшість пристроїв заражаються вірусами через нехтування людиною, неувважність, некваліфікованість менеджера. Спеціально розроблені електронні листи з небезпечними доповненнями виявилися ефективним та недорогим способом входу в систему жертви. Для цього зловмисникам потрібен лише один клік користувача, а розсилки таких листів здійснюються автоматизовано й широкому колу інтернет-користувачів. Саме від таких загроз

працівників підприємства може захистити елементарна кібергігієна [4].

Заразом значної шкоди іміджу підприємства завдають не лише витoki інформації (як от згаданий вище випадок із *Marriott*), а елементарна неухважність чи некомпетентність працівників, застарілі, некоректні чи неточні дані на сайті підприємства тощо. В епоху, коли інтернет-грамотність виховується із дошкільного віку, коли пошук товару користувач проводить на основі перших знайдених посилань на власному смартфоні, інформаційна обізнаність персоналу та вміння об'єднати у єдину систему знань професійну діяльність на підприємстві із можливостями інтернет-комунікації у і за межами підприємства є важливим чинником конкурентоспроможності останнього.

Так, на наш погляд, інформаційна безпека підприємства – це система захисту інформації підприємства; захисту від злодійства, невчасного і неточного подання її одержувачу. Нехтуючи інформаційними носіями, підприємець може отримати чималі збитки або й втратити компанію загалом.

3. Основні принципи інформаційної безпеки на підприємстві

Сьогодні традиційні методи інформування втрачають свою цінність внаслідок актуалізації медіа, кібер, діджитал та контентних потоків інформації. Кіберзлочинці можуть націлюватись не лише на відомі корпорації, а й на малий та середній бізнес, який обробляє інформацію про кредитні картки або зберігає певну конфіденційну інформацію; понад половину підприємств, опитаних згідно з [4], стикались із різними потенційними загрозами (рис. 1).

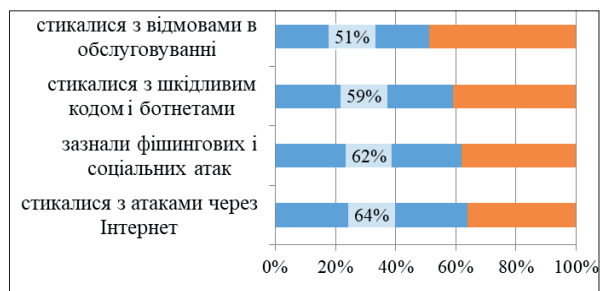

Рис. 1. Випадки порушення кібербезпеки підприємствами

(Складено на основі даних Організації з захисту споживачів у кіберпросторі)

Багато власників бізнесу з метою економії коштів на інформаційному захисті роблять велику помилку, оскільки не звертають уваги на захист даних, позаяк вважають, що це їх не стосується. Однак інструменти кіберзлочин-

ців удосконалюються, а кількість жертв зростає. Проте найбільш поширеними причинами порушень кібербезпеки є людська недбалість

Причини порушень кібербезпеки

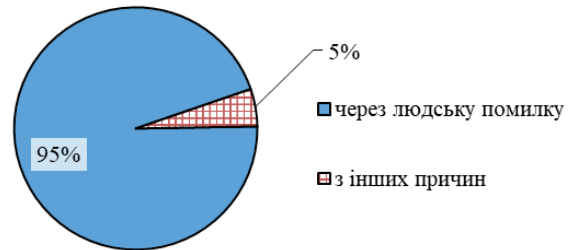

Рис. 2. Причини порушень кібербезпеки

(Складено на основі даних Організації з захисту споживачів у кіберпросторі)

(рис. 2).

Саме тому для того, щоб захистити своє підприємство від інформаційних загроз потрібно дотримуватися таких принципів:

1. *Вчасно і достовірно інформувати своїх працівників* про поточні зміни в організації, загрози занепаду чи перспективи розвитку. Зазвичай кіберзлочинці намагаються отримати доступ до даних організації через її «найслабше місце», а саме недосвідчений персонал. Спочатку зловмисники надсилають фальшиве повідомлення, настільки реальне, що працівник не підозрює про зловмисну роботу і відкриває його, якщо недостатньо обізнаний щодо справ фірми. Тоді сценарії різні: на пристрій завантажують віруси, трояни, шпигунське або інше шкідливе ПЗ. Саме тому першим кроком до посилення інформаційної безпеки в організації має стати інформування працівників про поточні загрози та засоби захисту від них. Кожен працівник має усвідомлювати необхідність захисту даних компанії та клієнтів, особливості кібергігієни, якщо у єдиному інформаційному просторі зберігаються власні та корпоративні дані. Керівникам підприємств треба регулярно проводити навчання з інформаційної безпеки у всіх підрозділах (маркетингу, продажів, кол-центру тощо), які працюють з даними щодо інформаційної безпеки та правил захисту даних, можливі способи атаки зловмисників та способи їх уникнення.

2. *Захист комп'ютера і носіїв інформації.* Незахищені дані зазнають кібератак та дії шкідливим програмам. Тому, якщо флешки, ноутбуки чи смартфони працівника компанії втрачені або вкрадені, працівник нерідко ставить під загрозу всі дані компанії. Щоб уникнути подібних ситуацій, рекомендуємо: завжди виходити з системи та ресурсів, що містять кон-

фіденційні дані, не залишати комп'ютер включеним; шифрувати всі ділові дані за допомогою інструментів шифрування, доцільно використовувати віддалене управління ключами шифрування та встановлювати правила для роботи з файлами, змінними дисками, картами пам'яті, іншими електронними носіями та електронною поштою. У разі втрати пристрою зловмисники не зможуть прочитати дані компанії, навіть якщо їх буде втрачено. Задля уникнення втрати даних можна використовувати хмарні сховища, як от *iCloud*, проте у цьому разі ви частково довіряєте організацію інформаційної безпеки третій стороні; альтернативою може бути регулярне створення резервних копій файлів.

3. Контроль. Із міркувань інформаційної безпеки на підприємстві конфіденційні дані слід зберігати на окремих серверах, одночасно забезпечуючи додатковий захист за допомогою служб безпеки. За належного рівня налаштувань та компетентності здебільшого можна майже до нуля знизити ризик розкриття даних шляхом використання надійних інструментів шифрування, інша річ, що це, зазвичай, значно ускладнює роботу з даними, передусім спільний доступ. Так, зменшується ризик крадіжки даних. Крім того, потрібно стежити за користувачами, які купують або намагаються отримати доступ до вашої мережі. Це дозволяє адміністраторам швидко виявляти підозрілу поведінку та реагувати на неї.

4. Надійне співробітництво та захист віддаленого доступу. Будь-яка угода про надання послуг, постачання або інше співробітництво має містити конкретні вимоги щодо безпеки. Багато постачальників хмарних послуг регулярно відслідковують ризики різних типів, щоб відповідати стандартам інформаційної безпеки в певній галузі. Постачальник послуг повинен мати рівень безпеки, який відповідає партнерським відносинам, і цінності захищеної інформації.

Швидкісний доступ до інтернету та сучасна робоча етика дозволяють багатьом офісним працівникам працювати вдома. Цей спосіб операції щороку стає все більш популярним. Особливо сьогодні можливість безпечної роботи на дистанції є великим активом для компанії. Водночас кожен працівник або клієнтський пристрій, що забезпечує віддалений доступ до робочої мережі, повинен відповідати стандартам захисту інформації.

Хоча, теоретично, сховище даних будь-якої компанії, що зберігає та обробляє дані користувачів, може бути зламане, дотримання усіх правил інформаційної безпеки дає змогу усунути від 80 до 95% найпоширеніших загроз, а тому таке підприємство матиме значно менші втрати в бізнес-процесах.

Висновки

Комунікація є невід'ємною рисою процесу управління, а інформаційна безпека комунікаційного процесу – суттєвим елементом безпеки підприємства загалом. Особливістю комунікації є те, що вона відбувається і у внутрішньому середовищі компанії, і за його межами. В сучасних умовах інформаційні технології виводять на новий рівень комунікаційні можливості, проте формують нові ризики для інформаційної безпеки.

Користувачі глобальної мережі та сучасних інформаційних систем зазнають ризиків втрат від численних зловмисних дій у вигляді фішингу, вірусів тощо. Водночас форми втрат й збитків можуть відрізнятися: розголошення персональних та конфіденційних даних й супутні іміджові втрати, розкриття негласної інформації та супутні втрати конкурентних переваг, втрата даних на електронних носіях, необхідних для нормального функціонування підприємства тощо. Інтеграція сучасних інформаційних систем у комунікаційний процес робить ці ризики актуальними для більшості підприємств.

Відмова від інформаційних технологій майже неможлива й може мати наслідком втрату позицій підприємства на ринку, проте оптимальним є поєднання розмаїтих методів та каналів комунікації із дотриманням правил інформаційної безпеки та кібергігієни. Одночасне використання елементів комунікації різного типу ускладнює діяльність зловмисників та сприяє підвищенню якості процесу спілкування у широкому сенсі. Підходи до організації обміну інформацією працівників підприємства між собою та із клієнтами відіграють визначальну роль в інформаційній безпеці підприємства.

Інформаційна безпека підприємства, на нашу думку, це система захисту інформації підприємства: захисту від злодійства, невчасного і неточного подання її одержувачу. Подання авторизованому споживачу неактуальної чи неточної (а по факту достовірної) інформації може нести загрозу, співвимірну із недостатнім захистом інформації на підприємстві.

Більшість загроз інформаційній безпеці пов'язані із людським чинником, а тому належна підготовка, навчання й інформування персоналу є першочерговим завданням щодо оптимізації механізму інформаційної безпеки. Ми вважаємо, що потрібно дотримуватися таких принципів: інформування персоналу, захист інформації, контроль інформаційної структури, надійна співпраця у сфері інформаційних технологій та послуг.

Список використаних джерел

1. Цимбалюк В. Інформаційна безпека підприємницької діяльності, визначення сутності та змісту поняття за умов входження України до інформаційного суспільства (глобальної кіберцивілізації). *Підприємництво, господарство і право*. 2004. № 3. С. 88–91.
2. Сороківська О. А., Гевко В. Л. Інформаційна безпека підприємства: нові загрози та перспективи. *Вісн. Хмельницьк. нац. ун-ту*. 2010. № 2. Т. 2. С. 32–35.
3. Коваленко Ю. О. Забезпечення інформаційної безпеки на підприємстві. *Економіка пром-сті*. 2010. № 3. С. 123–129.
4. Громадська організація «З захисту споживачів у кіберпросторі». *Офіційний сайт*. URL: <https://bezbid.com/news/poperedzhennya-pro-zagrozu-kiberbgigiyeni/>
5. Центр інформаційної та технічної підтримки в Україні. Компанія ESET. *Офіційний сайт*. URL: <https://www.eset.com/ua/>
6. Блага Н. Дослідження інформаційної безпеки комунікаційного процесу на підприємстві. Актуальні проблеми зміцнення економічної безпеки держави та суб'єктів господарської діяльності : матер. всеукр. наук.-практ. конф. (м. Львів, 16 квітня 2021р.) / за заг. ред. В. С. Бліхара. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. С. 19–22. *Офіційний сайт*. URL: https://www.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/biblio teka/nauk konf/16_04_2021.pdf
7. Аніловська Г. Я. Інформаційна безпека підприємства в умовах використання сучасних інформаційних технологій *Науковий вісник НЛТУ України*. 2008, 18.9. С. 270–273.

References

1. Tsybaliuk, V. (2004). Informatsiina bezpeka pidpriemnytskoi diialnosti vyznachennia sutnosti ta zmistu poniattia za umov vkhodzhennia Ukrainy do informatsiinoho suspilstva (Hlobalnoi kibertsyvilizatsii) [Information security of business activity, definition of essence and content of the concept under the conditions of Ukraine's entry into the information society (global cybercivilization)]. *Pidpriemnytstvo hospodarstvo i pravo (Entrepreneurship, economy and law)*, 3, 88–91 [in Ukr.].
2. Sorokivska, O. A. & Hevko, V. L. (2010). Informatsiina bezpeka pidpriemstva: novi zahrozy ta perspektyvy. [Information security of the enterprise: new threats and prospects]. *Visn. Khmelnyts. nats. un-tu (Khmelnytskyi national university bulletin)*, 2, 2, 32–35 [in Ukr.].
3. Kovalenko, Yu. O. (2010). Zabezpechennia informacijnoi bezpeky na pidprijemstvi [Ensuring information security at the enterprise]. *Ekonomika promyslovosti (Economics of industry)*, 3, 123–129 [in Ukr.].
4. Gromads'ka organizaciya «Z захystu spozhyvachiv u kiberprostori» [Public Organization «Consumer Protection in Cyberspace»]. Retrieved from <https://bezbid.com/news/poperedzhennya-pro-zagrozu-kiberbgigiyeni/> [in Ukr.].
5. Centr informacijnoyi ta texnichnoyi pidtrymky v Ukraini. Kompaniya ESET [Information and technical support center in Ukraine. ESET]. Retrieved from <https://www.eset.com/ua/> [in Ukr.].
6. Blaga, N. (2021). Doslidzenia informacijnoi bezpeky komunikacijnogo procesu na pidprijemstvi [Research of information security of the communication process at the enterprise]. *Aktualni problemy zmitsnennia ekonomichnoi bezpeky derzhavy ta subiektiv hospodarskoi diialnosti: materialy vseukrainskoi naukovopraktychnoi konferentsii (Actual problems of strengthening the economic security of the state and economic entities: materials of the All-Ukrainian scientific-practical conference)* (Lviv, April 16, 2021), ed. V. S. Blikhar. Lviv : Lviv State University of Internal Affairs, 19–22 [in Ukr.].
7. Anilovska, H. Y. (2008). Informacijna bezpeka pidpriemstva v umovah vykorystania suchasnyh informacijnyh tekhnologij [Information security of the enterprise in the conditions of use of modern information technologies]. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy (UNFU Scientific Bulletin)*, 18.9, 270–273 [in Ukr.].

Стаття: надійшла до редакції 19.04.2021
 прийнята до друку 01.06.2021
 The article: is received 19.04.2021
 is accepted 01.06.2021

UDC (УДК) 342.73(477) (075.8)
JEL Classification: K 10; K 23

Бондаренко Вікторія Анатоліївна,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов та культури фахового мовлення
Львівського державного університету внутрішніх справ
(Львів, Україна)
e-mail: qwsrty0304@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-2326-4394

Пустова Наталія Олександрівна,

аспірантка кафедри кримінального права і кримінології
Львівського державного університету внутрішніх справ
(Львів, Україна)
e-mail: natalitab210@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-9406-5790

ФУНКЦІЇ СТРАХУВАННЯ ЯК ОБ'ЄКТ ФІНАНСОВО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Анотація. Розглянуто функції страхування як об'єкт фінансово-правового регулювання. На підставі методології системного аналізу розглянуто чинне законодавство у сфері страхування щодо визначення поняття страхування. Зазначено, що нині в системі фінансового права як галузі права виокремилася нова підгалузь – фінансово-правове регулювання організації страхової справи, яка об'єднує юридичні норми, що регламентують переважно методом владних приписів суспільні відносини щодо формування, розподілу та використання страхових грошових фондів, здійснення контрольних і наглядових заходів, залучення суб'єктів страхової справи та інших учасників суспільних відносин у сфері страхування до фінансово-правової відповідальності з метою захисту прав і законних інтересів застрахованих осіб при настанні страхових випадків. Особливе місце у фінансовому законодавстві посідають функції страхування. Проаналізовано розподільну, попереджувальну, відновну, ощадну, ризикову, контрольну, інвестиційну функції страхування. Зазначено, що страхування є складовою фінансової системи держави, що забезпечує його безперерйне функціонування на різних етапах суспільного розвитку.

Ключові поняття: страхування, функції страхування, фінансове право, правове регулювання, інвестиційна діяльність.

Bondarenko Viktoriia,

PhD (Law), Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Foreign Languages
and the Culture of Professional Communication,
Lviv State University of Internal Affairs
(Lviv, Ukraine)
e-mail: qwsrty0304@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-2326-4394

Pustova Nataliia,

Postgraduate Student of the Department of Criminal Law and Criminology,
Lviv State University of Internal Affairs
(Lviv, Ukraine)
e-mail: natalitab210@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-9406-5790

INSURANCE FUNCTIONS AS AN OBJECT OF FINANCIAL AND LEGAL REGULATION

Abstract. The functions of insurance as an object of financial and legal regulation are considered. Based on the methodology of the system analysis, an analysis of the current legislation in the field of insurance

concerning definition of the insurance concept is carried out. It is noted that today a new sub-branch such as financial and legal regulation of insurance business has appeared in the system of financial law as a branch of law. It combines legal norms that regulate (mainly by the method of authoritative provisions) public relations on the formation, distribution and use of insurance funds, exercise of control and supervisory measures. It also includes legal norms regulating involvement of insurance business entities and other participants in public relations in the field of insurance to financial and legal responsibility in order to protect the rights and legitimate interests of insured persons in insured accidents. Insurance functions occupy a special place in the financial legislation. The distributive, preventive, restorative, saving, risk, control, investment functions of insurance are examined. The factors influencing the investment function of insurance are determined; the role of the National Bank of Ukraine in the implementation of this function is demonstrated. It is stated that the function of forming a specialized insurance money fund to maintain the security and stability of the state financial system is one of the specific functions of insurance. Insurance is an integral part of the financial system of the state, which provides the regular functioning of social development; it is an integral function of the state, a necessary condition for the development and stability. Ukraine's course towards European integration determines the factors of economic and legal transformations in the country, including the further development of insurance activities.

Key concepts: insurance, insurance functions, financial law, legal regulation, investment activity.

DOI 10.32518/2617-4162-2021-3-163-168

Вступ

Страховання посідає ключове місце в побудові системи соціальної захищеності населення, є невід'ємним елементом комплексу заходів захисту від непередбачених небезпек і катастроф природного, техногенного й іншого характеру, найважливішим інструментом програми управління ризиками в різних сферах економіки та господарства. Страховання слід розглядати основним чинником акумулювання платіжного балансу держави, інструментом державного регулювання економіки, покликаного знизити фінансове навантаження на бюджет для відновлення матеріальних і трудових ресурсів, втрачених унаслідок настання страхових випадків.

Дослідженню функцій страхування як об'єкта фінансово-правового регулювання присвятили свої наукові праці такі вчені, як: Д. Бекерська, Л. Воронова, О. Горбунова, О. Дмитрик, М. Карасьова, Л. Кінащук, М. Кучерявенко, Л. Мотильов, С. Осадець, В. Райхер, Л. Савченко, В. Серебровський, С. Ципкін, Р. Халфіна, Н. Хімічева, О. Худяков, В. Шахов та інші.

Реалізація Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, ставить завдання адаптації національного законодавства у галузі страхування до вимог Європейського Союзу. Цей процес вимагає проведення досліджень щодо визначення оптимальних шляхів удосконалення нормативного регулювання функцій страхування.

Метою статті є дослідження функцій страхування як об'єкта фінансово-правового регулювання.

1. Поняття страхування

Нині поняття «страхування» визначається по-різному: метод, форма, спосіб або регулятор суспільних відносин. Однак така неоднозначність виявляється у поглядах не тільки економістів, а й юристів, зокрема у представників фінансово-правової науки. Вчені розглядають страхування як економічну категорію через призму понять «гроші», «фінанси», «кредит».

Страховання у цьому разі виражається через властиві йому функції, які реалізуються в процесі врегулювання суспільних відносин, що виникають між суб'єктами економічної діяльності. Зазначені відносини виникають у процесі утворення централізованих і децентралізованих грошових і матеріальних фондів, необхідних для компенсації непередбачених потреб суспільства. З матеріального погляду суспільні відносини у сфері страхування формуються у процесі формування грошових або матеріальних фондів, що використовуються для покриття збитку, що виник унаслідок стихійних лих й інших непередбачених обставин.

У правовому аспекті страхування – це сукупність правових норм, що регулюють економічні відносини, пов'язані із захистом законних інтересів фізичних і юридичних осіб, публічно-правових утворень.

Страховання як правова категорія розглядається в чинному законодавстві України. Основним нормативно-правовим актом, що регулює суспільні відносини, які виникли у сфері страхування, є Закон України «Про страхування» [1].

Відповідно до ст. 1 зазначеного нормативно-правового акта, страхування – це вид цивільно-правових відносин щодо захисту

майнових інтересів фізичних осіб та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати фізичними та юридичними особами страхових платежів (страхових внесків, страхових премій) та доходів від розміщення коштів цих фондів.

Визначення поняття «страхування» має законодавчу неточність. На окрему увагу заслуговує положення, що стосується відносин щодо захисту інтересів фізичних і юридичних осіб. Законодавець у цьому разі не врахував інтереси філій і представництв, тобто відокремлених підрозділів або організацій, які не є юридичними особами.

У ст. 14 Податкового кодексу України дається визначення поняття страхового внеску, який стягується з фізичних осіб і організацій з метою фінансового забезпечення реалізації прав застрахованих осіб на отримання страхового забезпечення за відповідним видом обов'язкового соціального страхування [2].

Виявлення однакової дефініції поняття «страхування» є предметом наукових дискусій представників різних галузей права, зокрема і фінансового. Страхування у загальному сенсі розглядається як одна з самостійних ланок фінансової системи України, що виражається в сукупності економічних і правових відносин, відповідно до яких на добровільній і обов'язковій основі стягуються платежі зі страхувальників (фізичних і юридичних осіб), за допомогою чого утворюються спеціальні страхові фонди грошових коштів.

Існують й інші погляди щодо визначення цього поняття. В. Стражева, аналізуючи різні трактування поняття страхування, зазначає, що страхування як наукова категорія комплексно та повно розкривається з точки зору соціально-економічного призначення та ефекту. Наукова концепція страхування протягом всього періоду свого вивчення зазнає змін та уточнень, що пов'язано з різними поглядами провідних науковців на масштаби вивчення категорії страхування [3, с. 204].

У науковій літературі визначають характерні ознаки страхування, до яких відносять: страхування є правове відношення, що складається у процесі укладення договору або щодо закону; ризик, присутній у даному правовому відношенні; наявність мети даного правовідношення, а саме забезпечення можливої та необхідної потреби; існування на умови платності; страхова випадковість; терміновий характер відповідальності страховика; передбачена законом відповідальність страховика.

Специфічними ознаками страхування є наявність ризику страхового правовідношення, цілі, зумовлені завданнями страхового правовідношення. Страхування є унікальним, універсальним і гарантованим механізмом забезпечення стабільності та стійкості не тільки національної фінансової системи, а й галузі фінансового права.

Зміни, які відбуваються у житті суспільства, стратегічний курс України на інтеграцію до Європейського Союзу та світового співтовариства є визначальним чинником економіко-правових перетворень у країні, зокрема у питаннях подальшого розвитку страхового ринку [4, с. 2].

Аби визначити місце норм, що регулюють суспільні відносини у сфері страхування, в системі фінансового права як галузі права, розглянути вплив страхування на різні сфери життєдіяльності суспільства, необхідно виокремити основні функції, які йому притаманні.

2. Функції страхування

У теорії фінансового права є різні погляди на визначення основних функцій страхування як самостійної ланки фінансової системи України. Одні автори вирізняють як основні – розподільну (що охоплює попереджувальну, відновну, ощадну), ризикову, контрольну, інвестиційну функції. Інші називають специфічні функції страхування, до яких відносять: попередження та запобігання страхових випадків як форма попереджувальної функції; утворення спеціалізованих страхових фондів, що формуються страховиками; відшкодування шкоди як форма відновлювальної функції.

На думку О. Шевчук, зазначені функції необхідно розглядати з погляду економічної та фінансово-правової складової сутності страхування [5, с. 162]. Функції страхування, будучи зовнішніми формами вираження, дають змогу розкрити головні особливості страхування як частини (підсистеми) фінансової системи держави, частини предмета фінансового права.

Розподільна функція фінансів у страхуванні має змістовні засади. Відсутність розподільних відносин може вплинути на поширення страхового ринку в державі. Завдяки вказаній функції здійснюється формування статутного капіталу страхової організації за рахунок коштів, наданих засновниками з метою початкового та подальшого авансування цієї організації у період реалізації страхової діяльності.

На думку О. Ледвій, розподільна функція страхування виявляється через відновлення, попередження та збереження [6, с. 157]. Отже, розподільна функція страхування охоплює попереджувальну, відновну й ощадну функції.

Особливості попереджувальної (превентивно-охоронної) функції страхування зумовлені комплексом заходів, спрямованих на зниження можливості настання страхових випадків і несприятливих наслідків їх вияву [7, с. 201]. Наприклад, такий захід, як позбавлення страхувальника повністю або частково страхових відшкодувань, має застосовуватися з погляду фінансової обґрунтованості та доцільності, на взаємовигідних умовах для страховика та для страхувальника. Таке твердження є обґрунтованим, оскільки попереджувальна функція страхування спрямована на попередження та недопущення значних фінансових втрат при настанні страхових випадків.

Одна з форм попереджувальної функції полягає в попередженні та запобіганні страхових ситуацій під час здійснення страхувальником встановленої законом діяльності з метою недопущення настання певних страхових випадків, від яких він застрахований [8, с. 76]. Для реалізації зазначеної функції необхідне формування та планомірне функціонування страхових грошових фондів із метою подальшого фінансування запобіжних заходів.

Такими заходами можуть бути: інформування учасників суспільних відносин у сфері страхування через засоби масової інформації про зміни фінансового законодавства; проведення зборів, конференцій, симпозіумів з учасниками суспільних відносин у сфері страхування для обговорення проблем щодо своєчасного виявлення, попередження та запобігання несприятливим ситуаціям на страховому ринку тощо.

У науці та законодавстві зазначена функція не отримала свого належного розвитку. Проте страхування спершу спрямовано на попередження збитку, що з правової та економічної точок зору більш раціонально, ніж подальше відшкодування заподіяної шкоди.

Відновлювальна (компенсаційна) функція виражається у відновленні прав і законних інтересів учасників суспільних відносин у сфері страхування. Вона забезпечує страховий захист усіх суб'єктів фінансових правовідносин у сфері страхування, які беруть участь у формуванні страхового грошового фонду, спрямована на відшкодування збитку, що є специфічною формою відновлювальної функції, виражається у відновленні матеріальних цінностей повністю або частково.

Страхування виконує захисну функцію, коли страховик надає страхувальнику страховий захист. Для повноцінної реалізації відновлювальної функції необхідна наявність забезпечувальних заходів захисту щодо правового положення всіх учасників суспільних відносин у сфері страхування.

Ощадна функція страхування спрямована на накопичення грошових коштів (страхових сум) шляхом періодичного внесення зазначених сум у страховий грошовий фонд страховиком. Ризикова функція страхування виражається у визначенні ймовірнісного характеру шкоди, який може виникнути при настанні певних страхових випадків і завдати шкоди життю, здоров'ю та майну страхувальника. В межах цієї функції здійснюється перерозподіл грошової форми вартості між учасниками суспільних відносин у сфері страхування у зв'язку з наслідками страхових подій.

Контрольна функція страхування реалізується через діяльність органу страхового нагляду – Національного банку України, аудиторську діяльність, що сприяє планомірному формуванню, розподілу та використанню страхових грошових фондів [9, с. 176].

3. Страхування та інвестиційна діяльність

Відповідно до законодавства України, страховик зобов'язаний розміщувати або іншим чином інвестувати вільні кошти страхових резервів і власні кошти (капітал) в інвестиційні активи, перелік яких встановлюється імперативними приписами Національного банку України [10, с. 16].

Інвестиційна функція страхування зумовлена наявністю значного обсягу коштів страхових резервів, охоплюючи власні кошти (капітал), які страховики зобов'язані розміщувати у певні інвестиційні активи (державні цінні папери, нерухоме майно, грошові кошти на банківських рахунках тощо).

У науковій літературі розглядають інвестиційну функцію страхування з позиції використання страхового грошового фонду страховиками з метою інвестування для захисту заощаджень і вишукування додаткових джерел доходу. Використовується страховий фонд, а не кошти страхових резервів, що є неточним визначенням зазначеної функції. Однак саме інвестиційна функція пов'язана зі страховим захистом, виступаючи гарантом підтримки страхових резервів від знецінення. Зазначена функція має важливе значення для забезпечення фінансової стійкості та платоспроможності страховиків.

Сукупність інвестиційних ресурсів, які зосереджуються на страховому ринку, повністю не використовується. Основна причина полягає в тому, що держава недооцінює роль і значення страхування, можливості страховиків повноцінно здійснювати інвестиційну функцію.

У 2014–2015 роках страховий ринок України мав серйозні труднощі. З 2016 року спостерігалось локальне пришвидшення, проте у 2017

році зростання страхового ринку знову сповільнилося: відбулося зниження темпів приросту страхових внесків; зросла збитковість страхових компаній; посилився тиск із боку фондового, валютного та банківського ринків. Це означає, що для повноцінного здійснення інвестиційної функції потрібна наявність страховиків на страховому ринку з мінімальним рівнем ризику.

За допомогою посиленого регулювання, страхового контролю та страхового нагляду Національного банку України тільки великі страховики є найбільш пристосованими до здійснення інвестиційної функції на страховому ринку. Для забезпечення результативної діяльності страховиків, підвищення фінансової стійкості та платоспроможності потрібно підвищити ефективність і привабливість інвестиційних активів, залучити у значних обсягах інвестиційні ресурси в економіку держави.

Необхідно концептуально змінити підхід до вироблення інвестиційної стратегії страхового ринку. Аби страховик зміг повноцінно здійснювати інвестиційну діяльність з урахуванням довгострокового розміщення вільних грошових коштів страхових резервів і власних коштів у дозволені інвестиційні активи, необхідно знижувати ймовірність настання страхових випадків. Страховик підвищуватиме власну фінансову стійкість на страховому ринку, мінімізуватиме ризики можливості настання несприятливих ситуацій, що сприятиме збільшенню грошових коштів, накопичення яких підвищить інвестиційну привабливість активів.

Для повноцінної реалізації інвестиційної функції страхування та підвищення інвестиційної привабливості страховиків необхідно: посилити державну підтримку страховиків за рахунок використання їх інвестиційного потенціалу з метою підтримки та стимулювання різних напрямів діяльності; вдосконалити законодавчу базу в сфері страхування в результаті внесення змін до нормативних актів Національного банку, що передбачають розширення переліку інвестиційних активів, у які страховики зможуть вкладати вільні кошти страхових резервів, власні кошти; гарантувати захист прав і законних інтересів страховиків, які реалізують інвестиційну діяльність, шляхом надання правових гарантій і пільг, які у

фінансово-правовій науці визначаються як стимулюючі засоби; зміцнити роль Національного банку України у межах європейської інтеграції за допомогою здійснення інвестиційного співробітництва та взаємодії з міжнародними органами страхового нагляду; підвищити рівень страхової та фінансової культури в державі за допомогою залучення громадян і юридичних осіб у спільні плани дій, підвищення якості фінансово-правової інформованості про зміни, що відбуваються на страховому ринку.

Однією зі специфічних функцій страхування є функція формування спеціалізованого страхового грошового фонду для підтримки стабільності та стійкості фінансової системи держави. У процесі реалізації зазначеної функції відбувається не тільки накопичення додаткових коштів, а й власних коштів страховиків, які акумулюються, розподіляються та використовуються з метою інвестування у різні довгострокові та ліквідні фінансові активи держави. Формування спеціалізованого страхового грошового фонду є забезпечувальним засобом здійснення всіх інших функцій страхування.

Висновки

Нині в системі фінансового права як галузі права виокремилась нова підгалузь – фінансово-правове регулювання організації страхової справи, яка об'єднує юридичні норми, що регламентують переважно методом владних приписів суспільні відносини щодо формування, розподілу та використання страхових грошових фондів, здійснення контрольних і наглядових заходів, залучення суб'єктів страхової справи та інших учасників суспільних відносин у сфері страхування до фінансово-правової відповідальності задля захисту прав і законних інтересів застрахованих осіб при настанні страхових випадків. Страхування є складовою фінансової системи держави, що забезпечує безперерйне функціонування на різних етапах суспільного розвитку. Аналізуючи правову природу страхування, потрібно зазначити, що воно є невід'ємною функцією держави, необхідною умовою розвитку та стабільності. Завдяки страхуванню мінімізуються економічні втрати, у багатьох випадках зберігається економічний суверенітет країни.

Список використаних джерел

1. Про страхування : Закон України від 07.03.1996 р. № 85/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/85/96-%D0%B2%D1%80>
2. Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
3. Стражева В. В. Страховий процес: поняття, елементи та необхідність впровадження. *Фінанси, облік, банки*. 2017. № 1 (22). С. 202–210.

4. Руда О. Л. Розвиток страхового ринку в Україні. *Ефективна економіка*. 2020. № 2. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/2_2020/57.pdf
5. Шевчук О. Сутність страхування як інституту фінансового права. *Актуальні проблеми правознавства*. 2017. Вип. 4 (12). С. 159–163.
6. Ледвій О. І. Адміністративно-правове регулювання страхування як виду підприємницької діяльності. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Юридичні науки. 2019. Вип. 21. С. 154–160.
7. Ковалів М. В., Єсімов С. С., Проць І. М., Лозинський Ю. Р. Правове регулювання фінансового контролю в Україні : навч. посіб. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2018. 267 с.
8. Федорович І. М. Теоретичні та практичні засади реалізації медичного страхування в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2017. Вип. 23 (2). С. 76–80.
9. Бортник Н. П., Єсімов С. С. Банківська діяльність як об'єкт адміністративно-правового регулювання. *Наше право*. 2019. № 1. С. 175–185.
10. Бортник Н. П., Єсімов С. С. Адміністративно-правові відносини при здійсненні державного фінансового адміністрування Національним банком України. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Юридичні науки. 2015. № 827. С. 3–9.

References

1. Pro strakhuvannia : Zakon Ukrainy vid 07.03.1996 r. № 85/96-VR [On insurance: Law of Ukraine No. 85/96-VR of March 7, 1996]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/85/96-%D0%B2%D1%80> [in Ukr.].
2. Podatkovyi kodeks Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 02.12.2010 r. № 2755-VI [The Tax Code of Ukraine: Law of Ukraine No. 2755-VI of December 02, 2010]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> [in Ukr.].
3. Strazheva, V. V. (2017). Strakhovyi protses: poniattia, elementy ta neobkhdnist vprovadzhennia [Insurance process: concepts, elements and the need for implementation]. *Finansy, oblik, banky (Finance, accounting, banks)*, 1 (22), 202–210 [in Ukr.].
4. Ruda, O. L. (2020). Rozvytok strakhovoho rynku v Ukraini [Development of the insurance market in Ukraine]. *Efektivna ekonomika (Efficient economy)*, 2. Retrieved from http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/2_2020/57.pdf [in Ukr.].
5. Shevchuk, O. (2017). Sutnist strakhuvannia yak instytutu finansovoho prava [The essence of insurance as an institution of financial law]. *Aktualni problemy pravoznavstva (Actual problems of law)*, 4 (12), 159–163 [in Ukr.].
6. Ledvii, O. I. (2019). Administratyvno-pravove rehuliuвання strakhuvannia yak vydu pidpriemnytskoi diialnosti [Administrative and legal regulation of insurance as a type of business activity]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnikha», seriia «Iurydychni nauky» (Bulletin of Lviv Polytechnic National University, series «Legal Sciences»)*, 21, 154–160 [in Ukr.].
7. Kovaliv, M. V., Yesimov, S. S., Prots, I. M. & Lozynskiy, Yu. R. (2018). Pravove rehuliuвання finansovoho kontroliu v Ukraini [Legal regulation of financial control in Ukraine]. Lviv: Lviv State University of Internal Affairs [in Ukr.].
8. Fedorovych, I. M. (2017). Teoretychni ta praktychni zasady realizatsii medychnoho strakhuvannia v Ukraini [Theoretical and practical principles of health insurance in Ukraine]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu (Scientific Bulletin of the International Humanities University)*, 23 (2), 76–80 [in Ukr.].
9. Bortnyk, N. P. & Yesimov, S. S. (2019). Bankivska diialnist yak obiekt administratyvno-pravovoho rehuliuвання [Banking as an object of administrative and legal regulation]. *Nashe pravo (Our law)*, 1, 175–185 [in Ukr.].
10. Bortnyk, N. P., & Yesimov, S. S. (2015). Administratyvno-pravovi vidnosyny pry zdiisnenni derzhavnoho finansovoho administruvannia Natsionalnym bankom Ukrainy. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnikha», seriia «Iurydychni nauky» (Bulletin of Lviv Polytechnic National University, series «Legal Sciences»)*, 827, 3–9 [in Ukr.].

Стаття: надійшла до редакції 12.05.2021
 прийнята до друку 29.08.2021
 The article: is received 12.05.2021
 is accepted 29.08.2021

UDC (УДК) 336.22–048.35(477)
JEL Classification: K 23; K 34

Головко Людмила Олександрівна,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародного права
та порівняльного правознавства
Національного університету біоресурсів
і природокористування України
(Київ, Україна)
e-mail: golovko_l@nubip.edu.ua
ORCID ID: 0000-0002-3742-2827

Гулак Олена Василівна,

доктор юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного та фінансового права
Національного університету біоресурсів
і природокористування України
(Київ, Україна)
e-mail: lenagulac8118@ukr.net
ORCID ID: 0000-0001-9004-0185

Висоцький Володимир Мирославович,

кандидат юридичних наук,
доцент, доцент кафедри
адміністративного права та адміністративного процесу
Львівського державного університету внутрішніх справ
(Львів, Україна)
e-mail: volodya.vysot@ukr.net
ORCID ID: 0000-0001-6010-6614

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОПОДАТКУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В КРАЇНАХ ЄС

Анотація. Проаналізовано правове регулювання оподаткування сільськогосподарської діяльності в ЄС на прикладі Польщі, Чехії та Австрії. Виокремлено низку податкових пільг для виробників сільськогосподарської продукції, які містяться в законодавстві вищезазначених країн. Указано на актуальність проблематики надання податкових пільг для виробників сільськогосподарської продукції в Україні, запровадження спеціального режиму оподаткування, який би сприяв формуванню збалансованої структури агропромислового виробництва. Зауважено, що запозичення досвіду членських країн ЄС у сфері оподаткування сільськогосподарської діяльності у вітчизняному аграрному секторі економіки є надзвичайно важливим і вимагає внесення змін до законодавства.

Ключові поняття: оподаткування сільськогосподарської діяльності, сфера оподаткування, аграрний сектор України, аграрний сектор ЄС, адміністрування податків.

Golovko Liudmyla,

PhD (Law), Associate Professor,
Associate Professor of the Department
of International Law and Comparative Law,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine
(Kyiv, Ukraine)
e-mail: golovko_l@nubip.edu.ua
ORCID ID: 0000-0002-3742-2827

Gulac Olena,

Doctor of Law, Associate Professor,
Associate Professor of the Department
of Administrative and Financial Law,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine
(Kyiv, Ukraine)
e-mail: lenagulac8118@ukr.net
ORCID ID: 0000-0001-9004-0185

Vysotskyi Volodymyr,

PhD (Law), Associate Professor, Associate Professor
of the Department of Administrative Law and Administrative Process,
Lviv State University of Internal Affairs
(Lviv, Ukraine)
e-mail: volodya.vysot@ukr.net
ORCID ID: 0000-0001-6010-6614

LEGAL REGULATION OF TAXATION OF AGRICULTURAL ACTIVITY IN EU MEMBER STATES

Abstract. An analysis of the legal regulation of agricultural taxation in the EU member states on the example of Poland, Czech Republic and Austria was made. A number of tax benefits for agricultural producers, which are contained in the legislation of the above countries, have been identified: reduction of income tax on farms; real estate tax benefits; discounts on tax on fuel; absence of taxes on property inherited or agricultural land and buildings, the ownership of which is acquired on the basis of a gift agreement; reduction of contributions under a special social insurance scheme. The urgency of the issue of providing tax benefits for agricultural producers in Ukraine, introduction of a special tax regime, which would contribute to the formation of a balanced structure of agro-industrial production was highlighted. It was noted that implementation of the experience of EU member states in the field of taxation of agricultural activities in domestic agricultural sector of the economy is extremely important and requires changes to legislation. Tax burden affects the profits of agricultural producers and is one of the key factors influencing the development of the agricultural sector in the country, the competitiveness of small and medium-sized socially oriented agricultural businesses, and reflects the priorities of agricultural activities. Therefore, the legal regulation of agricultural production is one of the key issues on the agenda. Ukraine needs to reform the system of taxation of agricultural production in order to form a balanced structure of agro-industrial production on the model of European countries.

Key concepts: taxation of agricultural activity, sphere of taxation, agrarian sector of Ukraine, agrarian sector of EU, tax administration.

DOI 10.32518/2617-4162-2021-3-169-175

Вступ

Оподаткування сільськогосподарської діяльності є одним із ключових чинників, які можуть як сприяти якісному розвитку вітчизняного сільськогосподарського виробництва, так і стримувати його. Крім того, як свідчить досвід членських країн ЄС, встановлені вдало податки в аграрному секторі можуть допомогти країні пристосуватися до зростаючої конкуренції у сфері виробництва сільськогосподарської продукції. Безперечно, стимулювання розвитку аграрної галузі вимагає спеціального режиму оподаткування, який би сприяв формуванню збалансованої структури агропромислового виробництва. Окремим важливим завданням України є підвищення конкурентоспроможності малого та серед-

нього соціально-орієнтованого аграрного бізнесу, що, без сумніву, сприяло б збільшенню рівня зайнятості сільського населення та підвищенню доходів бюджетів сільських громад. Для реформування вітчизняного законодавства у сфері оподаткування сільськогосподарської діяльності важливим є вивчення досвіду зарубіжних країн у цій сфері, який виправдав себе на практиці.

Т. В. Голобородько досліджував вплив оподаткування сільськогосподарської діяльності на цінову політику в Україні та зарубіжних країнах, звертаючи увагу на необхідність упродовження диференційованого підходу до оподаткування аграрного бізнесу залежно від пріоритетів розвитку видів сільськогосподарської діяльності [1].

Н. С. Носань у своїх роботах зосереджувався на оподаткуванні суб'єктів сільськогосподарського малого виробництва, виокремлюючи такі переваги об'єднання малих сільськогосподарських виробників у кооперативи: збільшення обсягів виробництва за рахунок отриманих кредитів; можливість оренди виробничих засобів; заощадження на бухгалтерському обліку; підвищення рентабельності виробництва завдяки зменшенню витрат; підвищення можливості технічної модернізації; отримання організаційно-інформаційної підтримки [2, с. 490]. Учений виявив наявність спеціальних податкових режимів сплати кооперативного податку в Італії, Франції, Іспанії, Португалії, Швейцарії та Швеції.

Ю. О. Лупенко та Л. Д. Тулуш зауважують на необхідність реформування оподаткування сільськогосподарських підприємств в Україні з метою вирівнювання конкурентного середовища. Водночас ключовим, на думку науковців, має бути усунення диспропорцій у структурі аграрного сектора економіки на користь малого товаровиробника [3, с. 16].

О. С. Чан-хі та Н. О. Мосійчук досліджують європейську практику оподаткування сільськогосподарських кооперативів і аргументують необхідність правового забезпечення розвитку кооперативного сектора, надання кооперативам статусу неприбуткових підприємств [4]. Надання пільг сільськогосподарським кооперативам на прикладі членських країн ЄС рекомендує запровадити і О. В. Манжура [5].

Проблеми оподаткування підприємств досліджували також В. І. Курило, І. В. Гиренко, В. В. Мушенко та С. П. Позняков [6, с. 85; 7, с. 125; 8, с. 55], розглядаючи податкове навантаження як стримуючий фактор розвитку вітчизняного сільськогосподарського виробництва. А. В. Бурковська і В. К. Шкапоєд наводять альтернативні шляхи підтримки сільськогосподарських товаровиробників державою за допомогою цюватійних програм [9, с. 25]. В одній із попередніх робіт співавторів цього дослідження, О. В. Гулак та В. М. Висоцького, здійснено аналіз проблематики публічного адміністрування у сфері оподаткування вітчизняного аграрного сектора [10].

Однак правове регулювання оподаткування сільськогосподарської діяльності в членських країнах ЄС, зокрема, з позиції розкриття податкових пільг для виробників сільськогосподарської продукції все-таки є актуальним і нагальним та потребує ґрунтовного наукового аналізу.

Метою статті є дослідження проблематики правового регулювання оподаткування сільськогосподарської діяльності в членських країнах ЄС.

1. Правове регулювання оподаткування сільськогосподарської діяльності в Польщі

Однією з країн, якій удалось створити ефективну систему оподаткування сільськогосподарської діяльності, є Польща, котра є лідером за виробництвом сільськогосподарських товарів у ЄС, а за обсягом виробництва жита вона посідає перше місце у світі. В рамках Європейського Союзу Польща також займає перші місця у виробництві картоплі, цукру, свиней і молока. Наявний також значний обсяг виробництва фруктів (яблук, полуниці, малини, смородини) та овочів (цибуля, капуста, цвітна капуста) [11]. Одним із чинників такого успіху є вдала система оподаткування сільськогосподарської діяльності в країні, яка має свою специфіку порівняно з іншими членськими країнами ЄС.

У Польщі діє пільгова система оподаткування сільського господарства, спрямована на зменшення податкового навантаження на цей сектор. Доходи фермерських господарств не оподатковуються за загальною системою оподаткування прибутку, оскільки законодавство побудоване так, що приблизно 95% фермерів звільнюються від сплати податку на прибуток. Невелика кількість фермерів, що виробляють конкретну продукцію, платять податок на прибуток, розрахований на основі середніх норм виробництва або на основі розрахунку фактичних витрат. У Польщі сплачувати податок на доходи фізичних осіб зобов'язані лише ті фермери, які займаються одним з конкретних видів господарської діяльності, наприклад, тепличним господарством, вирощуванням птиці, вирощуванням грибів, бджільництвом, свинарством, хутряним виробництвом або розведенням шовкопрядів. Цю конкретну сільськогосподарську продукцію виробляє лише близько 2–5% фермерів, а це означає, що більшість польських фермерів не платить податок на прибуток. Також у разі отримання субсидій із ЄС польські фермери не повинні платити з них податки [12].

Податки на сільськогосподарську власність розраховуються виходячи з встановленої ціни за одиницю жита, помноженої на площу фермерського господарства. Ці податки нижчі, ніж звичайний податок на майно, і фермери можуть бути звільнені від сплати податків завдяки збільшенню розміру фермерських господарств. Більшість фермерів використовують схему фіксованої ставки, а не звичайний режим ПДВ.

Податки на майно, отримане у спадщину, або землю сільськогосподарського призначення і будівлі, право власності на які набуваються на підставі договору дарування, не обкладаються податком, і податки не стягуються, коли право

власності на сільськогосподарській землі передається між родичами у разі виходу фермера на пенсію. Знижки на акцизний податок на паливо, що використовується в сільському господарстві, є значними, і в 2018 році ці знижки становили 216 мільйонів євро [13].

Фермери та члени їхніх сімей платять менші внески в рамках спеціальної схеми соціального страхування, ніж вони робили б в рамках звичайної системи соціального забезпечення, і мають право на отримання аналогічних виплат. Ці виплати зазвичай фінансуються державою. Польські фермери використовують сільськогосподарський фонд соціального забезпечення. Спершу фонд був створений для надання пенсій для фермерів за віком. Внески, що сплачуються фермерам, становлять лише незначну частину доходу фонду. Понад 90% фінансування надходить до фонду безпосередньо з державного бюджету. Всі поляки, які володіють понад 1 гектаром земель сільськогосподарського призначення або лісів, можуть зареєструватися в сільськогосподарському фонді соціального забезпечення замість використання звичайної системи соціального забезпечення [14].

Землі сільськогосподарського призначення звільнені від податку на нерухомість. Сільськогосподарські землі, площа яких перевищує один гектар, оподатковуються сільськогосподарським податком. При обчисленні податку використовуються коефіцієнти залежно від родючості ґрунту, розмежовується рілля, луки та пасовища, є чотири зони залежно від економічних та виробничих кліматичних умов, десять класів використання та чотирнадцять класів типів ґрунтів [15]. Класифікація землі визначається Міністерством фінансів Польщі. Більшість орних земель середньої якості.

2. Правове регулювання оподаткування сільськогосподарської діяльності в Чехії

Аналіз законодавства Чехії у сфері правового регулювання оподаткування сільськогосподарської діяльності дає змогу зробити висновок про наявність значної кількості пільг для сільськогосподарських товаровиробників. Чеські вчені аргументують наявність пільг необхідністю стимулювання розвитку аграрної галузі [16].

Закон Чехії «Про податок на прибуток» передбачає пільги для виробників сільськогосподарської продукції. Зокрема, фермери та суб'єкти господарської діяльності у сфері лісового господарства можуть відраховувати 80% при визначенні бази оподаткування щороку, що є найвищою часткою порівняно з іншими видами підприємницької діяльності, де максимальний розмір відрахувань становить 40–60% [17].

Інша пільга полягає у тому, що предметом податку на доходи фізичних осіб не є доходи, отримані внаслідок набуття права власності на майно від близької особи, яка була сільськогосподарським підприємцем і достроково припинила діяльність у сільському господарстві. Загалом, у Чехії сімейні ферми обробляють лише трохи більше чверті площі сільськогосподарських угідь країни.

Податкову пільгу для фермерів передбачає і Закон № 16/1993 «Про автомобільний податок», де в § 2 зазначено, що предметом податку, зокрема, не є сільськогосподарські та лісові трактори та їх причепа та інші спеціальні транспортні засоби відповідно до спеціального законодавства (тобто, які використовуються фермерами, насамперед самохідна та навісна робоча техніка) [18].

Закон № 353/2003 «Про акциз» у § 57 дає можливість повернення податку на мінеральні олії особам, які використовують ці олії для первинного сільськогосподарського виробництва (так званий зелений дизель) [19].

Згідно з Законом № 338/1992 «Про податок на нерухомість», пільги на податок на нерухомість мають суб'єкти, які займаються сільськогосподарським виробництвом або рибництвом [20]. Окрім того, муніципалітети можуть звільнити певні сільськогосподарські землі від земельного податку загальнообов'язковим указом.

3. Правове регулювання оподаткування сільськогосподарської діяльності в Австрії

Згідно з статистичними даними, в Австрії є 161155 сільськогосподарських і лісних підприємств, 90% із яких є дрібними і сімейними. Є окремі податкові пільги, що застосовуються до сільського та лісового господарства. Дохід від сільськогосподарської діяльності відрізняється від інших доходів, і є спрощені методи оцінки як доходу, так і податку на додану вартість для малих підприємств сільського та лісового господарства. Оподатковуваний дохід може бути розрахований на основі повної або часткової фіксованої оцінки (одноразова оцінка). Крім того, оцінка власності з метою встановлення податку на майно та податку на відчуження землі не здійснюється за ринковою ставкою. При передачі фермерських господарств між членами сім'ї податок на відчуження землі обчислюється із використанням нижчої пільгової ставки податку [21].

В Австрії існують прогресивні ставки податку на доходи фізичних осіб зі ставкою податку 25% для тих, хто отримує низькі доходи, і максимальною ставкою податку 50% для тих, хто отримує прибуток, більше 1 млн

євро. Згідно з законодавством є декілька категорій доходу і відповідно ставок податку:

1) облік нарахувань є обов'язковим для сільськогосподарських і лісогосподарських підприємств, оборот яких перевищує 550 000 евро протягом двох років поспіль або оціночна вартість яких станом на 1 січня перевищує 150 000 евро. Облік готівкової бази дозволяється для господарств з нижчими доходами;

2) для певних професійних груп австрійське податкове законодавство передбачає можливість визначення оподатковуваного доходу на основі фіксованих ставок (середніх ставок). Ці окремі правила оподаткування викладені в Законі про податок на прибуток і визначені федеральним міністром фінансів. Фіксовані ставки для фермерів та лісівників, включаючи тих, хто займається переробкою сільськогосподарської продукції, наданням сільськогосподарських послуг та деякими несільськогосподарськими послугами, такими як туризм у фермерських господарствах, встановлені в нормативному акті, який востаннє був оновлений у 2015 році і згідно з якими, оподатковуваний дохід обчислюється з використанням повної єдиної ставки або часткової єдиної ставки;

3) фермери та лісівники з оціночною вартістю до 130 000 евро й оборотом менше 400 000 евро за останні два роки можуть визначати свій оподатковуваний дохід за єдиними ставками;

4) повна фіксована ставка застосовується для підприємств, оціночна вартість яких не перевищує 75 000 евро, максимум 60 га обробленої землі та 120 одиниць худоби. У цьому випадку оподатковуваний дохід визначається добуток оціночної вартості на середню фіксовану ставку 42%. Додатковий дохід охоплює, наприклад, дохід за переробку сільськогосподарської продукції. Додаткові витрати включають відсотки за позиками, видатки на оренду та внески на соціальне страхування;

5) часткове регулювання фіксованої ставки застосовується для сільськогосподарських і лісових підприємств, що працюють з готівкою із оціночною вартістю від 75 000 до 130 000 евро. Ці підприємства можуть відрахувати 70% (80% – для тваринницьких ферм) (включаючи ПДВ) з їх оподатковуваного доходу як витрати [22].

Регулювання єдиної ставки спрощує розрахунок прибутку, водночас зменшуючи витрати на ведення бухгалтерського обліку. Більшість

фермерів і лісівників розраховують свій прибуток на основі фіксованої норми, й тому платять невисокий податок на прибуток.

Дуже специфічний податковий режим використовується для оподаткування доходів фізичних осіб у сфері сільського та лісового господарства. Платники податку, які оподатковуються на основі обліку доходів, можуть подати заявку на нарахування податку за такою єдиною ставкою:

– 37%, якщо оціночна вартість не перевищує 15 000 евро;

– 41%, якщо оціночна вартість перевищує 15 000 евро і становить менше 36 500 евро;

– 45%, якщо оціночна вартість перевищує 36 500 евро і становить менше 65 000 евро [22].

За оцінками, понад 90% сільськогосподарських та лісогосподарських підприємств в Австрії використовують цю пільгову систему оподаткування [21]. Це, безперечно, сприяє підвищенню доходів сільськогосподарських товаровиробників.

Висновки

Податкове навантаження впливає на прибуток сільськогосподарських товаровиробників і є одним із ключових чинників, які впливають на розвиток аграрного сектора в країні, конкурентоспроможність малого та середнього соціально-орієнтованого аграрного бізнесу, а також відображає пріоритети розвитку видів сільськогосподарської діяльності. Тому правове регулювання сільськогосподарського виробництва є одним із ключових питань. Україна потребує реформування системи оподаткування сільськогосподарського виробництва з метою формування збалансованої структури агропромислового виробництва за зразком європейських країн.

Здійснивши аналіз законодавства членських країн ЄС, зокрема Польщі, Чехії та Австрії, можна зробити висновки, що нормативно-правові акти цих держав містять низку податкових пільг для виробників сільськогосподарської продукції, зокрема: зниження податку на доходи фермерських господарств; пільги на податок на нерухомість; знижки на акцизний податок на паливо; відсутність податків на майно отримане у спадщину або землю сільськогосподарського призначення і будівлі, право власності на які набуваються на підставі договору дарування; зменшення внесків у рамках спеціальної схеми соціального страхування.

Список використаних джерел

1. Голобородько Т. В. Оподаткування сільськогосподарської діяльності в Україні та в зарубіжних країнах: дослідження впливу на цінову політику. *Ефективна економіка*. 2017. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua>

2. Носань Н. С. Особливості оподаткування суб'єктів сільськогосподарського малого підприємництва: європейський досвід. *Економіка і суспільство*. 2018. № 18. С. 487–492.
3. Лупенко Ю. О., Тулуш Л. Д. Оподаткування сільського господарства в умовах трансформації спеціальних податкових режимів. *Економіка АПК*. 2016. № 1. С. 5–17
4. Чан-хі О. С., Мосійчук Н. О. Європейська практика оподаткування сільськогосподарських кооперативів: досвід для України. *Ефективна економіка*. 2016. № 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5241>
5. Манжура О. В. Аграрна кооперація: досвід Європейського Союзу для України. *Управління розвитком*. 2015. № 1(179). С. 15–20.
6. Kurylo V. I., Gyrenko I. V., Mushenok V. V. Tax burden as a disincentive factor of agricultural production development in Ukraine. *Науковий вісник Полісся*. 2018. № 1 (13). Ч. 2. С. 85–90.
7. Мушенко В. В. Стимулюючий вплив правової регламентації оподаткування аграрних виробників. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2017. № 5 (94). С. 125–133.
8. Позняков С. П. Правове регулювання інфраструктурної підтримки економічного розвитку аграрного сектору економіки України: шляхи удосконалення. *Міжнародний науковий журнал Інтернаука. Серія: Юридичні науки*. 2017. № 2. С. 55–59.
9. Бурковська А. В., Шкапоєд В. К. Сучасні особливості оподаткування сільськогосподарських підприємств України. *Modern economics*. 2017. № 6. С. 24–30.
10. Гулак О. В., Висоцький В. М., Ярмоленко Ю. В. Публічне адміністрування у сфері оподаткування аграрного сектору України. *Соціально-правові студії*. Львів. 2021. № 2.
11. Statistics Poland. Agriculture. Poland. URL: <https://stat.gov.pl/en/topics/agriculture-forestry/>
12. Hennie van der, Veen Harold van der, Meulen Karel van Bommel, Bart Doorneweert. Exploring agricultural taxation in Europe. URL: https://www.researchgate.net/publication/283224346_Exploring_agricultural_taxation_in_Europe
13. OECD Library. Chapter 31. Poland. URL: <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/ae5982d2-en/index.html?itemId=content/component/ae5982d2-en>
14. Picková A., Vilhelm V. Zdanění a sociální zabezpečení v zemědělství – srovnání situace ČR a vybraných států. URL: https://www.uzei.cz/data/usr_001_cz_soubory/studie097.pdf
15. Taxes of owning the property. URL: <https://www.podatki.gov.pl/en/stay-in-eu/taxes-of-owning-the-property/>
16. Martin Konečný, Vojtěch Kotecký a Libor Matoušek Ekologické dopady Společné zemědělské politiky a vstupu do EU v českém zemědělství. URL: https://www.hnutiduha.cz/sites/default/files/publikace/typo3/Dopady_CAP.pdf
17. Zákon č. 586/1992 Sb. Zákon České národní rady o daních z příjmů. URL: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1992-586>
18. Zákon č. 16/1993 Sb. Zákon České národní rady o dani silniční. URL: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1993-16>
19. Zákon č. 353/2003 Sb. Zákon o spotřebních daních. URL: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2003-353>
20. Zákon č. 338/1992 Sb. Zákon České národní rady o dani z nemovitých věcí. URL: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1992-338>
21. Agriculture statistics – family farming in the EU. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Agriculture_statistics_-_family_farming_in_the_EU
22. OECD. Taxation in Agriculture. 2020. URL: <https://www.oecd.org/publications/taxation-in-agriculture-073bdf99-en.htm>

References

1. Goloborodko, T. V. (2017). Taxation of agricultural activities in Ukraine and abroad: a study of the impact on pricing policy. *Efficient economy*, 5. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua> [in Ukr.].
2. Nosan, N. S. (2018). Peculiarities of taxation of agricultural small businesses: European experience. *Economy and society*, 18, 487–492 [in Ukr.].
3. Lupenko, Y. O. & Tulush, L. D. (2016). Taxation of agriculture in the conditions of transformation of special tax regimes. *Economics of agro-industrial complex*, 1, 5–17 [in Ukr.].
4. Chan-hi, O. S. & Mosiychuk, N. O. (2016). European practice of taxation of agricultural cooperatives: experience for Ukraine. *Efficient economy*, 11. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?Op=1&z=5241> [in Ukr.].
5. Manzhura, O. V. (2015). Agrarian cooperation: the experience of the European Union for Ukraine. *Development management*, 1 (179), 15–20 [in Ukr.].
6. Kurylo V. I., Gyrenko, I. V. & Mushenok, V. V. (2018). Tax burden as a disincentive factor of agricultural production development in Ukraine. *Scientific Bulletin of Polissya*, 1 (13), 2, 85–90 [in Ukr.].

7. Mushenok V. V. (2017). Stimulating effect of legal regulation of taxation of agricultural producers. *Foreign trade: economics, finance, law*, 5 (94), 125–133 [in Ukr.].
8. Poznyakov, S. P. (2017). Legal regulation of infrastructural support of economic development of agrarian sector of economy of Ukraine: ways of improvement. *International scientific journal Internauka. Series: Legal Sciences*, 2, 55–59 [in Ukr.].
9. Burkovskaya, A. V. & Shkapoed, V. K. (2017). Modern features of taxation of agricultural enterprises of Ukraine. *Modern economics*, 6, 24–30 [in Ukr.].
10. Gulac, O. V., Vy'socz'ky`j, V. M. & Yarmolenko, Yu. V. (2021). Publichne administruvannya u sferi opodatkovannya agrarnogo sektoru Ukrayiny` [Public administration in the field of taxation of the agricultural sector of Ukraine]. *Social'no-pravovi studiyi (Socio-legal studies)*, 2 [in Ukr.].
11. Statistics Poland. Agriculture. Poland. Retrieved from <https://stat.gov.pl/en/topics/agriculture-forestry/>
12. Hennie van der, Veen Harold van der, Meulen Karel van Bommel, Bart Doorneweert. Exploring agricultural taxation in Europe. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/283224346_Exploring_agricultural_taxation_in_Europe
13. OECD Library. Chapter 31. Poland. Retrieved from <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/ae5982d2-en/index.html?itemId=/content/component/ae5982d2-en>
14. Picková, A. & Vilhelm, V. Zdanění a sociální zabezpečení v zemědělství – srovnání situace ČR a vybraných států. Retrieved from https://www.uzei.cz/data/usr_001_cz_soubory/studie097.pdf
15. Taxes of owning the property. Retrieved from <https://www.podatki.gov.pl/en/stay-in-eu/taxes-of-owning-the-property/>
16. Martin Konečný, Vojtěch Kotecký a Libor Matoušek Ekologické dopady Společné zemědělské politiky a vstupu do EU v českém zemědělství. Retrieved from https://www.hnutiduha.cz/sites/default/files/publikace/typo3/Dopady_CAP.pdf
17. Zákon č. 586/1992 Sb. Zákon České národní rady o daních z příjmů. Retrieved from <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1992-586>
18. Zákon č. 16/1993 Sb. Zákon České národní rady o dani silniční. Retrieved from <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1993-16>
19. Zákon č. 353/2003 Sb. Zákon o spotřebních daních. Retrieved from <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2003-353>
20. Zákon č. 338/1992 Sb. Zákon České národní rady o dani z nemovitých věcí. Retrieved from <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1992-338>
21. Agriculture statistics – family farming in the EU. Retrieved from https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Agriculture_statistics_-_family_farming_in_the_EU
22. OECD. Taxation in Agriculture. 2020. Retrieved from <https://www.oecd.org/publications/taxation-in-agriculture-073bdf99-en.htm>

*Стаття: надійшла до редакції 30.06.2021
прийнята до друку 17.08.2021
The article: is received 30.06.2021
is accepted 17.08.2021*

Розділ 4

Соціально-психологічні студії

Chapter 4

Socio-psychological studios

UDC (УДК) 340. 12 (075.8)

Кісіль Зоряна Романівна,

доктор юридичних наук, професор, академік НАНВО України,
заступник директора Інституту управління, психології та безпеки
Львівського державного університету внутрішніх справ
(Львів, Україна)

e-mail: zoriana-kisil@ukr.net

ORCID ID : 0000-0003-1405-4547

Кісіль Роман-Володимир В'ячеславович,

кандидат юридичних наук
(Львів, Україна)

e-mail: roman-kisil@ukr.net

ORCID ID: 0000-0003-2276-5250

ПСИХОЕМОЦІЙНА НАПРУЖЕНІСТЬ ЯК ДЕТЕРМІНАНТА ПРОФЕСІЙНОЇ ДЕФОРМАЦІЇ ПРАЦІВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Анотація. Зазначено, що в умовах формування сучасної правової системи, демократизації правоохоронних органів, проголошення курсу на неухильне забезпечення прав і свобод громадян одним із головних пріоритетів діяльності Міністерства внутрішніх справ України є створення високопрофесійного кадрового корпусу, здатного ефективно вирішувати правоохоронні завдання, які поставлені державою перед органами внутрішніх справ.

Окреслено, що перетворення державного управління, глибокі зміни в структурі кадрів МВС України, зміна сутності, цілей і функціональної спрямованості правоохоронної діяльності потребують розширення кола досліджень проблем професіоналізації у цій сфері.

Ключові поняття: професійна деформація, професійний ризик, професійний стрес, емоційне вигорання, психоемоційна напруженість, екстремальність.

Kisil Zoriana,

Doctor of Law, Professor, Academician of ASHEU,
Honored Worker of Science and Technology,
Deputy Director of the Institute of Management, Psychology and Security,
Lviv State University of Internal Affairs
(Lviv, Ukraine)

e-mail: zoriana-kisil@ukr.net

ORCID ID: 0000-0003-1405-4547

Kisil Roman-Volodymyr,

PhD (Law)
(Lviv, Ukraine)

e-mail: roman-kisil@ukr.net

ORCID ID: 0000-0003-2276-5250

PSYCHO-EMOTIONAL TENSION AS A DETERMINANT OF PROFESSIONAL DEFORMATION OF EMPLOYEES OF THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE

Abstract. The article states that in the context of the formation of a modern legal system, democratization of law-enforcement institutions, proclamation of a course of maximum efficiency of the rights and freedoms of citizens protection, one of the leading priorities of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine is the procedure of the creation of a highly professional staff capable of effectively solving law enforcement tasks.

Transformation of public administration, profound changes in the personnel structure of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, changes in the essence, goals and functional orientation of law enforcement activities require an expansion of the scope of research on the problems of professionalization in this area.

Activity is an integral part of a person's lifestyle, an important factor in its formation and development as a member of society and an individual. Professional tasks execution, along with the maximum concentration

on the positive results, can lead to side effects. One of them is professional deformation, which objectively represents not a fatal, but a really probable expense, the so-called shadow side of the profession. Subjectively, it is a tribute that a person unwillingly pays for excessive specialization, unquenchable passion for activities, the maximum level of demands to herself.

Professional deformation can occur as a result of any activity. But most often, according to the different research, it affects representatives of such professions that involve activities of the type "man-man": teachers, actors, service workers, lawyers. This problem is highly important for law enforcement agencies because their representatives are dealing with intense deformation influence.

Professional deformation as one of the complex and multisided problems of law enforcement requires a comprehensive, interdisciplinary solution of legal, managerial, psychological and other tasks. The professionalism of law enforcement personnel lags behind the growing demands of reality, so today, under the influence of a complex operational environment and criminalization of state life, the research under such problem of professionalization of personnel as the professional deformation of the employee and related problems of organization and management in the Ministry of Internal Affairs of Ukraine is becoming increasingly important.

Key concepts: professional deformation, professional risk, professional stress, emotional burnout, psychoemotional tension, extremity

DOI 10.32518/2617-4162-2021-3-177-188

Вступ

Демократизація суспільних відносин в Україні, зміна напрямку діяльності Національної поліції з репресивної на сервісно-обслуговувальну вимагає подальшого вдосконалення службової діяльності правоохоронців, розвитку засад співробітництва та партнерських взаємовідносин правоохоронних органів держави з населенням. Забезпечення публічної безпеки і порядку, охорони прав та свобод людини, а також інтересів суспільства і держави, протидія злочинності є одними із провідних напрямів забезпечення національної безпеки, що загалом становить захист життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства та держави й забезпечує усталений розвиток суспільства, своєчасний вияв, превенцію й нейтралізацію реальних або потенційних ризиків національним інтересам.

Національна поліція України слугує суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку [1], діяльність якої належить до найбільш складної та характеризується високим рівнем ризиконебезпечності й екстремальності. Априорі діяльність працівників Національної поліції України «...майже постійно супроводжується психоемоційною напруженістю, професійним ризиком та психічною травматизацією, є вкрай конфліктогенною, доволі часто напруженість виявляється поза межовою, позаяк правоохоронці повсякчас протистоять злочинним діям як окремих людей, так злочинних угруповань» [2]. На жаль, цілковите викорінення такого негативного, вкрай конфліктного суспільного феномена, як злочинність нині є лише бажаним. Професійна діяль-

ність працівників правоохоронних органів із превенції та припинення протиправних дій доволі часто відбувається у дуже несприятливих умовах. Наслідки професійної діяльності працівників правоохоронних органів в умовах дії стрес-факторів значної інтенсивності інколи виявляються у трагічних формах. «За різними оцінками, із числа поліцейських, які застосовували зброю на враження, майже 70% звільняються з роботи протягом п'яти років, причина – пережита психічна травма. Науковці вважають, що підрозділ, який брав участь в інциденті, що супроводжувався масовими жертвами (великою кількістю обгорілих або покалічених трупів), може в наступні 3–5 років втратити до 20% своєї чисельності через порушення психічної адаптації. Обстеження такої категорії осіб виявило значну поширеність у них постстресових розладів (понад 60% обстежених відзначили значний вплив інцидентів на їхній психічний стан і наступне життя, і лише 35% не відчули якихось негативних психологічних наслідків)» [3].

Аналіз наукових розвідок і вітчизняних, і зарубіжних учених дає можливість висувати, що діяльність працівників правоохоронних органів є однією із найбільш складних за одночасністю, різноплановістю, жорстокістю, а подеколи й за суперечливістю вимог, які до них висувають. Інтенсивність взаємодії цих детермінант у поєднанні з іншими факторами й умовами (ризиконебезпечний та екстремальний характер професійної діяльності, відповідальність за дії та наслідки тощо) постійно переводить працівників правоохоронних органів, які потрапляють в екстремальну ситуацію, в режим специфічного перебігу психічних

процесів та критичних випробувань їхніх особистісних якостей. Водночас що складнішим і відповідальнішим є оперативно-службове завдання (охорона правопорядку, боротьба зі злочинністю), що більш ризиконебезпечними та конфліктними є умови, в яких правоохоронець повинен діяти, то значно суворіше оцінюються не лише його професійні знання, вміння та навички, а й глибинні можливості його особистості й організму, моральні та вольові якості.

Серйозну науково-теоретичну базу в дослідженні професійної діяльності правоохоронців становлять висновки, положення наукових праць таких відомих учених, як Ю. Аврутин, А. Арістова, О. Бандурка, І. Богатирьов, Н. Болотіна, Т. Гарасимів, В. Горшеньов, О. Джужа, Д. Калаянов, Р. Калюжний, Д. Керімов, А. Комзюк, В. Коваленко, В. Колпаков, Н. Матюхіна, С. Петков, О. Синявська, Ю. Тихомирова, С. Шалгунова, О. Цільмак та ін. Незважаючи на науково-практичний інтерес до цієї проблематики, зумовлений насамперед прагматичною потребою підвищення ефективності діяльності Національної поліції України в умовах загострення соціальних суперечностей у суспільстві, їй наразі не приділено належної уваги.

Мета статті полягає у визначенні психоемоційної напруженості як детермінанти професійної деформації працівників Національної поліції України.

1. Результати дослідження та обговорення

До основних детермінант екстремальності та ризиконебезпечності професійної діяльності, що можуть спричинити розвиток негативних особистісних якостей співробітників Національної поліції та їх професійної деформації, належать: «...високий рівень варіативності службових обов'язків; дефіцит, невпорядкованість, різноманітність джерел і якість інформації (ймовірність дезінформації); необхідність підтримання високого рівня мобілізаційної готовності і миттєвої зібраності; нестабільність робочого режиму та його ненормований характер; обмеження особистої свободи; постійне відчуття небезпеки й ризику (фізичного і психологічного); можливість застосування зброї та засобів спеціального захисту; очікування загроз психологічного і фізичного характеру щодо правоохоронців та їх близьких з боку злочинних угруповань; складність взаємовідносин з об'єктами професійної діяльності; психоемоційні перевантаження під час роботи тощо» [4].

Так, наприклад, І. Ващенко зазначає, що «...дефіцит часу, невизначеність ситуації, різноманітність завдань, які необхідно вирі-

шувати, висока відповідальність за наслідки здійснюваних дій та рішень, що приймаються, висока ймовірність підпадання під інтенсивний негативний психологічний (часто й фізичний) тиск – усе це чинники екстремальності, які висувають певні вимоги до особистості кожного працівника органів внутрішніх справ. Окрім того, саме їх дія викликає накопичування нервово-психічного напруження, що може стати основою для різноманітних функціональних порушень. Останнє стає неминучим у разі відсутності в представників ОВС адекватно сформованої психологічної загартованості до труднощів, що виникають при розв'язанні оперативно-службових завдань, умінь і навичок самоконтролю та регуляції власного психічного стану, своєї поведінки.

Про це переконливо свідчать дані, отримані під час дослідження. Працівники органів внутрішніх справ як суб'єкти правоохоронної діяльності перебувають у стані тривалого протистояння з конфліктуєчими сторонами, що безумовно не може не позначитися на психологічній, організаційно-тактичній і технічній готовності до дій в умовах конфлікту. Кожен третій працівник (36,0%) відчуває на собі нервово-психічне навантаження. На функціональні порушення (втома, дратівливість, сонливість, головний біль тощо) вказав кожен другий працівник (49,7%). Існують два прояви відсутності психологічної стійкості: у формі збудливості і формі гальмування. Зовні прояви кожної форми теж різні. Учений дійшов висновку, що психологічна стійкість – це характеристика особистості, яка передбачає збереження оптимального функціонування психіки в умовах фруструючого і стресогенного впливу складних ситуацій [5, с. 182, 183].

Голландський психіатр Б. Герсонс провів обстеження групи поліцейських Амстердама (37 осіб), які брали участь у затриманні деліквентів, із застосуванням зброї на ураження (в усіх випадках були або поранені, або убиті). Б. Герсонс виявив, що «...в різний час у 17 пацієнтів (46%) були виражені посттравматичні стресові розлади, а безпосередньо під час клінічного інтерв'ю розлади були у семи чоловік (19%), відзначалися колись у десяти (27%). Лише троє поліцейських із загального числа обстежених не мали ознак посттравматичного стресового розладу після застосування ними зброї (8%)» [6, с. 248]. Отже, перманентним у будь-якій професійній діяльності є стрес як система інтенсивних актів, котрі виникають під час взаємодії мотивів професійної діяльності, з одного боку, умов та засобів діяльності – з іншого (див. рис. 1, рис. 2.).

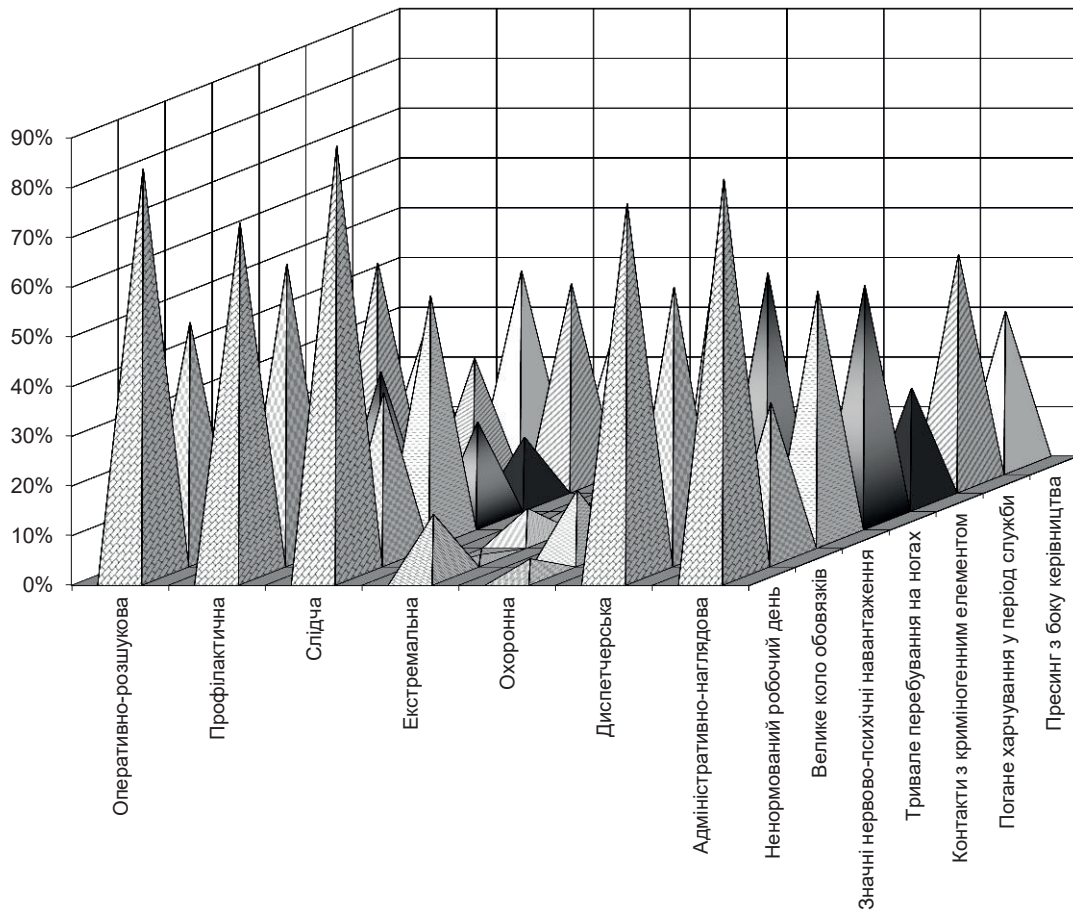

Рис. 1. Основні фактори важкості професійної діяльності

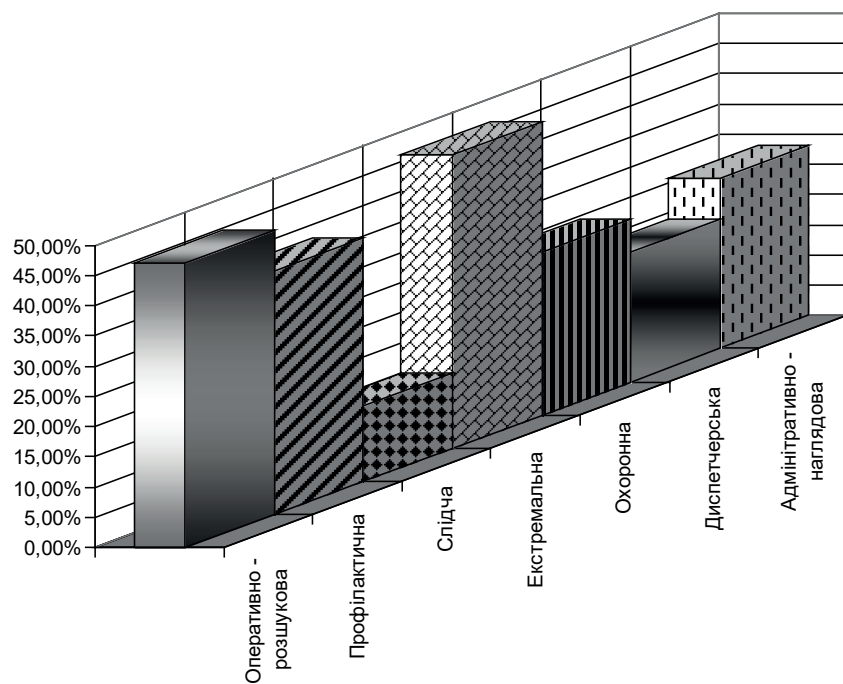

Рис. 2. Частота виконання завдань в умовах підвищеного ризику для життя

Для розуміння співвідношення та взаємозв'язку особистісних детермінант чинників стресу в професійній діяльності правоохоронців слід оцінити місце стресу у внутрішній конфігурації діяльності загалом [7, с. 31]. Водночас стрес потрібно розглядати не лише як зовнішній чинник, що зумовлений екстремальністю та ризиконебезпечністю ситуації, а й як цілеспрямовану активність, яка консолідує будь-яку особистість.

У наукову термінологію термін «стрес» введено Г. Сельє (1939 р.), який зробив висновок про «існування загального адаптаційного синдрому, що забезпечує пристосування організму до змінюваних умов середовища» [8, с. 7]. Водночас Г. Сельє розглядав «стрес» як «неспецифічну відповідь організму на будь-яку вимогу, що до нього ставиться» [8, с. 27]. Г. Сельє тлумачив сутність «стресу» по-різному. Прагнучи створити «всеосяжну і єдино правильну» концепцію, він приділив увагу лише біологічним і фізіологічним аспектам дилеми, тому узвичаєним є розуміння стресу «як фізіологічної реакції організму на дію негативних чинників, які становлять загрозу для організму» [8, с. 87].

Р. Лазарус першим спробував розмежувати фізіологічне та психологічне розуміння стресу [9, с. 190]. Сутність його концепції полягає у тому, що фізіологічний стрес пов'язаний із розмежуванням фізіологічного стресу, пов'язаного із дією дійсного фізичного подразника, та психічного (емоційного) стресу, пов'язаного з оцінюванням особистістю майбутньої ситуації, власне, як загрозової та складної. Водночас це розмежування є доволі умовним, позаяк у фізіологічному стресі завжди є елементи психічного (емоційного), а при психічному стресі не може не бути фізіологічних змін.

Згодом Г. Сельє аргументував існування двох видів стресу, а саме: а) дистресу, котрий безпосередньо пов'язаний із негативними емоційними реакціями, б) еустресу, що пов'язаний із позитивними емоційними реакціями. Відтоді у царину цих понять ввійшли всі фізіологічні феномени, зокрема і сон. Г. Сельє дослідив, що людина, яка перебуває у стані повного розслаблення (спляча людина), зазнає певного стресу, а цілковита свобода від стресу означає смерть [10, с. 83].

Сучасними науковцями термін «стрес» застосовується принаймні у трьох значеннях: «По-перше, як будь-які зовнішні стимули або події, що викликають у людини напругу або збудження; сьогодні в цьому значенні частіше вживаються терміни «стресор», «стрес-чинник»; по-друге, як суб'єктивна реакція, що

відображає внутрішній психічний стан напруги і збудження; цей стан інтерпретується як емоції, оборонні реакції і процеси подолання (*coping processes*), що відбуваються в самій людині; такі процеси можуть сприяти розвитку й удосконаленню функціональних систем, а також викликати психічну напругу; по-третє, як фізичну реакцію організму на запропоновану вимогу або шкідливий вплив; функцією цих фізичних (фізіологічних) реакцій, мабуть, є підтримка поведінкових дій і психічних процесів щодо подолання цього стану» [11, с. 9].

Позаяк не існує загально визнаної теорії стресу, тому і не сформовано однозначного його визначення. Так, Д. Механіч вважає, що «... стрес є реакцією індивіда на ситуацію» [12, с. 107]. Г. Басовіч та прихильники його концепції схиляються до думки, що «... стрес як якість ситуації, що не залежить від ставлення індивіда до неї» [13, с. 203]. Г. Сельє, Б. Догренвед гадають, що «... стрес – це стан, що чинить перешкоди, які є внутрішньою реакцією на стресори» [10]. Ф. Александер позиціонує стрес «і як якість стимулу, і як реакцію індивіда на нього» [14]. В. Вілюнас та О. Овчиннікова вважають, що стрес «... є гносеологічною абстракцією, яка посилено розробляється методом проб і помилок, і пропонують розглядати проблему стресу у функціональному аспекті як проблему впливу емоцій на продуктивну діяльність суб'єкта» [15, с. 46].

Аналізуючи різноманітні доктринальні підходи до визначення стресу, Н. Г. Різві вважає, що: «... 1) іноді це поняття відносять до стану занепокоєння в організмі, яке він прагне усунути або зменшити; у цьому значенні поняття «стрес» не набагато відрізняється від неприємних станів, зокрема, тривожності або аверсивних мотивацій, слабкого болю і дисонансу; 2) стрес також розглядається як психологічна і поведінкова реакція, що відображає стан внутрішнього занепокоєння або його пригнічення; такі захисні від стресу реакції або індикатори спостерігалися в різноманітних функціональних проявах, в тому числі емоційних, когнітивних, поведінкових; 3) стрес визначається як подія або умова у фізичному або соціальному оточенні, що веде до вживання заходів щодо уникнення агресії, ухвалення рішення про усунення й ослаблення загрозливих умов; таке поняття, як «стресори» подібне до понять «небезпека», «погроза», «тиск», «конфлікт», «фрустрація» й «екстремальна ситуація» [16, с. 120].

Учені акцентують на особливостях професійної діяльності. Априорі що вплив стресових чинників, які безпосередньо пов'язані з реалізацією професійних обов'язків, не можна недооцінювати. Низка науковців схиляються

до думки, що професійний стрес слід розглядати як «уособлений специфічний вид стресу» [17, с. 16]. А. К. Росс, Е. А. Альтмайер увели спеціальний термін «професійний стрес» [18, с. 106]. Дослідження стресу під час виконання професійних обов'язків продемонструвало, що майже будь-яка професійна діяльність при певних рівнях стресогенності зазвичай спричиняє небажані наслідки.

2. Результати експериментального дослідження

Апріорі сучасній службовій діяльності працівників Національної поліції притаманний професійний стрес, який спричинений вкрай високою складністю, відповідальністю, ритмом виконання завдань, потребою постійного контролю й самоконтролю, прийняттям рішень за умови дефіциту інформації та часу. Якщо у 1983 р. 55,0% людей щотижня зазнавали дії стресу, то у 1992 р. кожна третя людина щодня переживала стрес чи декілька разів на тиждень, що є на 20,0% більше, ніж десять років тому. В 2020 р. 75% людей щоденно зазнавали дії стресу, 78,0% нарікань були пов'язані, власне, із професійним стресом і лишень 35,0% людей отримували задоволення від власної професійної діяльності. Всесвітня організація охорони здоров'я позиціонує «професійний стрес» хворобою XXI ст., позаяк цей різновид стресу є притаманним будь-якій професії у світі та набув масштабу глобальної епідемії [19]. Власне як стресори найчастіше позиціонують такі детермінанти: «Надмірне навантаження, тривалість робочого часу, конкуренція, занадто швидке службове зростання, негативні міжособистісні взаємини з керівниками (тиск керівника), конфлікт між роботою й особистим життям, невпевненість у надійності свого становища на роботі» [19].

Окремо необхідно акцентувати на чільні напрями діяльності Національної поліції, власне, як правоохоронної структури, котрі й позиціонують своєрідність пов'язаних із ними стресів. Так, враховуючи зазначені чинним законодавством завдання, пропонуємо виділити три чільні напрями: 1. Діяльність блоку превенції та громадської безпеки. 2. Оперативно-розшукова діяльність. 3. Діяльність слідчих підрозділів. Залежно від специфіки професійної діяльності можна говорити й про специфіку стресів, з якими доводиться зіштовхуватися правоохоронцям, але загалом їх можна поділити на дві категорії, а саме: стреси громадян; стреси правоохоронців.

Апріорі лідерами за кількісними показниками та якістю безпосередньої взаємодії зі стресами об'єктів професійної діяльності, а отже, і особистісною стресонавантаженістю,

що, своєю чергою, впливає на рівень професійної деформації самих правоохоронців, є власне блок превенції та громадської безпеки, чільне місце в котрому посідають підрозділи патрульної поліції. Адже ці підрозділи першими перебувають на місці події та першими комунікують з особами, які перебувають у стресовому стані чи вкрай складних емоційних станах.

Оперативно-розшукова діяльність є чільною для працівників карного розшуку, підрозділів боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми; підрозділів захисту інтересів суспільства і держави та інших служб. Основним завданням управліннь карного розшуку, відповідно до чинного законодавства України, є надання поліцейських послуг у сферах охорони прав і свобод людини і громадянина, інтересів держави та суспільства, протидія злочинності. Це є сфера, в якій працівник поліції зіштовхується не лише зі стресовими станами, які притаманні для блоку превентивної діяльності та громадської безпеки, а й доволі специфічними, котрі характерні цьому блоку.

Третій напрям, зазначений авторами, – діяльність слідчих підрозділів, які в межах повноважень виконання законодавства України про кримінальне провадження здійснюють повне та неупереджене з'ясування обставин кримінального провадження. Такий функціонал окреслює монотонність й алгоритмічність здійснюваної роботи. Враховуючи це, а також низку інших показників (процесуальні строки, тиск обставин, контроль з боку посадових осіб та органів, високий рівень відповідальності тощо), стає цілком зрозуміло, що і в цьому напрямі діяльності є вдосталь стресів.

Статистичні дані свідчать, що близько 60% працівників Національної поліції України виконують свої професійні функції в режимі службового перенавантаження. Більшість науковців схиляється до думки, що у діяльності працівників Національної поліції слід виокремити такі стрес-фактори, а саме: професійна діяльність, котра постійно пов'язана із ризиком і небезпечною для життя та здоров'я; високий рівень відповідальності за прийняті рішення; складність та ризиконебезпечний характер виконання професійних функцій; поєднання різних за метою дій в одній діяльності; опрацювання значного обсягу інформації; дефіцит часу для виконання необхідних дій; переобтяжені детермінанти робочого середовища; загроза втрати життя; постійна взаємодія з маргінальними особами; емоційне вигорання та психологічна виснаженість, спричинена постійною комунікацією з різноманітними видами насилля; неналежне грошове забезпечення; формування негативного іміджу працівника поліції у суспільній

думці; неналежний рівень підтримки та співпраці з населенням та окремими громадянами зокрема; «міжвідомча» колізія у сфері правоохоронних органів та їхніх структурних підрозділів; конфліктні умови професійної діяльності; професійна діяльність правоохоронців з особами з асоціальними установками, некерованою агресивністю, ворожим ставленням до представників влади тощо.

Загалом довготривале виконання професійних обов'язків у напруженій обстановці призводить до дезадаптації, пониження резистентності організму, нервового та психічного перенавантаження, внаслідок чого виникає розвиток стійких негативних психічних станів (підвищений рівень тривожності, перевантаження, стрес, фрустрація, афект тощо). Розуміння перевантаження у ситуаціях під дією психологічних факторів, при їх переважанні над розумовими поготів, доволі часто призводить до хибних службових дій та ексцесів рівноваги в самопочутті правоохоронця.

Працівники поліції, які постійно перебувають під впливом «професійного стресу», не отримують вдовolenня від власної діяльності, їм більше притаманні вияви симптомів психосоматичних захворювань, а також вияви дезадаптивних форм поведінки (міжособистісні конфлікти, звуження сфери контактів, грубі

Нині дослідження динаміки розвитку «професійного стресу» позиціоновано як найважливішу наукову проблему, позаяк він значно впливає на якість виконання професійних обов'язків, продуктивність та стан здоров'я. Так, відповідно до отриманих даних, А. Леонова зазначає, що лише за 1995–1998 рр. термін «професійний стрес» у наукових розвідках трапляється 2 980 разів, а водночас із посиленням на близькі за значенням терміни «робочий стрес» та «трудоий стрес» це число зростає майже до 3 700. Аналіз значної кількості і вітчизняних, і зарубіжних наукових розвідок дав можливість А. Леоновій виокремити три основних підходи до аналізу поняття «професійний стрес»: «...екологічний, трансактний і регуляторний». Так, автор вважає, що «...відповідно до першого підходу, стрес розуміється як результат взаємодії індивіда з навколишнім середовищем; відповідно до другого – як індивідуально-приспосувальна реакція людини на ускладнення ситуації; відповідно до третього – як особливий клас станів, що відбиває механізм регуляції діяльності в утруднених умовах» [20, с. 7].

Аналіз наукових розвідок та різноманітних наукових підходів дає підстави виокремити три основних підходи до аналізу професійного стресу (див. рис. 3).

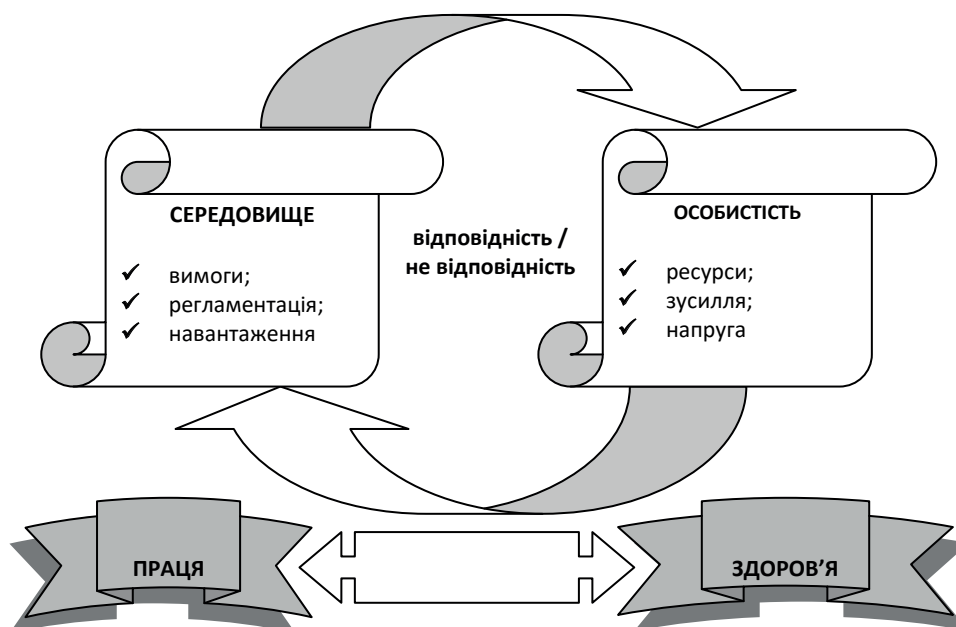

Рис. 3. Основні підходи до аналізу професійного стресу в сучасній психологічній науці

порушення дисципліни, виникнення різноманітних адикцій). Далі делікти можуть посилюватися. Адже у ситуаціях сильного перевантаження відбувається погіршення пізнавальної здатності, звужується світогляд, поведінка втрачає гнучкість.

Науковці, представники першого підходу, зазначають, що «професійний стрес» найчастіше виникає внаслідок невідповідності (чи несумісності) вимог професійного середовища й особистісних ресурсів працівника. А це, своєю чергою, формує потенційну небез-

пеку для успішності професійної поведінки, здоров'я та самопочуття. У межах зазначеного підходу об'єктом емпіричних досліджень є детермінанти стресогенних ситуацій на «вході» (детермінанти чи джерела виникнення стресу) і «виході» (наслідки стресу для виконання професійних обов'язків, фізичного та психічного здоров'я працівників). Сам факт наявності чинників стресу встановлюється шляхом вияву закономірностей зв'язку поміж чинниками напруженості професійної діяльності та їх негативними наслідками (рис. 4).

Рис. 4. Аналіз професійного стресу за параметрами першого підходу

Незважаючи на домінування непрямих і відстрочення оцінювання стресу, здійснення дослідних установок зазначеного підходу має більше переваг, позаяк надає можливість у кожному конкретному випадку окреслити: «а) чи має місце й у чому виявляється дисбаланс у системі «особистість – професійне середовище»; б) яка «ціна» наявних невідповідностей; в) на що насамперед слід спрямувати оптимізаційну роботу» [20, с. 7]. Основною перевагою цього підходу є те, що вивчення «професійного стресу» позиціонується як комплекс негативних результатів стресу, як багатопараметричний об'єкт, котрий аналізується у трьох основних виявах впливу на: професійну діяльність; фізичне здоров'я; психічне здоров'я.

Другий підхід до дослідження «професійного стресу» (див. рис. 5), сформовано усередині 1970-х р. як підсумок розвитку когнітивних концепцій стресу [20, с. 7]. Основоположником сучасного погляду на природу психологічного стресу є Р. Лазарус, котрий вперше

«...змістив фокус інтересів із традиційного вивчення механізмів гомеостатичного регулювання і стадій адаптаційного пристосування» [9, с. 45] на ґрунтовний аналіз індивідуально-психологічних детермінант, котрі зумовлюють розвиток стресу. Чільне місце в аналізі посіли «...суб'єктивна значущість ситуації, в якій діє людина, і ті засоби (або стратегії поведінки), за допомогою яких вона намагається перебороти труднощі» [9, с. 52].

Домінуючим предметом наукової розвідки в межах третього підходу стала ґрунтовна деталізація уявлень щодо зміни механізмів

регуляції професійної діяльності під дією різних детермінант, а також оцінювання їх «ціни» з погляду внутрішніх витрат [20]. Цей підхід дозволив відстежити «долю» процесу розвитку негативних результатів стресу – «від появи актуального («гострого») стресового стану через акумуляцію хронічних ефектів до формування стійких патологічних зрушень» (див. рис. 6).

Отже, коли два перші підходи дають можливість оптимально вирішувати питання, котрі пов'язані з оптимізацією професійної діяльності й усуненням об'єктивних детермінант стресу, то третій підхід пропонує можливість індивідуалізації способів надання психологічної допомоги, ґрунтуючись на знаннях про різновид станів, котрі підлягають корекції та профілактиці. Третій підхід дає можливість виявляти дефіцит індивідуальних засобів та навичок подолання стресових ситуацій, які можна здобути в процесі спеціальних навчань і тренінгів.

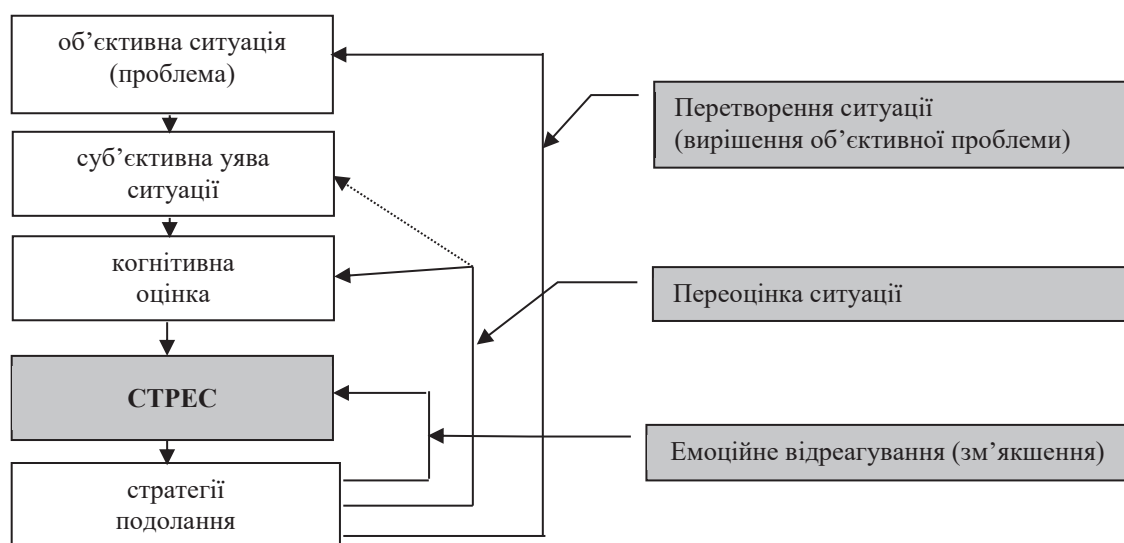

Рис. 5. Аналіз професійного стресу за параметрами другого підходу

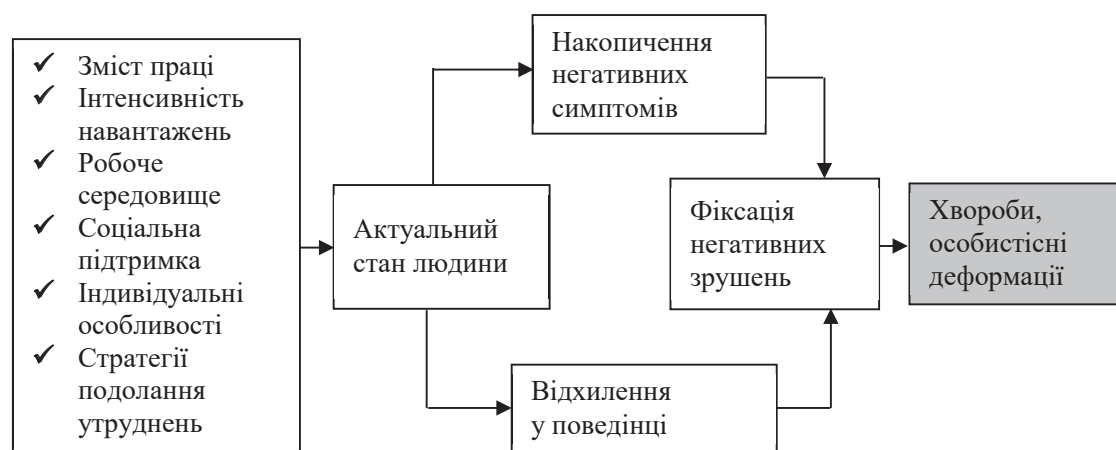

Рис. 6. Розвиток негативних наслідків професійного стресу за параметрами третього підходу

Отже, дослідження наукових розвідок щодо стану стресу в професійній діяльності засвідчують, що феноменологічно та й у плані властивостей механізмів регуляції «професійний стрес» працівників Національної поліції України є специфічним видом стресу і його можна позиціонувати як багатоаспектне явище фізіологічних та психологічних реакцій поліцейського на складну службову ситуацію. Проведений аналіз основних підходів до дослідження професійного стресу на основі наявних теорій і моделей дозволяє нам позиціонувати основні джерела професійного стресу (див. рис. 7). Огляд основних положень теорій і моделей стресу дає підстави висувати, що кожна із них враховує та аналізує переважно одну зі сторін різнобічної проблеми. А втім відмінність між вимогами професії до людини та людини до професійної діяльності, на наш

погляд, стає причиною професійного стресу працівника, професійного вигорання і надалі професійної деформації, зокрема тих, хто пов'язав свою долю із службою в правоохоронних органах.

Реалії сьогодення дають підстави стверджувати, що на часі створення новітньої моделі поліцейської освіти, котра має містити чітко сформульовані цілі; суспільно-орієнтований зміст освітньо-професійних програм; відповідно виправданий та психологічно апробований метод, сутністю котрого є гармонізація вимог до професійної діяльності працівників Національної поліції України до високих очікувань суспільства, власне, стосовно якості надання поліцейських послуг. Наявний розрив між вимогами сучасного суспільства до професійної діяльності поліцейських нової генерації та можливостями наявної системи професійної підго-

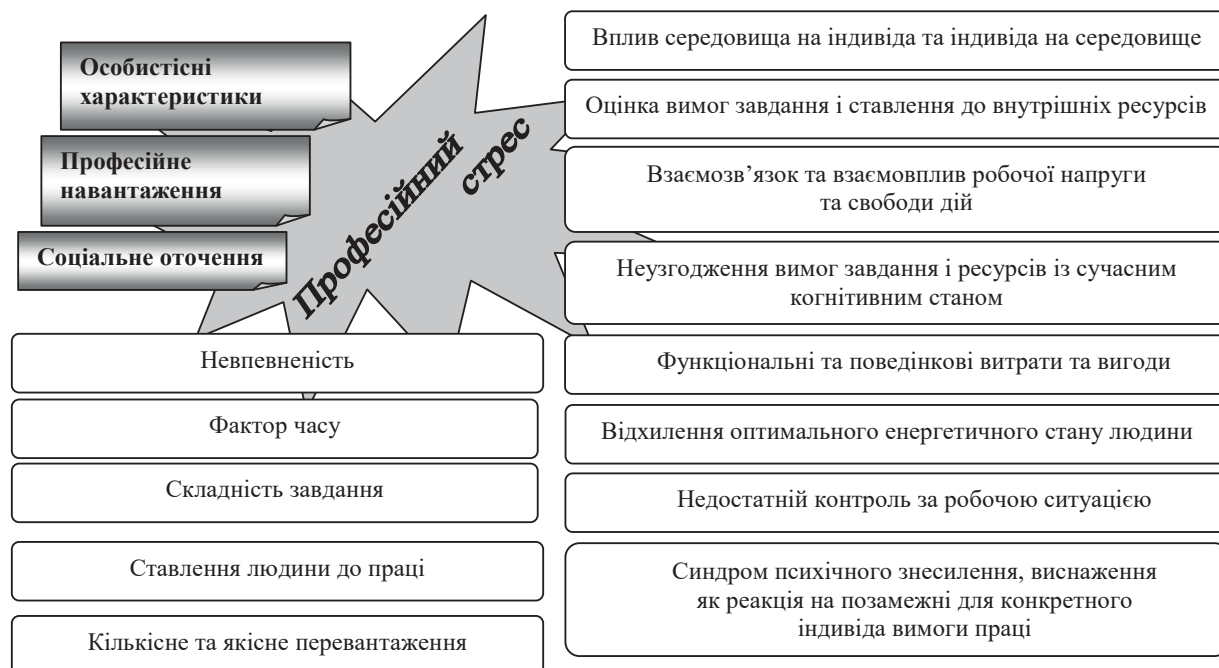

Рис. 7. Основні джерела професійного стресу

товки поліцейських, котра, на жаль, ще за інерцією перебуває під впливом тогочасної системи професійної підготовки правоохоронців, нині потребує вдосконалення, зокрема, завдяки упровадженню та практичному застосуванню сучасних досягнень практичної психології, у контексті запровадження психологічного супроводу професійної підготовки. Априорі система психологічного супроводу професійної підготовки та професійної діяльності, зокрема, постає як відповідь на наявну проблему наближення результатів алгоритму підготовки поліцейських, з одного боку, до наявних сучасних вимог поліцейських практик, з іншого – до високих очікувань та запитів громадянського суспільства.

Висновки

З огляду на викладене можна зробити такі висновки:

1. Професійний стрес у працівників Національної поліції України спричинений різноманітними за своєю природою детермінантами, однією із домінуючих є специфічні умови професійної діяльності поліцейських.

2. Службова діяльність правоохоронців обумовлюється такими стрес-факторами, як протиборство озброєному деліквенту; отримання каліцтва або поранення під час виконання службових завдань; високий рівень відповідальності за прийняте рішення в умовах інформаційної невизначеності; стресогенність та ризиконебезпечність здійснюваних функцій; застосування заходів фізичного примусу чи вогнепальної зброї на ураження тощо.

мання каліцтва або поранення під час виконання службових завдань; високий рівень відповідальності за прийняте рішення в умовах інформаційної невизначеності; стресогенність та ризиконебезпечність здійснюваних функцій; застосування заходів фізичного примусу чи вогнепальної зброї на ураження тощо.

3. Дослідження наукових розвідок щодо стану стресу в професійній діяльності засвідчують, що феноменологічно та й у плані властивостей механізмів регуляції «професійний стрес» працівників Національної поліції України є специфічним видом стресу і його можна позиціонувати як багатоаспектне явище фізіологічних та психологічних реакцій поліцейського на складну службову ситуацію.

4. Модель професійного стресу працівників Національної поліції України формується з трьох блоків: зовнішніх стрес-факторів; внутрішніх стрес-факторів; фізіологічних і психологічних виявів професійного стресу.

5. Тривала дія стрес-факторів чинить професійно-деформуючий вплив, потребує від працівників Національної поліції України максимальної фізичної та психоемоційної напруженості, високого рівня професійної підготовленості та розвитку внутрішнього імперативу.

Список використаних джерел

1. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 22.06.2021).
2. Кісіль З. Р. Юридіко-психологічні засади запобігання професійній деформації працівників правоохоронних органів : монографія. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2016. 848 с.

3. Максименко С. Д., Медведєв В. С. Юридична психологія : підручник. К. : Видавничий дім «Слово», 2018. 448 с.
4. Kisil Z. R. Psychological factors of professional stress of employees of the national police of Ukraine: Legal scholarly discussions in the XXI century : collective monograph / S. V. Albul, O. V. Dykyi, V. Dyntu, A. Ye. Fomenko etc. Lviv-Toruń : Liha-Pres, 2019. 86–104 p.
5. Ващенко І. В. Конфлікти: сучасний стан, проблеми та напрямки їх вирішення в органах внутрішніх справ. Харків : Національний університет внутрішніх справ, 2002. 256 с.
6. Gersons B. P. R. Patterns of PTSD among Police Officers following Shooting Incidents: A Two – Dimensional Model and Treatment Implications. *Journal of Traumatic Stress*. 1989. V. 2. № 3. P. 247–257.
7. Кириллов О. И., Хасина Э. И. Хронический стресс: пятифазовая модель вместо трехфазовой. *Вестник ДВО РАН*. 2001. № 1. С. 29–38.
8. Селье Г. Стресс без дистресса. М. : Прогресс, 2005. 253 с.
9. Лазарус Р. Теория стресса и психофизиологическое исследование. М. : Изд-во Московского ун-та, 1999. 152 с.
10. Selye Hance. The stress of life. New York : McGraw-Hill, 2006. P. 81–94.
11. Бодров В. А. Информационный стресс : учебн. пособие. М. : ПЕРСЭ, 2000. 352 с.
12. Mechanic D. Students under Stress. New York : Free Press, 1962. P. 117.
13. Basowitz H., Persky H., Korchin. Sh., Grinker R. Anxiety and Stress: An Interdisciplinary Study of a Life Situation. New York : McGraw-Hill, 1955. P. 203–243.
14. Alexander F. Psychosomatic Medicine: Its Principles and Applications. New York : Norton, 1950. P. 57–69.
15. Вилюнас В. К. Психологические механизмы мотивации человека. М. : Изд-во МГУ, 1990. 288 с.
16. Rizvi N. H. A Critique of the models to study stress. *Journal Social Science and Human*. 1985. Vol. 1–2. P. 103–123.
17. Furnham A. Personality of work. London : Routledge, 1992. 354 p.
18. Ross K., Altmaier E. A. Handbook of Counseling for Street at Work. London : Sage Publication, 1999. 108 p.
19. Stavroula L., Griffiths A., Cox T. Work organization and stress: systematic problem approaches for employers, managers, and trade union representatives. The World Health Organisation. 2020. Protecting workers' health series. No 3. URL: http://www.who.int/occupational_health/publications/en/oehstress.pdf
20. Леонова А. Б. Основные подходы к изучению профессионального стресса. *Вестник МГУ (Серия 14. Психология)*. М., 2000. № 3. С. 4–21.
21. Кісіль З. Р., Кісіль Р.-В. В. Психологічні чинники професійного стресу у працівників Національної поліції України. *Соціально-правові студії*. 2019. Вип. 1 (3). С. 22–32.

References

1. Pro Natsionalnu politsiiu Zakon Ukrainy vid 02.07.2015 r. № 580-VIII. Retrieved from [https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text) [in Ukr.].
2. Kisil, Z. R. (2016). Yurydyko-psykholohichni zasady zapobihannia profesiinii deformatsii pratsivnykiv pravookhoronnykh orhaniv [Legal and psychological principles of prevention of professional deformation of law enforcement officers]. Lviv : Lvivskiy derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav [in Ukr.].
3. Maksymenko, S. D. & Medvediev, V. S. (2018). Yurydychna psykholohiia [Legal psychology]. Kyiv : Vydavnychiy dim «Slovo» [in Ukr.].
4. Kisil, Z. R. (2019). Psychological factors of professional stress of employees of the national police of Ukraine: Legal scholarly discussions in the XXI century. Lviv-Toruń : Liha-Pres.
5. Vashchenko, I. V. (2002). Konflikty: suchasnyi stan, problemy ta napriamky yikh vyrishennia v orhanakh vnutrishnikh sprav [Conflicts: current state, problems and directions of their solution in law-enforcement bodies]. Kh. : Natsionalnyi universytet vnutrishnikh sprav [in Ukr.].
6. Gersons B. P. R. (1989). Patterns of PTSD among Police Officers following Shooting Incidents: A Two – Dimensional Model and Treatment Implications. *Journal of Traumatic Stress*, 2, 3, 247–257.
7. Kyryllov, O. Y. & Khasyna, Э. Y. (2001). Khronycheskyi stress: piatyfazovaia model vmesto trekhfazovoi [Chronic stress: five-phase model instead of three-phase]. *Vestnyk DVO RAN*, 1, 29–38 [in Russ.].
8. Sele, H. (2005). Stress bez dystressa [Stress without distress]. М. : Prohress [in Russ.].
9. Lazarus, R. (1999). Teoriia stresiv ta psykhoфизиологические исследования [Stress theory and psychophysiological research]. М. : Yzd-vo Moskovskoho un-ta [in Russ.].
10. Selye Hance (2006). The stress of life. New York : McGraw-Hill.
11. Bodrov, V. A. (2000). Informatsiinyi stres [Information stress]. М. : PERSЭ [in Russ.].
12. Mechanic, D. (1962). Studenty pid stresom [Students under Stress]. New York : Free Press, R.

13. Basowitz, H., Persky, H., Korchin, Sh. & Grinker, R. (1955). *Anxiety and Stress: An Interdisciplinary Study of a Life Situation*. New York : McGraw-Hill.
14. Alexander, F. (1950). *Psychosomatic Medicine: Its Principles and Applications*. New York : Norton.
15. Vyliunas, V. K. (1990). *Psykholohichni mekhanizmy motyvatsii liudyny* [Psychological mechanisms of human motivation]. М. : Yzd-vo MHU [in Russ.].
16. Rizvi, N. H. (1985). Critique of the models to study stress. *Journal Social Science and Human*, 1–2, 103–123.
17. Furnham, A. (1992). *Personality of work*. London : Routledge.
18. Ross, K. & Altmaier, E. A. (1999). *Handbook of Counseling for Street at Work*. London : Sage Publication.
19. Stavroula, L., Griffiths, A. & Cox, T. (2020). *Work organization and stress: systematic problem approaches for employers, managers, and trade union representatives*. The World Health Organisation. Protecting workers health series. No 3. Retrieved from http://www.who.int/occupational_health/publications/en/oehstress.pdf
20. Leonova, A. B. (2000). *Osnovni pidkhody do vyvchennia profesiinoho stresu* [Basic approaches to the study of occupational stress]. *Vestnyk MHU (Seryia 14. Psykholohyia)*. М., 3, 4–21 [in Russ.].
21. Kisil, Z. R., Kisil R.-V. V. (2019). *Psykholohichni chynnyky profesiinoho stresu u pratsivnykiv natsionalnoi politsii Ukrainy* [Psychological factors of professional stress in employees of the National Police of Ukraine]. *Sotsialno-pravovi studii*, 1 (3), 22–32 [in Ukr.].

Стаття: надійшла до редакції 06.06.2021

прийнята до друку 29.08.2021

The article: is received 06.06.2021

is accepted 29.08.2021

UDC (УДК) 159.513.216
JEL Classification: D 23; I 31; J 20

Колосович Олександр Степанович,
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри теоретичної психології
Львівського державного університету внутрішніх справ
(Львів, Україна)
e-mail: olexkolosovich@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-3467-333X

ОРГАНІЗАЦІЙНА (КОРПОРАТИВНА) КУЛЬТУРА ЯК ФАКТОР СЛУЖБОВОЇ ВЗАЄМОДІЇ У СЕРЕДОВИЩІ ВІЙСЬКОВО-ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація. Досліджено питання особливостей організаційної культури у військово-професійному середовищі як одного з базових нематеріальних факторів ефективного функціонування військових підрозділів та їх здатності до виконання ними завдань за призначенням. Експериментально опрацьовано особливості формування службової взаємодії при виконанні військовослужбовцями службово-бойових завдань. Зазначено, що службова взаємодія є важливою не лише для виконання завдань військової діяльності, а й для збереження життя.

Зроблено висновок, що організаційно-психологічними особливостями формування службової взаємодії при виконанні військовослужбовцями службово-бойових завдань є лідерство, достатній рівень складності та специфічності службових завдань. Також встановлено, що службова взаємодія краще формується за умов наявності доволі чітких інструкцій, що зменшують вплив індивідуальності. Однак, все ж таки інколи має бути передбачений в організаційній культурі, а саме в поведінці військовослужбовців, невеликий рівень індивідуалізму та можливості показати кращі результати. Вказано, що це може бути доцільним і необхідним для усунення негативних наслідків одноманітності виконання службово-бойових завдань.

Ключові поняття: військово-професійне середовище, організаційна (корпоративна) культура, службово-бойова діяльність, службова взаємодія, організаційно-психологічні фактори службової взаємодії.

Kolosovich Alexander,
PhD (Psychology),
Associate Professor of the Department of Theoretical Psychology,
Institute of Management, Psychology and Security,
Lviv State University of Internal Affairs
(Lviv, Ukraine)
e-mail: olexkolosovich@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-3467-333X

ORGANIZATIONAL (CORPORATE) CULTURE AS A FACTOR OF OFFICIAL INTERACTION IN THE MILITARY AND PROFESSIONAL ENVIRONMENT

Abstract. Introduction. The professional activity of servicemen is a special kind, where the coordination of their actions is important for the performance of the task, the preservation of life. This is the kind of professional activity in which mistakes of mutual understanding, inconsistency of actions are very expensive. Therefore, it is expedient and promising to focus on the peculiarities of the formation and functioning of service interaction in the military-professional environment under the influence of its existing organizational culture.

Purpose. The study is driven by a desire to focus on defining organizational (corporate) culture as a factor in the existence of a military unit in general and on service interaction in the interests of the ability to perform military service tasks.

Methods. To achieve the goal of the study, the following methodological tools were selected: Parametric sociometry, for which a questionnaire was developed. To assess the socio-psychological characteristics of military unit a relatively new method for research in military psychology and very well known in organizational psychology (management psychologists), namely the method of diagnosing organizational culture K. Cameron

and R. Quinn OSAI (Organization Culture Assessment Instrument) was used. A survey was also conducted on the level of readiness for service of each serviceman and the intensity of service.

Results. The application of these methods in the empirical study made it possible to obtain information of an empirical nature, which was processed by applying factor analysis by the method of "principal component analysis" in the software SPSS - 20.

Conclusion. Service interaction of servicemen in the performance of their combat missions is extremely necessary not only to achieve appropriate results, but also to save lives. It is not common enough in the vast majority of situations. Organizational and psychological features of the formation of service interaction in the performance of military service tasks are strong formal leadership, a sufficient level of complexity, as well as the intensity of service tasks, through which servicemen are more focused on each other and, thus, more focused on better service tasks.

Key concepts: military-professional environment, organizational (corporate) culture, service-combat activity, service interaction, organizational-psychological factors of service interaction.

DOI 10.32518/2617-4162-2021-3-189-197

Вступ

Специфічною характеристикою професійної діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань є особливість виконання головного завдання і в мирний час, і в особливий період, а саме захист народу та державної території. Також слід зазначити, що військово-професійна діяльність виділяється як особливий вид, тому що в ній для досягнення поставленого завдання із максимальним збереженням життя необхідний такий важливий елемент, як узгодженість усіх дій. Відсутність цієї складової, зазвичай дуже дорого вартує. Як засвідчує сьогоднішній досвід бойових дій, основною причиною негативних, складних наслідків виконання завдань виявлявся низький рівень взаємодії.

Тому доволі тривалий час продовжується реформування Збройних Сил України до стандартів НАТО. Це супроводжується періодичними змінами щодо пріоритету, напрямів, основних складових залежно від політичної ситуації в країні. Однак реально відбувається матеріально-технічне реформування, а гуманітарна складова особливо складно реформується. Так, спроби реформування гуманітарної складової за новими стандартами не можуть претендувати на такі, що реально змінюють фундаментальні основи, оскільки це часто існує в демонстративно-імітаційно-звітній формі. Зрозуміло й цілком очікувано, що зазначене буде викликати агресивно-обурливі реакції тих, хто звик «хвалити своє болото» й водночас суто однобоко сприймають й спроможні бачити лише позитиви в своєму професійному середовищі. Все ж таки достатньою мірою відверті бесіди з реальними представниками ЗС України свідчать про те, що гуманітарна складова продовжує залишатися найбільш проблемним місцем у реформі.

Окремо порушено питання щодо здатності військовослужбовців до повноцінної взаємо-

дії. Класифікація взаємодії у зазначеній професійній сфері за характером відносин може поділятися і на міжгрупову взаємодію, і на внутрішньогрупову. Міжгрупова існує під впливом індивідуальних властивостей командирів, особливо їх рівня інтелекту та спроможності врахувати всі можливі фактори, що потенційно здатні вплинути на результат. Другий різновид взаємодії серед військових визначає безпосереднє виконання завдань. Можна з упевненістю говорити про те, що обидва варіанти службової взаємодії існують під значним впливом соціально-психологічних особливостей певної військово-професійної групи, які характеризують встановлені в ній норми, стандарти стосунків, традиції та інші аспекти функціонування. Зазначене в професійній діяльності груп (організацій) за останні пів століття оформилося як «організаційна психологія», що як основний предмет дослідження має поняття «організаційна (корпоративна) культура». Тому доцільною та перспективною є зосередженість на особливостях формування та функціонування службової взаємодії у військово-професійному середовищі під впливом його наявної організаційної культури.

Указане дослідження за метою та завданнями було реалізоване ще в 2015 році [1]. Однак виникла ідея більш детально переглянути результати зазначеного дослідження й зосередитися саме на організаційній (корпоративній) культурі як факторі існування військової частини (підрозділу) загалом та щодо службової взаємодії в інтересах здатності виконувати завдання військової служби.

1. Теоретична база дослідження

Результати досліджень щодо взаємодії у професійній діяльності військових встановили наявність достатнього рівня впевненості в наукових колах про важливість організаційної (корпоративної) культури серед військовослужбовців,

що спільно виконують завдання військової служби. Ї водночас результати досліджень свідчать про те, що соціально-психологічна складова функціонування службової взаємодії має ознаки організаційно-психологічного змісту. А. С. Калюжний визначив наступні різновиди міжособистісної взаємодії:

– ритуальна, яка узагальнює цінності учасників групи на основі їхніх соціальних цінностей;

– операційна, яка розподіляє виконання службових функцій та здійснення функціональних обов'язків;

– змагальна взаємодія визначає безпосередню мету досягнення. За умови сукупності дій, які не вступають між собою у конфлікт, а об'єднуються у спільну діяльність з відчуттям приємних переживань щодо визнання дій, уваги та оцінювання, що створює загальну атмосферу задоволення, а також необхідність контролю за іншими учасниками групи [2; 1]. Очевидно, що зазначені різновиди службової взаємодії мають підґрунтя соціально-психологічного характеру, яке залежить від встановлених у групі певних стандартів стосунків та поведінки. Це і є однією з головних ознак того, що раніше проведені дослідження визначили ознаки ролі організаційної культури в діяльності військових підрозділів загалом, але на тоді дослідження далі не продовжувалося. Окрім цього, власне проведене дослідження, про яке згадувалося [1], встановило те, що службова взаємодія містить певні психологічні компоненти: когнітивний, який ґрунтується на власному життєвому досвіді, інтелектуальних здібностях, стратегічному плануванні майбутніх дій; мотиваційно загострених на майбутнє та характеризує взаємодію як позитивну сукупність досвіду та очікувань; міжособистісні відносини, які об'єднують особистісно-емоційну сумісність військово-службовців, комунікативність та стосунки переживань. Загальними базовими особливостями всіх вказаних компонентів виступають і соціальні, і психологічні характеристики будь-якого колективу. Дотримання норм, традицій та цінностей буде головними критеріями поведінки учасників групи та неформальних лідерів, які дотримуються зазначених явищ. Отже, саме на основі існування характеристик колективу в сприятливому варіанті може реалізуватися кожен із визначених компонентів. Заразом зміст соціально-психологічних характеристик військового колективу й відображає зміст поняття організаційної (корпоративної) культури.

Щодо організаційної культури у військово-професійному середовищі встановлено факт

поодиноких спроб залучити це питання до наукових досліджень. Так, вдалося знайти спробу теоретичного обґрунтування доцільності та перспектив застосування організаційної (корпоративної) культури й загалом досягнень організаційної психології в інтересах підвищення рівня функціонування військових організацій України [3]. В цьому джерелі викладені думки стосовно того, що організаційна (корпоративна) культура досліджується понад пів століття і набула популярності через заглиблення в дослідження його складових, розробку практичних технологій, визнання практиками щодо дієвості й корисності розробленого інструментарію. Також зазначається те, що особливо необхідним впровадження організаційної (корпоративної) культури є для ЗС та інших військових формувань України, оскільки зазначена складова професійного середовища реформується з незначними результатами. Нині питання дослідження та впровадження організаційної (корпоративної) культури в ЗС та інших військових формувань України майже відсутні, що доводить необхідність активізації з такої діяльності.

Решта знайдених джерел не мають жодного відношення до військово-професійної діяльності. Отже, проведений аналіз наявних теоретичних джерел [4–6; 7–9] вказує на те, що організаційною (корпоративною) культурою можемо вважати в конкретній організації певну сукупність складного, багатопарового накопичення динамічних явищ матеріального і духовного змісту стосовно суб'єктів зовнішнього середовища і власного персоналу. Таке накопичення трансформується та утворює відносно сталу систему основних цінностей, традицій, вірувань, стратегій, адаптації до зовнішнього середовища, виникнення та функціонування конфліктів, прийняття нового персоналу, його підготовки та підтримання всіх учасників організації. Це можна вважати сукупністю неписаних правил, які визнаються та підтримуються цілковою більшістю групи через певні вироблені стандарти в поведінці, формування власних лідерів та специфічні стосунки з середовищем вищого рівня або зі всім зовнішнім. Усі зазначені елементи організаційної (корпоративної) культури спроможні взаємодіяти між собою, є притаманними певній організації, характеризують її індивідуальність, особливості самосприйняття, самоусвідомлення, саморозуміння через кожного її учасника. Все найважливіше з організаційної культури реалізується у соціальному та матеріальному середовищах, виявляється в поведінці, взаємодії, сприйнятті власного і навколишнього середовища. Культура взагалі як явище є особливою

властивістю людської спільноти, що має властивість обов'язково виникати, трансформуватися та може претендувати на роль (статус) одного з найбільш базових факторів існування будь-якої спільноти, що здатна реалізовуватися в організаційній (корпоративній) формах. Щодо нашого предмета, зазначене реалізується в межах спільної професійної діяльності. Окрім цього, сприятлива для професійної діяльності організаційна (корпоративна) культура та, відповідно, й ефективна психологія організації не створюється стихійно та самостійно як результат взаємодії учасників цього процесу й середовища. Також вдалося встановити наявність такого поняття, як «сильна організаційна культура», основними ознаками якої є те, що вона показує, як прийнято поводитися, створює атмосферу довіри, творення, творчості, створює можливості реалізації потенціалу, сильних сторін кожного учасника організації, формує стійке почуття впевненості в майбутньому, переконливо демонструє стабільність організації і сьогодні, і на перспективу. Автори поняття «організаційна культура» вважають її здатною виконувати низку важливих таких функцій, як нормативно-регулююча, мотивувальна, стабілізаційна, охоронна, така, що в разі потреби ініціює зміни, адаптивна та інноваційна [1].

Отож зазначеному перспективному за новизною та можливістю ефективних реформ на пряму необхідно приділити більше дослідної уваги й детальніше сконцентруватися на альтернативному обчисленні та інтерпретації даних щодо організаційної (корпоративної) культури як фактора службової взаємодії у військово-професійному середовищі.

2. Загальна характеристика експерименту

Дослідження особливостей службової взаємодії здійснювалося в період з 2012 по 2015 рік у два етапи. Проведення експериментальної частини здійснювалось у 7 військових підрозділах та залучено 588 чоловік.

Перший етап охоплював 588 військовослужбовців семи підрозділів Збройних Сил та Національної гвардії України. За службовим рангом: 379 – рядових, 126 – сержантів, 83 – офіцерів. За результатами встановлено 88 чоловік як лідерів з різними рівнями формальності. Саме з ними надалі проводилося дослідження на визначення характеристик службової взаємодії під час провадження діяльності у мирний час.

Другий етап характеризувався здобуттям певної частини вибірки бойового досвіду. Загалом 106 чоловік (2 підрозділи ЗСУ та 3 підрозділи НГУ), які від 2 до 4 місяців виконували завдання в зоні АТО. За службовим рангом: 68 – рядових за контрактом,

24 – сержантів за контрактом, 14 – офіцерів. З них водночас були залученні в експеримент першого етапу 25 військових.

3. Методи отримання емпіричних даних

Для досягнення мети дослідження як методологічних засобів, які мали б визначити ефективну кількість методів обрано такі:

1. Авторська анкета для проведення Параметричної соціометрії. Головна особливість цього методу полягає у з'ясуванні виявів у професійному середовищі лідерського положення. Лідерство ліпше досліджувати з'ясуванням основних структурних компонентів. Насамперед це стосується таких типів лідерства, як професійного, організаційного, вольового, раціонального та емоційного. За таким поділом типів лідерства визначається особливість і значення категоризації лідерського статусу професійної діяльності. Зазвичай вольовий та емоційний лідери відрізняються і за змістом, і за формами впливу, а також мають свою «вагу» в групі. Зауважимо, що кожен учасник групи може набувати не один, а декілька типів лідерства. В такому разі, вважаємо, це буде підвищувати загальне положення в колективі. Отже, використання авторської анкети, що складається з п'яти питань, дає можливість охарактеризувати поведінку члена колективу з боку певного типу лідера за узагальненням визначень усіма учасниками групи та з'ясувати кількісні показники загального визначення лідерського статусу.

2. Для оцінювання соціально-психологічних характеристик підрозділів використовували новітню для військової психології та випробувану в сучасній психології управління методику діагностики Організаційної культури, розроблену К. Камероном та Р. Куїном OCAI (*Organization Culture Assessment Instrument*) [1; 9]. Її використання обумовлено важливістю визначення важливих складових параметрів та особливостей, що характеризують будь-яку професійну групу. Цей метод узагальнює показники зазначених соціально-психологічних складових, ґрунтуючись на науковому характері дослідження, оскільки дає можливість встановити відсоткове співвідношення присутності певного типу організаційної культури в досліджуваних підрозділах. Особливості цих типів обумовлюються поведінкою безпосередніх лідерів цих груп зокрема і неформальних. Автори методики виділяють чотири головні типи організаційної культури, які вимірюються за наступними показниками «пластичність/індивідуальність», «постійність/контрольованість», «спрямування на внутрішню/зовнішню взаємодію»:

– ієрархічний тип – стосунки в колективі зосереджені на вирішенні внутрішніх проблем, дотримання стабільного стану, спроможності легкого керування та контрольованості станів. Процес діяльності характеризується дотриманням структури та формальними ознаками. Лідери групи захоплюються від визнання себе як вмілих організаторів, які мають здібності до аналізу та планування правильних, раціональних рішень;

– адхократичний або партисипативний тип – непостійна, ситуативна цільова група, яка утворюється для здійснення конкретного завдання. Властивими рисами цих лідерів є здатність передбачати результат, використовувати креативні рішення, ризикувати. Позитивні особливості полягають у готовності дотримуватися сучасних вимог об'єктивної реальності, прагненню до експерименту та застосування новітніх досягнень, регулярна активність пошуку нового. Присутні також динаміка та творчий підхід, що стимулює такі якості, як підприємливість та індивідуальний успіх у роботі;

– клановий або організаційний тип – колектив, спрямований на з'ясування внутрішніх проблем, притаманні пластичність та піклування про членів групи. Лідер колективу характеризується як батько, у якого присутні необмежені права та покладена як на лідера велика відповідальність. Єдність групи ґрунтується на утворених традиціях. Важлива увага приділяється особистісному росту учасника групи, згуртованості та морально-психологічному клімату;

служби. За першим показником застосовано опитування щодо рівня готовності до службової взаємодії кожного військовослужбовця. Так, кожен військовослужбовець, що мав хоча б мінімальний показник за лідерським статусом, був оцінений з боку 15 співслужбовців на основі досвіду спільної служби щодо здатності взаємодіяти в інтервальному шкалі від 1 до 5 балів. За другим показником отримані дані свідчили про ступінь напруженості служби, оскільки серед підрозділів були ті, що мали як головні завдання певні бойові та службові задачі підвищеної небезпеки, а окремі були зайняті забезпеченням діяльності перших. Також застосовано інтервальну шкалу від 1 до 3 балів (від найменш до найбільш інтенсивної служби).

4. Результати експериментального дослідження

Застосування в емпіричному дослідженні зазначених методів дало можливість отримати інформацію емпіричного характеру, яка була опрацьована факторним аналізом за допомогою методів аналізу головних компонентів та програмного забезпечення SPSS-20. Водночас включення до матриці показників було обмежено на рівні 0,2. В результаті зниження розмірності даних отримано 6 факторів. Дисперсія відображена в таблиці 1, з якої випливає, що виділені фактори пояснюють майже 94% й це вказує на можливість описання основних типів соціально-психологічної складової професійно-військової діяльності, а саме організаційної (корпоративної) культури.

Таблиця 1

Повна пояснена дисперсія

Компонента	Суми квадратів навантажень вивільнення		
	Підсумок	% Дисперсії	Кумулятивний %
1	11,918	44,139	44,139
2	4,509	16,701	60,840
3	3,111	11,524	72,364
4	2,602	9,638	82,001
5	1,939	7,182	89,184
6	1,290	4,776	93,960

– ринковий тип – орієнтація на досягнення, лідерами є жорсткі авторитарні керівники і середині групи, і в стосунках зовнішнього середовища. Головне спрямування такого колективу – намагання бути першим у конкурентній боротьбі.

3. Наступними двома показниками були рівень службової взаємодії та інтенсивність

У таблиці 2 наведено матрицю виділених компонент, що відображає змістовий результат проведеного факторного аналізу.

Отож за фактором № 1, який є найбільш поширеним й увібрав понад 44% даних, можна казати про те, що це є такий тип організації чи професійного об'єднання, що не може «похвалитися» здатністю сприяти формуванню

Таблиця 2

**Матриця компонент за факторним аналізом
(метод виділення: аналіз головних компонент)**

Шкали методик, що застосовано для аналізу	Компонента					
	1	2	3	4	5	6
Загальне лідерство		-,209	,317	,278		,459
Рівень службової взаємодії	-,412					,472
Інтенсивність служби	-,864	,278				,273
Організаційна КК (характеристика організації)	,931			,285		
Партисипативна КК (характеристика організації)	,765		,482	,216		,247
Ринкова КК (характеристика організації)	,771	,526		-,297		
Ієрархічна КК (характеристика організації)	-,945		-,212			
Організаційна КК (стиль управління)	,947			,274		
Партисипативна КК (стиль управління)		,625	,651	,327		
Ринкова КК (стиль управління)	-,217	,653	-,307	-,416	-,447	,218
Ієрархічна КК (стиль управління)	-,932			-,236		
Організаційна КК (управління працею)	,770	,578		-,236		
Партисипативна КК (управління працею)	,945			,250		
Ринкова КК (управління працею)	,480	-,476	-,630	,343		
Ієрархічна КК (управління працею)	-,924	-,267				
Організаційна КК (з'єднання)	,485	-,295	-,723		-,334	
Партисипативна КК (з'єднання)	,627	-,274	,245		,455	-,425
Ринкова КК (з'єднання)	,380	,561	,420	-,557	,222	
Ієрархічна КК (з'єднання)	-,850			,305		,300
Організаційна КК (стратегічні цілі)	,479	,687	-,404	,258	,201	
Партисипативна КК (стратегічні цілі)	-,325	,756			,475	
Ринкова КК (стратегічні цілі)	-,716	,363	-,416	,345		
Ієрархічна КК (стратегічні цілі)	,268	-,694	,564	-,210	-,277	
Організаційна КК (критерії успіху)	,878	,231	-,221			-,207
Партисипативна КК (критерії успіху)		-,291			,901	,237
Ринкова КК (критерії успіху)		-,494	-,278	-,747		,267
Ієрархічна КК (критерії успіху)	-,661		,362	,606		

* Примітка: КК – корпоративна культура

службової взаємодії серед військовослужбовців (-0,412). Це дуже стає й комфортне середовище (-0,864 за інтенсивністю служби), що орієнтоване на загальний статус організації (0,931 за характеристикою організації, за її організаційним типом КК), що нездатна нормально функціонувати при чіткій функціональ-

ній підпорядкованості (-,0945 як характеристика організації за ієрархічним типом КК), але орієнтована значною мірою на розвиток кожного її члена з одночасною вимогою стосовно демонстрації результатів (щодо характеристики організації за її партисипативною (0,765) та ринковою КК (0,77)). За стилем управління –

це суто орієнтована на свій статус та структуру організація (0,947), що знову ж таки не здатна чітко підпорядковуватися й виконувати накази за різних обставин (-0,932). Це ж відстежується й щодо управління робочими процесами, з'єднанням учасників організації й може свідчити про те, що для цього типу організації чи професійної групи притаманним є індивідуалізм щодо показника за результатами праці, клановість, відданість лідеру. Загалом за фактором чітко відслідковується домінування організаційно-кланового типу цінностей з домішками партисипативно-ринкових орієнтацій з одночасним викоріненням всього, що може якось відобразити ієрархічний тип організаційно-культурних стосунків й цінностей. Це є найбільш поширеним типом організаційної культури у підрозділах ЗС та НГ України. З їх організаційно-психологічної характеристики можна помітити особливість, яка полягає в тому, що підрозділи за їх здатністю до виконання завдань надто залежні від їх офіційних керівників. Це той тип професійної групи, де великою є імовірність відмови від виконання наказу, що несе соціальний інтерес на користь цієї групи, її членів, а особливо керівників. Цілком ймовірно, що за таких цінностей та стандартів у такій професійній групі взаємодія в інтересах служби та її завдань не буде перебувати на передових позиціях серед норм поведінки. Тому й зафіксовано обернений показник за службовою взаємодією.

За фактором № 2, який має в своєму наповненні майже 17% статистичних даних, можна зауважити, що, порівняно з попереднім фактором, показники впливу шкал емпіричного дослідження з меншою потужністю його утворюють. Водночас за службовою взаємодією не встановлено у мінімального ступеню впливу. Але з мінімальними впливами можна казати про те, що це той тип підрозділу, який інколи має завдання підвищеної інтенсивності й недостатньо добре ставиться до своїх лідерів. Також доміантними в утворенні фактору є такі шкали, як стратегічні цілі за партисипативною КК (0,756) та за організаційною КК (0,687), обернене щодо ієрархічної КК (-0,694), стиль управління щодо партисипативної КК (0,625) та ринкової КК (0,653). Врахування інших показників могло б вказувати на те, що цей фактор є суперечливим, але все ж таки є певна доволі чітка тенденція. Необхідно зазначити, що головним пріоритетом такої групи є здатність виконати певну задачу без зволікань, без обмеження в правах й способах. Напевно, що тут цінується готовність ризикувати й цим давати результат, незважаючи на встановлені правила та стандарти поведінки за норматив-

но-правовими регламентними документами. Цілком імовірним може виявитися припущення про те, що відсутність показника щодо службової взаємодії є наслідком різноманітності ситуацій в досвіді такого підрозділу, окремі з яких не були в межах службових завдань.

За фактором № 3 (11,5% статистичних даних) з'ясовано, що саме цей фактор є найбільш нелогічним за сукупністю явищ з показниками їх впливу на його формування. Це одночасні протилежні показники щодо ринкової КК, з чіткими від'ємними показниками за складовими щодо організаційної КК, а також суто позитивним впливом партисипативної КК. Ця сукупність може свідчити про те, що в такому військово-професійному середовищі головними характеристиками є орієнтація на персональні показники з ігноруванням вимог ситуації щодо відданості системі як об'єднувального елемента при виконанні завдань діяльності. Об'єднанням для учасників групи виступає потреба перемагати. Водночас лідерів відносно поважають, а останні на незначному рівні визначають поведінку та діяльність групи, але поза межами напружених ситуацій. Незначною мірою критеріями успіху чи схвалення щодо виконаних завдань виступають дії з виконання інструкцій та офіційних вимог, але це має суто ситуативний характер через непослідовність лідерів. Очевидно, що за таких умов службова взаємодія була явищем поодиноким та несистемним, що й визначив факторний аналіз.

Отриманий за результатами факторного аналізу фактор № 4 має 9,6% статистичних даних й найбільш такі шкали, як критерії успіху за ринковою (-0,747), а також ієрархічною КК (0,606), з'єднання за ринковою (-0,557) та ієрархічною КК (0,305). Зазначена особливість й відображає основний зміст цього типу культури у військово-професійному середовищі, що все ж таки має й суперечності у зазначеній тенденції. Однак все домінування у виконанні інструкцій та протистояння у досягненні якихось надзвичайних показників у буденному виконанні завдань і є основою цього професійного середовища. Тут не встановлено наявності службової взаємодії, оскільки цінністю є виконання завдань на мінімально необхідному рівні. Лише виконання обов'язків за інструкціями й нічого більше – це той тип культури в підрозділі, який ні знищує, ні сприяє формуванню службової взаємодії. Факторний аналіз й видав такий результат.

Щодо фактора № 5 (7,2%) необхідно вказати на доміантну шкалу, що його формує, а саме критерії успіху за партисипативною КК (0,901). Далі йдуть за цим же типом КК шкали з'єднання (0,455) та стратегічні цілі (0,475).

Інші типи КК мають незначні та суперечливі показники. Тому можна зазначити, що це є середовищем відвертих індивідуалістів-інтелектуалів, де зазначене і є домінуючими цінностями. Службовій взаємодії тут не доводиться існувати, оскільки такі цінності з нею часто не лише не збігаються, а й є конфліктними.

Фактор № 6 (4,8%) є єдиним з усіх, що утворений під впливом показника за службовою взаємодією з позитивним вектором (0,472). Найбільш демонстративними та найбільше на фактор впливають показники за лідерства (0,459), інтенсивність служби (0,273), з'єднання за партисипативною (-0,425) та ієрархічною КК (0,300). Критерії успіху мають невеликою мірою ознаки партисипативної (0,237) та ринкової КК (0,267). Тому можна казати про те, що організаційно-психологічними підставами формування службової взаємодії при виконанні військовослужбовцями їх службово-бойових завдань є сильне лідерство, більш високий рівень складності та інтенсивності службових завдань, за яких військовослужбовцям доводиться довірятися одні одним й відтак виконувати завдання служби краще. Також службова взаємодія має мати чіткі інструктивно-нормативні стандарти, що нівелюють у цілковитій більшості ситуацій індивідуальність. Але все ж таки хоча б інколи має бути невеликий рівень індивідуалізму та можливості показати ліпші результати, що може бути доцільним й необхідним для усунення негативних наслідків одноманітності виконання службово-бойових завдань.

Висновки

У результаті проведеного дослідження, яке ґрунтувалося на використанні емпіричних даних з експерименту понад 5-ти річної давнини й було орієнтоване на сконцентрований аналіз статистичних даних щодо ролі організаційно-психологічних культурних особливостей у формуванні службової взаємодії при виконанні військовослужбовцями службово-бойових завдань, деталізовано таке:

1. Службова взаємодія військовослужбовців при виконанні ними службово-бойових завдань є вкрай необхідною не лише для досягнення відповідних результатів, а й для збереження життя. Водночас матеріально-технічне

забезпечення, наявність відповідних догм (статутів, інструкцій) та рівень бойової підготовки не є повним переліком факторів, що домінують у наявності необхідного рівня службової взаємодії. Встановлено, що тривалий час продовжує ігноруватися фактор гуманітарний, чи соціально-психологічний, чи більш відповідно до інноваційних наукових розробок та положень – фактор організаційної (корпоративної) культури. Зазначене тривалий час гальмує реальні реформи в ЗС та інших військових формуваннях України. Тому дуже важливими є пошуки способів реалізації організаційної психології в інтересах поліпшення функціонування військових організацій.

2. Можемо говорити про те, що службова взаємодія в цілковитій більшості ситуацій не є достатньо поширеним явищем. Так, лише в майже 5% випадків можна зазначити про наявність ознак хоча б задовільного рівня вияву службової взаємодії в професійній поведінці військовослужбовців. Але ці дані можуть й бути застарілими. Однак, ґрунтуючись на результатах комунікації з військовослужбовцями, можна вказати на те, що ситуація не особливо змінилася. Все ж таки зазначене не може бути достовірними даними й нині може претендувати на статус гіпотези, яка вимагає перевірки.

3. Організаційно-психологічними особливостями формування службової взаємодії при виконанні військовослужбовцями службово-бойових завдань є сильне формальне лідерство, достатній рівень складності, а також інтенсивності службових завдань, через які військовослужбовці більше орієнтуються одні на одних й цим орієнтованіші на ліпше виконання завдань служби. Окрім зазначеного, службова взаємодія краще формується за умов наявності доволі чітких інструкцій, що зменшують вплив індивідуальності. Заразом як показує досвід, мати доволі чіткі й одночасно універсальні інструкції не є можливим. Тому хоча б інколи має бути передбачений в організаційній культурі щодо поведінки військовослужбовців невеликий рівень індивідуалізму та можливості показати кращі результати. Це може бути доцільним й необхідним для усунення негативних наслідків одноманітності виконання службово-бойових завдань.

Список використаних джерел

1. Колосович О. С. Психологічні особливості службової взаємодії офіцера з неформальними лідерами військового підрозділу : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.09. Держ. служба України з надзвичайн. ситуацій, Нац. ун-т цивіл. захисту України. Х., 2015. 239 с.
2. Козолуп С. А. Социально-психологические трудности управленческого взаимодействия молодых офицеров с военнослужащими, проходящими военную службу по контракту : автореф. дисс. на соиск. научной степени кандидат. психол. наук : 19.00.05. М., 2009. 20 с.

3. Куций О. А. Організаційна (корпоративна) культура у військово-професійному середовищі: оцінка теорії та практики, перспективи досліджень й впровадження. *Вісник Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського*. 2020. № 3 (56). С. 48–57.
4. Аширов Д. А. Организационное поведение : учеб. М. : ТК Велби, Проспект, 2006. 360 с.
5. Занковский А. Н. Организационная психология : учебное пособие для вузов по специальности «Организационная психология». 2-е изд. М. : Флинта : МПСИ, 2002. 648 с.
6. Клименко А. А. Организационная и корпоративная культура: концептуальные различия. *Молодой ученый. Ежемесячный научный журнал*. 2010. № 11 (22). Т. II. Чита : ООО «Издательство Молодой ученый». С. 173–179.
7. Спивак В. А. Корпоративная культура. СПб. : Питер, 2001. 352 с.
8. Технології роботи організаційних психологів : навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. та слухачів ін-тів післядиплом. освіти / за наук. ред. Л. М. Карамушки. К. : Фірма «ІНКОС», 2005. 366 с.
9. Шейн Э. Х. Организационная культура и лидерство / под ред. В. А. Спивака. СПб. : Питер, 2002. 336 с.

References

1. Kolosovych, O. S. (2015). Psykhologichni osoblyvosti sluzhbovoi vzaïemodii ofitsera z neformalnymy lideramy viiskovoho pidrozdilu [Psychological features of official interaction of the officer with informal leaders of military unit]. *Derzh. sluzhba Ukrainy z nadzvychain. sytuatsii, Nats. un-t tsyvil. zakhystu Ukrainy*. Kharkiv [in Ukr.].
2. Kozolup, S. A. (2009). Sotsyalno-psykhologicheskye trudnosti upravlencheskogo vzaïmodeïstvyia molodykh ofytserov s voennosluzhashchymy, prokhodiashchymy voennuiu sluzhbu po kontraktu [Socio-psychological difficulties of managerial interaction of young officers with servicemen serving under contract]. М. [in Russ.].
3. Kutsyi, O. A. (2020). Orhanizatsiina (korporatyvna) kultura u viiskovo-profesiïnomu seredovyschi: otsinka teorii ta praktyky, perspektyvy doslidzhen y vprovadzhenia [Organizational (corporate) culture in the military-professional environment: assessment of theory and practice, prospects for research and implementation]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy imeni Ivana Cherniakhovskoho (Bulletin of the Ivan Cherniakhovsky National University of Defense of Ukraine)*, 3 (56), 48–57 [in Ukr.].
4. Ashyrov, D. A. (2006). Orhanyzatsyonnoe povedeniye [Organizational behavior]. М. : ТК Velby, Prospekt [in Russ.].
5. Zankovskiy, A. N. (2002). Orhanyzatsyonnaia psykhohohyia: Uchebnoe posobyie dlia vuzov po spetsyalnosti «Orhanyzatsyonnaia psykhohohyia» [Organizational psychology: A textbook for universities in the specialty «Organizational Psychology»]. 2-е yzd. М.: Flynta: MPSY [in Russ.].
6. Klymenko, A. A. (2010). Orhanyzatsyonnaia y korporatyvnaia kultura: kontseptualnye razlychyia [Organizational and corporate culture: conceptual differences]. *Molodoi uchenyi (Young Scientist)*. Chyta: ООО «Yzdatelstvo Molodoi uchenyi», 11 (22), 173–179 [in Russ.].
7. Spivak, V. A. (2001). Korporatyvnaia kultura [Corporate culture]. SPb.: Pyter [in Russ.].
8. Tekhnolohii roboty orhanizatsiinykh psykhologiv: navch. posib. dlia studentiv vyshch. navch. zakl. ta slukhachiv in-tiv pislidyplom. osvity [Technologies of organizational psychologists: textbook. way. for higher students. textbook lock and postgraduate students. education]. Za nauk. red. L.M. Karamushky. K. : Firma «ІНКОС» [in Ukr.].
9. Shein, E. X. (2002). Orhanyzatsyonnaia kultura y lyderstvo [Organizational culture and leadership]. Per. s anhl. pod red. V. A. Spivaka. SPb: Pyter [in Russ.].

Стаття: надійшла до редакції 02.04.2021

прийнята до друку 24.06.2021

The article: is received 02.04.2021

is accepted 24.06.2021

UDC (УДК) 159.922.75

Католик Галина Вікторівна,

доктор психологічних наук, доцент,
завідувач кафедри практичної психології
Львівського державного університету внутрішніх справ
(Львів, Україна)
e-mail: katolyk@hotmail.com
ORCID ID: 0000-0002- 2169-0018

Ковальчук Лоліта Вадимівна,

бакалавр психології
Львівського державного університету внутрішніх справ
(Львів, Україна)
e-mail: lolita0008@icloud.com
ORCID ID: 0000-0002-9942-4334

ОСОБЛИВОСТІ СИНДРОМУ ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ У СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ

Анотація. Проаналізовано актуальну проблему психології особистості сучасного світу – дослідження особливостей синдрому емоційного вигорання, яке є поширеним серед професій спрямованості «людина–людина». Вказано, що розвиток цього синдрому притаманний для альтруїстичних професій, де робота з людьми вимагає ресурсу, віддання, емоційного навантаження і особливої уваги. Окреслено та визначено основні симптоми та вияви синдрому емоційного вигорання, розглянуто його моделі та різні теоретичні підходи до його формування. Проаналізовано практичне дослідження особливостей вияву емоційного вигорання у студентської молоді, проведеного за допомогою валідних психодіагностичних методик.

Ключові поняття: вигорання, модель, тривожність, емоції, професійна діяльність, деформація, дисфункція, стрес.

Katolyk Halyna,

Doctor of Psychology, Associate Professor,
Head of the Department of Psychology,
Lviv State University of Internal Affairs
(Lviv, Ukraine)
e-mail: katolyk@hotmail.com
ORCID ID: 0000-0002- 2169-0018

Kovalchuk Lolita,

Bachelor of Psychology,
Lviv State University of Internal Affairs
(Lviv, Ukraine)
e-mail: lolita0008@icloud.com
ORCID ID: 0000-0002-9942-4334

FEATURES OF THE BURNOUT SYNDROME AMONG STUDENTS- PSYCHOLOGISTS DURING THE PANDEMIC

Abstract. The article analyzes the current problem of personality psychology of the modern world - the study of the features of the burnout syndrome, which is common among the "man-man" professions. The development of this syndrome is characteristic of altruistic professions, where working with people requires resources, dedication, emotional load and special attention. The main symptoms and manifestations of the burnout syndrome are outlined, its models and various theoretical approaches to its formation are considered. The

article also includes an analysis of a practical study of the features of the manifestation of burnout in student youth, conducted using valid psychodiagnostic techniques.

Key concepts: burnout, model, anxiety, emotions, professional activity, deformation, dysfunction, stress.

DOI 10.32518/2617-4162-2021-3-198-205

Вступ

Загальноприйнятим є трактування синдрому емоційного вигорання як результату інтеграції фізичного, емоційного і когнітивного виснаження або втоми, при якому головним чинником виступає емоційне виснаження. Емоційне вигорання є особливою, притаманною часу, формою професійної та особистісної дезадаптації людини, що призводить до зниження якості роботи, втрати інтересу до неї та до життя загалом і в певних випадках, як вихід, призводить до зміни професії та роду діяльності. Нині воно є причиною низки порушень фізичного і психічного здоров'я. Умови сучасної пандемії COVID-19 актуалізували потребу вивчати та досліджувати синдром емоційного вигорання, розглядаючи усі його причини та сфери вияву, включаючи екзистенційні страхи смерті, що поглиблюють дефіцитарні стани у контексті психічного здоров'я. Вивчення синдрому емоційного вигорання є важливим та особливо актуальним у професіях типу «людина–людина». У цій сфері найчастіше зустрічаються спеціалісти, які відчують та позначають у себе симптоми синдрому емоційного вигорання. Теоретичні та практичні дослідження за цією тематикою активно проводили впродовж останніх років дослідники у різних напрямках науки. Вітчизняні та зарубіжні наукові доробки вивчення синдрому емоційного вигорання представлені у таких дослідженнях: проблеми психологічного благополуччя особистості (К. Маслач, В. В. Бойко), основні симптоми емоційного вигорання (О. А. Башкаєва, Д. С. Горбатов, В. Дудяк, Н. А. Ларин, К. Маслач, А. Юдціц), особливості професійного стресу та вияви синдрому емоційного вигорання (В. Вохова, Э. Ф. Зеер, В. Зеньковський, А. Реан, Е. Hartmann, Е. Шамшикова), моделі емоційного вигорання (М. Буріш, Н. Е. Водопьянова, С. Джексон, К. Маслач) [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9]. Так, *метою статті* є теоретичне дослідження та емпіричне обґрунтування особливості синдрому емоційного вигорання у студентів-психологів в умовах пандемії.

1. Стан досліджень синдрому емоційного вигорання

Сьогодні проблема професійного здоров'я привертає прискіпливу увагу фахівців. Вони досліджують різні аспекти психологічного забезпечення професійної діяльності, безпо-

середньо пов'язані з впливом несприятливих умов праці (перенапруження, перевантаження, психологічні чинники, що травмують тощо) для фізичного і психічного здоров'я особистості [10]. Нині існує кілька моделей синдрому емоційного вигорання, які описують це явище. Наведемо декілька з них.

Однофакторна модель емоційного вигорання (Пайнс, Аронсон). Автори трактують вигорання як стан фізичного, емоційного та когнітивного виснаження, що спричинений тривалим перебуванням людини в емоційно стресових ситуаціях. Виснаження є основною причиною (фактором) цього явища, а інші вияви дисгармонії переживань і поведінки вважаються наслідком. Відповідно до цієї моделі, ризик емоційного вигорання загрожує не лише представникам соціальних професій.

Двофакторна модель (Д. Дирендонк, В. Шауфелі, Х. Сіксма). Синдром вигорання зводиться до двовимірної конструкції емоційного виснаження та знеособлення. Перший компонент, званий «афективним», відноситься до сфери скарг людей на їхнє здоров'я, фізичне самопочуття, нервову напругу, емоційне виснаження. Другий – знеособлення – виявляється у зміні ставлення або до інших людей (у лікарських професіях до пацієнтів), або до себе. Його називають «установчим».

Трифакторна модель (К. Маслач та С. Джексон). Відповідно до цієї моделі, синдром психічного вигорання – це тривимірна конструкція, що включає емоційне виснаження, знеособлення та зниження особистих досягнень. Емоційне виснаження розглядається як головний компонент емоційного вигорання і виявляється у зниженому емоційному тлі, байдужості чи емоційному перенасиченні.

Другий компонент (деперсоналізація) впливає на деформацію відносин з іншими людьми. У деяких випадках це може бути збільшення залежності від інших. В інших простежується зростання негативізму, цинізму ставлення та почуттів до реципієнтів: пацієнтів, клієнтів.

Третя складова емоційного вигорання – зниження особистих досягнень – може виявлятися або у схильності негативно оцінювати себе, недооцінювати свої професійні досягнення та успіхи, негативізмі щодо службових достоїнств та можливостей або використанні власної гідності, обмеження своїх можливостей, обов'язків стововно інших.

Чотирифакторна модель (Ферт, Мімс). У цій моделі вигорання один із його елементів (емоційне виснаження, знеособлення або зниження особистих досягнень) розділений на два окремі фактори. Наприклад, знеособлення асоціюється, відповідно, з роботою та з реципієнтами. Моделі процесів емоційного вигорання розглядають вигорання як динамічний процес, який розвивається з часом і має певні фази чи стадії. Процесуальні моделі розглядають динаміку розвитку вигорання як процес наростаючого емоційного виснаження, внаслідок чого виникають негативні установки щодо суб'єктів професійної діяльності. Фахівець, що піддається вигоранню, намагається створити емоційну дистанцію у стосунках як спосіб подолання виснаження. Паралельно розвивається негативне ставлення до власних професійних досягнень (зниження професійних досягнень).

Відповідно до моделі М. Буріша – розвиток синдрому емоційного вигорання проходить низку стадій: є значні енергетичні витрати, пізніше виникає почуття втоми, яке змінюється розчаруванням та зниженням інтересу до своєї діяльності.

Ю. А. Юдціч виділяє такі, на його думку, основні симптоми емоційного вигорання: втома; виснаження (після активної професійної діяльності); психосоматичні проблеми (коливання артеріального тиску, головні болі, захворювання органів травлення та серцево-судинної системи, неврологічні розлади), безсоння [11, с. 76]. Негативне ставлення до клієнтів; негативне ставлення до виконуваної діяльності; стереотипність особистісного ставлення; стандартизація спілкування, діяльності, прийняття готових форм знань; звуження репертуару робочих дій; жорсткість розумових операцій; агресивні тенденції (гнів і дратівливість щодо колег та клієнтів); функціональне, негативне ставлення до себе; тривожні стани; песимістичний настрій, депресія, відчуття безплідності подій; почуття провини.

Дослідниця С. Філіна, працюючи з викладачами та керівниками освіти, спеціалістами служби зайнятості, системи соціального забезпечення та охорони здоров'я, виділяє три основні стадії синдрому.

Перший етап – на рівні виконання функцій, довільної поведінки: забуття деяких моментів, розмова повсякденною мовою, втрати пам'яті (наприклад, внесення необхідних записів у документацію), збої у виконанні будь-яких рухових дій тощо. Зазвичай мало хто звертає увагу на ці початкові симптоми, жартوما називаючи це «дівоча пам'ять» або «склероз».

Залежно від характеру діяльності, величини нервово-психічного стресу та рис особи-

стості фахівця, перший етап може сформуватися протягом трьох–п'яти років [9, с. 179].

На другому етапі простежується зниження інтересу до роботи, потреби у спілкуванні (зокрема вдома, з друзями): «Я не хочу бачити» тих, з ким фахівець спілкується у професійній діяльності (школярі, пацієнти, клієнти), «у четвер відчуття, що вже п'ятниця», «тиждень триває вічно», збільшення апатії до кінця тижня, поява стійких соматичних симптомів (нестача сил, енергії, особливо до кінця тижня, головний біль вечорами, «мертвий сон, не сниться», збільшення кількості простудних захворювань) підвищена дратівливість, людина «заводиться», як то кажуть, з півоберту, хоча такого раніше ніхто не помічав. Час формування цього етапу становить в середньому від п'яти до п'ятнадцяти років.

Третій етап – це власне особисте вигорання. Для нього властива повна втрата інтересу до роботи та життя взагалі, емоційна байдужість, тупість, відчуття постійної нестачі сил. Людина шукає самотності. На цьому етапі їй набагато приємніше спілкуватися з тваринами та природою, ніж з людьми. Він може формуватися від десяти до двадцяти років [13, с. 54].

Зважаючи на подані наукові дані та стан суспільства і цивілізації загалом з огляду на численну смертність від COVID-19 та супутні захворювання, суттєве збільшення навантаження на фахівців у сфері «людина–людина», відсутність стабільності у діяльності та навчанні, зміни екзистенції буття, наростання колективної та індивідуальної тривоги, ми з'ясуємо особливості емоційного вигорання в студентів-психологів у час пандемії COVID-19.

2. Особливості емоційного вигорання у професійній та навчальній діяльності

Професійний стрес – це багатоплановий феномен, сукупність фізіологічних і психологічних реакцій суб'єктів трудових відносин на складну професійну ситуацію [10, с. 104].

Швидкість і характер розвитку синдрому вигорання залежить від особистісних і організаційних факторів стресу. Залежно від обсягу тієї чи іншої складової процесу, відрізнятиметься і динаміка розвитку синдрому. Професійне вигорання є негативним явищем, яке завжди послаблює професійну діяльність людини.

Виникнення стресу зумовлює не тільки мінливість навколишнього середовища, а й індивідуально-психологічні особливості [11; 14]. Професійний стрес впливає на загальну стабільність організації та на рівень її «людських ресурсів». Дуже виразно вплив стресів ми можемо побачити у педагогічній діяльності, де у працівника

є перенасиченість стресовими факторами і завданнями: надмірна відповідальність, підвищена емоційна напруженість, недостатня оцінка соціумом тощо. Одним із найважчих наслідків довготривалого професійного стресу є синдром професійного вигорання [11, с. 99].

Спеціалісти багатьох професій ризикують відчути на собі синдром емоційного вигорання. Наприклад, це явище є поширеним серед викладачів ЗВО. Їхня діяльність є багатоаспектною та складною за своїм змістом і формою. Від викладачів, зокрема психологічних інституцій, вимагають не тільки викладання власне навчального предмета, а ще й розуміння, емпатії, спостережливості, постійного зворотнього зв'язку, взаєморозуміння зі студентами і колегами й також постійної наукової роботи та її промоції через наукові публікації різного змісту та обсягу, стажування, підвищення якості професійної майстерності та практичних навиків [15, с. 214].

Проте важливо зауважити, що синдром емоційного вигорання може виявлятися і під час професійної діяльності, і під час навчальної з певного професійного напрямку, саме тому обрана тема дослідження емоційного вигорання у студентів-психологів під час пандемії є актуальною та специфічною з огляду на умови життєдіяльності.

Досліджуючи цю проблему, науковці дійшли висновку, що найбільш важливу роль у процесі професійного вигорання відіграють три основні фактори: особистісний, рольовий і організаційний [16, с. 159].

Дослідники Фрейленберг, Е. Махер у своїх працях зазначають, що вплив особистісного фактора на розвиток синдрому вигорання пов'язаний з такими рисами характеру: співчутливість, гуманність, захопленість, ідеалістичність, інтровертованість, низький рівень емпатії, схильність до авторитаризму, відсутність самостійності.

До чинників щодо розвитку синдрому вигорання на організаційному рівні відносять: складну за змістом, проте недостатньо організовану роботу; відсутність достойної оцінки роботи; невідповідність стилю керівництва та змісту роботи; невизначеність функціональних обов'язків та недостатній рівень відповідальності; неможливість особистісного зростання; відсутність творчої автономії; гіперконтроль з боку керівництва [17, с. 65]. Отож синдром емоційного вигорання – це комплексне явище, яке потребує своєчасної діагностики та правильно підібраних заходів профілактики.

У ході проведених досліджень нами були отримані деякі результати, які дозволили розглянути поняття синдрому емоційного виго-

рання та проаналізувати особливості його вияву в умовах пандемії коронавірусу. Щоб дізнатися, чи пов'язані вияви синдрому емоційного вигорання з переживаннями і страхом студентів під час всесвітньої пандемії – ми провели психодіагностичне дослідження з використанням методик: «Визначення психічного вигорання» О. О. Рукавішнікова, тест «Самооцінки тривожності, ригідності та екстравертованості» за Д. Моудслі, та авторська анкета, яка містила запитання щодо впливу умов пандемії на особистість.

Наводимо результати частини нашого дослідження. При опитуванні досліджуваних щодо впливу умов пандемії на особистість варто вказати, що більша частина студентів відзначила вагомий вплив пандемії на їхнє життя: з'явився страх захворіти, а після перенесеної хвороби – захворіти вдруге, також страх за здоров'я близьких людей і момент того, що відбулись зміни, які спровокувала ситуація пандемії (рис. 1).

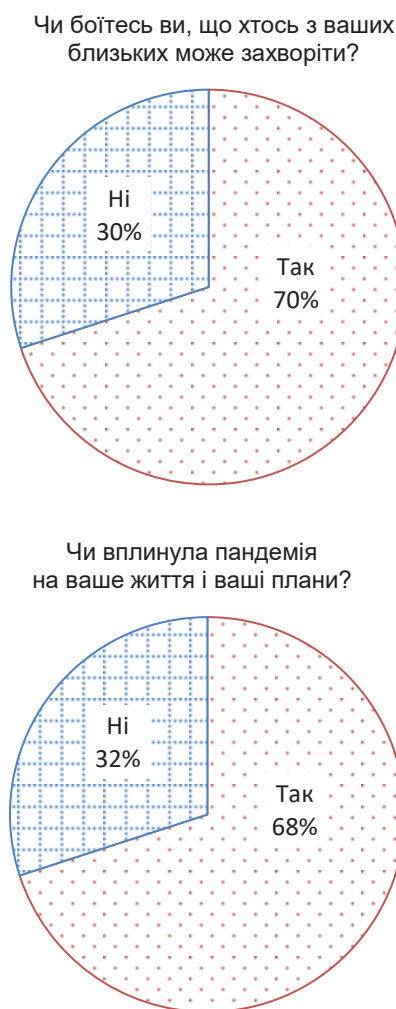

Рис. 1. Колова діаграма показників наявності страху за здоров'я близьких та показників впливу пандемії на життя та плани

Усі ці фактори впливають на психічний стан людини та рівень її тривожності, різкі непередбачувані зміни у житті індивіда можуть значуще відобразитися на рівні його тривожності, життєвої ригідності та навіть екстравертованості.

У більшості опитуваних студентів виявлено такий рівень психоемоційного виснаження, який без ранньої діагностики може трансформуватись у хронічну форму емоційної та фізичної втоми та навіть виявляти ознаки подібні до депресивного розладу.

Ще один аспект, який виявлено у більшості студентів, та який відіграє важливу роль у формуванні синдрому емоційного виснаження, – це високий рівень особистісного віддалення. Це явище виявляється підвищеною роздратованістю, нетерплячістю, негативізмом, униканням контактів, зниженням замученості, байдужістю, у такий спосіб впливаючи на емоційний фон індивіда та на його життя.

У 52% опитуваних виявлено високий рівень тривожності. Проаналізувавши попередні відповіді студентів щодо впливу пандемії на їхнє життя, можна зрозуміти, чому і звідки виникає тривожність: постійне переживання страху, різкі позапланові зміни у житті, зміни стосунків у родині, зміни структури навчання. Умови пандемії тримають людей у напрузі і впливають на рівень тривожності.

жати професійному розвитку, оскільки рівень професійної мотивації людини визначається її потребами, рівнем інтелекту і рівнем домагань. Високий рівень ригідності може ускладнювати розвиток і ріст людини як особистості. Рівень екстравертованості впливає на вияв страху перед захворюванням. Це зумовлено тим, що екстравертовані люди мають більшу потребу в соціальній активності й спілкуванні, ніж люди з високим рівнем інтроверсії. Екстраверти – це особистості, які орієнтовані у своїй поведінці на зовнішній світ та оточення. Тому ризик захворіти під час знаходження у соціумі не впливає на соціальні потреби екстравертованих людей.

Важливо зауважити, що є відмінності у зв'язках між студентами різних факультетів та студентами-психологами. У студентів інших факультетів при впливі стресових факторів (у нашому випадку пандемії коронавірусу) збільшується рівень особистісного віддалення, який виявляється у критичності і негативізмі до оточення і безпосередньо впливає на їх соціальну контактність, відчутно зменшуючи її. Також виявлений такий фактор, як взаємозв'язок між рівнем тривожності та захворюванням коронавірусом. Студенти, які вказали, що раніше перехворіли, мають вищий рівень тривожності, ніж ті, що не хворіли. Так, можуть відчуватися наслідки впливу хвороби на нервову систему

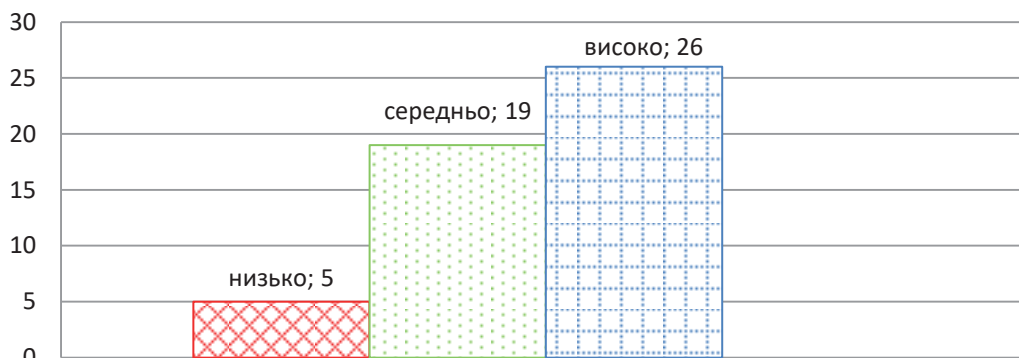

Рис. 2. Гістограма показників рівня тривожності

Рівень тривожності впливає на рівень професійної мотивації: мотиваційна сфера людини часто залежить від її внутрішнього стану, і під впливом негативних емоцій, а конкретно тривожності, професійна діяльність відходить на менш значущий рівень. Що більший рівень тривожності у людини, то більший рівень її психоемоційного виснаження та особистісного віддалення. Рівень ригідності впливає на рівень психоемоційного виснаження, тобто під ригідністю розуміється невміння людини змінюватись і пристосовуватися до нових умов діяльності. Така якість може зава-

людини. Також студенти, які мають вищий рівень тривожності, більшою мірою відзначають вплив пандемії на якість їхнього життя. Між студентами-психологами був виявлений зв'язок факторів тривожності та професійної мотивації: що більший є рівень тривожності, то більший рівень професійної мотивації. Це може бути пов'язано з особливостями професійної діяльності студентів-психологів, оскільки у них часто існує потреба у дослідженні своїх почуттів, та почуттів оточення. У разі загострення ситуації у світі і погіршення психоемоційних станів оточення, студенти через свої профе-

сійні завдання прагнуть визначити причини зміни цих станів та знайти можливості їх усунення у виді допомоги іншим. Тобто в кризових умовах у студентів-психологів може зростати професійна мотивація, проте внаслідок цього може зростати і рівень їхнього психоемоційного виснаження. Ще одна відмінність, виявлена між студентами, – це зв'язок ригідності та професійної мотивації: що більший рівень ригідності, то менший рівень професійної мотивації. Високий рівень ригідності є проблематичним для професії психолога, оскільки вона передбачає постійну рефлексію, зміну і прийняття нових поглядів, засвоєння нової інформації та видозмінення своєї діяльності залежно від потреб клієнта. Що більше людина занурена у власні переконання, то складніше їй дається діяльність, пов'язана з постійними людськими контактами.

Згідно з поставленими нами завданнями, ми: теоретично дослідили основні аспекти емоційного вигорання, створили гіпотетичну модель досліджуваного явища (рис. 3); підібрали комплекс діагностичних методик для емпіричного дослідження і розглянули особливості емоційного вигорання у студентів-психологів і непсихологів, провели кількісну обробку результатів дослідження.

емоційною насиченістю або когнітивною складністю, відповідальністю. Воно характеризується відчуттям емоційної спустошеності, постійною втомою, психосоматичними проблемами, безсонням, негативізмом до себе та оточення.

Покладаючись на проаналізовані теорії, на основі їх синтезу та побудованої нами гіпотетичної моделі, емоційне вигорання нами трактується як стан, який інтегрує в собі показники рівня: ригідності, тривожності, особистісного віддалення, психічного виснаження, емоційного виснаження та професійної мотивації. У контексті перебування суспільства в умовах пандемії ці показники зростають та ймовірно пришвидшують розвиток емоційного вигорання. На основі гіпотетичної моделі та визначення було побудовано емпіричне дослідження і встановлено, що нині в умовах пандемії у більшості людей наявний страх перед хворобою чи страх за своїх близьких. Унаслідок цього підвищується рівень тривожності, який впливає на якість життя та рівень емоційного вигорання. Рівень тривожності також впливає на професійну і мотиваційну сфери людини. Постійна тривожність і переживання призводить до

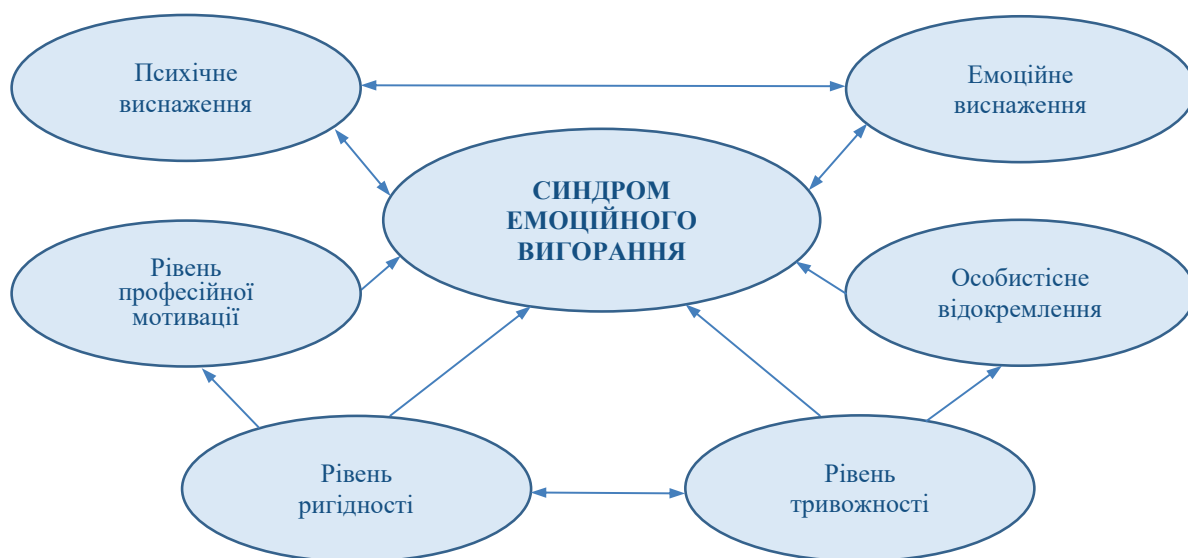

Рис. 3. Гіпотетична модель особливостей синдрому емоційного вигорання (автор Католик Г. В.)

Висновки

За результатами теоретичної частини дослідження з'ясовано, що емоційне виснаження, або ж синдром емоційного вигорання, належить до феноменів особистісної та професійної деформації і є багатовимірним конструктом, сукупністю негативних психологічних переживань, що виникають внаслідок щоденного напруженого спілкування з високою

таких наслідків, як хронічна втома, беземоційність, негативізм, депресивні епізоди – а це симптоми, які характеризують також синдром емоційного вигорання.

Кореляційний аналіз підтвердив, що рівень тривожності та ригідності впливає на рівень психоемоційного виснаження, рівень особистісного віддалення та професійну мотивацію.

Гіпотетична модель особливостей синдрому емоційного вигорання не видозмінилась і цілком підтвердилась, оскільки зв'язки усіх її компонентів були підтверджені статистичним та кореляційним аналізом.

Дослідження потребує подальших науко-

вих розвідок, тому є у процесі поглибленого вивчення означеної проблематики. Суспільство є на порозі нових спалахів COVID-19 та може мати різні амплітуди у своїй динаміці у представників різних професій та соціальних груп. Тож перед нами нові наукові виклики ...

Список використаних джерел

1. Башкаева О. А. Последствия нарушения границ личного пространства жителей больших городов. *Актуальные проблемы социальной коммуникации: матер. II Междун. науч.-практич. конфер.* Нижний Новгород, 2011. С. 60–62.
2. Ларин Н. А. К вопросу современного исследования эмоционального выгорания. *Наука молодых – Eruditio Juvenium*. 2015. № 4. С. 116–120.
3. Маслач К. Профессиональное выгорание: как люди справляются : практикум по соц. психологии. СПб. : Питер, 2001. 528 с.
4. Дудяк В. Емоційне вигорання. К. : Главник, 2007. 128 с.
5. Горбатов Д. С. Практикум по психологическому исследованию: учеб. пособие. Самара : Издательский дом «БАХРАХ-М», 2003. 272 с.
6. Hartmann, E. *Boundaries in the Mind: A New Psychology of Personality*. N.Y. : Basic Books, 1991.
7. Шамшикова Е., Вохова В. Теоретический анализ модели границ в психике Эрнста Харманна. *Социокультурные проблемы современного человека : матер. IV Междун. науч.-практич. конфер.* Ч. 1 / под ред. Н. Большуновой, О. Шамшиковой. Новосибирск : НГПУ 2010. 550 с.
8. Водопьянова Н. Е., Старченкова Е. С. Синдром выгорания: диагностика и профилактика. СПб. : Питер, 2005. 336 с.
9. Зеер Э. Ф. Психология профессий. М. : Фонд «Мир», 2005. 330 с.
10. Никифоров Г. С. Психология здоровья. СПб. : Речь, 2002. 256 с.
11. Хорни К. Невротическая личность нашего времени. Москва : Академический Проект, 2009. 208 с.
12. Антипина У. Д., Алексеева С. Н., Антипин Г. П. Синдром профессионального выгорания. *Вестник Северо-Восточного федерального университета им. М. К. Аммосова. Серия: Медицинские науки*. 2017. № 1 (6). С. 99–105.
13. Ломов Б. Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии. М. : Наука, 1984. 444 с.
14. Хорни К. Наши внутренние конфликты. Конструктивная теория невроза. М. : Академический Проект, 2007. 224 с.
15. Добровольська Л. Умови та чинники збереження психологічного здоров'я майбутніх педагогів. *Український науковий журнал «Освіта регіону»*. 2013. Вип. 2. С. 223.
16. Федоренко А. Ф. Психологічні чинники попередження та подолання професійної дезадаптації у майбутніх психологів-практиків : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук. : спец. : 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія, 2008. 22 с.
17. Фролов А. Г., Хомочкина С. А., Магушанский Г. У. Адаптация преподавателя к профессионально-педагогической деятельности в высшей школе. Казань, 2006. С. 25–50.
18. Katolyk H. Personal and behavioural health resources in ukrainian students pursuing healthcare degrees: preliminary study / Bogusław Stelcer, Marcin Cybulsk, Iryna Kryvenko. *See discussions, stats, and author profiles for this publication at*. URL: <https://www.researchgate.net/publication/339612584> (Artyicle–December 2019) DOI: 10.33120/ssj.vi44(47).122.

References

1. Bashkaeva, O. A. (2011). Consequences of violation of the boundaries of personal space of residents of large cities. *Actual problems of social communication: materials of the II International scientific-practical conference*. Nizhny Novgorod, 60–62 [in Russ.].
2. Larin, N. A. (2015). On the question of modern research on emotional burnout. *Science of the young – Eruditio Juvenium*, 4, 116–120 [in Russ.].
3. Maslach, K. (2001). Professional burnout: how people cope: a workshop on social. of Psychology. СПб. : Piter [in Russ.].
4. Dudyak, V. (2007). Emotional burnout. К. : Glavnik [in Ukr.].
5. Gorbatov, D. S. (2003). Workshop on psychological research. Samara : Publishing House «BAHRAH-M» [in Russ.].
6. Hartmann, E. (1991). *Boundaries in the Mind: A New Psychology of Personality*. N.Y. : Basic Books.

7. Shamshikova, E. & Vokhova, V. (2010). Theoretical analysis of the model of boundaries in the psyche of Ernst Harman. *Sociocultural problems of modern man: materials of the IV International scientific-practical conference. Part 1* / Bolshunova N., Shamshikova O. (eds.). Novosibirsk: NGPU [in Ukr.].
8. Vodopyanova, N. E. & Starchenkova, E. C. (2005). Burnout syndrome: diagnosis and prevention. SPb. : Piter [in Russ.].
9. Zeer, E. F. (2005). Psychology of professions. M.: Mir Foundation [in Russ.].
10. Nikiforov, G. S. (2002). Psychology of health. SPb. : Rech [in Russ.].
11. Horney, K. (2009). Neurotic personality of our time. Moscow : Academic Project [in Russ.].
12. Antipina, U. D., Alekseeva, S. N. & Antipin, G.P. (2017). Occupational burnout syndrome. *Bulletin of the North-Eastern Federal University. M.K. Ammosova. Series: Medical Sciences*, 1 (6), 99–105 [in Russ.].
13. Lomov, B. F. (1984). Methodological and theoretical problems of psychology. M. : Nauka [in Russ.].
14. Horney, K. (2007). Our internal conflicts. Constructive theory of neurosis. Moscow: Academic Project [in Russ.].
15. Dobrovolska, L. (2013). Conditions and factors for maintaining the psychological health of future teachers. *Ukrainian scientific journal «Education of the region»*, 2, 223 [in Ukr.].
16. Fedorenko, A. F. (2008). Psychological factors of prevention and overcoming of professional maladaptation in future psychologists-practitioners [in Ukr.].
17. Frolov, A. G., Khomochkina, S. A. & Matushansky, G. U. (2006). Adaptation of the teacher to professional and pedagogical activity in higher school. Kazan [in Russ.].
18. Katolyk, H. Personal and behavioural health resources in ukrainian students pursuing healthcare degrees: preliminary study / Bogusław Stelcer, Marcin Cybulsk, Iryna Kryvenko author profiles for this publication at: Retrieved from <https://www.researchgate.net/publication/339612584> (Article–December 2019) DOI: 10.33120 / ssj.vi44 (47) .122.

*Стаття: надійшла до редакції 28.05.2021
прийнята до друку 29.08.2021
The article: is received 28.05.2021
is accepted 29.08.2021*

UDC (УДК) 159.9.072.43

Орищин-Буждиган Лідія Степанівна,

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри теоретичної психології
Львівського державного університету внутрішніх справ
(Львів, Україна)
e-mail: lida.oryshchyn@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-5681-0307

ПОКАЗНИКИ ПОЧУТТЯ КОНТРОЛЮ У МОЛОДОМУ ВІЦІ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ

Анотація. Доведено, що почуття контролю може виконувати роль захисного механізму в кризовому суспільстві. Окреслено, що цікавим аспектом проблематики почуття контролю є емпіричне дослідження таких показників у молоді. Визначено, що метою цієї статті є вивчення розподілу показників особистого контролю у двох групах молодих досліджуваних. Підсумовано проведення чинникового аналізу: в першому дослідженні 2016 року виділилося дев'ять чинників контролю, а у другому 2017 року – шість чинників. Вказано, що у першому дослідженні є демократичний контроль та майбутнє без покори, аналогів котрим немає у другому дослідженні.

Ключові поняття: молоді особи, почуття суб'єктивного контролю, чинниковий аналіз, порівняльні дослідження, показники контролю.

Oryshchyn-Buzhdyhan Lidiia,

PhD (Psychology),
Associate Professor of the Department of Theoretical Psychology,
Lviv State University of Internal Affairs
(Lviv, Ukraine)
e-mail: lida.oryshchyn@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-5681-0307

INDICATORS OF SENSE OF CONTROL AT A YOUNG AGE: A COMPARATIVE ASPECT

Abstract. Sense of control over life events which happen in everyday life (personal and social) can play a role of a self-defence mechanism in stress situations that occurs in a crisis society. The research suggests that process of searching ways and methods to take control over stress events not only is a process of psychological adaptation to unusual stress situation but also is a natural instinct is presented in everyone. Interestingly, there is a lack of empirical studies of subjective sense of being in control and indicators of sense of personal control among young Ukrainians. The purpose of this article is to investigate indicators of sense of control factors' distribution in two independent study of young Lviv citizens. The study uses established metrics called «subjective control measure». Two studies were conducted for proper assessment of working hypothesis. 90 participants of different sexes, aged from 14 to 35, who work and study in Lviv, took part in the first study. 68 female and male participants aged from 16 to 17, who were students of Lviv secondary school № 2, took part in the second study. The null hypothesis suggests that participants from the first and second study will have different subjective sense of control factors' distribution. Factor analysis of the first study (2016) participants highlighted the following sense of control factors: measure of personal presentation in control, control factors for outside social world, methods of upbringing (education) and life principles, quality of implementation controls, future without obeying, pedantic control, democratic control, external presentation control, work process management control. In the second study (2017), factor analysis showed the following six sense of control indicators: structured progressive control, perfection business control, external presentation control, work accuracy control, over control, parental control. Next steps for the study will be the analysis of sense of control in participants of different ages on the basis of the improved «subjective control measure».

Key concepts: Young people, control feeling, factor analyses, comparative analyses, control feeling indicators.

Вступ

Українські міленіали сьогодення розпочинають свій життєвий шлях в інформаційному доквіллі, що швидко розвивається та видозмінюється. Серед дослідників домінує переконання про окреслення цього соціуму суспільством ризику (Kořakowski, 1994; Giddens, 2001; Beck, 2004; Marek, 2006; Oleś, 2008) [1; 2; 3; 4; 5]. Міленіали, котрі перебувають у соціумі ризику, стоять перед складним вибором свого індивідуального шляху в актуальному житті. Молоді особи вагаються перед вирішенням власної особистої невизначеності, самоідентичності та водночас переживають кризу самоідентичності, спричинену умовами сучасності, неухильними змінами та відсутністю стабільності. Є небезпека, що вони можуть втратити свій особистий образ (уявлення про те, хто Я), причиною останнього може стати великий обсяг проблем з самоідентичністю, або водночас утворюють нову стратегію, котра буде зарадкою для усіх видів проблем (Baumeister, Shapiro, Tice, 1985) [6]. Переживання контролю над подіями, які трапляються на особистому та соціальному рівнях функціонування особистості, можуть бути до певної міри психологічним захистом у ситуаціях стресу при настанні суспільних криз, пов'язаних із невизначеністю.

Проблематикою вивчення психологічних особливостей переживання контролю над життєвими ситуаціями займалися С. Дж. Фергюсон, А. Д. Гудвін, Дж. Каріфо, Л. І. Рудс, І. Дж. Пікок, П. Т. П. Вонг, Т. Дж. Дарвіл, Р. К. Джонсон (S. J. Ferguson, A. D. Goodwin, J. Carifio, L. E. Rhodes, E. J. Peacock, P. T. P. Wong, T. J. Darvill, R. C. Johnson) (Ferguson, Goodwin, 2010; Carifio, Rhodes, 2002; Peacock, Wong, 1996; Darvill, Johnson, 1991) [7; 8; 9; 10].

Барбара Вавак-Соберацка (Barbara Wawak-Sobierajska), ґрунтуючись на результатах проведених досліджень, переконує, про багатомірність пошуку способів контролю над стресовими подіями, котрий полягає не тільки у психологічному пристосуванні до незвичних стресових обставин, проте водночас є натуральною тенденцією, яка властива кожному (Wawak-Sobierajska, 1995) [11].

С. Дж. Фергюсон, А. Д. Гудвін (Ferguson, S. J., Goodwin, A. D.) у результаті практичних пошуків значення почуття контролю, дослідили, що переживання контролю над доволі численними обставинами значно підсилює вплив оптимістичних налаштованостей особистості та підсилює задоволеність життям у його багатоспектності. Усвідомленість та чітка візія сенсу особистого буття, цілеспрямованість та задоволеність значущістю життя людини спричиня-

ють оптимістичну налаштованість та переживання високого рівня особистого контролю над подіями, котрі відбуваються у житті (Ferguson, Goodwin, 2010) [7]. І. Дж. Пікок, П. Т. П. Вонг (E. J. Peacock, P. T. P. Wong), провівши низку ґрунтовних емпіричних досліджень, переконують, що оцінка показників особистого контролю стосовно особистого життя визначається узагальненим показником оптимістичного ставлення людини до того, що відбувається (Peacock, Wong, 1996) [9]. Дж. Дарвіл, Р. К. Джонсон (T. J. Darvill, R. C. Johnson) провели вивчення взаємодії оптимізму, контролю та показників темпераменту (зокрема нейротизму). Результати проведених досліджень авторів вказують, що особи, котрі мали оптимістичні переконання та вірили, що у їхньому житті вірогідно будуть позитивні події, а негативні події навряд чи траплятимуться, володіли високим рівнем контролю над подіями, котрі ставалися у їхньому житті (Darvill, Johnson, 1991) [10].

Цікавим невивченим аспектом проблематики почуття суб'єктивного контролю є емпіричне дослідження актуального рівня особистого контролю в українських міленіалів.

Метою статті є вивчення особливостей чинникового розподілу показників особистого контролю у двох незалежних групах досліджуваних молодих осіб – жителів м. Львова.

1. Методологія дослідження

В емпіричному дослідженні використано авторську методику «Міра Суб'єктивного Контролю». Вона розроблена з метою вивчення міри контролю особистості над власним життям. Ця методика містить сорок пунктів, котрі презентують, типові події, думки та емоції, що є частиною щоденного життя. Кожен пункт респондент повинен оцінити за семибальною шкалою: не правда (не правильно), трішки не правдиво (не правильно), в дечому не правдиво, нейтрально, трішки правда, в дечому правда, повністю правда. Ця методика містить своє обґрунтування на базі методики «Віра у рівень самоконтролю (ВРСК)», автор методики – Джой Л. Берренберг (Joy L. Berrenberg) (Berrenberg, 1987) [12]. Опитувальник, котрий став основою для авторського методу, містить твердження, що описують ймовірні переконання стосовно особистого життя, життя інших та суспільства загалом. Респонденти для оцінки обирали показник, який найкраще описує їхнє ставлення (повністю правильно, відповідає моїм переконанням, частково правильно, інколи правильно, рідко підходить мені, зовсім мені не відповідає). У результаті проведення методики можна отримати три виміри самоконтролю. Загальний зовнішній контроль

(F1) – показник того, до якої міри особистість переконана, що її досягнення належать їй (внутрішньозумовлені), або ж доля та інші люди зумовили ці досягнення (зовнішньозумовлені). Надмірний контроль (F2) вказує на надмірні показники самоконтролю. Контроль, зумовлений вірою в Бога (F3), вказує на те, що Бог має незмінно великий вплив на результати та діяльність людини. Вказаний показник диференціює тих осіб, котрі вірять, що вони не контролюють, і тих, які вірять, що вони контролюють життя за посередництвом Бога (Berrenberg, 1987) [12].

2. Процедура проведення дослідження

Для перевірки робочої гіпотези було проведено два емпіричні дослідження-опитування. У першому взяли участь 90 осіб різної статі, вік котрих коливався від 14 до 35 років, які були студентами закладів вищої освіти та працювали. Серед досліджуваних зазвичай були жінки (51,1%), відповідно чоловіків було 48,9% від усіх опитаних осіб. Дослідження проводилося з 24 жовтня по 11 листопада 2016 року.

У другому емпіричному дослідженні взяло участь 68 респондентів різної статі, вік котрих коливався від 16 до 17 років, усі були учнями 11 класів Львівської середньої загальноосвітньої школи №2 з поглибленим вивченням англійської мови. Серед досліджуваних домінували дівчата (57,4%), хлопці становили 42,6% досліджуваної групи. Дослідження проводилося з 16 жовтня по 22 листопада 2017 року. Групова форма роботи була домінуючою, вона тривала 90 хвилин із кожною групою.

Припустимо, що чинникові структури розподілу показників особистого суб'єктивного контролю відрізнятимуться у двох незалежних дослідженнях.

3. Особливості чинникової класифікації розподілу показників контролю у першому дослідженні 2016 року

Ймовірно твердження методики суб'єктивного контролю сформулюються у загальні показники суб'єктивного контролю. Із метою виявлення структури контролю проведено факторний аналіз.

Першим чинником, що виділився, був чинник, пов'язаний із: аналізом інформації, яка подається (факторне навантаження (Ф. Н.) 0,689), слідуванням за вагою тіла (Ф. Н. 0,797), хорошим першим враженням (Ф. Н. 0,725). Він отримав назву «Особиста презентація у мірі контролю». Чинник пояснював 9,53% дисперсії.

Другий чинник «Контроль орієнтований на зовнішній соціальний світ» включав: ознайомленість з подіями навколо (Ф. Н. 0,633), ясність та точність виконання роботи (Ф. Н. 0,696),

зацікавленість у житті близького кола оточення (Ф. Н. 0,685), допомога іншим (Ф. Н. 0,642). Чинник висвітлював 9,53% дисперсії.

Третій чинник складався з таких компонентів: контроль є важливим елементом навчання (факторне навантаження 0,679), самоконтроль на високому рівні (факторне навантаження 0,647), контроль є необхідним у вихованні (факторне навантаження 0,679), слідування за дорожніми знаками (факторне навантаження 0,751), він отримав назву «Методи виховання та життєві принципи контролю». Чинником висвітлено 8,37% дисперсії.

Четвертий чинник «Контроль точності виконання» визначався: вчасністю виконання дій (факторне навантаження 0,624), покаранням через невиконання завдань (факторне навантаження 0,809), перевіркою роботи інших (факторне навантаження 0,619). Чинником висвітлено 7,88% дисперсії.

П'ятий чинник «Майбутнє без покори» містив компоненти – планування майбутнього (факторне навантаження 0,713), принцип: небажання підкорятися (факторне навантаження 0,705). Чинник пояснював 6,58% дисперсії.

Шостий чинник «Педантичний контроль» включав: вимоги до ретельності перевірки виконання завдань у ролі керівника (факторне навантаження 0,892), стеження за чистотою в оселі (факторне навантаження 0,874). Чинником висвітлено 6,54% дисперсії.

Сьомий чинник складався з наступних компонентів: допомога іншим у виконанні завдань (факторне навантаження 0,720), розподіл обов'язків членам сім'ї (факторне навантаження 0,701), він отримав назву «Демократичний контроль». Чинником висвітлено 5,15% дисперсії.

Восьмий чинник «Контроль зовнішньої презентації» визначався: охайністю та вихованістю (Ф. Н. 0,674). Чинником висвітлено 5,11% дисперсії.

Дев'ятий чинник «Управління процесом роботи» містив компоненти – володіння процесом роботи (Ф. Н. 0,612). Чинник вказував на ясність 4,80% дисперсії.

Факторний аналіз проводився за допомогою двох базових методів: використовуючи критерій Кайзера з ротацією Varimax (кількість пройдених ітерацій – 20), також насамперед застосовувався графічний критерій кам'янистого насипу, який вказав на існування 9 чинників, що виділилися у даній матриці компонент, власні значення цих чинників не були нижчими за значення 1. За допомогою чинникового аналізу пояснено 62,55% дисперсії усіх отриманих результатів.

Детальний аналіз кам'яного насипу та факторних навантажень компонент розміщено у таблиці 1.

Таблиця 1

Чинникові навантаження для показників контролю у дослідженні 2016 року*

Твердження	Чинники								
	1	2	3	4	5	6	7	8	9
2. Мені подобається допомагати іншим, виконуючи їх завдання, оскільки у мене це виходить краще (якісніше).	-,123	-,003	-,023	-,100	,217	-,045	,720	,164	,313
3. Я волю керувати процесом, аніж виконувати тільки частину роботи, не розуміючи мети.	-,033	,141	,071	,128	,034	-,037	,106	,052	,612
4.Якби я був (була) керівником, то вимагала б ретельного виконання завдань, контролюючи кожен етап роботи.	,190	,138	,039	-,006	-,066	,892	-,111	,090	,089
9. Я люблю розподіляти обов'язки, роботу між членами моєї сім'ї чи родини та стежити за їх виконанням.	,050	,061	,048	-,073	,054	-,184	,701	-,115	,022
11. Я прагну бути ознайомленим(ою) з усіма подіями, що відбуваються навколо мене.	,152	,633	-,200	,304	,110	-,162	-,037	-,235	,143
12. Коли виконую роботу, завжди стежу, щоб все було виконано якісно та вчасно.	,142	,696	,288	,228	,004	,118	-,058	-,116	,151
13. Я завжди в курсі подій, які відбуваються у житті моїх рідних та друзів.	,031	,685	,212	-,166	,167	,136	,087	,062	,081
15. Коли я бачу, що комусь недобре, чи спостерігаю за поганим ставленням до іншої людини, то завжди роблю все можливе, щоб допомогти.	,307	,642	-,010	,144	,027	,084	,135	,178	-,280
18. Перш ніж розповісти комусь таємницю, я добре аналізую, хто це буде.	,698	,295	,121	,151	-,173	,142	,169	-,150	-,059
19. Я завжди намагаюся виглядати охайною та вихованою (охайним та вихованим).	-,007	,056	,073	-,035	,141	-,014	-,070	,674	,097
20.Я стежу за своєю вагою тіла.	,797	,113	,163	,026	-,077	,097	,098	-,003	,010
21. При знайомстві з незнайомою людиною я завжди прагну показати себе з кращого боку.	,725	,121	-,019	,108	,201	,121	-,036	,289	,001
25. Я завжди виконую все вчасно і вимагаю цього від інших.	,282	,229	,155	,624	-,118	,080	-,029	,237	-,026
26. Я вважаю, що за невиконання роботи людина має бути покарана, щоб це знову не повторилося.	,044	,086	-,012	,809	,070	-,044	-,077	,037	-,005
27. Я зазвичай перевіряю роботу, яку виконала інша людина, перш ніж презентувати її публічно.	,229	,245	,327	,619	-,064	-,195	,027	,195	,086
29.Часто продумую наперед певні кроки та можливі ситуації, що можуть виникнути.	,062	,050	,032	,041	,713	,014	,112	,029	-,158
31. Я не люблю коли при виконанні певного завдання мене контролюють та вказують на мої помилки, навіть якщо робота незавершена.	,095	,160	,212	-,025	,705	-,259	,146	,024	,210
34. Я вважаю, що контроль є необхідним елементом навчання та професійної діяльності.	-,065	-,098	,679	,030	-,039	,255	,003	-,071	-,087
36. Я вважаю, що самоконтроль у мене на високому рівні.	,196	-,095	,647	,151	,422	,107	-,078	-,014	,162
37. Поділяю думку, що контроль у вихованні дітей та підлітків є необхідний.	-,032	,175	,679	,137	,447	-,189	,161	-,087	-,017
38. Їдучи у транспорті, я стежу за виконанням дорожніх правил.	,049	,171	,751	,048	,202	-,035	-,030	,210	-,053
40. Я стежу за чистотою в моїй оселі.	,194	,091	,093	,021	-,058	,874	-,105	,030	-,034

* У таблиці подані лише ті твердження методики, котрі мали значущі факторні навантаження, тому нумерація тверджень не послідовна.

Отож у підсумку проведення чинникового аналізу в першому дослідженні 2016 року виділилися такі чинники: «Особиста презентація у мірі контролю», «Контроль, орієнтований на зовнішній соціальний світ», «Методи виховання та життєві принципи контролю», «Контроль точності виконання», «Майбутнє без покори», «Педантичний контроль», «Демократичний контроль», «Контроль зовнішньої презентації», «Управління процесом роботи».

4. Характеристика показників чинникового розподілу показників суб'єктивного контролю у другому дослідженні 2017 року

Ймовірно, твердження шкали суб'єктивного контролю матимуть своєрідну відмінну порівняно з першим дослідженням факторну структуру. Для вирішення поставленого завдання проведемо багаточинниковий аналіз.

Першим отриманим чинником був чинник, пов'язаний з внутрішнім Я-контролем: «їдучи у транспорті я стежу за виконанням дорожніх правил» (факторне навантаження 0,757), «живу за принципом: «попереджений – значить озброєний» (факторне навантаження 0,692) та «я завжди цікавлюсь усім новим, невідомим для мене» (факторне навантаження 0,669). Він отримав назву «Структурований прогресивний контроль». Чинник пояснював 14,6% дисперсії.

Другий чинник «Перфекціоністський діловий контроль» включав: «якщо я довіряю комусь певну відповідальну роботу, то я, зазвичай, контролюю кожен етап роботи» (факторне навантаження 0,852) та «я вважаю, що контроль є необхідним елементом навчання та професійної діяльності» (факторне навантаження 0,751). Чинником висвітлено 12,8% дисперсії.

Третій чинник складався з наступних компонентів: «я завжди намагаюсь виглядати охайною та вихованою (охайним та вихованим) (факторне навантаження 0,822), «при знайомстві з незнайомою людиною я завжди прагну показати себе з кращої сторони» (факторне навантаження 0,688) та «я дуже уважно ставлюсь до того, як я одягаюсь» (факторне навантаження 0,895) та отримав назву «Зовнішній презентаційний контроль». Чинником висвітлено 12,5% дисперсії.

Четвертий чинник «Контроль точного виконання роботи» містив компоненти: «коли виконую роботу, завжди стежу, щоб все було виконано якісно та вчасно» (факторне навантаження 0,800), «я завжди виконую все вчасно і вимагаю цього від інших» (факторне навантаження 0,710) та «я зазвичай перевіряю роботу, яку виконала інша людина, перш ніж презентувати її публічно» (факторне навантаження

0,676). Чинник пояснював 10,52% дисперсії.

П'ятий чинник «Надмірний контроль» визначався: «я можу змінювати свою поведінку, міміку та жести коли захочу» (факторне навантаження 0,776) та «я вважаю, що за невиконання роботи людина має бути покарана, щоб це знову не повторилось» (факторне навантаження 0,741). Чинником висвітлено 8,17% дисперсії.

Шостий чинник «Контроль батьків» визначався: «я не люблю розподіляти обов'язки, роботу між членами моєї сім'ї чи родини та стежити за їх виконанням» (факторне навантаження -0,779) та «в дитинстві мене часто контролювали батьки» (факторне навантаження 0,695). Чинником висвітлено 7,99% дисперсії (див. таблиця 2).

Факторний аналіз проводився за допомогою двох базових методів: використовуючи критерій Кайзера з ротацією Varimax (кількість пройдених ітерацій – 15), також насамперед застосовувався графічний критерій кам'янистого насипу, який вказав на існування 9-ти чинників, що виділилися у даній матриці компонент, власні значення цих чинників не були нижчими за значення 1. За допомогою чинникового аналізу пояснено 66,64% дисперсії усіх отриманих результатів. Детальний аналіз факторних навантажень компонент розміщено та у таблиці 2.

Результати факторного аналізу (ротація Varimax) вказано у таблиці 2.

У результаті проведення факторного аналізу для осіб шкільного віку у 2017 році виділилися шість чинників, а саме: перший «Структурований прогресивний контроль», другий «Перфекціоністський діловий контроль», третій «Зовнішній презентаційний контроль», четвертий «Контроль точного виконання роботи», п'ятий «Надмірний контроль», шостий «Контроль батьків».

Відмінності у результатах двох чинникових аналізів полягають насамперед у кількості чинників: так у першому дослідженні 2016 року виділилося дев'ять чинників контролю, а у другому дослідженні 2017 року – шість чинників. Також у першому дослідженні присутні демократичний контроль та майбутнє без покори, аналогів котрим немає у другому дослідженні.

Широкий діапазон чинників, отриманий у результаті проведення лонгітюдного порівняння, свідчить про багатоаспектний вплив почуття контролю на формування особистості у сучасних молодих осіб. Ці результати кореспондують із результатами Б. Вавак-Собєрацка (B. Wawak-Sobierajska) про природно захисну роль почуття контролю для молодих

Таблиця 2

Факторні навантаження для показників контролю у дослідженні 2017 року

	Чинники					
	1	2	3	4	5	6
Я можу змінювати свою поведінку, міміку та жести, коли захочу.	,064	-,091	,113	-,002	,776	-,089
Я люблю розподіляти обов'язки, роботу між членами моєї сім'ї чи родини та стежити за їх виконанням.	,213	,196	-,034	-,054	,156	-,779
Коли виконую роботу, завжди стежу, щоб все було виконано якісно та вчасно.	-,155	,103	,330	,800	-,094	,049
Я завжди цікавлюсь усім новим, невідомим для мене.	,669	,315	,037	,236	-,315	-,208
Я завжди намагаюсь виглядати охайною та вихованою (охайним та вихованим).	-,116	-,009	,822	,224	,036	,172
При знайомстві з незнайомою людиною я завжди прагну показати себе з кращого боку.	,195	,235	,688	-,078	-,337	-,334
Я дуже пильний до того, як я одягаюся.	,092	,106	,895	-,012	,179	,000
Я завжди виконую все вчасно і вимагаю цього від інших.	,329	-,160	,170	,710	,231	,015
Я вважаю, що за невиконання роботи людина має бути покарана, щоб це знову не повторилося.	-,157	,056	-,048	,344	,741	-,226
Я зазвичай перевіряю роботу, яку виконала інша людина, перш ніж презентувати її публічно.	-,052	-,069	-,416	,676	,305	,008
Якщо я довіряю комусь певну відповідальну роботу, то зазвичай контролюю кожен етап роботи.	,034	,852	-,016	,021	-,122	-,155
Живу за принципом: «Попереджений – значить озброєний».	,692	,028	-,004	,024	,319	,092
Я вважаю, що контроль є необхідним елементом навчання та професійної діяльності.	,127	,751	,015	-,106	,238	,126
У дитинстві мене часто контролювали батьки.	,262	,305	,066	-,128	-,115	,695
Їдучи у транспорті, я стежу за виконанням дорожніх правил.	,757	,218	,034	-,254	-,090	,005

осіб (Wawak-Sobierajska, 1995) [11]. Виділені чинники: майбутнє без покори, демократичний контроль та структурований прогресивний контроль можуть бути проінтерпретовані як показники оптимістичного налаштування через призму почуття контролю, що частково відповідає дослідженням С. Дж. Фергюсон, А. Д. Гудвін, І. Дж. Пікок, П. Т. П. Вонг, Т. Дж. Дарвіл, Р. К. Джонсон (S. J. Ferguson, A. D. Goodwin, E. J. Peacock, P. T. P. Wong, T. J. Darvill, R. C. Johnson) про те, що почуття контролю підсилює оптимістичні налаштування особистості (Ferguson, Goodwin, 2010; Peacock, Wong, 1996; Darvill, Johnson, 1991) [7; 9; 10].

Висновки

У підсумку проведення двох чинникових аналізів виділилася низка чинників, котрі

частково перегукуються між собою. Зокрема до спільних належать контроль, що пов'язаний із точним та скрупульозним виконанням роботи, контроль за тим, як особа презентує себе у зовнішньому соціальному довіллі, контроль як виховна функція батьків. Певною мірою можна зауважити на схожість у чинниках перфекціоністського та педантичного контролю.

Перспектива подальших наукових досліджень полягає у вивченні показників контролю для ширшого вікового діапазону та вдосконаленні методики дослідження особистого контролю на науково-метричному рівні. Також важливим буде вивчення наявних емпіричних показників зв'язку оптимістичних переконань та показників почуття контролю.

Список використаних джерел

1. Kołakowski L. Obecność mitu. Wrocław : wydawnictwo Dolnośląskie, 1994. 401.
2. Giddens A. Nowoczesność i Tożsamość. «Ja» i społeczeństwo w epoce późnej nowoczesności. Warszawa : Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR., 2001. 323.
3. Beck U. Społeczeństwo Ryzyka. Warszawa : Wyd.Naukowe Scholar, 2004. 450.
4. Marek L. Relacje międzyludzkie w perspektywie przemian współczesnego świata / Edukacja w społeczeństwie «ryzyka». Bezpieczeństwo jako wartość; red. M. Gwoździka-Piotrowska, A. Zduniak. Poznań, 2006. 245.

5. Oleś P. Człowiek w świecie, czyli o zależności od doświadczenia i kreowaniu doświadczeń. / Nowoczesność jako doświadczenie: dyscypliny – paradygmaty – dyskursy. Pod. red. A. Zeidler-Janiszewska, R. Nycz. Warszawa : Academica, 2008. 426.
6. Baumeister R. F., Shapiro J. P., Tice D. M. Two kinds of identity crisis *Journal of Personality* 53 (3), 1985. 407–424 p.
7. Ferguson S. J.; Goodwin A. D. Optimism and well-being in older adults: The mediating role of social support and perceived control. *The International Journal of Aging and Human Development*. 2010. 71.1. 43–68 p.
8. Carifio J.; Rhodes L. Construct validities and the empirical relationships between optimism, hope, self-efficacy, and locus of control. *Work*. 2002. 19.2. 125–136 p.
9. Peacock E. J.; Wong P. T. P. Anticipatory stress: The relation of locus of control, optimism, and control appraisals to coping. *Journal of Research in Personality*. 1996. 30.2. 204–222 p.
10. Darvill T. J. Johnson, R. C. Optimism and perceived control of life events as related to personality. *Personality and Individual Differences*. 1991. 12.9. 951–954 p.
11. Wawak-Sobierajska B. Proces adaptacji do zagrażających wydarzeń. Heszen-Niejodek I. (red.), *Doświadczenie kryzysu – szansa rozwoju czy ryzyko zaburzeń?*, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego. 1995. 461.
12. Berrenberg J. L. The Belief in Personal Control Scale: A measure of God-mediated and exaggerated control. *Journal of personality assessment*. 1987. 51(2). 194–206 p.

References

1. Kołakowski, L. (1994). *Obecność mitu*. Wrocław : Wydawnictwo Dolnośląskie [in Pol.].
2. Giddens, A. (2001). *Nowoczesność i tożsamość. «Ja» i społeczeństwo w epoce późnej nowoczesności*. Warszawa. PWN [in Pol.].
3. Beck, U. (2004). *Społeczeństwo ryzyka. W drodze do innej nowoczesności*. Warszawa : Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR [in Pol.].
4. Marek, L. (2006). *Relacje międzyludzkie w perspektywie przemian współczesnego świata*. W: M. Gwoździka-Piotrowska, A. Zduniak (red.) *Edukacja w społeczeństwie «ryzyka». Bezpieczeństwo jako wartość*. Poznań [in Pol.].
5. Oleś, P. (2008). *Człowiek w świecie, czyli o zależności od doświadczenia i kreowaniu doświadczeń*. W: A. Zeidler-Janiszewska, R. Nycz (red.) *Nowoczesność jako doświadczenie: dyscypliny – paradygmaty – dyskursy*. Warszawa : Academica [in Pol.].
6. Baumeister, R. F., Shapiro, J. P. & Tice F. M. (1985). Two kinds of identity crisis. *Journal of Personality*, 53, 3, 407–424.
7. Ferguson, S. J., & Goodwin, A. D. (2010). Optimism and well-being in older adults: The mediating role of social support and perceived control. *The International Journal of Aging and Human Development*, 71(1), 43–68.
8. Carifio, J., & Rhodes, L. (2002). Construct validities and the empirical relationships between optimism, hope, self-efficacy, and locus of control. *Work*, 19(2), 125–136.
9. Peacock, E. J., & Wong, P. T. P. (1996). Anticipatory stress: The relation of locus of control, optimism, and control appraisals to coping. *Journal of Research in Personality*, 30 (2), 204–222.
10. Darvill, T. J., & Johnson, R. C. (1991). Optimism and perceived control of life events as related to personality. *Personality and Individual Differences*, 12 (9), 951–954.
11. Wawak-Sobierajska, B. (1995). *Proces adaptacji do zagrażających wydarzeń*. W: I. Heszen-Niejodek (red.), *Doświadczenie kryzysu – szansa rozwoju czy ryzyko zaburzeń?* (s. 120–134). Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego [in Pol.].
12. Berrenberg, J. L. (1987). The Belief in Personal Control Scale: A measure of God-mediated and exaggerated control. *Journal of personality assessment*, 51 (2), 194–206.

*Стаття: надійшла до редакції 09.06.2021
прийнята до друку 17.08.2021
The article: is received 09.06.2021
is accepted 17.08.2021*

Розділ 5

Рецензії

Chapter 5

Reviews

Клоновска Івона,
доктор габілітований,
комендант-ректор
Вищої школи поліції в м. Щитно
(Республіка Польща)
e-mail: rektor@wspol.edu.pl
ORCID ID: 0000-0002-3320-5649

Рецензія
на монографічне дослідження
«Правопорушення, пов'язані з корупцією:
адміністративно-правові засади протидії»
к.ю.н. Василя Франчука та к.ю.н. Домініки Корецької-Шукєвіч
(Варшава : Видавництво «Difin»)

Анотація. У монографії визначено, що корупція (явище, що є природним результатом спільного розвитку та становлення як України, так і світової спільноти загалом) є одним із основних критеріїв відмежування корупційних правопорушень від правопорушень, пов'язаних із корупцією. Це впливає з таких ознак правопорушень, пов'язаних із корупцією: відсутні ознаки корупції; діяння порушують вимоги, заборони та обмеження, встановлені Законом України «Про запобігання корупції»; вчинене особою, зазначеною у ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції»; передбачена наступна юридична відповідальність: кримінальна, адміністративна, дисциплінарна та / або цивільна.

На основі дослідження сформульовано конкретні пропозиції щодо вирішення найбільш проблемних питань адміністративної відповідальності за правопорушення, пов'язані з корупцією.

Ключові поняття: адміністративна відповідальність; законодавство; білокомірцева злочинність; корупція; правопорушення, пов'язані з корупцією.

Klonowska Iwona,
Doctor of Law,
Commandant-Rector
of the Police Academy in Szczytno
(Poland)
e-mail: rektor@wspol.edu.pl
ORCID ID: 0000-0002-3320-5649

Review
of the monographic study
«Corruption-related offenses:
administrative legal grounds of counteraction»
by Doctor of Legal Sciences Vasyl Franchuk
and Doctor of Legal Sciences Dominika Daria Korecka-Szukiewicz
(Warsaw: Publishing House «Difin»)

Abstract. This monograph is determined that corruption as a phenomenon that is a natural result of the joint development and formation of both Ukraine and world community in general is one of the main criteria for distinguishing corruption offenses from corruption-related offenses, because signs of corruption-related offenses are as follows: no signs of corruption; actions violate requirements, prohibitions and restrictions established by the Law of Ukraine «On Prevention of Corruption»; committed by a person specified in Art. 3 of the Law of Ukraine «On Prevention of Corruption»; following legal liability is provided: criminal, administrative, disciplinary and/or civil.

Specific proposals to address the most problematic issues of administrative liability for corruption-related offenses, which found their objectification in conclusions to the work and proposals to improve administrative and legal, as well as within certain criminal legal regulation of special confiscation in the legislation of Ukraine were formulated based on what was discovered during the study.

Key concepts: administrative liability, legislation, white-collar crime, corruption, corruption-related offenses.

DOI 10.32518/2617-4162-2021-3-214-216

Anti-corruption and corruption-related manifestations prevention is one of the most important tasks of any civilized state in the world. In view of this, it is obvious that the quality of legislation in this case is extremely important.

The adoption of the Law of Ukraine «On Prevention of Corruption» as of October 14, 2014 No. 1700-VII was a significant step in the legal support of regulating legal relations in the field of anti-corruption and corruption-related offenses prevention since the main provisions in this area were declared in the specified regulatory legal act. The important role in the combating corruption and corruption-related manifestations was the introduction of amendments and additions to the provisions of the Code of Ukraine on administrative offenses, and the provisions of the Criminal Code of Ukraine regarding the definition of the list of corruption-related offenses in Chapter 13-A, and the definition of the list of corruption crimes in the provisions of the Criminal Code of Ukraine, as well as the establishment of other criminal law actions against the person who committed them.

Accordingly, the legislation of Ukraine provides for a quite wide range of means of responding to the facts of committing corruption or corruption-related offenses. However, in the administrative law doctrine, and especially in the practice of its application, there are some problem points that are caused by numerous factors, among which we can distinguish: the lack of a clear definition of individual legal concepts in this area; different approaches of judicial authorities in resolving such situations; incorrect interpretation of the provisions of administrative legislation, and sometimes outright legislative mistakes.

In addition, in view of the relative novelty of the concept of «corruption-related offenses», as well as the lack of a thorough comprehensive study of corruption-related offenses, the relevance of the chosen topic of the monographic study is out of question.

This statement is supported by the tasks determined in the paper, which are aimed both at the identification of the main problems associated with the application of the provisions of Chapter 13-A of the Code of Ukraine on Administrative Offenses, and establishing specific ways to solve them, including by making appropriate legislative changes.

The completed research contains a link with scientific programs, plans and topics, namely, the scientific work was carried out in accordance with the resolution of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine as of January 30, 2019 No. 30 «Basic scientific directions and the most important problems of fundamental studies in the field of natural, technical, social and humanitarian sciences of the National Academy of Sciences of Ukraine for 2019–2023» (paragraph 3.4.2 clause 3.4. – Political and Legal Sciences), taking into account the priority areas of scientific and practical studies on the harmonization of legislation of Ukraine with the European and international law in anti-corruption management.

The above said also confirms the high level of relevance of the topic of monographic research by Doctor of Legal Sciences Vasyl FRANCHUK and Doctor of Legal Sciences Dominika Daria KORECKA-SZUKIEWICZ and its timely implementation.

Scientific provisions, conclusions, recommendations, reliability and novelty of the monograph are characterized by a high level of relevancy, which became possible due to the use of a significant number of both general scientific and special research methods, namely: legalistic method (dogmatic) – during the legal analysis of the provisions of articles of Chapter 13-A of the Code of Ukraine on Administrative Offenses, which regulate responsibility for committing corruption-related offenses (sections II, III of the work); hermeneutical – in order to establish the content of certain legal concepts (for example, «corruption», «corruption offense», «corruption-related offense», «composition of the administrative offense») (sections I–III); comparative law – during the comparison of the Ukrainian and Polish legislation regarding the norms regulating responsibility for committing corruption-related offenses, as well as when finding out similar and distinctive features between the responsibility provided for by the provisions of administrative and criminal legislation in this area (subsection 1.3); historical and legal – within the framework of studying the laws of origin and development in the current administrative legislation of the provisions regulating responsibility for corruption-related offenses (subsections 1.1 and 1.2); system analysis – in the process of delimitation corruption-related offenses from other types

of offenses, including criminal ones (sections II and III).

The scientific novelty of the obtained results of the monograph, proposed by the authors, is determined by such provisions as: scientific positions that although the purpose and motive are generally inherent in the corruption-related offenses, and they are lucrative, but their qualifications do not affect in any way; provisions according to which when assessing the subject of false declaration, you should use such a unit of account as a non-taxable minimum income of citizens, and not the size of the subsistence minimum for able to work persons; there are proposals in the theory of administrative law, according to which violations of legislation in the field of environmental impact should be determined such that they do not meet the signs of the corruption-related offenses and accordingly place the specified composition of the offense in Chapter 7 of the Code of Ukraine on Administrative Offenses.

The results obtained during the monographic study by Vasyl FRANCHUK and Dominika Daria KORECKA-SZUKIEWICZ, theoretical conclusions and practical recommendations can be used: in the scientific research area – for further study of issues of responsibility for the corruption-related offenses in the administrative law of Ukraine; in law-making – for the purpose of improving administrative legislation in the part that concerns the regulation of liability for corruption-related offenses; in the educational process – during the presentation of the administrative law subject in legal institutions of higher education, the preparation of textbooks, textbooks, methodological recommendations; postgraduate education – in the system of advanced training of judicial and law enforcement bodies.

The content of the monographic study is agreed upon with traditional approaches for this type of work in terms of presenting the results of the paper.

In the first chapter of the paper, the general principles of administrative responsibility for corruption-related offenses were investigated», in particular, the main doctrinal approaches to the definition of the concept of corruption as one of the main features that makes it possible to distinguish corruption offenses from corruption-related offenses; the concept and signs of corruption-related offenses are studied both in the legislation of Ukraine and in the doctrine of administrative law

of this state; a comparative analysis of the anti-corruption legislation of Ukraine and the Republic of Poland was carried out.

The second chapter describes the characteristics of the set of elements of administrative corruption-related offenses. In particular, the object and objective side of administrative corruption-related offenses were investigated, as well as the elements and signs of corruption-related offenses. The features of the set of elements of these offenses, a mandatory feature of which is the subject of the offense, were determined and its characteristics was given. The completion time of these offenses was determined. The optional features of the objective side of the corruption-related offenses, where they are essential for qualification. The list of persons who can be recognized as the subjects of corruption-related offenses was defined. The categorization of such subjects was carried out. The signs of the subjective side of corruption-related offenses were studied.

The third chapter examines theoretical and applied problems of liability for corruption-related offenses and prospects for improving the anti-corruption legislation of Ukraine. The analysis of the main theoretical and practical problems related to the regulation of liability for corruption-related offenses, as well as the practice of their application, was carried out. The main areas of improving the legislation of Ukraine on counter-acting the corruption-related offenses, which are proposed in the doctrine of administrative law, were identified, including specific changes to the legislation of Ukraine.

In general, the research of V. FRANCHUK and D. KORECKA-SZUKIEWICZ «Corruption-related offenses: administrative legal grounds of counteraction» is the independent, completed scientific work that meets all the requirements for the content and design of this kind of papers.

Having regard to the fact that this paper is a thorough, new study of theoretical and practical problems of preventing the corruption-related offenses, as a result of which new conceptual provisions were represented, the conclusions were substantiated, which are distinguished by the scientific novelty, and have important theoretical and practical significance. I believe that the monograph «Corruption-related offenses: administrative and legal grounds of counteraction» can be recommended for publication.

Рецензія: надійшла до редакції 13.08.2021

прийнята до друку 17.08.2021

The review: is received 13.08.2021

is accepted 17.08.2021

ВИМОГИ
ДО ПОРЯДКУ ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАННЯ МАТЕРІАЛІВ
ДЛЯ ПУБЛІКАЦІЇ У НАУКОВО-АНАЛІТИЧНОМУ ЖУРНАЛІ
«СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВІ СТУДІЇ»

Матеріали подає автор (співавтор) відповідальному секретареві науково-аналітичного журналу «Соціально-правові студії» (далі – Журнал) *безпосередньо або електронною поштою*.

Матеріалами для опублікування у Журналі є: наукові статті, рецензії на наукові видання, повідомлення про події наукового характеру.

За науковим змістом статті повинні відповідати вимогам, затвердженим Постановою президії Вищої атестаційної комісії України від 15 січня 2003 року № 7-05/1 «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України», а саме містити: постановку проблеми та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями; аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми і на які спирається автор; виокремлення не досліджених раніше аспектів загальної проблеми, яким присвячується стаття; формулювання мети статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки з проведеного дослідження та перспективи подальших напрацювань за цим напрямом.

ВИМОГИ ДО НАУКОВОЇ СТАТТІ:

1. Приймаються статті українською, англійською та російською мовами.

2. Обсяг тексту статті (без анотацій та списку використаних джерел) не повинен перевищувати 0,5 друк. авт. арк. (10–12 сторінок формату А4); текст має бути набраний тільки у форматі Word.doc (2003, 2007) шрифтом Times New Roman через 1,5 інтервалу, кегель – 14 пт. Поля навколо тексту – по 2 см з усіх боків. Абзацний відступ – 1,25 см.

3. Графічний матеріал потрібно виконувати в доступних для подальшого редагування програмах: таблиці – у редакторі Microsoft Word; діаграми – у редакторі Microsoft Excel або Microsoft Graph; рисунки – у вигляді організаційних діаграм за допомогою панелі малювання редактора Microsoft Word; формули – у редакторі формул. Статтю не рекомендується переобтяжувати графічним матеріалом і формулами. Таблиці та рисунки повинні містити англійські мітки і пояснення. Заборонено копіювати чужі рисунки і вставляти у свій текст.

4. Стаття має бути структурована за такими елементами:

4.1. Код Універсальної десятикової кодифікації (УДК, UDC); можна визначити за посиланням: <http://www.udcsummary.info/php/index.php?lang=uk&pr=Y>.

4.2. Код за Тематичним класифікатором Journal of Economic Literature – за можливості (**JEL Classification**; можна знайти за посиланням: <http://mmi.fem.sumdu.edu.ua/sites/default/files/JEL%20classification%20ukr.pdf>).

4.3. Прізвище, ім'я, по батькові автора (співавторів), науковий ступінь, вчене звання, посада; особистий **e-mail** автора; цифровий ідентифікатор автора **ORCID ID** (можна отримати за посиланням: <https://orcid.org/>).

4.4. Назва статті (прописними літерами).

Дані, вказані у пп. 4.3–4.4, потрібно продублювати англійською мовою; якщо стаття написана російською – додатково подати аналогічну інформацію українською.

4.5. Анотація та ключові поняття (п'ять): до статті українською мовою – обсягом 500 знаків українською і 1800–2000 знаків англійською мовою (**Abstract**); до статті англійською – 500 знаків мовою оригіналу статті та 1800–2000 знаків українською; до статті російською – 500 знаків мовою оригіналу статті й 1800–2000 знаків англійською та українською мовами.

Анотація англійською мовою (**Abstract**) має включати: постановку проблеми (*Introduction*), мету (*Purpose*), методи дослідження (*Methods*), основні результати дослідження (*Results*), висновки та конкретні пропозиції автора (*Conclusion*). Методологію доцільно описувати лише в тому разі, якщо вона містить новизну і становить інтерес з погляду поданої статті.

За потреби підготувати Анотацію (Abstract), яка б відповідала зазначеним вище вимогам і була викладена якісною англійською мовою, автор може звернутися до редакції, працівники якої виконають цю роботу за окрему плату.

4.6. Вступ охоплює:

– постановку проблеми (визначення проблеми, що аналізується, та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями);

– аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано вирішення проблеми і на які посилається автор (тут треба виділити не вирішені раніше аспекти загальної проблеми, котрим присвячується стаття);

– мету статті (має узгоджуватися з Анотацією).

4.7. Основні результати дослідження (з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; поділені на окремі розділи з назвами, позначеними порядковими номерами).

Посилання на використані джерела одержання фактичних і/чи статистичних даних є обов'язковими (подаються в тексті цифрою у квадратних дужках і розміщуються після статті в порядку цитування чи згадування). Бажаним є посилання на праці зарубіжних авторів (їх прізвища подаються українською, а в дужках – мовою оригіналу із зазначенням року видання, наприклад: (Llewellyn, 1962)).

4.8. Висновки (підсумки дослідження, пропозиції та перспективи подальших напрацювань у цьому напрямі; мають відповідати Меті та узгоджуватися з Анотацією).

4.9. Список використаних джерел – бібліографія джерел мовою оригіналу, оформлена відповідно до Національного стандарту України ДСТУ 8302:2015. Назви джерел розміщуються в порядку згадування в тексті (не за абеткою). Посилатися на підручники, навчальні посібники, публіцистичні статті не доцільно.

4.10. References – ті самі використані джерела, але англійською мовою, оформлені за міжнародним бібліографічним стандартом APA-2010 (з правилами можна ознайомитися за посиланням: <http://soskin.info/userfiles/file/CHASOPYS/APA-2010.pdf>).

Назви неангломовних видань (у т. ч. журналів, збірників тощо) подаються транслітерацією (правила української транслітерації можна переглянути за посиланням: <http://translit.kh.ua/>), а в дужках – англійською мовою.

До рукопису статті додаються:

– *довідка про автора (співавторів)*: повністю прізвище, ім'я, по батькові, посада, місце роботи, науковий ступінь і вчене звання, контактні телефони, поштова адреса, e-mail (для аспірантів потрібно вказати додатково – рік навчання, ПІБ, науковий ступінь, вчене звання, посаду наукового керівника);

– *зовнішня рекомендація доктора наук* із відповідної галузі знань, завірена підписом рецензента і печаткою установи рецензента (може бути сканований підпис або фотокопія підпису, надані в електронній формі) – для авторів без наукових ступенів;

– *квитанція про оплату публікації (після розгляду статті та позитивного рішення редколегії)*.

Редакція залишає за собою право здійснювати **наукове і літературне редагування** статті, погоджуючи відредагований варіант із автором, який дає дозвіл на друк (у довільній формі). Редакторське опрацювання матеріалів і видання Журналу здійснює редакційно-видавничий відділ Львівського державного університету внутрішніх справ (ЛьвДУВС).

Статті, подані англійською мовою неангломовними авторами (у перекладі), мають бути завірені на предмет правильності перекладу в бюро перекладів або на кафедрі іноземних мов чи у відділі міжнародних зв'язків освітнього закладу, де працює/навчається автор (один зі співавторів).

Матеріали, що не відповідають зазначеним вимогам, не приймаються. Не приймаються для опублікування також статті, які вже опубліковані або подані для опублікування в інших виданнях, або містять ознаки академічного плагіату.

Подані друковані рукописи не повертаються.

За достовірність викладених у публікаціях фактів і результатів власних досліджень відповідальність несуть їх автори та рецензенти.

Остаточне рішення про прийняття рукопису до друку приймає редколегія.

Під час цитування матеріалів Журналу посилання на джерело обов'язкове. Відтворення та передрук матеріалів можливі тільки за погодженням із редколегією.

Не можуть бути розміщені в одному випуску Журналу різні публікації одного автора (за винятком однієї статті та однієї рецензії). Допускається розміщення не більше двох статей

одного автора за умови, якщо одна стаття одноосібна, а інша – у співавторстві або обидві – у співавторстві (двічі друкується тільки один із співавторів).

Автор (співавтори) може відмовитися від опублікування у Журналі наданих ним матеріалів або відкласти їх опублікування, сповістивши про це електронною поштою із зазначеного у статті особистого e-mail не пізніше як у 10-денний строк із дня подання ним матеріалів.

Електронний аналог Журналу розміщений на сайті ЛьвДУВС (Електронна бібліотека: <http://www2.lvduvs.edu.ua/social-legal-studios> та Електронний репозитарій: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/123456789/16>).

Публікація статті є платною. Якщо стаття та необхідні супровідні матеріали відповідають встановленим вимогам і редакційній політиці Журналу, то автор у разі позитивного відгуку рецензента отримає від редколегії лист про порядок оплати послуг із наукового та літературного редагування, академічного перекладу, підготовки і видання статті, її розміщення та поширення в мережі Інтернет, а також розсилки обов'язковим адресатам.

Банківські реквізити для оплати за публікацію статті можуть змінюватися, тому повідомляються авторові окремо, як і сума вартості оплати, що залежить від обсягу статті та наданих послуг (наприклад, переклад, оформлення літератури тощо).

Друкований примірник Журналу надсилається Новою поштою за рахунок отримувача.

Структура статті (взірець):

UDC (УДК) ____
JEL Classification: _____

Прізвище, ім'я, по батькові автора,
науковий ступінь,
вчене звання,
посада
(місто, країна)
e-mail:
ORCID ID:

НАЗВА СТАТТІ

Анотація.
Ключові поняття:

Surname, name of the author,
degree,
academic rank,
position
(city, country)
e-mail:
ORCID ID:

ARTICLE TITLE

Abstract.
Key concepts:

Вступ
1. Назва розділу
2. Назва розділу
3. Назва розділу
Висновки

Список використаних джерел

1. Бориславська О. Верховенство конституції чи верховенство права: деякі питання відновлення дії окремих положень Конституції України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 6. С. 48–57.

.....

References

1. Boryslavs'ka, O. (2015). Verkhovenstvo konstytutsiyi chy verkhovenstvo prava: deyakі pytannia vidnovlennia diyi okremykh polozhen' Konstytutsiyi Ukrainy [Supremacy of the Constitution or Rule of Law: Some Issues of the Restoration of Certain Provisions of the Constitution of Ukraine]. *Visn. Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy (Bulletin of the Constitutional Court of Ukraine)*, 6, 48–57 [in Ukr.].

.....

**REQUIREMENTS
CONCERNING HANDLING PROCEDURES AND SUBMISSION
OF MATERIALS FOR PUBLICATION
IN SCIENTIFIC AND ANALYTICAL MAGAZINE
"SOCIAL & LEGAL STUDIOS"**

The materials are submitted by the author (co-author) to the responsible secretary of the scientific and analytical magazine "Social & legal studios" (hereinafter – the Magazine) *directly or by e-mail*.

Materials for the publication in the Magazine are: scientific articles, reviews on scientific publications, reports on events of a scientific nature.

According to the scientific content, the articles must comply with the requirements approved by the decision of the Presidium of the Higher Attestation Commission of Ukraine No. 7-05 / 1 dated 15 January 2003 "On increasing the requirements for professional editions included in the lists of the Higher Attestation Commission of Ukraine", namely: the statement of the problem and its links with important scientific or practical tasks; an analysis of recent researches and publications in which the solution to this problem was initiated and on which the author relies; the identification of previously unexplored parts of the general problem, which is devoted to the article; formation of the purpose of the article (statement of the task); the summary of the main research material with a full substantiation of the scientific results obtained; the conclusions from the conducted research and prospects of further developments in this direction.

REQUIREMENTS TO A SCIENTIFIC ARTICLE:

1. Articles are accepted in Ukrainian, English and Russian.

2. The volume of the text of the article (without annotations and list of sources) should not exceed 0,5 print. copyright (10–12 pages of A4 format); the text should be typed only in the format **Word.doc (2003, 2007)** font Times New Roman through 1,5 intervals, point size – 14 pt. Fields around the text – 2 cm from all. Indented paragraph – 1,25 cm.

3. Graphic material should be made available for further editing programs: tables – in the editor Microsoft Word; diagrams – in the editor Microsoft Excel or Microsoft Graph; drawings – in the form of organizational diagrams using the editor's drawing panel Microsoft Word; formulas – in the editor of the formulas. The article should not be overloaded with graphic material and formulas. Tables and drawings should contain English-language labels and explanations. It is forbidden to copy other people's pictures and paste them into your text.

4. The article should be structured according to such elements:

4.1. Code of Universal Decimal Codification (УДК, UDC); can be determined by the link: <http://www.udcsummary.info/php/index.php?lang=uk&pr=Y>.

4.2. Code according to the Thematic Classifier Journal of Economic Literature – when possible (JEL Classification); can be viewed at the link: <http://mmi.fem.sumdu.edu.ua/sites/default/files/JEL%20classification%20ukr.pdf>.

4.3. Surname, name, patronymic name of the author (co-authors), scientific degree, academic rank, position; personal e-mail of the author; author's digital ID **ORCID ID** (available via the link: <https://orcid.org/>).

4.4. Title of article (in capital letters).

EVERYTHING that is indicated in pp. 4.3–4.4, should be duplicated in English; if the article is written in Russian – in addition similar information in Ukrainian should be provided.

4.5. Annotation and key words (five): to the article in Ukrainian – 500 characters in Ukrainian and 1800–2000 in English (**Abstract**); to the article in English – 500 characters in the language of the original article and 1800–2000 characters in Ukrainian; to the article in Russian – 500 characters in the language of the original article and 1800–2000 characters in English and Ukrainian.

The abstract in English (**Abstract**) must include: the problem statement (*Introduction*), the aim of research (*Purpose*), the methods of research (*Methods*), the main results of the study (*Results*),

conclusions and specific author's suggestions (*Conclusion*). It is expedient to describe the methodology only if it contains a novelty and is of interest from the point of view of the submitted article.

If the author is not able to prepare the Abstract that would meet the mentioned above requirements and would be presented in high quality English, the author may apply to the editors and it will be done for an additional fee.

4.6. Introduction includes:

– the problem statement (description of the analyzed problem in general and its connection with important scientific or practical tasks);

– the analysis of recent researches and publications, in which the solution of the problem was initiated and which the author refers to (here it is necessary to distinguish parts of the general problem that are not resolved earlier, to which the article is devoted);

– the purpose of the article (to be consistent with the Annotation).

4.7. The main results of the research (with full justification of the scientific results obtained, divided into separate sections with names, indicated by serial numbers).

References to the sources used to obtain actual and / or statistical data are mandatory (given in the text in a square bracket and placed after the article in the citation or reference order). A reference to the works of foreign authors is desirable (their surnames are given in Ukrainian, and in brackets – in the original language indicating the year of publication). For example: (Llewellyn, 1962).

4.8. Conclusions (results of the research, proposals and prospects for further developments in this directions; the conclusions should be consistent with the Objective and be consistent with the Annotation).

4.9. References – bibliography of sources in the original language, issued in accordance with the National Standard of Ukraine DSTU 8302: 2015. The names of the sources are placed in the order of the mention in the text (not in alphabetical order). Referring to textbooks, journal articles, is not appropriate.

4.10. References – the same sources used, but in English, drawn up according to the international bibliographic standard APA-2010 (the rules can be found at: <http://soskin.info/userfiles/file/CHASOPYS/APA-2010.pdf>).

The names of non-English-language publications (including magazines, collections, etc.) are given by transliteration (the rules of Ukrainian transliteration can be found on the link: <http://translit.kh.ua/>), and in brackets – in English.

The manuscript of the article should be attached with:

– *information about the author (co-authors)*: full name, first name, patronymic, position, place of work, academic degree and academic title, contact phone numbers, postal address, e-mail (for postgraduate students it is necessary to indicate additionally – year of study, full name, scientific degree, title, position of scientific supervisor);

– *external recommendation of the doctor of sciences* in the relevant specialty, certified by the signature and the seal of the reviewer's institution (may be a scanned signature or photocopy of the signature, provided in electronic form) – to authors without scientific degrees;

– *payment receipt of publication (after consideration of the article and the positive decision of the editorial board)*.

The editors have the right to make **scientific and literary editing of the article**, agreeing an edited version with the author authorizing the printing (in an arbitrary form).

Editorial work on materials and publication of the Journal is carried out by the editorial and publishing department of Lviv State University of Internal Affairs.

Articles submitted in English by non-English authors (in translation) must be certified as to the correctness of the translation in the translation agency or at the Department of Foreign Languages or at the Department of International Relations at an educational institution where the author (one of co-authors) is working or studying.

Materials that do not meet the specified requirements are not accepted. The articles that have already been published or submitted for publication to other editions or contain signs of academic plagiarism are not accepted for publication.

The submitted printed manuscripts are not returned.

The authors and reviewers are responsible for the accuracy of the facts and results of their own research set forth in the publications.

The editorial board takes the final decision to accept the manuscript for publication.

A reference to the source is obligatory when quoting the materials of the Journal. Reproduction and reprinting of materials are possible only with the approval of the editorial board.

Different publications of one author (with the exception of one article and one review) cannot be placed in one issue of the Journal. It is not allowed to place more than two articles of one author, provided

that one article is single, and the other is co-authored or both are in co-authorship (only one of the co-authors is printed twice).

The author (the co-authors) may refuse to publish their materials in the Journal or postpone their publication. They must notify their decision by e-mail, which is indicated in their article within 10 days from the date of submission of the materials.

The electronic analogue of the Journal is located on the site of Lviv State University of Internal Affairs (Electronic library: <http://www2.lvduvs.edu.ua/social-legal-studios> and Electronic repository: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/123456789/16>).

The publication of the article is payable. If the article and the necessary supporting materials meet the requirements of the Ministry of Education and Science of Ukraine, international index-bases and editorial policy of the Journal, then the author, in the case of a positive response, will receive from the editorial board a letter on the procedure for paying for scientific and literary editing, academic translation, preparation and publication of the article, its placement and distribution on the Internet, as well as distribution to obligatory addressees.

Bank requisites of the University for payment of the publication may change, so the author is notified separately, as well as the amount of the cost of payment, which depends on the volume of the article and the services provided (translation, literature, etc.).

The printed copy of the Journal is sent via the "Nova Poshta" at the expense of the payee.

Structure of the article (sample):

UDC _____

JEL Classification: _____

In Ukrainian:**Surname, name of the author,**

degree,

academic rank,

position

(city, country)

e-mail:

ORCID ID:

ARTICLE TITLE**Abstract.****Key concepts:**In English:**Surname, name of the author,**

degree,

academic rank,

position

(city, country)

e-mail:

ORCID ID:

ARTICLE TITLE**Abstract.****Key concepts:****Introduction****1. Title of the section****2. Title of the section****3. Title of the section****Conclusions****References** (in the language of the original)

1. Бориславська О. Верховенство конституції чи верховенство права: деякі питання відновлення дії окремих положень Конституції України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 6. С. 48–57.

.....

References (the names of non-English-language publications are given by transliteration)

1. Boryslavska, O. (2015). Verkhovenstvo konstytutsiyi chy verkhovenstvo prava: deyaki pytannia vidnovlennia diyi okremykh polozhen' Konstytutsiyi Ukrayiny [Supremacy of the Constitution or Rule of Law: Some Issues of the Restoration of Certain Provisions of the Constitution of Ukraine]. *Visn. Konstytutsiinoho Sudu Ukrayiny (Bulletin of the Constitutional Court of Ukraine)*, 6, 48–57 [in Ukr.].

.....

Зміст

Розділ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВА

Грищук В. К. КРИМІНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ ЯК ВАЖЛИВИЙ РЕГУЛЯТИВНИЙ ФЕНОМЕН КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ДІЙНОСТІ	12
Савчин Г. Я., Боровікова В. С. ЗМІСТ ПРАВА НА ГРОМАДЯНСТВО: ОКРЕМІ АСПЕКТИ	20
Бортник Н. П., Єсімов С. С. ПРАВОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ЗАХОДІВ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРИМУСУ	28
Тур Т. О. ФУНКЦІЇ ЗАХОДІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОЗОВУ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ	35
Сеник С. В. НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ОБІГУ КОНФІДЕНЦІЙНОЇ ІНФОРМАЦІЇ В УКРАЇНІ	41
Баран М. В. ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА ЯК ПРЕДМЕТ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ	50
Воробель У. Б. ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ПОВЕРНЕННЯ СУДОВОГО ЗБОРУ У РАЗІ ЗАВЕРШЕННЯ РОЗГЛЯДУ БЕЗ УХВАЛЕННЯ РІШЕННЯ СУДУ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ	57

Розділ 2

ПРОБЛЕМИ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Шинкарук О. М., Сеник В. В., Зачек О. І., Магеровська Т. В. СТАН ТА ОСОБЛИВОСТІ ПРОТИДІЇ КІБЕРЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19	68
Батюк О. В., Дмитрів С. О. ДО ПИТАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ РОЗСЛІДУВАННЯ ВІЙСЬКОВИХ ЗЛОЧИНІВ	77
Гурковський М. П., Сидор М. Я. ФОРМУВАННЯ ВИСОКОКВАЛІФІКОВАНОГО КЕРІВНОГО КАДРОВОГО СКЛАДУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ	88
Дмитрик Ю. І., Кондратюк О. В. ПРОФАЙЛІНГ У ДІЯЛЬНОСТІ ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ	95
Ковалів М. В., Кузьо Л. І. ГРОМАДСЬКИЙ КОНТРОЛЬ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ В УКРАЇНІ	101

Васюк С. В.

ОПЕРАТИВНЕ РЕАГУВАННЯ ЯК ФУНКЦІЯ ПІДРОЗДІЛІВ ОРГАНІЗАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ОПЕРАТИВНОГО РЕАГУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ	107
--	-----

Басиста І. В.

ЩОДО ПРАВОМІРНОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКУ ТА/АБО ОГЛЯДУ ЖИТЛА ЧИ ІНШОГО ВОЛОДІННЯ ОСОБИ ЗА ДОРУЧЕННЯМ СЛІДЧОГО, ДІЗНАВАЧА, ПРОКУРОРА	115
---	-----

Навроцька В. В.

ВИРІШЕННЯ ПОЗОВНИХ ВИМОГ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ПРИ РОЗБІЖНОСТІ МІЖ «ДАВНІСНИМИ» СТРОКАМИ	123
---	-----

Ангеленюк А.-М. Ю.

НАЛЕЖНИЙ СПОСІБ ОТРИМАННЯ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ КРИЗЬ ПРИЗМУ СУДОВИХ РІШЕНЬ	134
--	-----

Розділ 3**СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ СТУДІЇ****Франчук В. І., Пригунов П. Я., Мельник С. І.**

БЕЗПЕКА ОБ'ЄКТІВ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ В УКРАЇНІ: ОРГАНІЗАЦІЙНО-НОРМАТИВНІ ПРОБЛЕМИ ТА ПІДХОДИ	142
--	-----

Живко З. Б., Висоцька І. Б.

КОНТРАБАНДА ЯК ЗАГРОЗА МИТНІЙ БЕЗПЕЦІ ДЕРЖАВИ	149
---	-----

Блага Н. В., Гобела В. В.

УДОСКОНАЛЕННЯ КОМУНІКАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА ПІДПРИЄМСТВІ У КОНТЕКСТІ ЗМІЦНЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ	156
--	-----

Бондаренко В. А., Пустова Н. О.

ФУНКЦІЇ СТРАХУВАННЯ ЯК ОБ'ЄКТ ФІНАНСОВО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ	163
---	-----

Головко Л. О., Гулак О. В., Висоцький В. М.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОПОДАТКУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В КРАЇНАХ ЄС	169
--	-----

Розділ 4**СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ СТУДІЇ****Кісіль З. Р., Кісіль Р.-В. В.**

ПСИХОЕМОЦІЙНА НАПРУЖЕНІСТЬ ЯК ДЕТЕРМІНАНТА ПРОФЕСІЙНОЇ ДЕФОРМАЦІЇ ПРАЦІВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ	177
---	-----

Колосович О. С.

ОРГАНІЗАЦІЙНА (КОРПОРАТИВНА) КУЛЬТУРА ЯК ФАКТОР СЛУЖБОВОЇ ВЗАЄМОДІЇ У СЕРЕДОВИЩІ ВІЙСЬКОВО-ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	189
--	-----

Католик Г. В., Ковальчук Л. В.

ОСОБЛИВОСТІ СИНДРОМУ ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ
У СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ 198

Орищин-Буждиган Л. С.

ПОКАЗНИКИ ПОЧУТТЯ КОНТРОЛЮ У МОЛОДОМУ ВІЦІ:
ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ 206

Розділ 5

РЕЦЕНЗІЇ

Клоновска І.

РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ «ПРАВОПОРУШЕННЯ,
ПОВ'ЯЗАНІ З КОРУПЦІЄЮ: АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПРОТИДІЇ»
К.Ю.Н. ВАСИЛЯ ФРАНЧУКА ТА К.Ю.Н. ДОМІНІКИ КОРЕЦЬКОЇ-ШУКЄВИЧ
(ВАРШАВА : ВИДАВНИЦТВО «DIFIN») 214

ВИМОГИ ДО ПОРЯДКУ ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАННЯ МАТЕРІАЛІВ
ДЛЯ ПУБЛІКАЦІЇ У НАУКОВО-АНАЛІТИЧНОМУ ЖУРНАЛІ
«СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВІ СТУДІЇ» 217

Contents

Chapter 1

THEORETICAL AND APPLIED PROBLEMS OF LAW

<i>Hryshchuk V.</i> CRIMINAL LEGISLATION OF UKRAINE AS AN IMPORTANT REGULATORY PHENOMENON OF CRIMINAL-LEGAL ACTIVITY	12
<i>Savchyn H., Borovikova V.</i> CONTENTS OF THE RIGHT TO CITIZENSHIP: CERTAIN ASPECTS	20
<i>Bortnyk N., Yesimov S.</i> LEGAL REGULATION OF MEASURES OF ADMINISTRATIVE AND PROCEDURAL COERCION	28
<i>Tur T.</i> FUNCTIONS OF MEASURES OF ENSURING A CLAIM IN ADMINISTRATIVE PROCEEDINGS	35
<i>Senyk S.</i> REGULATORY AND LEGAL PRINCIPLES OF CONFIDENTIAL INFORMATION CIRCULATION IN UKRAINE	41
<i>Baran M.</i> INFORMATION SECURITY AS A SUBJECT OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL REGULATION	50
<i>Vorobel U.</i> LEGAL MECHANISM OF THE COURT FEE REFUND IN CASE OF TRIAL COMPLETION WITHOUT ADOPTION OF A JUDGEMENT IN CIVIL PROCEEDINGS	57

Chapter 2

PROBLEMS OF LAW ENFORCEMENT ACTIVITY

<i>Shynkaruk O., Senyk V., Zachek O., Maherovska T.</i> STATUS AND FEATURES OF CYBER CRIME COMBATING IN UKRAINE IN THE CONDITIONS OF THE COVID-19 PANDEMIC	68
<i>Batiuk O., Dmutriv S.</i> ON THE ISSUE OF ORGANIZATION OF MILITARY CRIMES INVESTIGATION	77
<i>Hurkovskyi M., Sydor M.</i> FORMATION OF HIGHLY QUALIFIED LEADING STAFF OF THE NATIONAL POLICE	88
<i>Dmytryk Yu., Kondratiuk O.</i> PROFILING IN THE ACTIVITIES OF OPERATIONAL UNITS	95
<i>Kovaliv M., Kuzo L.</i> PUBLIC CONTROL OVER THE ACTIVITY OF THE NATIONAL POLICE IN UKRAINE	101

Vasyuk S. OPERATIONAL RESPONSE AS A FUNCTION OF ORGANIZATIONAL AND ANALYTICAL SUPPORT AND OPERATIONAL RESPONSE UNITS NATIONAL POLICE OF UKRAINE	107
Basysta I. ON THE LEGALITY OF A SEARCH AND / OR INSPECTION OF HOUSING OR OTHER PROPERTY OF A PERSON ON ORDER OF AN INVESTIGATOR, A DETECTIVE, A PROSECUTOR	115
Navrotska V. RESOLUTION OF CLAIMS IN CRIMINAL PROCEEDINGS AT DISPUTE AMONG «LIMITATION» TERMS	123
Anheleniuk A.-M. APPROPRIATE PROCEDURE FOR OBTAINING EVIDENCE IN THE CRIMINAL PROCESS OF UKRAINE THROUGH THE PRISM OF COURT DECISIONS	134

Chapter 3

SOCIO-ECONOMIC STUDIOS

Franchuk V., Pryhunov P., Melnyk S. SAFETY OF CRITICAL INFRASTRUCTURE FACILITIES IN UKRAINE: ORGANIZATIONAL AND REGULATORY PROBLEMS AND APPROACHES	142
Zhyvko Z., Vysotska I. SMUGGLING AS A THREAT TO THE CUSTOMS SECURITY OF THE STATE	149
Blaga N., Hobela V. IMPROVEMENT OF INFORMATION SECURITY OF THE COMMUNICATION PROCESS AT THE ENTERPRISE	156
Bondarenko V., Pustova N. INSURANCE FUNCTIONS AS AN OBJECT OF FINANCIAL AND LEGAL REGULATION	163
Golovko L., Gulac O., Vysotskyi V. LEGAL REGULATION OF TAXATION OF AGRICULTURAL ACTIVITY IN EU MEMBER STATES	169

Chapter 4

SOCIO-PSYCHOLOGICAL STUDIOS

Kisil Z., Kisil R.-V. PSYCHO-EMOTIONAL TENSION AS A DETERMINANT OF PROFESSIONAL DEFORMATION OF EMPLOYEES OF THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE	177
Kolosovich A. ORGANIZATIONAL (CORPORATE) CULTURE AS A FACTOR OF OFFICIAL INTERACTION IN THE MILITARY AND PROFESSIONAL ENVIRONMENT	189

<i>Katolyk H., Kovalchuk L.</i> FEATURES OF SYNDROM EMOTIONAL BURNING IN STUDENTS-PSYCHOLOGISTS IN A PANDEMIC	198
<i>Oryshchyn-Buzhdyhan L.</i> CONTROL FEELING INDICATORS IN YOUNG AGE: COMPARATIVE ANALYSYS	206

Chapter 5

REVIEWS

<i>Klonowska I.</i> REVIEW OF THE MONOGRAPHIC STUDY «CORRUPTION-RELATED OFFENSES: ADMINISTRATIVE LEGAL GROUNDS OF COUNTERACTION» BY DOCTOR OF LEGAL SCIENCES VASYL FRANCHUK AND DOCTOR OF LEGAL SCIENCES DOMINIKA DARIA KORECKA-SZUKIEWICZ (WARSAW: PUBLISHING HOUSE «DIFIN»)	214
REQUIREMENTS CONCERNING HANDLING PROCEDURES AND SUBMISSION OF MATERIALS FOR PUBLICATION IN SCIENTIFIC AND ANALYTICAL MAGAZINE "SOCIAL & LEGAL STUDIOS"	221

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВІ СТУДІЇ

Науково-аналітичний журнал

Випуск 3 (13)

Редагування

Галина Ялечко, Юлія Глиняна

Редагування текстів англійською

Ірина Сковронська

Макетування

Андрій Радченко

Друк

Іван Хоминець

Підписано до друку 29.09.2021 р.

Формат 60x84/8. Папір офсетний. Умовн. друк. арк. 26,97.

Тираж 100 прим. Зам. № 67-21.

Львівський державний університет внутрішніх справ

Україна, 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції

ДК № 2541 від 26 червня 2006 р.

Соціально-правові студії : науково-аналітичний журнал / гол. ред. О. Балинська. Львів : ЛьвДУВС, 2021. Вип. 3 (13). 232 с.

Виходить чотири рази на рік.

Засновник – Львівський державний університет внутрішніх справ.